مەکتەبی بیروهۆشیاری

ئاراس فەریق زەینەڵ

جەنگی دەروونی

لە سەردەمی سەلاحەددینی ئەیوبییدا

(٥٦٧–٥٨٩ک/١١٧١–١١٩٣ز)

" لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی/دەروونیە"

بەهاری ٢٠٠٨

مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ک)

سلێمانی ـ گەڕەکی سەرچنار ـ ١٢١

کۆلانی ـ ٤٤

ژ.خانوو ـ ١

www.hoshyari.org
govarynovin@yahoo.com

مەکتەبی بیروهۆشیاری

ناوی کتێب: جەنگی دەروونی لەسەردەمی سەلاحەددینی ئەیوبییدا

نووسینی: ئاراس فەریق زەینەڵ

نەخشەسازیوبەرگ: فەهمی جەلال

تایپ: محەمەد بابۆڵی

چاپی یەکەم/ ٢٠٠٨ سلێمانی

تیراژ: (١٠٠٠) دانە

ژمارەی سپاردن: (٥٤) ساڵی ٢٠٠٧

ژمارەی زنجیرە: (٢٥٦)

لەبڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ک) ساڵی ٢٠٠٨

مەکتەبی بیروهۆشیاری

پێشکەشە بە:

گیانی پاکی مامم شەهید فائق

مەکتەبی بیروهۆشیاری

سوپاس وپێزانین

- سوپاسی هەموو مامۆستاو هاورێ بەرێزەکانم دەکەم.
- سوپای هەموو ئەندامانی خێزانەکەم دەکەم.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

نیشانە و کورتکراوەکان

ت: توفي (ساڵی مردنی)

ل: لاپەڕە

ج: جزء

مج: المجلد

هـ: التاريخ الهجري ، ك: سالی کۆچی

م: التاريخ الميلادي ، ز: سالی زایینی

د.م : دون مكان الطبع

د.ت : دون تاريخ الطبع

س.پ: سەرچاوەی پێشوو

هـ.س: هەمان سەرچاوە

هـ.ن :هەمان نوسەر

Vol: Volume
P:Page
PP:Pages

مەکتەبی بیروهۆشیاری

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

پێڕست

پێشەکی	٩
شیکردنەوەی سەرچاوەکان	١٥
بەشی یەکەم	
پێناسە و چەمکی جەنگی دەروونی	٢٧
بەشی دووەم	
جەنگی دەروونی ستراتیژی	٥١
بەشی سێیەم	
جەنگی دەروونی تەکتیکی	٨٣
بەشی چوارەم	
ڕاگەیاندنی دەروونی	١٣٣
بەشی پێنجەم	
شێوازەکانی تری جەنگی دەروونی	١٧٣
باسی یەکەم: جەنگی دەروونی بەهێزکراو	١٧٥
باسی دووەم: جەنگی دەروونی بەرگری	١٨٩
باسی سێیەم: جەنگی دەروونی هێرشبەر	١٩٧
ئەنجام	٢٠٣
لیستی سەرچاوەکان	٢٠٩
پاشکۆکان	٢٤١

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

مه کتیبی بیر و هوشیاری

پێشەکی:

جەنگی دەروونی بابەتێکی بایەخدارە و لە هەریەك لەزانستی دەروونیی کۆمەڵناسی وزانستی دەروونیی سەربازی، و گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، چونکە دەگەڕێتەوە بۆلێکۆڵینەوە لە دەروونی مرۆڤ، زانا وفەیلەسوفەکان لەدێر زەمانەوە هەوڵیان داوە بگەنە قوڵایی ئەو دەروونە، بۆیە دەبینین چەندین تیۆر وتێڕامانی جیاواز هەیە لەسەر ڕەفتاری مرۆڤ، توانراوە چەند لایەنێك لەو ڕەفتارانە بخرێنە بەر چاو، چونکە مرۆڤ گیانلەبەرێکی ئاڵۆزە، و چەندین هۆکار کاردەکاتە سەر ڕەفتاری وڕەنگدانەوە وکاردانەوەی بەسەر ژیانیەوە هەیە، بۆیە دەبینین زۆر لە سەرکردە وفەرماندە سەربازییەکان گرنگی تەواو دەدەن بەجەنگی دەروونی، هەرچەندە وەکو ناو تازەیە، بەڵام وەکو پراکتیك کردنی کۆنە، کە لەناوەرۆکدا جیاوازی نیە لەگەڵ ئێستادا، تەنیا لەئامراز وجێبەجێکردندا نەبێت، بەپێچەوانەی جەنگی سەربازییە وبەبیٚ توندو تیژی مامەڵە دەکات، چونکە واتای جەنگ بەمانا تەقلیدیەکەی نییە، بەڵکو ئامرازێکی یارمەتیدەرە بۆ بەدیهێنانی ستراتیژیەتێکی سەرکەوتوو، چونکە زنجیرەی ئەو هەوڵەیە کەتەواوکەری کارە جەنگیەکانە، لەڕێگەی بەکارهێنانی ئامرازی پەیوەندی لەسەر بنەمای دەروونی بەئامرازی جیاواز بۆ کاریگەری خستنە سەر ڕای گشتی کە هەموزانا وبیریارەکان کۆکن لەسەر ئەوەی کەبەشێکی سەرەکی وگرنگە لەڕەفتاری کۆمەلاٚیەتی.

مه کتیبی بیر و هوشیاری

ئەمڕۆ بەهۆی پێشکەوتنی جیهانەوە لەڕووی دەزگاکانی ڕاگەیاندن ومیدیاکانەوە دەیان ڕێگاو شێواز دەگرنە بەر بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان وکاریگەری کردنە سەر بەرامبەر، ئەگەر بێتو ڕۆشنبیری وهۆشیاریەکی تەواو لای کۆمەڵێك یان سوپایەك یان گەلێك نەبێت، دوژمن زۆر بەئاسانی لە ڕێگای جەنگی دەروونیەوە کۆنترۆڵی بیرو هۆشیان دەکات وئامانجەکانی خۆی دەپێکێت، چونکە ئەو جەنگە چەکێکی کوشندەیە کە وورە وهزر ودەروونی مرۆڤ تێکدەشکێنیٚ بەشێوەیەك کار وچالاکی وخەبات وئایندەی لاوازدەکات، بۆیە ئەو کەسە لەڕاستی و ڕەوایی کێشەکانی تووشی نائومێدی دەبێت.

دەتوانین بڵێین جەنگی دەروونی ئەو جەنگەیە کەتێیدا وشە لەبری چەك وتۆپ وتفەنگ بەکاردێت بۆڕووخاندنی ورە وئیفلیج کردنی توانای دوژمن. سەرکەوتنی ئەیوبییەکان لەسەردەمی سوڵتان سەلاٚحەددینی ئەیوبی لەبواری جەنگی دەروونی دەروازەیەکە بۆ سەرکەوتنە سەربازییەکان لەبەرەکانی شەڕدا.

ئەو شەڕەش لەئەنجامی تێکچوون ولێکترازان وململانیٚ لەنێو کۆمەڵگای ئیسلامی بەرپابوو، کەببوە هۆی داگیرکردنی خاچ دروشمەکان بۆ ناوچەی ڕۆژهەلاٚت ودامەزراندنی چەند میرنشینێك لەکۆتایی سەدەی(٥) تاوەکو (٧)ی کۆچی واتا کۆتایی سەدەی (١١) تاوەکو (١٣)ی زایینی، بەمەبەستی نەهێشتنی بوونی سەربازی وسیاسیو ئابوری وشارستانی موسڵمانان، ڕاستی ئەم بۆچوونە، بەردەوام بوونی هەڵمەتی خاچ درووشمەکان لەئەوروپاوە بۆ ڕۆژهەلاٚت دەیسەلمێنیٚ بۆ جێبەجیٚ کردنی ئامانجەکانیان بەهەموو ئامرازو شێوازەکان لەچوارچێوەی جەنگی دەروونیو پڕوپاگەندە بۆ پاساوهێنانەوەی و دروستی هەڵمەتەکانیان.

هۆکـاری هەڵبــژاردنی ئــەم بابەتــە (جــەنگی دەروونــی لەســـەردەمی ســەلاحەددینی ئــەیوبی دا ٥٦٧-٥٨٩ك/ ١١٧١-١١٩٣ز) بـۆ لێکۆڵینـــەوە لەپێکهاتــەو لایەنــەکانی بەشــێوازێکی زانستیانە لەســەرەتای دەرکــەوتنی سوڵتان سەلاحەددین ودامەزراندنی دەوڵەتی ئەیوبی تاوەکو ڕێکەوتننامەی (الرملـة) وکۆچی دوایـی سـوڵتان, لەبەرئـەوە بـووە کـە تائێستا توێژینـەوە لەلایەنی دەروونی وڕاگەیاندن لەو سەردەمەدا نەکراوە.

ئەمـەو جگـە لـەگرنگی ئـەم قۆناغـە لـەژیانی موسـڵمانان کـەببوە بنـەما سـەرەکیەکانی کۆمـەڵگای ئیسلامی لەڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست, هـەروەها ئـەو قۆناغەیە کە تیایدا سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی سەرکەوت بەسـەر هـەموو نەیار ودوژمنەکانی, گەیشتە ئەو ڕادەیـەی کەئەوروپاییـەکان دانی پیابنێن, هــەر ئــەو قۆناغــەش بــوو کەبــەهێزی ئەیوبییــەکانی وخۆشەویــستیان بــۆ ســەلاحەددین وپابەنــدبوونیان پێیــەوە وخۆڕاگرتنیــان بەرامبــەر هــەموو هەڕەشەیەك دەرکەوت, هـەروەها ئـەم قۆناغـەش لەمێـژووی دەوڵـەتی ئـەیوبی بەشـی خـۆی وەرگرتـووە لـە لێکۆڵینـەوە وتـەنیا ئـەوەی کـەزۆر ڕۆشـنایی نەخرابێتــە ســەر لەڕوانگــەی دەروونــی وڕاگەیانــدن لــەبواری جــەنگی دەروونییەوەیە, کاریگەری ئەم جەنگە لەووشیار کردنـەوەی موسـڵمانان بـۆ ڕووبـەڕوو بونـەوەی مەترسـی خـاچ دروشمـەکان وهانـدانی موسـڵمانان بـۆ جیهاد لەپێناوی خودا لەمیانەی وریاکردنەوە یان بەئاگاهێنانیان لـە سـایەی ئـەو بارودۆخـەی کـە کۆمـەڵگای ئیسلامی بەدەسـتیەوە دەیناڵاند, بێگومـان سـوڵتان سـەلاحەددین لەمیانـەی ئـەو ڕووداوانـە بـۆی دەرکـەوت تـەنیا بەیـەك خستن ویەکڕیزی بـەرەی ئیسلامی دەتوانێت خـاچ دروشمـەکان لەڕۆژهـەڵات دەربکات.

ئـەم بابەتـە گرنگـی لەوەدایـە کـە هـیچ کـام لـە لێکۆڵـەرەوەکان باسـیان لێنـەکردووە, سـەرەڕای کـەمی سەرچـاوە بەشـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ یـان ناڕاسـتەوخۆ لەسـەر جـەنگی دەروونـی وڕاگەیانـدن لەسـەردەمی سـوڵتان سەلاحەددین, لەکاتی کۆکردنـەوەی سەرچاوەو ئامادەکردنی بابەتەکەدا بۆ لێکۆڵینـەوە چـەندین ئاسـتەنگ لـەم ڕێیـەدا ڕووبـەڕوومان بوونـەوە. لەگـەڵ ئەوەشـدا کـە خـودی بابەتەکـەش بۆخـۆی بابـەتێکی ئـاڵۆزە, بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا هەوڵمانـداوە کـە پلانێکـی مـۆدێرن بـۆ ئـەم باسـە دابنـێین و لـەو سەردەمە پراکتیکی بکەین.

ئەم توێژینەوەیە لەپێنج بەشی سەرەکی پێکهاتووە:

بەشـی یەکـەم:- بریتیـە لەپێناسـە وچەمکی جەنگی دەروونـی و پراکتیـك کردنـی لەسـەردەمی سـوڵتان سـەلاحەددینی ئـەیوبی بەشـێوەیەکی کـورت و گەڕانەوەی خوێنەر لە هەندێ شوێن بۆ بەشەکانی تری توێژینەوەکە.

بەشـی دووەم:- تایبەتـە بـە جـەنگی دەروونیـی سـتراتیژی درێژخایـەن لەلایەن سوڵتان سەلاحەددین پرۆسەو چالاکییەکانی لە ڕزگارکردنی جیهانی ئیـــسلامی و کـــۆنترۆڵکردنی بارودۆخەکـــە بەلایـــەنی دەوڵەتـــە تـــازە دامەزراوەکەی, و جێبەجێ کردنی ئامانجە دەروونییەکان.

بەشـی سـێیەم:- تایبەتـە بەجـەنگی دەروونیـی تـەکتیکی کـورت خایـەن لەکاتی شەڕو ئاشتیدا لە مەیدانی سـەربازی و شانۆی سیاسی بەمەبەسـتی ڕوخانـدنی ورەی خـاچ دروشمـەکان بەچـەندین شـێوازو هۆکـار, هـەروەها وەڵامدانەوەی خاچ دروشمەکان بەجەنگی دەروونی بەرامبەر.

بەشـی چـوارەم:-بریتیـە لەڕاگەیانـدنی دەروونـی و ڕۆڵـی سـوڵتان لـە بەئاگاهێنانەوەی موسڵمانان لـە مەترسـی خـاچ دروشمـەکان و هانـدانیان بـۆ جیهـاد, ئەمـەو جگـە لـە ڕۆڵـی فەرمانـدەو نوسـەرو شـاعیرو گوتاربێـژەکان و

خۆئامادەکردن بۆ هەڵمەتی سێیەمی خاج دروشمەکان لەپاش شەڕی (حطین)و ڕزگارکردنی (بیت المقدس) بەدەستی موسڵمانان, هەروەها وەڵامدانەوەی خاچ دروشمەکان بە شێوازی دەروونی تایبەت بە خۆیان دژی موسڵمانان.

بەشی پێنجەم: لە سێ باس پێکهاتووە.

باسی یەکەم: تایبەتە بەجەنگی دەروونی بەهێزکراو کە سوڵتان لەپاش وەرگرتنی دەسەڵات لە وڵاتی مصر و کۆنترۆڵکردنی جیهانی ئیسلامی ئامانجە دەرونییەکانی پێکا, هەروەها ئاراستە کردنی ئەم جەنگە لەپاش چوونە ناو شاری قودس.

باسی دووەم: باس لە جەنگی دەروونی بەرگری کراوە لای سوڵتان سەڵاحەددین بۆ بەرگری کردن لە دەوڵەتی ئەیوبی دژی خاچ دروشمەکان.

باسی سێیەم: تایبەتە بە جەنگی دەروونی هێرشبەر لای سوڵتان بۆ سەر خاچ دروشمەکان لەکاتی شەڕەکان لە پێناو ئاراستەکردنی شێوازێکی تر لە جەنگی دەروونی.

لەکۆتایی دا ئەنجام هاتووە کە لەدرێژەی توێژینەوەکەدا پێیگەیشتووین.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

شیکردنەوەی سەرچاوەکان

لەڕاستیدا تێبینی ئەوە دەکرێ کە هەندێ لە سەرچاوە کۆنەکانی هاوسەردەمی شەڕی خاچ دروشمەکان, تەنیا گرنگیان بەلایەنی جەنگی وسیاسی داوە، بێ گرنگی دان بەلایەنەکانی تری وەك جەنگی دەروونی وراگەیاندن وپڕوپاگەندە, ئەویش بۆ تێڕوانین و بۆچوونی مێژوونوسەکان دەگەڕێتەوە لە بەرامبەر خاچ دروشمەکان، کە وەکو داگیرکار سەیریان کردوون, ئەمە جگە لەگێڕانەوەی رووداوە مێژووییەکان, کە باس لەڕۆڵی سەرکردە ئیسلامیەکان دەکەن, کە ببوە هۆی سەرهەڵدانی کۆمەڵێك سەرچاوە لەو سەردەمەدا. بۆ ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیە سوود لە گەڵێك سەرچاوەی ڕەسەنی ئەو سەردەمە وەرگیراوە، سەرەڕای ژمارەیەکی زۆر لە (مراجع)ی مێژوویی ودەروونی وسیاسی وسەربازی و ...هتد. لە گرنگترینیان کە بەپێی مردنیان ریزبەند کراون:-

١- وليم الصوري: (م٥٨١ك/١١٨٤ز).

کتێبەکەی بەناوی (الحروب الصليبية) لە چوار بەرگدا خۆی دەبینێتەوە, دەتوانین بڵێین ئەم سەرچاوە تەواوترین سەرچاوەی ئەوروپییەکانە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا, کە بە دەستمان گەیشتووە, یەکەم سەرچاوەی باوەڕپێکراوە لەشەڕی خاچ درووشمەکان لە نێوان سالآنی (٥٤٠ك/١١٤٢ز- ٥٨٠ك/١١٨٤ز), هەروەها کاریگەری ڕۆشنبیری ئەم مێژوونوسە لەسەر نوسینەکانی دیارە, سوودمان لەهەندێ بۆچوونی گرنگی وەرگرتووە لە توێژینەوەکە, بەتایبەتی لەبەشی دووەمو پێنجەم.

٢- القاضي الفاضل- (عبد الرحيم بن علي بن محمد بن الحسن البيساني اللخمي العسقلاني), (م٥٩٦ك/١٢٠٠ز).

سەرەڕای ئەوەی (القاضي الفاضل) هیچ کتێبێکی لەبواری مێژوو سەردەمی سوڵتان سەلاحەددین بەجێ نەهێشتووە, بەڵام بەگرنگترین شایەتی ئەوسەردەمە دەژمێردرێت ئەو شایەتیە بەدوو شێواز پێمان گەیشتووە, ئەویش:

ئەونامە مەزنانەی کە لەدوای خۆی بەجێی هێشتووە, جا نامەی خۆی یا هی سوڵتان, و ئەم جۆرە نامانە زۆربەنرخ و بە بەهان، وەکو بەڵگەیەکی مێژوویی بۆ ئەوسەردەمە, کەلەبەشی چوارەمی توێژینەوەکە سوودمان لێوەرگرتووە.

ڕۆژژمێری ڕۆژانەی (القاضي الفاضل) کەلەسەردەمی سوڵتان سەلاحەددین تۆماری کردووە وناسرا بە "المتجددات" یان "المياومات" کەبریتی بوو لەڕووداوەکانی ڕۆژانە و (العماد الكاتب، ابو شامة, النويري, المقريزي) بەشێکیان لێوەرگرتووە. ئەوەی کە لێوەشاوەیی (القاضي الفاضل) دەردەخات زۆری بابەتەکانی هیچ دەستەواژەیەکی دووبارە نەکردۆتەوەو کە بەکاری هێنابێ و هیچ نزایەکی دووبارە نەکردۆتەوە کە لە نووسراوەکانی‌دا کردبێتی و لەکاتی قسەدا هیچ وشەیەکی دووبارە نەدەکردەوە, بەڵکو هەموو وشەو دەستەواژەیەکی نوێی بەکار دەهێنا, لەبەشی چوارەمی توێژینەوەکە سوودمان لێوەرگرتووە.

٣-العماد الكاتب الاصفهاني: (م٥٩٧ك/١٢٠٠ز)" ابو عبدالله محمد بن صفی‌الدين محمد بن حامد، کتێبەکانی بەناوی:

(الفتح القسي في الفتح القدسي)ە، (البرق الشامي).

مەكتەبی بیر و هۆشیاری

العماد الكاتب له دوای مردنی سوڵتان سەلاحەددین ساڵی (٥٨٩ك/١١٩٣ز) نووسیویەتی كەباس له فتوحاتی سەلاحەددین و خۆئامادەكردنی ئەیوبییەكان بۆ شەڕی (حطین) لەدژی خاچ دروشمەكان ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) دەكات، سوودێكی زۆرم لەم سەرچاوەیە وەرگرتووە، چونكه (عمادالدین الكاتب) بەخۆی ڕووداوەكانی بینیوە یان "ڕۆژانەی جەنگ" وەكو بینەرێك دەگێڕێتەوە، كەتوانایەكی زۆرچاكی هەیە لەنیشان دانی وێنەی ڕاستی ڕووداوەكان كەگیان دەخاتە بەر جەستەی، وەكو پەیامنێرێكی جەنگی ڕووداوەكان سات بەسات دەگوێزێتەوە، سیستێمی (حولیات)ی بەكارهێناوە، باس له لاوازی وبەهێزی سوپای ئەیوبی دەكات، وهەستی جەنگاوەرەكانی لەكاتی شەڕدا، باسی لەڕۆڵی تیپە نهێنیەكانی (یزك) بەتایبەتی لەشەڕی حطین وڕزگاركردنی شارە كەنارییەكان وڕزگاركردنی شاری قودس لەكاتی هەڵمەتی سێیەمی خاچ دروشمەكان و گەمارۆی شاری عكا دەكات. ئەمە جگە لەڕۆڵی لەدیوانی (الإنشاء) ونوسینی مژدەبەخشەكان وشیعرەكان كە خۆی لەخۆیدا ڕۆڵی ڕاگەیاندن وپڕوپاگەندەی دەرروونی بوو لەو سەردەمە، هەروەها باس كردنی (جنس) وپیادەكردنی لەلایەن خاچ دروشمەكان، واژۆكردنی پەیمانی ئاشتی كە لەنێوان سوڵتان وریچاردی شێردڵ بە (الرملة) ناونراوە.

البرق الشامی له (٧) بەرگ پێك هاتووە، تەنها دوو بەرگی لە بەردەستمانە، ئەویش بەرگی (٣،٥) بەرگی سێیەم باس لە ڕووداوەكانی نێوان ساڵانی (٥٧٣-٥٧٥ك/١١٧٧-١١٨٠ز) ، بەڵام بەرگی پێنجەم باس لە ڕووداوەكانی ساڵی (٥٧٨ك/١١٨٢ز) تا كۆتای ساڵی (٥٨٠ك/١١٨٤ز)، هاوكات دەتوانین جگە لەم دوو بەشە سوود لە كورتەی (البرق الشامی) بە ناوی (سنا البرق الشامی) هی (البنداری) وەربگرین كە باس لە ڕوداوەكانی

مەكتەبی بیر و هۆشیاری

نێوان ساڵانی (٥٦٢ك-٥٨٣ك) لە بەشەكانی سێیەم و چوارەم و پێنجەم سوودمان لێوەرگرتوون.

٤- ابن شاهنشاه الایوبی: (م٦١٧ك/١٢٢٠ز) بە كتێبی (مضمار الحقائق وسر الخلائق) ناسراوە، یەكێكە لە سەرچاوەمێژووییەكانی دەوڵەتی ئەیوبی، لە بەشی سێیەم و پێنجەمدا بەكارمان هێناوە.

٥- یاقوت الحموی: شهاب الدین عبدالله. (م٦٢٦ك/١٢٢٨ز).

یەكێكە لەو جوگرافی ناسانەی زانیاری تەواو وچاكیان پێشكەش كردووە لە بواری جوگرافی وشوێنی شارەكان وهەرێمەكان لە وولاتی ئیسلامدا، بەرهەمەكەی زۆربە سوودە لەووردی وزانستی زانیاریەكان، بەگشتی زانیارییەكی زۆری داوە بۆناسینی شوێنەكان لەناوچەكەدا، لەهەموو بەشەكانی توێژینەوەكەدا سوودی لێبینراوە.

٦- إبن الاثیر:- أبو الحسن عزالدین علی بن الكرم محمد الجزری (م٦٣٠ك/١٢٣٢ز) كتێبەكەی بە ناوی (الكامل فی التاریخ).

چونكە باسی هەموو ڕووداوەكانی مێژووی ئیسلام دەكات، بەڵام ئەوەی كە پەیوەندی بە بابەتی ئێمەوە هەیە زۆرە.

(إبن الاثیر) زۆر بە دوورودرێژی باسی مێژووی سوڵتان سەلاحەددینی كردووە ، لە سەرەتای دەرچوونی لەگەڵ مامی (ئەسەددین شێركوە) بۆ وڵاتی مصر تاكۆتایی ژیانی، توێژەر لەدووتوێی شاكارەكەی (إبن الاثیر)دا دەتوانێت زانیاری زۆر بەنرخ وبەهای لێیهەڵبژێرێت بەتایبەتی لەكاری ڕامیاری و سەربازی وسیخوڕی ودەروونیدا.

تێبینی ئەوە دەكرێت لەو شاكارەدا (إبن الاثیر) نەیتوانیوە خۆی دەرباز بكات لەو بۆچوونانەی كە هەیبوو بەرامبەر سوڵتان سەلاحەددین، هاوكات

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

ئەم سەرچاوەیە یەکێکە لەسەرچاوە ڕەسەن وبنەڕەتیەکانی ئەو سەردەمە, بۆیە ئێمە لەم توێژینەوەیەدا زۆرسودمان لێی وەرگرتووە.

زانیـاری لـە (العمـاد الكاتـب) وەرگرتـوە, بەتایبـەتی لـە کتێبـی "البرق الشامي", ئەمەش بۆخۆی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوە, شێوازی نووسینی سـەرنج ڕاکـێش وئاسـان بـوو, سیـستەمی (حولیـات)ی بـەکارهێناوە لەگێڕانەوەی ڕووداوەکان کە بەڕۆژو مانگ وساڵ لەدوای یەك باسی دەکات, جگە لەوە هۆکاری کەوتنی شاری (عکا) دەگێڕێتەوە بۆ هۆکاری دەروونی.

ئەم سەرچاوەیە بۆخۆی تۆمارێکی گەورەیە بەهەموو کارەکانی سوڵتان سەلاحەددین وجولانەوەی سەربازی وسیاسی و, هۆی بەردەوامبوونی شەڕ لەگـەڵ خـاچ درووشمەکانـدا, فاکتـەرە پاڵنـەرەکانی لەوەسـتانی شـەڕو واژۆکردنـی پـەیمانی ئاشـتی, وکەرەستە جەنگیـەکانی نێـوان هـەردوولا, و بەکارهێنانی (سێکس) لەلایەنی خاچ دروشمەکان وەك شێوازێکی جەنگی دەروونیی تاکتیکی لەدژی سەربازە موسڵمانەکان کەلەبەشی سێیەم باسی لێوە کراوە.

٧ – إبن شداد: بهاء الدين أبو المحاسن يوسف بن رافع بن تميم(م ٦٣٢ك/١٢٣٤ز) ناوی کتێبەکەی (النوادر السلطانية والمحاسن اليوسفية) یا (سيرة صلاح الدين).

ئەم کتێبە دابەش دەبێت بەسەر دووبەشدا, یەکەمین لە ساڵی (٥٦٥ك/١١٦٩ز) دەسـت پێـدەکات تـاوەکو سـاڵی (٥٨٤ك/ ١١٨٨ز) کـە تایبەتـە بـەژیانی سـەلاحەددین, بـەڵام ئـەو ڕووداوانـەی کەلەساڵی (٥٨٤ك/١١٨٨ز) تۆماری کردووە تاوەکو کۆچی دوایی سوڵتان لە ساڵی (٥٨٩ك/ ١١٩٣ز), گرنگـی وبـەهای مێـژوویی خـۆی هەیـە, کـە ناتوانرێـت فـەرامۆش بکرێـت,

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

چـونکە بـەخۆی بینـەری ڕوداوەکـان بـووە لەوسـەردەمەدا, کـەمجار پـشتی دەبەست بەئەوانی تر, بۆیە ڕووداوەکانی بە دووروودرێژی تۆمار کردوە.

إبـن شـداد یەکێکـە لەمێژوونوسـە لێهاتووەکـان کـە ڕووداوەکـانی زۆر بەوردی وزانستی تۆمارکردووە, بەتایبەتی ڕووداوەکانی هەڵمەتی سێیەمی خـاچ دروشمـەکان لـەنێو سـالانی (٥٨٥–٥٨٧ك/١١٨٩–١١٩١ز) کـە ئەوروپییەکان لـەپاش کـەوتنی قـودس بەدەسـتی سـوڵتان سـەلاحەددین لـە ساڵی(٥٨٣ك/١١٨٧ز) ڕێکیان خست.

إبن شـداد زۆر نزیـك بـوو لەسـوڵتان سـەلاحەددین کەلـە زۆر شـوێن باسـی لەخۆشەویـستی سـوڵتان بـۆ جیهـادکردن لـەپێناوی خـودادا دەکـات, زۆر سـودمان لـەم سەرچـاوە ڕەسـەنە وەرگـرت, بەتایبـەتی لەکەسـایەتی سـەلاحەددین لـەڕووی سـەربازی وسیاسـی وجیهادییـەوە, هاوکـات ئامانجەکانی سوڵتان لەکارەکانی, چونکە (ابن شداد) بەردەوام لەگەڵیدابوو, هـەروەها تایبەتمەنـدی نوسـینەکانی ڕاسـتگۆیی وبێلایـەنی تێـدا بـەدی دەکرێت, جگـە لـەدەقی وتارەکـان وڕێکەوتننامـەی (الرملة) لەگـەڵ ڕیچاردی شێردڵ.

شـایانی باسـە گرنگـی ئـەم سەرچـاوەیە لەوەدایـە هەنـدێجار بـاس لەڕووداوێك دەکات کە سەرچاوەکانی تر باسیان نەکردووە یان زۆر بەکورتی باسیان کردووە, بۆ نموونە: ڕۆڵی تیپی یزك بۆ کاری سەرانسۆکردن, وتیپە دزەکـان, بۆیـە دەتـوانین بڵـێین ئـەم سەرچـاوە ڕەسـەنە زانیـاری گرنگـی دەربـارەی کارەکـانی سـوڵتان لەلایـەنی سـەربازی وسیاسـی بەخـشیە توێژینەوەکە.

٨– ابن ابي طي– (م٦٣٢ك–١٢٣٤ز) (يحيى بن حامد أبو طى النجار بن ظافر بن علي بن عبدالله الغساني الحلبي), (١٠) بەرهـەمی هـەبووە لـەبوارە

مەکتەبی بیروهۆشیاری

جیاوازەکان, بەلاّم دوو بەرهەمی لەبواری مێژوودا هەیە ئەویش "معادن الذهب في تاريخ الملوك والخلفاء وذوي الرتب" و "كنز الموحدين في سيرة صلاح الدين" بەلاّم هیچ لەو دووبەرهەمانە بەدەستمان نەگەیشتووە, تەنیا هەندێکی زۆربەکەمی ئەویش لای مێژوونوسانی دوای وەکو (ابو شامة, ابن الفرات, المقريزي), لەڕاستیدا کتێبەکەی لەسەر سەلاّحەددین زۆر گرنگ بوو, ئەویش لەمیانەی کتێبی ابو شامة دەردەکەوێت, چوونکە زانیاری زۆری تێدا بووە لەسەر مصر وحەلەب وئەفریقیا, وزۆربەی ئەو زانیاریانەی لەباوکی وەرگرتووە, چونکە بینەری ڕووداوەکان بووە لەوسەردەمەدا.

٩- سبط ابن الجوزي-(م٦٥٤ك-١٢٥٦ز).

دانەری کتێبی (مراة الزمان في تاريخ الاعيان), بەرگی هەشتەم گرنگی تایبەتی خۆی هەیە, چونکە زۆر گرنگی داوە بەسیاسەت وجەنگ, لەدووتوێی کتێبەکەیدا باس لەزۆربەی شەڕەکانی نێوان سوپای ئەیوبی وخاچ دروشمەکان دەکات, گرنگی ئەم سەرچاوەیە لەوەدا دەردەکەوێت کەدانەرەکەی پشتی بە سەرچاوەکانی سەردەمی سوڵتان سەلاّحەددین بەستوە وەك "ابن الاثير, ابن شداد"بۆیە بەیەکێك لەسەرچاوە گرنگەکانی ئەو سەردەمە دادەنرێت, لە بەشەکانی دووەم و سێیەم سوودمان لێوەرگرتووە.

١٠-أبو شامة: عبد الرحمن إسماعيل بن إبراهيم المقدسي الدمشقي (م٦٦٥ك/١٢٦٦ز), (الروضتين في أخبار الدولتين النورية والصلاحية).

یەکێکە لەسەرچاوە گرنگەکان, کە بابەتێکی مێژوویی گرنگی پێشکەش کردووین, لەچالاکی هەواڵگری و تیپە نهێنیەکانی دەوڵەتی ئەیوبی, هەروەها زۆر لەزانیاریەکانی لە کۆمەڵێك مێژوونوسی جێگای

باوەڕوەرگرتووە لەوانە (العماد الكاتب والقاضي الفاضل وإبن ألاثير وإبن شداد وإبن أبي طي).

بۆیە ئەم سەرچاوەیە لەڕووی ئەکادیمی و زانستی هیچی لەسەرچاوەکانی تری سەردەمی سوڵتان سەلاّحەددین کەمتر نیە, لەدووتوێی ئەم کتێبەدا (ابو شامة) باس لەمێژووی دەوڵەتی ئەیوبی وولاّتانی پەیوەندیدار دەکات, وەکو دەوڵەتی زەنگی یان خەلافەتی عەبباسی و هەڵوێستیان بەرامبەر میرنشینە خاچ دروشمەکان, هەروەها باسی ڕۆڵی بنەماڵەی ئەیوبی دەکات لەشەڕی خاچ دروشمەکان وسیاسەتی سەلاّحەددین وپەیوەندی لەگەڵ خاچ دروشمەکان و خەلافەتی عەبباسی وبزوتنەوەی ئەراتقە وئیسماعیلیەکان, لەڕاستیدا ئێمە لەزۆربەی بەشەکاندا سوودمان لەم سەرچاوەیە وەرگرتووە هاوکات لەگەڵ دەقی نامەکانی سوڵتان کە لەو کتێبەدا هاتوون.

١١-إبن واصل: جمال الدين محمد بن سالم بن واصل الحموي(م٦٩٧ك/١٢٩٧ز), لە کتێبەکەی (مفرج الكروب في اخبار بني ايوب).

پشتی بەستوە بە زانیاریەکانی (العماد الكاتب وابن الاثير وابن شداد، القاضي الفاضل), لەهەمان کاتدا بابەتێکی نوێی خستۆتە ڕوو, هەروەها باس لەڕۆڵی سەلاّحەددین دەکات لەدروستبونی بەرەی ئیسلامی یەکگرتوو جیهادکردن لەپێناوی خودا لەدژی خاچ دروشمەکان کەلەئەنجامدا توانی گەورەترین سەرکەوتن بەدەست بهێنێت لەشەڕی حطین ورزگارکردنی قودسدا, هاوکات ڕۆڵیان لە وولاّتی (اليمن), تەنیا جیاوازی نەکردووە لەنێوان ڕزگارکردن وفەتح کردن بۆ شارەکان, هەروەها باس لە گرنگی دانی

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

سـولْتان دەکـات بەلایـەنی شارسـتانیی وەکـو دروسـتکردنی خوێنـدنگا ونەخۆشخانە وخانەقاە وقەڵاو شورا.

لـەدووتوێی ئـەم کتێبـە ژمارەیـەکی زۆر لەبەڵگەنامـەی ڕەسمـی بەدەستنووسـی "العمـاد الکاتـب وابـن شـداد والقلقـشندی وابوشـامة"وە تۆمارکراوە.

إبـن واصـل جیـا لەمێژوونوسـانی سـەردەمی خـۆی شـێوازێکی ڕوون وئاشـکرای هـەبووەو, زۆر لەدەقـە مێژووییـەکانی بـەراورد کـردووە, پاشـان بـەپێی بۆچـوونی خـۆی دەقـە ڕاسـتەکانی وەرگرتـووە, هـەروەها بـاس لـە هەواڵگری وسەرانسۆکردن و سیخوڕی لەپێناو کۆکردنـەوەی زانیـاری لەسـەر خـاچ دروشمـەکان بـە قـازانجی سوپای ئـەیوبی, هاوکـات ئاماژە بەنامـەکانی سوڵتان دەکات لەو سەردەمە، گرنگی (مفرج الکروب) لەوەدایـە کـە زۆربـەی مێژوونوسانی دوای خۆی لـەمیان وەرگرتوە وەکو : (الیونینی، ابو الفداء، النـویري، الـذهبی، ابـن الفـرات، المقریـزي، ابـن تغـري الـبردي، العـیني، النعیمي).

١٢-النویري: (م٧٣٣ك/١٣٣٢ز).

کتێبی (نهایة الأرب في فنون الادب) بەرگی (٢٨), لەهـەموو بەشـەکانی ئـەم توێژینەوەیەدا سودی لێوەرگیراوە, چونکە ئـەم بەرگـە تایبەتـە بـە سـەردەمی سوڵتان سەلاحەددین کە هەموو ڕووداوەکانی تۆمارکردووە.

١٣- القلقـشندی: شـهاب الـدین ابـو العبـاس احمـد بـن علـي (م٨٢١ك/١٤١٨ز).

(صـبح الاعـشی في صـناعة الانـشا), یـەکێك لەسەرچـاوە مێژووییـە گرنگـەکان, وەکـو ئەنسکلۆپیدیایەك سـەیر دەکرێـت لەسـەرجەم بوارەکـان, کـەباس لەسیـستێمەکانی ئـەو سـەردەمە دەکـات, وزانیـاری گرنگـی

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

بەخـشیوەبەتوێژینەوەکە, تایبەتمەنـدی (القلقـشندی) ووردی وزانـستی وبابەتی لەسەرچاوەکەی بەدی دەکرێت، لە بەشی سێیەم و چوارەم سودمان لێوەرگرتووە.

١٤- المقریزی: ابوالعباس تقی الدین احمد بن علی (م٨٤٥ك/١٤٤٢ز)

چەندین دانراوی هەیە وەکوو (السلوك لمعرفة دول الملوك) و (المواعظ والاعتبار بذکر الخطط و الاثار) و(اتعاظ الحنفا باخبار الائمة الفاطمیین و الخلفاء).

توێژینەوەکـە تاڕادەیـەکی زۆر پـشتی بـە (الـسلوك) بەسـتووە, چـونکە تایبەتە بەسەردەمی ئەیوبی, کەهەموو ڕوداوەکانی ئەو سەردەمەی بەووردی تۆمـار کـردوە, بـەلام (الخطـط) سەرچـاوەیەکی زۆرگرنگـە و دەوڵەمەنـدە لـە زانیـاری دەربـارەی وولاتـی مـصر, بێگومـان لـەکاتی کـارکردن لەگـەڵ ئـەم سەرچاوانە بێلایـەنی تێدا بـەدی دەکرێت, هاوکات دوربووە لەتوند ڕەوی, ئەمەش گرنگی زیاتری بەخشیوەتە ئەم سەرچاوانە.

بـۆ ئـەم کـارە زانـستییە کۆمـەڵێك سەرچـاوەی نوێمـان بـەکارهێناوە کـە بەشێوەیەکی گشتی سود لە بیر و بۆچونەکانیان وەرگیراوە، کە لێرەدا باس لـە هـەموویان ناکـەین, چـونکە لەلیـستی سەرچـاوەکاندا هـەموویان تۆمـار کراون.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

مەکتەبی بیروهۆشیاری

بەشی یەکەم

پێناسەو چەمکی جەنگی دەروونی

Psychological Warfare

مه کته‌بی بیر و هۆشیاری

پێناسەو چەمکی جەنگی دەروونی

لـەهزری توێـژەران‌و نوسـەراندا جـەنگی دەروونـی چـەند نـاوەڕۆکێکی جیاوازی هەیە, ئەو جیاوازییە لەپێناسەکردنیدا کارێکی ئاساییە, ڕەنگە لـەکاتی پێناسـە کردنـی جـەنگی دەروونیـدا درك بـەو قوڕسـیە بکـەین کەڕووبەڕووی توێژەران دەبێتەوە بەهۆی ئەو کۆمەڵە زاراوانەوە کە بوون بە باو لەکاتی باسکردنی ململانێی ئایدیۆلۆژی لەجیهانی ئەمڕۆدا, لەو زاراوە بڵاوانە:

جـەنگی سـارد, جـەنگی مینـۆکی, جـەنگی هزرەکـان, جـەنگی ئـیرادە, جـەنگی دەمـار, جـەنگی پڕوپاگەنـدە, جـەنگی دەنگـۆ, جـەنگی دەروونـی, جـەنگی بـیروڕا, جـەنگی ڕامیـاری, جـەنگی مێـشك, جـەنگی ئایـدیۆلۆژیا, جـەنگی فێڵبـازی, جـەنگی سـپی (سـارد), جـەنگی سـایکۆلۆژی, جـەنگی ناتەقلیدی, جەنگی تایبەت, جەنگی وشەکان, جەنگی میدیا, دوژمنکاری ناڕاسـتەوخۆ, جـەنگی خـەبات لـەپێناو دەسـتگرتن بەسـەر هـزرو ئـیرادەی پیاوەکاندا[1].

زاراوەی جەنگی دەروونی بەستراوە بەجەنگی ڕاستەقینەی پراکتیکیەوە, بەڵام لەڕاستیدا سەر بەجەنگی ساردە کەلەپێش یان پاش جەنگی گەرم دەسـت پێـدەکات, تەنانـەت جـەنگی سـارد خـۆی لەخۆیـدا جـەنگێکی دەروونیـە[2], لەوکاتـەوە جـەنگ بووەبـە دیاردەیـەك و توێژینـەوەی لەسـەر بکرێـت, جـەنگی دەروونـیش وەك ئامرازێـك لەخزمـەتی جەنگدا خوێنـدرا, جەنگی دەروونی چەمکێکی نوێ نییە[3], چونکە توێژینەوەی جەنگ بەڵگەیە

١ الكيلاني: الحرب النفسية بين الكلمة والطلقة, ل٤٧"نصر: الحرب النفسية,ج ١/ ل٩٨.

٢ الدباغ: الحرب النفسية, ل٤.

٣ قادر: حرب الافكار, ل٤٧.

مه کته‌بی بیر و هۆشیاری

بـۆ ئـەوەی جـەنگی دەروونـی تێـدا بـەکارهاتووە,و بەدەگمـەن نـەبێت هـیچ جەنگێکیش نییە جەنگی دەروونی تێدا بەکار نەهاتبێت[4], بەڵام مەسەلەی گـرنگ کـە دەکـرێ لێـی رابمێـنین و هەڵوەسـتەیەکی بـۆ بکـەین، ئەوەیە کە چـەمکی نـاوبراو وەك هـەموو چـەمکەکانی تـر لەمیانـەی کـاروانی مێـژووی دوورو درێـژی جەنگدا بـە جۆرێـك گەشـەی کـردووەو کـە تەکنـەلۆژیای نـوێ لەئێستادا لەخزمەتیدایە,و گرێکانی زۆرکردووە, لەکاتێکدا کە ئامرازەکانی جەنگی دەروونـی لـەڕابردوودا سـانا بـووە, وەك هـەر ئـامرازێکی تـری نوێـی جـەنگ, جـەنگی دەروونـی بـەواتای ڕوخانـدنی ورەی دوژمنـە, لەڕاسـتیدا سەرکەوتن لەجەنگدا واتە سەرکەوتنی ئیرادەیـەك بەسـەر ئیرادەیـەکی تـردا[5], بۆیە توێژەرەکان لەگۆشە نیگای گرنگیدان بەواقیعی رۆحی‌و دەروونی تاك‌و کۆمەڵگـەوە گرنگییـەکی تایبـەت بەچـەمکی جـەنگی دەروونـی دەدەن, لەبـەر ئـەوە لەسـەرەتاوە وا پێناسـەی جـەنگی دەروونـی کـراوە کەبـەکارهێنانێکی نەخـشە بـۆ کێـشراوی ڕاگەیانـدن‌و ئامرازەکانیـەتی بۆچوونە نـاو کاروبـارە هزریـەکانی دوژمنـەوە, بـەو ڕێگایانـەی کـە ئامانجـە نەتەوەییـەکان مـسۆگەر دەکات[6]. سەرباری ئەوە کاریگەری هەیە لەسەر ورەی دوژمن بـەو پێیـەی کـە ورە یەکێکە لەفاکتەرە گرنگەکانی سـەرکەوتن, بـەڵام جـەنگی دەروونـی بـەبێ زانیاری تەواوو بەسوود دەربارەی دیارترین لایەنە مێـژوویی‌و کۆمەڵایـەتی‌و ڕامیاری‌و ئابووری‌و دەروونییەکانی میللەت‌و سوپای دوژمن هیچ بەهایـەکی نامێنـێ, هـەروەها ئـەو زانیاریانـە هـیچ سـوودێکیان نابێـت گـەر بێـت‌و ئـەو کەسـەی ئەو زانیاریانـەی لایـە نـەزانێت بەچاکی هەڵیسەنگێنێت بـۆ دانـانی

٤ النوروزي: أهمية الحرب النفسية وجهة نظر اسلامية, مجلة التوحيد, عدد ٧٨, السنة الرابعة عشرة, تشرين الاول, ١٩٩٥. ل٨١.

٥ حمزة: أسس علم النفس الاجتماعي, ل٢٥٤.

٦ نصر: سەرچاوەی پێشوو, ج١/ ل٩٣.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

بەرنامـەی جـەنگی دەروونیـو ڕێکخـستنی, چـونکە شـیکردنەوەی ئامـانج لەجـەنگی دەروونیـدا زۆر گرنگـە[7], بـەڵام جـەنگی دەروونـی چـەمکێکە دامەزرانـدنی پەیوەنـدی نـە بەپێـشکەوتنی تەکنـەلۆژیای ڕاگەیانـدن‌و نـە بەبڵاوبوونەوەی جێبەجێکردنی سیستمی نێو دەوڵـەتی نوێـوە هەیـە, بەڵکو دەگەڕێتـەوە بـۆ جەنگـەکان, ئـەویش کاتێـك هەنـدێك لەفەرمانـدەکان درکیـان کرد بەوەی کە کۆمەڵێکی تر لەسەربازەکان دەترسن, هـەروەها سـەربازەکانی دوژمن هەندێجار لە داکۆکیکردن لەشوێنەکانیان زۆر ئازان, بەلام هەندێکیان دەکشێنەوەو دەدۆڕێـن[8], ئـەم دژوارییـە هەڵـچوون یـان گـەڕانـەوە بـۆ هۆکـاری دەروونیـو چـوون بـۆ لای پـسپۆران بەمەبەسـتی توێژینـەوەو گەشـەدان بـە ئـامرازە بەهێزکـەرەکانی‌و لاواز کردنـی لـەلای دوژمـن, بۆیـە ئـەم ڕێوڕەسمـە پراکتیکیــەی ئــەم بــوارە لــەژێر ناونیــشانی جــەنگی دەروونــی زۆر لــە ئامرازەکانی گرتۆتەوە[9], لە دوای ئەوە وا پێناسە کرا بەوەی کە هەڵمـەتێکی گـشتگیرە و هـەموو ئامرازەکـانی تیـا بـەکاردێت بـۆ کارکردنـە سـەر هـزری گروپێکـی دیـاریکراو بەمەبەسـتی ڕوخانـدنی هەڵوێـستێکی دیـاریکراو,و دانـانی هەڵوێـستی تـر لەجێیـدا کـە ببێتـە ڕەفتارێـك لەگـەڵ بەرژەوەنـدی ئـەو لایەنەی هەڵمەتەکەی دەست پێ کـردووە بگونجێت[10], لـەم چـەمکەوە بۆمـان دەردەکـەوێت کـە جـەنگی دەروونـی‌و جێبـەجێکردنی لەمامەڵـە کـردن لەگـەڵ هۆشـیاری مرۆییـدا, ئـەو زانینـەی کـە وڵاتـان هـەنگاوی فراوانیـان تێـدا نـاوە لەبەکارهێنانیــدا بــەجۆرێك شــارەزابوون کەســەرکەوتنی پێویــستی تێــدا بەدەست بهێـنن، بـە بـەراوردێکی سـانا لەهـەموو شـوێنێکی جیهانـدا لـەنێوان

٧ الدباغ: علم النفس العسكري, ل١٦٠.

٨ العبيدي: الحرب النفسية في النظام الدولي, مجلة ألنبأ, العدد ٥٥, أذار ٢٠٠١م, ل٣٤.

٩ الدباغ: المرجع في الحرب النفسية, ل١٧.

١٠ نصر: س.پ, ج١/ ل١٠٦.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

پێویـستیەکانی جـەنگی تەقلیـدیو ئـەتۆمی لەتێـچوونی زۆرو پێویـستی جەنگی دەروونی لەپارەو هەوڵی دیاریکراو, دەبینین تاکە تـەرازووە کـە پـاڵ دەدات بەلای جەنگی دەروونیـەوەو بـە جیاوازیـەکی زۆر گـەورە, بۆیـە چـەکی دەروونی جیاوازە لەچەکە تەقلیدییەکانی تر بەوەی کە فرە ڕەهەندەو گۆڕاوە بەبـەردەوامی دروسـت دەبێـت بـەپێی بـارودۆخ‌و هەڵوێـست, هـەروەها بـەرەو ئامانجێك دەڕوات کە ئاشکرا نەکراوەو ئاراستەکانی ناڕاستەوخۆن[11].

چەکێك ئـەم هـەموو خەسڵەتەی هـەبێت دەبێتـە خـاوەن هێزێکـی کاریگـەر بەبێ بەرەنگاری کەسە مەبەستەکان یان بەبێ ڕێگری لەلایەن دەوروبەرەوە.

جێبەجێکردنی جەنگی دەروونی بەچەمکە نوێیەکەی کۆمەڵـە چالاکیەکی بەربڵاوە تێکەڵ بەیەك‌و تەواوکەری یەکترن[12], بۆ نموونـە کـارە سیاسیەکانی دەرەوە لەهەنـدێ لایەنـەوە پەیوەنـدیان هەیـە بـە گوتـارو کـۆنگرەو نامـەو پەیوەندیـەکان بـۆ پێـك هێنـانی قەناعـەتێك کـە یارمـەتی دەربێـت بـۆ هانـدانی خۆشەویـستی دۆسـتەکان‌و تونـد کردنـی پەیوەندیـەکانیان‌و ڕاکێـشانی بێلایەنەکان بۆ ناو ئەو بازنەیـە لـەپێناو کـەم کردنـەوەی ڕێـژەی دوژمنـەکان, چونکە ئەمانە بەخشەری دەروونین[13].

هــەروەها زۆر لــە پراکتیکــەکان ســتەمە بخرێنــە چــوار چێوەی جــەنگی دەروونیەوە, بۆیە دەبێت جەخت لەسـەر ڕاستیەك بکرێتـەوە ئـەویش ئەوەیـە جەنگی دەروونـی کـات‌و شێوەی دیاریکراوە, هـەر چـەند کـورت خایـەن یـان درێژ خایەن بێت لەگەڵ ئەوەشدا کەناو دەبرێت بەجەنگ, بەڵام جەنگی چـەك نییـە هاوکـات کۆتـایی ذیـە یـان هـەموو جـارێ توندوتیـژ نییـە, لەوانەیـە هەنـدێ جار نـەرم‌و نیـان‌و وریـا بێـت, بـەڵام لەهـەوڵ‌و بـەدوادا چووندا وریـا

١١ الزبيدي: علم النفس العسكري, ل٢١٦.

١٢ ربيع: الحرب النفسية في الوطن العربي, ل١٠٩.

١٣ محمد: السياسة من وراء الستراتيجية, ل١٣.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

بوونەوەیە بۆ گۆڕانێکی خێرا لە پلانێکی نەرم و نیانییەوە بۆ توندوتیژی یا لەتوندو تیژییەوە بۆ نەرم ونیانی[14].

ئاسان نییە بتوانین پێناسەیەکی دیاریکراو بۆ جەنگی دەروونی یان بوارەکانی دیاری بکەین، چونکە جەنگی دەروونی چەند چەمکێکی جیاوازو گۆڕاوی لەخۆگرتووە، لەبەر ئەوە نوسەران نەیانتوانیوە ئەم زاراوەیە لەچوارچێوەیەکی ئاشکرادا بخەنەڕوو، لەگەڵ ئەوەشدا چەندین پێناسە بۆ جەنگی دەروونی هەیە، بەڵام هەر هەموویان لەخەسڵەتە زانستیە گشتیەکانیاندا کە دەروونناسەکان بۆیان دیاری کردوون یەك دەگرنەوە، جیاوازیەکەیش لە ئاراستەو وردەکاری و کارگێریەکەدا بۆ تێڕوانینە ئایدۆلۆژیەکان دەگەڕێتەوە[15]، بۆیە بۆچوون و تێڕوانینی دژ بەیەك لەنێو پسپۆڕانی ئەم بوارەدا هەبوو، هەروەها دەزگا جیاوازەکانی میدیاو ڕاگەیاندن و شێوازەکانی پڕوپاگەندە سەبارەت بەدیاریکردنی چەمکی جەنگی دەروونی نەگەیشتوونەتە هیچ ئەنجامێك بۆ دانانی پێناسەیەکی وردو گشتگیر بۆ جەنگی دەروونی[16]، ئەم جیاوازیەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی جەنگی دەروونی چالاکی و بوارو ئامرازەکانی دیاریکراو نییە.[17]

لێرەدا بەپێویستی دەزانین هەندێ لەو پێناسەو چەمکانەی جەنگی دەروونی بخەینە ڕوو، چونکە پێناسە لەبوارە جیاوازەکانی زانستدا گرنگە، لەبەر ئەوەی پێناسەکردنی شتێك واتە دیاریکردنی بواری کارکردن و ئامانج و ئامرازەکانی، هەروەها پێناسە کردن لە بواری زانستە کۆمەڵایەتیەکاندا بەهۆی فرە جیاوازی لەبیرو بۆچوونەکانەوە گرفتێکە،

14 الدباغ: علم النفس العسكري، ل١٦٠.

15 هەمان سەرچاوە، ل١٥٨.

16 ربیع: س.پ، ل٣٣٣.

17 الدباغ: المرجع في الحرب النفسية، ل٤٨.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

لێرەدا هەوڵ دەدەین هەموو ئەو پێناسانەی لەبەردەستماندان بیانخەینە ڕوو، ئەگەر چی بەوردی و شیکارییەوە بڕوانینە ئەو پێناسانە تا ڕادەیەك لەیەکەوە نزیکن.

هەندێ لە پسپۆڕەکانی پڕوپاگەندەو میدیاو ئەوانەی لە بواری جەنگی دەروونیدا کار دەکەن پێیان وایە جەنگی دەروونی بریتییە لەبەکار هێنانی پڕوپاگەندەو کارە ڕاگەیاندنەکانی تر، بەشێوەی پڕۆگرامێکی زانستی نەخشە بۆکێشراو لەلایەن وڵاتێك یان کۆمەڵە وڵاتێکەوە کە ئاراستەی دوژمن یان وڵاتانی بێلایەن یان دۆست و هاوپەیمانان دەکرێت، بەمەبەستی کارکردن لەڕاو بۆ چوون و سۆزو ئاراستەو هەڵس و کەوت و بیرکردنەوەیان و گۆڕینیان بەجۆرێك کە خزمەتی سیاسەتی ئەو وڵاتانە، یان ئەو دەوڵەتانە بکات کە بەکاری دەهێنن تاکو ئامانجەکانیان بهێننەدی.[18] لەمیانەی ئەم پێناسەیەوە سوڵتان سەلاحەددین هەر لە سەرەتای وەرگرتنی دەسەڵات لە وڵاتی مصر ساڵی (٥٦٧ك/١١٧١ز)[19] هەڵسا بە بەکارهێنانی پڕوپاگەندە و کارە ڕاگەیاندنەکانی تر بۆ ئەوەی بتوانێت ڕاو سۆزی دانیشتوانی مصر و شام بەلای خۆیدا ڕاکێشێت لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجە دەروونیەکانی و پاڵپشتی سیاسەتی گشتی دەوڵەتە تازە دامەزراوەکەیدا.[20]

(لینبارجیر –Linebarger) یەکەم کەسە کە جەنگی دەروونی پێناسە کردووەو دەڵێ: بریتییە لەبەکارهێنانی پڕوپاگەندە لەدژی دوژمن لەگەڵ چەند ڕێوڕەسمێکی تردا کە سروشتێکی سەربازی و ئابووری و ڕامیاری

18 وەرگیراوە لە: عبد الله: الحرب النفسية والشائعات، ل١١"نصر: س.پ، ج١/ل٩٢.

19 بۆ یەکسان کردنی ساڵانی کۆچی و زایینی پشتمان بەستووە بە کتێبی: ساڵانی کۆچی و زایینی، نوسینی أنطوان بشارة قيقانو، گۆڕینی محمود حاجی رحيم، چاپی دووەم، سلێمانی، ١٩٩٨.

20 بڕوانە بەشی پێنجەم ئەم توێژینەوەیە، لاپەڕە ١٢٢.

پێویستە بۆ پڕوپاگەندە[21]، سوڵتان سەلاحەددین ئەم جۆرە شێوازەی پیادەکردووە کە (لینبارجیر) باسی لێوە دەکات، ئەویش لە روی ئابوورییەوە وەك گەمارۆدانی شارەکان و ناچارکردنیان بە خۆ بەدەستوەدان، هاوکات تێکدانی کشتوکاڵ و دورینی دانەوێڵەکانیان، بەمەبەستی بێبەشکردنی خاچ دروشمەکان لە پێداویستیەکانی ژیان، هەروەها لە روی سەربازیەوە ئەنجامدانی مانۆڕی سەربازی بەر لە شەڕ.[22]

بەڵام پسپۆرەکانی جەنگی دەروونی وەك بەکارهێنانێکی نەخشە بۆکێشراوی دەبینن کە بەهاوکاری چەند ئامرازێکی تر جێبەجێ دەکرێت بەمەبەستی کاریگەری لەڕاو سۆزو هەڵوێستو ڕەفتاری گروپە دژەکان یان بێلایەن یان دۆستەکان بۆ پاڵپشتی کردنی سیاسەتو ئامانجە هەنوکەییەکان، یان پلانێکی سەربازی لەکاتی جەنگو قەیرانو ڕوو بەڕووبوونەوەکاندا ئەنجام دەدرێت[23]. بۆ نمونە سوڵتان سەلاحەددین بۆ جێبەجێکردنی ئامانجە دەروونیە ستراتیژیەکانی ، لە سەرەتای دروستبونی دەوڵەتی ئەیوبی جیهاد لە پێناوی خودا و کارکردن لە پێناوی رزگارکردنی قودسی راگەیاند. جەنگی دەروونی کاریگەری زیاترە لەسەر دوژمن وەك جەنگی ئاسایی، چونکە ئاراستەی مێشکی جەنگاوەر دەکرێ و مێشك و بیری ئیفلیج دەکات و ورەی دەڕوخێنێت،سوڵتان سەلاحەددین لە هەموو جەنگەکانیدا سیستمی جەنگی دەروونی پیادە دەکرد و ئەم شێوازەی بە پێی بەرنامەیەکی رێك و پێك و داڕێژراو لە دژی بێلایەنەکان و دوژمنەکانی

---

[21] وەرگیراوە لە الزبيدي: علم النفس في الميدان العسكري, ل٧١.

[22] أبن شاهنشاه:مضمار الحقائق و سر الخلائق، ل٢٦" ابن شداد: النوادر السلطانية، ل٧" ابو شامة: الروضتين في اخبار الدولتين النورية و الصلاحية، ج٢/ ل٨" ابن واصل: مفرج الكروب في اخبار بنى ايوب،ج٢/ل٨٠" النويري: نهاية الارب،ج٢٨/ ل٣٩٥" المقريزي: السلوك لمعرفة دول الملوك،ج١/ ل١٨٠.

[23] الكيالي: موسوعة السياسة,ج ٢/ ل٢١٥" نصر: س.پ, ج١/ ل٩٣.

بە گشتی و میرە موسوڵمانەکان بەتایبەتی کە نەیاری بوون پەیڕەو دەکرد، ئەویش لە رێگەی گرنگیدان بە لایەنی دەروونی و راکێشانی هەست و سۆزی جەماوەری موسوڵمانان نەك میرەکان.[24]

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کەجەنگی دەروونی تەنیا ئاڕاستەی دەوڵەتە دژەکان ناکرێت, بەڵکو دەوڵەتە دۆستو بێلایەنەکانیش دەگرێتەوە, ڕەنگە ئەمە وایکردبێت پسپۆرەکان وشەی (پڕوپاگەندە) لەبری (جەنگی دەروونی) بەکاربهێنن، لەڕاستیدا هەر دەوڵەتێك لە دەوڵەتانی جیهان کۆی ئەو سێ وەسفەی پێشوو ((دژو بێلایەنو دۆست)) دەگرێتەوە, ئەمە کاری پەیوەندییە نێو دەوڵەتیەکانە, چونکە ئەو دەوڵەتانە زۆر جار دۆستو دوژمنیان هەیەو هەندێ وڵاتیش لەڕووبەڕووی مەسەلەکاندا بێلایەن دەوەستن[25], (مارك کلارك) سەبارەت بەجەنگی دەروونی دەڵێت: "هەر کارێك کە دوژمن ناچار دەکات پیاوەکانی بەچەكو تەقەمەنی لەبەرە چالاکەکاندا تەمویل بکات کەوای لێ دەکات پیاوەکانی سنوردار بکاتو لەحاڵەتی ئامادە باشیدابن بۆ ڕوو بەڕوو بونەوەی هێرشێك کە ناکرێت"[26].

هەندێ نوسەر جەنگی دەروونیان وا ناساندووە کە بەکارهێنانێکی رێكو پێکە بۆ چالاکییەکی دیاریکراو بۆ کار کردنە سەر ڕاو هەستو ڕەوشتو سۆزی کۆمەڵێ خەڵك لەکاتی شەڕدا یان لەپێش دەست پێکردنی شەڕ, بەمەبەستی لاواز کردنی وورەو گۆڕینی جۆری بیر کردنەوەی دوژمن لەمەڕ ئەو کێشەیەی کە شەڕی لەسەر دەکرێت بەجۆرێك ئەنجامەکان دژی بەرژەوەندییەکانی ئەو (دوژمن) ببنەوە[27], ئەمەش مانای وایە

---

[24] حسن:تاريخ الاسلام،ج٤/ ل١٠٥" سعداوي: التاريخ الحربي المصري، ل٢٣.

[25] محمد: س.پ, ل٢٨–٢٩" الرضا: الرأي العام والأعلام والدعاية, ل٢٠٧.

[26] وەرگیراوە لە: نصر: س.پ, ج١/ ل٩٤.

[27] زهران: علم النفس الاجتماعي, ل٣٥٦.

کەبەکارهێنانی دەروونناسی لەشەڕدا ڕۆڵی گەورەی هەیە لەڕێگای پڕوپاگەندەو بڕینی پەیوەندی ئابووریو موناوەراتی ڕامیاری و بەکارهێنانی هێزی سەربازی تۆکمە، کە خزمەتێکی گەورەی شەڕ دەکەن[28].

گرنگی جەنگی دەروونی لەوە دایە کە ئیرادەی بەکارهێنەرەکەی بەسەر ئیرادەی دوژمندا بسەپێنێت, و بە شێوەیەکی نا سەربازی و ئابووری کارەکانی کۆنترۆل بکات،[29] بۆ نمونە لە کاتی رزگار کردنی شاری قودس لە لایەن سوڵتان سەلاحەددین لەساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز)دا توانی لە ناو شاردا بە شێوەیەکی ناسەربازی جەنگی دەروونی بەهێزکراو ئاراستەی دانیشتوان بکات بە دەرکردنی بڕیاری لێخۆشبوونی گشتی، و بە ئامرازی ئابووری کارەکانی کۆنترۆل بکات، بە ڕێگای وەرگرتنی (رزگارانە = فدیە) [30]، بۆ ئەوەی ئیرادەی خۆی بە سەریاندا بسەپێنێت،[31]

جەنگی دەروونی لەچەکە نوێیەکانی جەنگە، ئاڕاستەی بیرو باوەڕو ئازایەتی دەکرێت, هەروەها شەڕێکی هێرشو بەرگرییە دژی حەزکردن لەشەڕ, چونکە بەکارهێنەرەکەی هەوڵدەدات ورەی سەربازەکانیو میللەتی

28 عواد: الحرب النفسية وشائعات الحرب, ل١٤.

29 نصر: س.پ, ج١/ ل٩٣.

30 رزگارانە (فدیة): ڕێگایان بدات بە دەرچوون لە ماوەی چل ڕۆژ ، لە هەرپیاوێك هەژار بێت یان دەوڵەمەند(١٠)دینار و هەر ژنێکیش (٥)دینار، ومناڵ کوڕبێت یان کچ (٢)دینار بدات، هەرکەسێکیش نەیتوانی ئەمە بدات بکرێت بە دیل، بەڵام سوڵتان سەلاحەددین لە بڕگەکانی ئەم پەیمانە لایدا و هەڵسوکەوتی لەگەڵ خاچ دروشمەکان کرد بە هەڵس و کەوتی بەزەیی و چاکە و دەست بەسەرداهێنان. بۆ ئەوەی نمونەیەکی باش و سەر مەشقێکی چاك لە لێخۆشبوون و دادوەری و لێبوردن، بە مەبەست و لە چوارچێوەی ئامانجە دەروونیە بەهێزکراوەکەی، بۆ ئەوەی سەرنجی دانیشتوانی شارەکە لە خاچ دروشمان بۆ لای خۆی رابکێشێت.(ابن شداد: س.پ، ل٩٣–دەڵێ منال یەك دینار–" ابن الاثیر: الكامل في التاريخ، مج٧/ ل٣٣٥).

31 العماد الكاتب: الفتح القسي في الفتح القدسي, ل١٣٠" ابن الاثیر: الكامل ، مج٧/ ل٣٣٥" ابن شداد: س.پ، ل٩٢" النويري: س.پ، ج٢٨/ ل٤٠٤.

خۆی پێ بەرزبکاتەوەو بەپێچەوانەشەوە هی دوژمن بڕوخێنێت[32] ,لە میانەی ئەم پێناسەیەدا لە کاتی هەڵمەتی خاچ دروشمەکان لە ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٣ز) بۆ سەر شاری ئەسکەندەریە، لە سەرەتاوە سەرکەوتنیان بەدەستهێنا ، بەڵام پاش بڵاوبوونەوەی هەواڵی هاتنی سوڵتان سەلاحەددین بۆ شارەکە, دانیشتوانی ورەیان بەرز ببووەوە بە هەموو توانایەکیان بەرگریان دەکرد،لە بەرامبەر دا کاتێك خاچ دروشمەکان ئەم هەواڵەیان بیست ورەیان روخا و لە ئەنجامدا شەڕەکەیان دۆڕاند و بە سەرکەوتنی سوڵتان و خەڵکی شاری ئەسکەندەریە کۆتایی هات.[33]

ئەمە جگە لەوەی کە بریتییە لەبەکارهێنانی هەر ئامرازێك بەمەبەستی کارکردن لەگیانی مەعنەویو لەسەر ڕەفتاری هەر گروپێك بەمەبەستێکی سەربازی دیاریکراو[34]. هەروەها جەنگی دەروونی بەشێکە لەو جەنگە گشتگیریەی کە لەپێش جەنگو لەکاتی جەنگو لەپاش جەنگیشدا دەکرێت، هەروەها ناکەوێتە ژێر سانسۆری یاساو دابو نەریتی جەنگەوەو بەبنچینەی وەسفکردنی زەویو سیستەمی جەنگ ناسڕدرێتەوە, چونکە پرۆسەیەکی بەردەوامە[35], بێبەش کردنی دوژمن لە پێداویستیە سەرەکیەکانی ژیان، وەکو بڕینی ئاو لە خەڵکی شەڕکەر و سوتاندنی شورا و دابەستنی (مەنجەنیق)[36]بۆیان ، چەندین شێوازی دەروونی هەبوو, کە

32 أمين: الحرب والمعنويات, ل١١٤" السلامة: الاستخبارات العسكرية في الاسلام،ل١٥٩.

33 الصوری: الحروب الصليبية، ج٤/ ل١١٧" ابن الاثیر: الكامل ، مج٧/ ل٢٥٠" ابن شداد: س.پ، ل٥٥–٥٦" ابو شامة: الروضتين، ج١/ ل٢٣٥" ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل١٥"النويري: س.پ، ج٢٨/ ل٣٩٢.

34 لاينبرجر: الحرب النفسية, ترجمة, حمير رشيد, ل٣.

35 زهران: س.پ, ل٣٥٣" نصر: س.پ,ج ١/ ل١١٠.

36 مەنجەنیق: ئامێرێکی ئاگرپەرژێنە ، ئەیوبییەکان لە شەڕی شارەکان بەکاریان هێناوە، یان کە پێی دەوترا شەڕی شورا و گەمارۆ، وە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا وەکو تۆپی قورس دەناسرێتەوە...بۆ زیاتر زانیاری

سولـتان سـەلاحەددین دژی خـاچ دروشمـەکان پیـادەی دەکرد بەمەبەستی شکست پێ هێنانیـان، ئـەم شـێوازەی زۆر بـە سـەرکەوتوویی جێبەجێ کـرد، بەتایبەتی لە شەڕی (حطین) سالّی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) ئەویش پێش شـەڕەکە هەسـتا بـە تێکـدانی هـەموو بـیر و کانیاوەکـانی ناوچـەکە تـاکو خـاچ دروشمەکان سودی لێوەرنەگرن، ئەمـە لەلایـەك[٣٧]. و لەلایـەکی تـرەوە لـەکاتی شەڕەکەدا فەرمانی سوتاندنی هـەموو گژوگیاکانی گۆڕەپانی شـەڕەکەی دا، بـە شـێوەیەك خـاچ دروشمـەکان هـیچ توانـای بـەرگری تینـوێتی و گـەرماو شـەڕکردنیان نـەبوو، و ئەنجامەکەی بە شکستی گـەورەی خاچ دروشمـەکان کۆتـایی پێهـات[٣٨]، بـە شـێوەیەك سـوڵتان بـەردەوام بـوو لـە جێبـەجێکردنی پرۆسەکەی کە رزگارکردنی شارە کەنارییـەکان بـوو ، بـە زەمینـە رەخساندن بۆ گەیشتن بە ئامانجە گەورەکەی کە ئەویش رزگارکردنی شاری قودس بوو لە دەستی خاچ دروشمەکان.[٣٩]

ئاشـکرایە ئـیرادەی جـەنگو بـەرگریو خـۆڕاگرتن لەکارکردنـداو گیـانی ئەفراندنو داهێنان, هەروەها شکستو خۆبەدەستەوەدان, بێزارو نائومێدی هەمووی حاڵەتی عـەقڵین کـە لـە بارودۆخێکی دیاریکراودا لـە هـزری مرۆڤدا دروست دەبن.[٤٠] ئـەم حاڵـەتـە هزریـە لای خـاچ دروشمـەکان دروسـت بـوو لـە پاش شەڕی (حطین)و بەتایبـەتی لـەپاش لەدەسـتدانی شـاری قودس دۆخـە

بڕوانە (الطرسوسی: تبصرە ارباب الالباب فی کیفیە النجاە فی الحروب من الاسواء، تحقیق و نشر کلود کاهن، ل١٦-١٨).

٣٧ ابـن الاثـیر: الكامـل ، مـج٧/ ل٣٢٥" ابـن شـداد: س.پ، ل٨٦" ابـو شـامة: الروضـتین، ج٢/ ل٨١" ابـن واصل:س.پ، ج٢/ ل١٨٨.

٣٨ ابن الاثیر: الكامل، مج٧/ ل٣٢٥" ابن شداد: س.پ، ل٨٨.

٣٩ ابن شداد: س.پ، ل٩١" ابو شامة: الروضتین، ج٢/ ل٩٢-٩٤" ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل٢١١.

٤٠ الدباغ: المرجع في الحرب النفسية, ل١٨٢.

دەروونیەکـە هۆکـارێکی پاڵنـەر بـوو کـە بەهەمووولایـەك هـەوڵیان دەدا چـۆن شاری قودس رزگار بکەن لەدەستی موسوڵمانەکان، ئەو حاڵەتە وای لێکردن بیر لە هەڵمەتێکی نوێ بکەنەوە ئەویش هەڵمەتی سێیەمی خاچ دروشمەکان بوو.[٤١]

زۆر جـار سـەرکەوتنو شکـست هێنـان پـاش چـەند مانگێـك یـان چـەند سـالێك لەجێبـەجێ کردنـی دەردەکـەوێت، لەگـەڵ ئەوەشـدا ڕەنگـە سـەرکەوتنێکی بـاش بەدەسـت بهێنێـت ئەگەرچـی پێوانـە کردنـی ئەسـتەمە بـەلام گریمانـەکانی شکـستی کەمـە لەگـەڵ ئـەوەی نادیـارە, بـەلام لەگـەڵ ئەوەشدا هەستی پێدەکرێت،[٤٢] لەمیانـەی ئـەم پێناسـەیەدا کـە ئەنجامـەکانی جـەنگی دەروونـی پـاش چـەند مانگێـك یـاخود چـەند سـالێك دەردەکـەوێت، سوڵتان سەلاحەددین لە چوارچێوەی جەنگە دەروونیە ستراتیژیەکانی کە بۆ ئاسـۆیەکی دوورمـەودا کاردەکـات لـە یەکخـستنی جیهـانی ئیـسلامی لـە ژێـر ئالای دەوڵـەتی ئەیوبی بە بەرزکردنەوەی دروشمی جیهاد لـەپێناوی خـودا و رزگـارکردنی قـودس، کـە ئەنجامەکـەی کـۆنترۆلکردنی جیهـانی ئیـسلامی و شـەڕی (حطـین)و رزگـارکردنی شـاری قـودس لەدەسـتی خـاچ دروشمـەکان بـوو،[٤٣] بـەلام شکـستی ئـەم جـۆرە جەنگـە کەمـە و نادیـارە، لـە هـەمان کاتـدا

٤١ بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە بەشی چوارەمی ئەم توێژینەوەیە، لاپەڕە (   ).

٤٢ لاینبرجر: س.پ, ل٣.

٤٣ ابـن الاثـیر: الكامـل ، مـج٧/ ل٣٢٥" ابـن شـداد: س.پ، ل٨٥" ابـو شـامة: الروضـتین، ج٢/ ل٨١" ابـن واصل:س.پ، ج٢/ل١٨٨" النویري: س.پ، ج٢٨/ل٤٠٣.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

هەستیپێدەکرێت، بۆ نمونە لەدەستدانی شاری (عکا)[٤٤] لە ساڵی (٥٨٧ك/١١٩١ز) کە بوو بە قوربانی شاری قودس.[٤٥]

حامد ربیع پێی وایە جەنگی دەروونی ڕوخاندنی وورەی دوژمنە بەهەر شێوەیەك بێت بەمەبەستی لەناوبردنی هەر باوەڕ بەخۆ بوونێك کە ببێتە مایەی بەرهەڵستیو خۆبەدەستەوە نەدان[٤٦], سوڵتان سەلاحەددین ئەم شێوازەی لە کاتی گەمارۆدانی شارەکان پیادە دەکرد ئەویش تەنها مەبەست لە داگیر کردنی شارەکاندا ئەوەبوو کە سەربازەکان ببنە پاشکۆی ئەم و لەژێر ئاڵای جیهاد ئامادەبن و ئەوەی دەمێنێتەوە بۆ خەڵکی شارەکە بێت،[٤٧] هەروەها هەرکاتێك بچوایەتە نێو قەڵایەك یان شارێکی موسوڵمانی نەیاری خۆی، سەرەتا لە چوارچێوەی ئامانجە دەروونیەکانی لێبوردنێکی گشتی بۆ خەڵکەکەی دەردەکرد، ئەگەر حەزیشیان لە شەڕ و خوێن ڕشتن بووایە بڕیاری لەناوبردن و کوشتنیانی دەدا.[٤٨]

مەبەست لێرەدا لاواز کردنی وورەیانو گۆڕینی شێوازی بیرکردنەوەیان بوو, بەشێوەیەك ئەو بەرژەوەندییانە بخوڵقێنێ کە ئەو ململانێیەی لەسەر دەکرێت, سەرباری ئەوە جۆرێکە لەجەنگی دەروونی کە ئاڕاستەی دوژمن دەکرێت بەمەبەستی لەناوبردنی بڕوا بەخۆبوونیو متمانە بەخۆ کردنی[٤٩], واتە لەهەوڵی قەناعەت پێکردنو قەناعەت کردندایە, هەروەها ئامانجی

---

٤٤ (عکا) شارێکی کۆنە دەکەوێتە سەر کەناری دەریای ناوەڕاست, سەر بە (فلسطین)ە لە سەرووی حەیفا.

(ناصر خسرو: سفر نامه, ل٥٠-٥٢" یاقوت الحموی: معجم البلدان, مج٣/ ل٣٤٣-٣٤٤.

٤٥ ابن الاثیر: الکامل ، مج٧/ ل٣٨٥" ابن شداد: س.پ، ل٢١٦" ابو شامة: الروضتین، ج٢/ ل١٧٩" ابن واصل:س.پ، ج٢/ ل٣٥٥" النویری: س.پ، ج٢٨/ ل٤٣٢.

٤٦ الحرب النفسیة في الوطن العربی, ل٣٣.

٤٧ ابو شامة: الروضتین، ج٢/ ل٤٣.

٤٨ بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە بەشی سێیەمی ئەم توێژینەوەیە، لاپەڕە( ).

٤٩ السلامة: س.پ،ل١٦٠"عبد الله: س.پ, ل١٢.

لەناوبردنی ئیرادەی تاکە, ئاکامی زۆر فراوانە, بەڵام سنووری کارکردنی دیاریکراوترە لە پڕوپاگەندە, چونکە زیاتر هەوڵی لەناو بردنی ئیرادە دەدات[٥٠].

جەنگی دەروونی کە دوژمن بەرپای دەکات کاریگەری نێگەتیڤی هەیە لەڕووخاندنو دامرکاندنەوەی بەرهەڵستکاری لەلای هاووڵاتیو جەنگاوەرو چاندنی تۆوی گومانو بێ متمانەیی لەفەرماندەکاندا بەمەبەستی بەدیهێنانی ئاکامەکانی, هەروەها ئامانجی کاریگەری بەجێهێشتنە لە دەروونی تاك دا بۆ ئەوەی لەو بۆچوونو ئامانجو پرەنسیپانەی کە باوەڕی پێیەتی لابداتو بۆچوونو پرەنسیپو ئامانجی تری تیا بچێنێو لە نەخشەکانی ژیانی دوور بخاتەوە[٥١], بەمەش مەبەستی جۆرو تیۆرو باوەڕو ئامانجەکانی مرۆڤە, کە پانتاییەکەی فراوانتر دەبێت تا هەموو بوارەکانی ڕامیاریو ئابووریو سەربازیو کۆمەڵایەتیش دەگرێتەوە لەکاتی جەنگو ئاشتیدا, چونکە جەنگ لەڕێگەی چەکەوە دەتوانێت هێزو تەقەمەنی لەناو ببات, جەنگی ئابووری دوژمن لەپێداویستیە گرنگە زیندووەکانی بێبەش دەکات, بەڵام جەنگی دەروونی لەتوانایدایە شتی لەوە ترسناکتر ئەنجام بداتو کاریگەری زیاتری هەبێت, چونکە لە گرنگترین شت بۆ جەنگ کە ئیرادەیەتی بەتاڵی دەکاتەوە[٥٢], مەبەست لێرەدا بیرکردنەوەو دڵی هاووڵاتیو سۆزیەتی بۆئەوەی گیانی وورەی لەناو بباتو بەرەو شکستی بەرێت.

لە میانەی ئەم پێناسەیەدا کە (جەنگی دەروونی) دوژمن بەرپای دەکات, ئەوەبوو خاچ دروشمەکان لە ماوەی گەمارۆدانی شاری (عکا)دا کە ماوەی دوو ساڵی خایاند لە (١٥ی ڕەجەبی ساڵی ٥٨٥ك/ ئابی ساڵی ١١٨٩ز تا

---

٥٠ ربیع: الحرب النفسیة في المنطقة العربیة, ل٣٧.

٥١ الموسوعة العسکریة: ج١/ ل٧٦٧.

٥٢ الحسني: الحرب النفسیة وتأثیرها علی معنویة الجماهیر, ل٣٨٣.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

١٧ی جمادی الاخیر ساڵی٥٨٧ك/ تەمموزی ساڵی ١١٩١ز)، [٥٣] توانیان جەنگێکی دەروونی تەکتیکی دژ بە سەربازان و خەڵکی شاری (عکا) ئاراستە بکەن. [٥٤]

(جمال السید) پێناسەی جەنگی دەروونی دەکاتو دەڵێت:"بریتییە لەو شەڕەی بەهێزی ماددی یان مەعنەویە، و ئامانجی دوژمن دەخاتە بارودۆخێکی دەروونی خراپەوە کە باری شکستهێنانە"[٥٥], سوڵتان سەلاحەددین ئەم شێوازەی لە دژی پیلانەکەی (مؤتمن الخلافة نجاح) [٥٦] پیادە کرد. کاتێك فەرمانی کوشتنی دا و شەڕی بەرپاکرد لە دژی سەربازەکانی سودان کە پشتگیریان دەکرد، بۆ ئەوەی بیانخاتە باری شکستەوەو چاوی ئەوانی تری پێ بشکێت و توانای دژایەتی و فەرمانڕەوایی سوڵتان سەلاحەددینیان نەبێت لە بەڕێوەبردنی دەوڵەتی ئەیوبیدا. [٥٧]

(فخري الدباغ) پێناسەی جەنگی دەروونی دەکات و دەڵێت: "بریتیە لە بەکارهێنانێکی ڕێكو پێكو نەخشە بۆ کێشراوی پڕوپاگەندەو جێبەجێ کردنیتر کە دەتوانێت کاریگەری لەسەر بۆچوونو ڕەفتارو بارودۆخی دوژمن هەبێت، یان گروپە دۆستەکان یان بێلایەنەکان, بەجۆرێك کە

٥٣ ابن الاثیر: الکامل ، مج٧/ ل٣٦٧“ ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل٢٩٤.

٥٤ بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە بەشی سێیەمی ئەم توێژینەوەیە، لاپەڕە (   ).

٥٥ أضواء على الحرب النفسية, ل١٥.

٥٦ (مؤتمن الخلافة نجاح) جوهر بن عبدالله: ئەمیندارو جێی باوەڕی خەلافەتی فاتمی بوو, هاوکات فەرماندەی فەرماندەییەکانی سەربازی خەلافەتی فاتمی بوو, جەوهەر پیاوێکی خەسێنراو بوو (ڕەنگە یەکێك بێت لە مەمالیکە ڕەش پێستەکان ئەگەر لەکۆشکی خەلیفە کاریان بکردبایە دەخەسێنران, واتە لە پیاوەتی دەخران) بەفەرمانی سوڵتان سەلاحەددین لەسێدارە درا, چونکە پەیوەندی لەگەڵ خاچ دروشمەکاندا بەستبوو لەکاتی پێشڕەوی کردنیان بۆ مصر. (أبوشامة: الروضتين, ج١/ ل١٧٨“ أبن كثير: البداية والنهاية, ج١٢/ ل٣٤٤“ القلقشندي: صبح الاعشى, ج٣/ ل٤٧٧.

٥٧ ابن الاثیر: الکامل ، مج٧/ ل٢٠٤“ أبن تغري بردي: النجوم الزاهرة،ج٦/ ل١٧.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

پاڵپشتی بەدیهێنانی ئامانج بێت"[٥٨], سوڵتان ئەم جۆرە شێوازەی لەکاتی گەمارۆدانی شارە موسوڵمانەکان پەیڕەو دەکرد، بەمەبەستی جێبەجێکردنی ئامانجە دەروونیەکانی، و بەدیهێنانی یەکخستنی هێزە ئیسلامیەکان و خۆ ئامادەکردن بۆ جیهاد لە دژی خاچ دروشمەکان.

هەروەها (میلوش مارکو) دەڵێت:"جەنگی دەروونی هەڵمەتێکی فراوانە کە هەموو جۆرە ئامێرو ئامرازێکی بەردەستی تیادا بەکاردێت بۆ کاریگەری خستنە سەر هزری گروپی دیاریکراو بەمەبەستی ڕووخاندنی هەڵوێستە دیاریکراوەکانو دانانی هەڵوێستێکی تر کە دەبێتە مایەی ڕەفتارێك, لەگەڵ بەرژەوەندی لایەنی شەڕکەردا بگونجێت[٥٩]. ئەوەبوو لە ناو موسوڵمانان پیاوانی ئازاو چاونەترس هەبوو بۆ هێنانی یان دزینی خاچ دروشمەکان، بۆ نمونە سوڵتان سەلاحەددین تیپێکی گەورەی لەو موسوڵمانانە دروستکردبوو بۆ چوونە نێو ئۆردوگای خاچ دروشمەکان، بۆئەوەی ترس و دڵەڕاوکێ بخەنە نێو ریزەکانیان و ئیفلیج کردنی ورەیان و پەشیمان بونەوە لەو ئامانجەی کە لە پێناویداهاتبوون. [٦٠]

(صلاح نصر) پێی وایە جەنگی دەروونی ڕەنگە داکۆکی کردن یان هێرش بردن بێت کەدەبێتە هۆی بەرزکردنەوەی ورەی جەنگاوەرانو ڕوخاندنی ورەی دوژمن, جەنگی دەروونی دوورە لەپێ لێنانو نەریتی جەنگی تەقلیدی و ناچێتە خانەی سانسۆری یاسا[٦١]. جەنگی دەروونی بارێکی شەڕی چەکداری جەستەیی یان دەروونییە یا هەردووکیانە لەنێوان خەڵکانێك بەمەبەستی جێبەجێ کردنی ئامانجی دیاریکراو, بەرەو ژیانێکی

٥٨ الحرب النفسية, ل٣.

٥٩ الحرب النفسية, ترجمة لبيب لهيطة, ل٢١٤.

٦٠ ابن شداد: س.پ، ل١٩٦.

٦١ الحرب النفسية, ج١/ ل١١٠.

چارەنووسی بایەخدار بەڕێگای بەکارهێنانی توندوتیژی, ئەمەش یا دەیگەیەنێتە سەرکەوتن و خۆشنودی یان دەیخاتە چوارچێوەی ناوخۆیی و شکستەوە[٦٢] , لە شێوازەکانی سەلاحەددین بە تایبەتی لە هەڵمەتی کەشتیگەلی (صقلیە)[٦٣] ، بۆ سەر شاری ئەسکەندەریە لە کۆتایی ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٤ز) ، هەروەها لە شەڕی (حطین) ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز)، هیچ ڕێگەیەکی بە دوژمنان نەدەدا تا رابکەن و جارێکی تر بەرەنگارببنەوە، بۆیە سوارەکانی سەلاحەددین هەر لەگەڵ دەرکەوتنی سیمای سەرکەوتن چواردەوری گۆڕەپانی شەڕەکەیان دەدا و دوژمنەکانیان لەناودەبرد، هەر لەبەر ئەوەش دەبینین لە شەڕەکاندا خەڵکانێکی زۆر کوژراوە، کە زۆرجار دەگەیشتە دوو ئەوەندە و سێ ئەوەندەی سوپای موسوڵمانان، ئەم شێوازەی لەناوبردن هۆکارێك بوو لە هۆکارە دەروونیەکان بۆ تێکشکاندنی ئیرادەی جەنگ لای خاچ دروشمەکان، ئەمەش لە لایەکی تر پێویستیەکە بۆ نەهێشتنی هاوسەنگی هێزەکان کە هیچ کاتێك بەلای موسوڵماناندا نەشکاوەتەوە.

(فرید أیار) پێی وایە جەنگی دەروونی جۆرێکە لەجۆرەکانی فەرماندەیی جەنگ, چونکە بەیارمەتی چەند شێوازێکی وەك پڕوپاگەندەو مەترسی خستنە ناخی دەروونی بەرامبەر, دەتوانێ کاریگەری بکاتە سەر دەوڵەتە بێلایەنەکان بەمەبەستی ناچارکردنیان بۆ پەیڕەو کردنی بیروبۆچوونی شەڕکەران[٦٤] . (ئایزنهاور)[٦٥] دەڵێ چانسێکە بۆئەوەی سەرکەوتن بەبێ زیانی

---

٦٢ زناد:الحرب النفسیة, ل٩.

٦٣ (صقلیە): دورگەیەکە لەدورگەکانی دەریای (ناوەراست) بەرامبەر (تونس)، شێوەی سێگۆشەی هەیە، سەر بە ئیتالیایە. (یاقوت الحموی: س.پ، مج٣/ ل١٩٦-١٩٧).

٦٤ دراسات في الأعلام والحرب النفسیة, ل٧٣.

٦٥ (ئایزنهاوەر –Eisenhower) سەرۆکی سیو چوارەمی وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکایە, فەرماندەی هاوپەیمانان بوو لەجەنگی دووەمی جیهانی (١٩٣٩-١٩٤٥)ز, لە ساڵی ١٩٣٤ز بەرپرسی

گیانی بەدەستبهێنێت, هەروەها لەخەبات کردن لەپێناوی ئاشتیدا سەرکەوتن بەدەست بهێنێت[٦٦] , بەڵام ئینگلیزەکان سەبارەت بەجەنگی دەروونی دەڵێن جەنگێکی ڕامیاریە, پرەنسیپە دەروونی و هزری و کرداریەکان تێیدا, بەکاردێن بۆیە وای دەبینن کە هزرو دڵ دەبات, بەڵام سۆڤێتیەکان پێیان وایە کە هەموو کارێکی ڕامیاری و دەروونییە و ئامانجی ڕووخاندنی ورەی دوژمن, و لاواز کردنی توانای شەڕکردنیەتی, پاڵنەرە بۆ چۆك پێدادانی و دەرچوونی لەجەنگەکە[٦٧].

بەڕای (أبن خلدون) سەرکەوتنی هەر لەشکرێك بەندە بە دوو هۆ: یەکەم، بەهێزی سوپاکەو جۆری چەك و کارامەیی بەکارهێنانی, دووەم هۆ بەهۆی (شاراوەیی), کە ئەمڕۆ بەجەنگی دەروونی ناودەبرێ. کەواتە وەك پێغەمبەری ئیسلام(د.خ) ئەڵێ "الحرب خدعة" واتا "جەنگ فێڵە"[٦٨] , فێڵ ڕۆڵی خۆی ئەبینێ لەسەرکەوتندا, گومانی تێدا نییە دیاردەکانی جەنگی دەروونی لە شەڕدا زۆر کاریگەر بوون و شوێنەوارەکانی تا ئێستاش هەر ماونەتەوە, کە کاریگەریشی هەبووە لەسەر سیاسەت لەپشت بەستنی تەواو بەجەنگی ڕاستەوخۆ[٦٩] , یان شەڕی چەکداری وەك هۆکارێکی جەنگی دەروونی, جەنگی گۆڕینی ڕەفتارە گۆڕەپانەکەیشی کە سایەتیە. بەگشتی جەنگی دەروونی جەنگێکی ساردە, جەنگی ئایدیاکانە مەبەستی گەیشتنە بەهزری مرۆڤ و شکست هێنان بە ئیرادەی[٧٠] , هەروەها جەنگی ئایدیۆلۆژیاو

داگیرکردنی باکوری ئەفریقیا بوو, و توانی کێشەی کۆریا چارەسەر بکات, و خاوەنی پرۆژەی ئایز نهاوەر. (الکیالي: موسوعة السیاسة, ج١/ ل٤٣٧).

٦٦ وەرگیراوە لە: نصر: س.پ, ج١/ ل٩٩.

٦٧ الدباغ: علم النفس العسکري, ل١٦٠.

٦٨ تاریخ أبن خلدون, ج١/ ل٤٩٠.

٦٩ قادر: س.پ, ل١٣.

٧٠ أد- لبر تش: الحرب الباردة وما بعدها, تعریب: فاضل زکي محمد, ل٣٥.

بیروباوەڕ, جەنگی دەمار, جەنگی پڕوپاگەندەو دەنگۆ, هاوکات جەنگێکە هزر دەلەرزێنیّ و ڕەفتار دەگۆڕێت, باشترین چەکیشە کە دەوڵەتان لە جەنگە نویّیەکانیاندا بەکاری دێنن, چونکە ڕۆڵێکی ئەکتیڤ دەگێڕێت لە کوشتنی ئیرادە و ڕوخاندنی ورەی دوژمن بەمەبەستی چۆك پێدادانی[71] , سولْتان سەلاحەددین هەوڵی دەدا بۆ بەهێزکردنی گیانی مەعنەوی لای سوپاکەی، و لەناوبردنی گیانی مەعنەوی لای دوژمن بۆئەوەی شکستیان پیّ بهێنیّ و خۆیان بە دەستەوە بدەن، لەو پێناوە چەندین شێوازی بەکارهێنا بۆ دەستەبەرکردنی ئەو ئامانجە، لەوانەش بە نێو سوپاکەی دەهات و دەڕۆیشت و دەیگوت:"وا اسلاماه– وای لە ئیسلام"،[72] ئەمەش بۆ خۆی کاریگەری دەروونی هەبوو لەسەر بەرزبوونەوەی و ورەی موسوڵمانان و روخاندنی و ورەی خاچ دروشمەکان و چاندنی ترس لەنێو دڵیاندا، ئەمە جگە لەوەی سوڵتان شێوازی لەناکاوو کتوپڕی لەکاتی شەڕدا بەکار دەهێنا لە پەلاماردانی دوژمن و دەوردانیان و دەست کردن, بە جەنگ لە کاتێکدا کە ئەوان هێشتا خۆیان بۆ ئامادە نەکردبوو.[73]

بێگومان جەنگی دەروونی چەکێکی ئەکتیڤە لەشەڕەکاندا, چونکە ئامرازێکە یارمەتی ئامرازەکانی تری جەنگ دەدات لە سەرکەوتنندا, هەروەها زۆر لەزیانەکانی مرۆڤ لەچەك و تەقەمەنیو پارە دەگێڕێتەوە[74].

ئەوەی نوێیە لەجەنگی دەروونی دا پێشکەوتنی ئامرازەکانیەتی بەپێی یاسایەکی ڕێکخراوو نەخشە بۆ داڕێژراو, بەو پێیەی ژیانی سەربازی ژیانێکی کۆمەڵایەتییە لەجۆرێکی دیاریکراو دەتوانێت کردەوەکۆنتڕۆڵی

---

٧١ زهران: س.پ, ل٣٥٣“نصر: س.پ, ج١/ ل١٠٠.

٧٢ ابن شداد: س.پ،ل٤٢.

٧٣ نوفل: الحرب النفسية من منظور اسلامي، ل١٢١.

٧٤ الزبيدي: علم النفس في الميدان العسكري, ل٧٠.

بکات, کە ئەویش پێویستیەکی بنەڕەتییە لەهەموو ئەرکە سەربازیەکاندا جا لەکاتی ئاشتی بیّ یان لەکاتی جەنگدا[75] , چونکە ئەوانەی لە گۆڕەپانی جەنگی دەروونیدا کاردەکەن دەزانن چۆن لە ورەو دەروونی سوپاو میللەتەکانی بەرامبەریاندا توێژینەوە بکەن، چ لە ڕووی ئامادەکردن‌و ڕاهێنان‌و پڕ چەك کردنیان بیّ، یان هەرشتێکی تر کە پەیوەندی بەبەهێز کردنی کەسێتیەوە هەبێت[76]. واتە دەکریّ ئەو خاڵانە دەستنیشان بکرێن کە دەتوانرێت لایەنی شەڕکەر لێیانەوەی تێپەڕێت‌و چەکەکانی جەنگی دەروونیان لێوە ئاراستە بکات.

لێرەوە دەتوانین بڵێین جەنگی دەروونی بەپێی چەمکی ئێستای لەشیکردنەوەو بەڕێوەبردنی ململانێدا, ئەوانەی ئەنجامی دەدەن هەوڵ دەدەن بەرهەمهێنانی بەخشەر زیاتر لەلایەکەوە کەهەر لایەنێك پێی هەڵدەستێت بۆ ئەوەی بۆ چوون‌و چەمك‌و تێڕوانین بسەلمێنێت کەوای لیّ دەکات ئەو کارە دیاری بکات‌و کارێکی تر نەکات, لەو ململانێیەدا هەر لایەنێك هەوڵدەدات شکست بەبەرامبەرەکەی بهێنێت لەڕووی پراکتیك‌و هزریەوە, و ئەگەر هاتوو لە توانایدا نەبوو ئەوا هەوڵ دەدات شەڕەنگێزی کەم بکاتەوەو بەرەو بیّلایەنی بڕوات[77].

هەروەها هەر لایەنێك هەوڵ دەدات بیّ لایەنەکانی دەرەوەی ململانێکە بکاتە دۆستی خۆی, بۆ ئەوەی لەداهاتوودا نەچنە بەرەی دوژمن, هاوکات لەگەڵ توندو تۆڵکردنی پەیوەندی دۆستایەتی بۆ ئەوەی لەداهاتوودا

---

٧٥ الزبيدي: الحرب النفسية ضد الأنظمة القيمية للامة, مجلة الوحدة, عدد ٢٥٤, سنة ٢٠٠١, ل٣١.

٧٦ الزبيدي: علم النفس في الميدان العسكري, ل٧٠.

٧٧ تايلور: قصب العقول, ترجمة :سامي الخشبه, عالم المعرفة, رقم ٢٥٦, الكويت, ٢٠٠٠, ل٢٤.

لایەنگری خۆی بن، بەم جۆرە جەنگی دەروونی پرۆسەیەکی بەردەوامە تەنها پەیوەست نییە بەقەیران و جەنگەکانەوە یا بەکات و شوێنەوە[78].

بەگشتی جەنگی دەروونی کارێکی فراوان و گشتگیرە بەچەند ڕێگەیەکی جۆراوجۆر ئەنجام دەدرێت:-

أ/ ڕاستەوخۆ:

١-چالاکی دیپلۆماسی- ڕێکەوتننامە، هاوپەیمانی و دەستێوەردانی کاروباری ئەوانی ترو تەکەتولات (گەلەکۆمە)و دابڕان[79].

٢-کاری سەربازی- لەهێرشی بەرفراوان، لێدانی لەناوبەر، پێکدادانی سنووریی، نمایشی سەربازی، بۆردومانکردنی ئامانجی ستراتیژی، داگیرکردنی ناوچەی گرنگ، هەڕەشە لێکردن و کاری سەربازی.

ب/ ناڕاستەوخۆ (دەروونی)[80]: کە هەردوو لایەنی نهێنی و ئاشکرا دەگرێتەخۆ.

١-چالاکی ڕاگەیاندن بەمەبەستی هەڵگێڕانەوەی ڕاستی و بۆچوونەکان و گۆڕینی حەزو ئاڕاستەکان.

٢-کاری سیخوڕی بۆ کۆکردنەوەی زانیاری و پاڵپشت کردن و ورووژاندنی ترس و نانەوەی دوو بەرەکی و ئاشوب.

٣-نمایش کردنی هێزو گۆڕینی ویژدانی هەندێ کەس، یان شیکردنەوەو تێکدانی دەروونی و یاری کردن بەخەون و هیواکانیان و ئیستغلال کردنی هەستە مرۆییەکانیان و..... هتد٨١.

---

٧٨ أيار: س.پ، ل٧٢.

٧٩ الدباغ: الحرب النفسية، ل١٧-٢١.

٨٠ الدباغ: المرجع في الحرب النفسية، ل٥٠-٥١.

٨١ عزالدين: الحرب النفسية ضد الانظمة القيمية للامة، مجلة الوحدة، عدد ٢٥٤، تشرين الاول ٢٠٠١م، ل٣٢.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

مەکتەبەی بیروهۆشیاری

مەکتەبەی بیروهۆشیاری

بەشی دووەم

جەنگی دەروونی ستراتیژی

The Strategic Psychological Warfare

مه كتەبی بیر و هۆشیاری

جەنگی دەروونی ستراتیژی

ئەو جەنگە دەروونییەیە کە ئاراستەی هەموو ئەندامانی دوژمن دەکریٚ, بە خەڵکی مەدەنی و سەربازەوە,و بەچەندین شێواز بەکار دەهێنرێت, ئەم شێوەیەی جەنگی دەروونی لەڕووی زەمەنەوە و لەپێناو پێکانی ئامانجەکانی بەدووربینی ناسراوە, واتە دوور ئامانجە بەکاتوشوێنی دیاریکراوەوە پەیوەست نیيە[1], ئامانجی بەدەستهێنانی پەیوەندیکردنی جەماوەرییە کە ئاڕاستەی خەڵکانێکی زۆرو شوێنێکی فراوان دەکریٚ, و مەبەستیش لێی کارکردن بۆ سەر ڕاو بۆچوونو ڕەفتار, لەدەرەوە مەبەستی بەدەستهێنانی ئامانجەکانی ولاٚتە[2], ئەم جەنگە ئاراستەی خەڵکانێك یان گەلێکی دیاریکراو ناکریٚ, بەڵکو هەولٚ دەدات بۆ بەدەست هێنانی ئامانجە ستراتیژییەکانی دەوڵەت کە بەپیٚی ئەو ئامانجە دەست نیشان کراوە[3], ئەمەش گشتگیرەو لەوانەیە لەم جۆرە جەنگەدا گەلێك لەبنەماکانی جەنگ بەکاربهێنرێتو هەندیٚ جاریش جەنگی سەربازی (تقلیدی)یشی بۆ بەکاردێت کە بەتەواوی پابەندە بەئامانجی دەوڵەتەوە[4]. تایبەتمەندی شێوازە دەروونیەکانی سەلاٚحەددین کە ئەمڕۆ بە (ستراتیژیەت) دەناسرێت چ لەبواری ململانێی ڕامیاری ناوخۆییو دەرەکیدا, یان لەسەر ئاستی چالاکییەکان, بۆ نمونە سەلاٚحەددین لە سەرەتای تەمەنی سیاسی خۆیدا لەڕوانگەی ئەم پێناسەیەی سەرەوە لە بواری جەنگی ستراتیژیدا یەکەم

---

١ عبدالله: الحرب النفسية والشائعات , ل١٣.

٢ الدباغ: المرجع في الحرب النفسية, ل٤٨.

٣ حاتم: الاعلام و الدعاية, ل١٨٧.

٤ على: حرب الكلمة, ل٦٨.

مه كتەبی بیر و هۆشیاری

هەڵەی کرد, کاتێك لە کۆبوونەوەی (ئەنجومەنی جەنگی)[5]دا ویستی ڕوو بەڕووی (نورالدین محمود)[6] ببێتەوە, ئەگەر بێت و مصری لیٚ وەربگرێتەوە، بەلاٚم باوکی[7] ژیرانەو ستراتیژیانە لە ڕوویدا وەستایەوە,

---

٥ ئەنجومەنی جەنگی: ئەم ئەنجومەنە لەکاتی پێویستدا کۆدەبۆوە, بەتایبەتی لە کاروباری جەنگیدا, بەسەرۆکایەتی سوڵتان سەلاٚحەددینو ئەندامانی و هاوڕیٚ دێرینەکانیو فەرماندە دڵسۆزەکانی, گرنکترین ئەندامانی ئەم ئەنجومەنە (الملك العادل)ی برای بوو, چونکە بۆچوونەکانی لەجێگای خۆیدا بووە, سوڵتان زۆر پابەند بوو بە بۆچوونەکانیيەوە هەرچەندە دوور بووایە, چاوەڕوانی وەلاٚمی ئەوی دەکرد, و یەکەم کۆبونەوەی ئەم ئەنجومەنە لەڕۆژی هەینی (١ی محرمی ساڵی ٥٦٧ك/١١٧١ز) بوو کاتێك سەلاٚحەددین پێشنیاری (نورالدین محمود)ی خستە بەردەستیان کە ئارەزووی لادانی ناوی خەلیفەی فاتیمیەکانی لە ووتاری هەینیدا هەبوو. (ابن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢١٨" حسين: الجيش الايوبى في عهد صلاح الدين, ل١٩٧–١٩٨" Lane pool: Ahistory of Egypt in the Middle ages, p.196).

٦(نورالدین محمود) لەساڵی (٥١١ك /١١١٨ز) لەشاری حەڵەب لەدایك بووە, کوڕی (عماد الدین زنگی)ە, پاش مردنی باوکی ساڵی (٥٤١ ك /١١٤٧ز) دەسەلاٚتی وەرگرت, فەرمانڕەوای (شام و جەزیرە و مصر) بووە, بەپاشای چاکەخواز ناوبانگی دەرکردووە, هەروەها بەچاکترینو دادپەروەرترین پاشاکانی سەردەمی خۆی دەژمێردرێت. (ابن الجوزى: المنتظم في تأريخ الملوك الامم, ج١٠/ ل٢٤٨–٢٤٩" سبط ابن الجوزى: مرآة الزمان في تأريخ الاعيان, ج٨/ ل٣٠٥" ابو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٢٧ –٢٢٩).

٧ ناوی (ایوب بن شادی بن مروان)ە باوکی سوڵتان سەلاٚحەددینە, ڕەچەڵەکی ئەیوبیەکان هەرهەموو بۆ ئەو دەگەڕێتەوە, خەڵکی شاری (دوین)ە, باوکی والی قەلاٚی (تکریت) بوو (أيوب) لەگەڵیدا بووە تاوەکو مردنی, پاشان شوێنی باوکی گرتەوە, دوای لادانی لەسەر دەسەلاٚت بەرەو (موصل) کۆچی کرد, ماوەیەك لەویٚ مایەوەو ببوە والی قەلاٚی (بعلبك), پاشان چووە خزمەتی (نورالدین محمود) لەشاری (دمشق), لەشاری (القاهره) کۆچی دوایی کرد, دواتر تەرمەکەی گوێزرایەوە بۆ (المدينه المنوره). بۆ زیاتر

کاتێکیش لەگەڵ سەلاحەددینی کوڕی لەو ئەنجومەنە جیابوونەوە پێی وت: "کوڕم تۆ نەفامیو شارەزاییت کەمە, چۆن ئەم (ئەنجومەن)ە کۆدەکەیتەوەو لەڕازو نیازی خۆت ئاگاداریان دەکەیت", ئەگەر (نورالدین محمود) بیستی تۆ ڕێگری لە هاتنی بۆ مصر، هانی دەدەی زیاتر پەرۆشی هاتن بێت، گریمان بڕیاری هاتن بدات، دڵنیابە زۆربەی ئەندامانی ئەم ئەنجومەنە لەگەڵتا نابن، هەروەها پاش ئەم کۆبوونەوەیە، نەیاران هەواڵی ئەم کۆبونەوەی پێ ڕادەگەیەنن، بەڵام پێش ئەوان تۆ بۆی دەنووسیو دەڵێیت: "چی پێویست دەکات بە هاتنی بەڕێزتانە بەڵکو هەرکەسێك لەلای جەنابتانەوە بێو گوریسێك لە گەردنمان بنێت بۆ خزمەتی بەڕێزتان ئامادەین، ئەگەر ئەمەی بیست ڕای لە بەرامبەرمان دەگۆڕێت".[8] وەکو لەم دێرە شیعرە هاتووە:

کیفما تحکمون فنحن عبید مطیعون

وکیفما تأمرون فنحن خدم مخلصون[9].

ڕووداوەکان پێشبینیە ستراتیژییەکەی باوکی سەلاحەددینیان سەلماند، ئەوە بوو (نورالدین محمود) کۆچی دوایی کرد، وسەرەتای کێشەو ئاژاوە لە ناوچەکە سەریهەڵدا، سەلاحەددین ئامۆژگارییەکەی باوکی لەگوێ گرت، لە دانانی پلانەکانی بەنهێنی, بەشێوەیەك بەردەوام بوو لە پشتگیریکردنی

زانیاری بڕوانە: (سبط أبن الجوزی: س.پ, ج٨/ ل٢٩٥" ابو شامة: الروضتین, ج١/ ل٢٠٩" ابن خلکان: وفیات الاعیان, ج١٠/ ل٨٤" الزرکلي: الاعلام, ج٢/ ل٣٢).

٨ ابن الاثیر: التاریخ الباهر في الدولة الآتابکیة, ل١٥٨–١٥٩" ابو شامة: الروضتین, ج١/ ل٢٠٤" أبن واصل: س.پ،ج١/ ل٢٢١–٢٢٢" أبن خلدون: تأریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٥١" البدلیسي: شرفنامه, ل١٧٨–١٧٩.

٩ البدلیسی: س.پ, ل١٧٩. واتە (چۆن بڕیاردەدەن ئێمە بەندەی ملکەچین و چۆن فەرمان دەدەن ئێمە خزمەتکاری دڵسۆزین).

(الملك الصالح)[10] کوڕی (نورالدین محمود) تا توانی کۆتایی بە هەموو بەرگرییەکی نەیارەکانی بهێنێت،[11] ئەوەش بە دانانی بەرنامەیەکی مەزنو فراوان بۆ بەهێزکردن و درێژەپێدانو بەردەوامی کاروانی خەباتو ڕەوتی جیهاد بەڕێکوپێکی، سەلاحەددین لەشێوازە دەروونییە ستراتیژییەکانی تەنها گرنگی بە چاکسازی بارودۆخی ناوخۆیی مصر و دوورخستنەوەی ئەو مەترسیانەی لەسەر ئاسایشی مصرو گەلەکەیدا هەبوو لە چوار چێوەی سنووری خۆیدا نەدەدا، بەڵکو بیری لە ئامانجێکی دەروونی ستراتیژی دوور مەودا کردەوە، ئەویش پاراستنی سنووری مصر بوولە مەترسییەکانی دەرەوە، چونکە وڵاتی مصر خاوەن سنوورێکی بەر فراوان بوو، هەروەها وا سەیری ئەم وڵاتەی دەکرد کە کانیەکی هەڵقوڵاوە بۆ ئەوەی هێزەکانی دەریاییو وشکانی سوودی لێ ببینن[12]، ئەگەر بێتوسنوورەکەی پارێزراو نەبێت ئەوا پیلانی ئاژاوە گێڕان لە دژی هەوڵەکانی سوڵتان سەلاحەددین بۆ یەکخستنی بەرەی ئیسلامی لە دژی خاچ دروشمەکان بەردەوام دەبێت, بۆیە پێی وابوو پاراستنی وڵاتی مصر پێویستی بەدەست بەسەرداگرتنی

١٠ الملك الصالح اسماعیل: کوڕی (نورالدین محمود)ە, (٥٥٨–٥٧٧ك/ ١١٦٢–١١٨١ز), لەپاشاکانی بنەماڵەی زەنگیە لەشام و جەزیرە, پاش کۆچی دوایی باوکی ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٤ز), دەسەڵاتی (دیمەشق و حلب)ی گرتە دەست لە تەمەنی (١١) ساڵیدا, بۆیە میر (شمس الدین محمد بن عبدالملك بن المقدم بن خلدون) کاروباری دەوڵەتەکەی بۆ دەبرد بەڕێوە, لەتەمەنی (١٩) ساڵیدا کۆچی دوایی کرد. (سبط أبن الجوزي: س.پ, ج٨/ ل٣٦٦" المقریزي: السلوك, ج١/ ل١٦٧" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٨١–٨٢).

١١ ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٢٠–٢٢١" الذهبي: العبر في خبر من غبر, ج٤/ ل١٩٥–١٩٦" المقریزی: السلوك, ج١/ ل١٥٤"بیومي: قیام الدولة الایوبیة, ل٢٠٠" حسن: س.پ, ج٤/ ل١٠٥" سعداوی: التاریخ الحربی, ل٢٣.

١٢ یوسف: العرب والروم واللاتین, ل٢٧٩.

دەوروبەرە ستراتیژییەکانی هەیە، ئەویش لە باشوور وڵاتی (النوبە) [13]، و لەڕۆژهەڵات (الیمن والحجاز) و لەڕۆژئاواشەوە ناوچەی (برقە)[14]، بێگومان کۆنترۆڵ کردنی ئەم وڵاتە ئیسلامییانەو تێکەڵ بوونیان لەگەڵ مصر، بەهەنگاوێکی ستراتیژی زۆر گەورە دەژمێردرێ لە پێناوی یەکێتیو یەکخستنی هێزە ئیسلامیەکان لە ناوچەکەدا، کە سەلاحەددین هەوڵی دڵکاری بۆ دەدا بەمەبەستی زەمینە ڕەخساندن بۆ قۆناغی دووەم، ئەویش جیهاد بوو لە دژی خاچ دروشمەکان کە دوژمنی سەرەکی موسڵمانانن[15]، دەوڵەتی ئەیوبی لە سەرەتای دروست بوونیەوە پێویستی بە هێزێکی جەنگی هەبوو پشتی پێ ببەستێت، بۆ ئەوەی ڕووبەڕووی نەیارو دوژمنەکانی ببێتەوە، و ئامانجە دەروونیە ستراتیژیەکانی پێ جێبەجێ بکات، ئەوە بوو سەلاحەددین پەنای بردە بەر جیهاد کردن لە پێناوی خودادا[16]، چونکە پێویستییەکی ئایینییە و لەسەر هەموو موسڵمانان ئەرکە، و قوڕئانی پیرۆز فەرمانی پێکردووەو لەفەرموودەکانی پێغەمبەر

---

١٣ (النوبة) وڵاتێکی سنور بەر بڵاوە، دەکەوێتە باشوری مصر، (نصاری)ن، ژیانو گوزەرانی دانیشتوانی زۆر گران بوو، سەرەتای وڵاتەکەیان لە (أسوان)ەوە دەست پێدەکات، و شاری (النوبة)– ناوی (دمقلة) بوو کە شوێنی پاشا بوو لەسەر کەناری روباری نیل. (ناصر خسرو: س.پ، ل٨١" یاقوت الحموي:س.پ، مج٤/ ل٤٠٥–٤٠٦).

١٤برقە: ناوچەیەکی گەورەیە پێکهاتووە لە کۆمەڵێك شار و دێ لە نێوان ئەسکەندەریە و تونس، و ناوی شارەکە (انطابلس) بووە بە واتای پێنج شارەکە دێت.(یاقوت الحموي:س.پ، مج١/ ل٣٠٨).

١٥ ابن دقماق: الجوهر الثمین في سیرة الملوك والسلاطین، ج٢/ ل١٦" سبط أبن الجوزي: س.پ، ج٨/ ل٤٢٨" یوسف: الوحدة وحرکات الیقظة العربیة أبان العدوان الصلیبي، ج٤/ ل٢٧–٢٨.

١٦ أبن شداد: س.پ، ل٢٨" الدواداري: کنز الدرر، ج٧/ ل١٠٠.

(د.خ)دا جەختی لەسەر کراوە، ئەمەش ئەرکێکە لەسەر شانی هەموو موسڵمانێك کە توانای هەبێت بەلەش جیهاد لە پێناوی خودادا بکات[17]، هەربۆیە سەلاحەددینو گوتار بێژەکانی ئەوەیان بەبیری خەڵکیو جەنگاوەرەکاندا دەهێنایەوە، کە هەر کەس لە ڕێگای خودادا بکوژرێت شوێنی بەهەشتە[18]، وەکو لەم ئایەتەدا هاتووە: {إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ} [19]، بێگومان شەهید بوونیش ئاواتی بەرزی موسڵمانە خۆبەخت کەرەکان بوو، بۆ بەدیهێنانی یەك لەو دوو ئامانجە، کەسەرکەوتن یان شەهید بوون بوو. لە ڕاستیدا ئەو دروشمە هۆکارو پاڵنەرێکی دەروونیی گەورە بوو بۆ سەربازانی سەلاحەددین تا لەگەڵ دوژمندا بەڕاستی بجەنگن[20]، هەروەها وەکو لەم ئایەتەدا هاتووە :{وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ}[21]، ئەم بڕوایە ورەی جەنگاوەرەکانی بەرز دەکردەوەو هانی دەدان بەردەوام ئامادەبن بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی خاچ دروشمەکان.

---

١٧ هموندی: پوختەی فقهی شەریعەت، ل ٦٠٥–٦٠٦ .

١٨ سبط أبن الجوزي: س.پ، ج٨/ ل٣٣٣" الحنبلي: شفاء القلوب في مناقب بني أیوب، ل٩٠.

١٩ واتە (خودا گیانو سامانی باوەڕدارانی کڕیووەو لە باتیاندا دەیانخاتە بەهەشتەوە). (سوڕەتی تەوبە، ئایەتی ١١١، وەرگێڕانی مامۆستا هەژار).

٢٠ الدواداري: س.پ، ج٧/ ل١٠٤" أبن خلدون: تأریخ أبن خلدون، ج٥/ ل٣٢١" قلعچی: صلاح الدین الایوبي,ل٣٩٠.

٢١ واتە (ئەو کەسانەی لە ڕێی خودادا کوژراون، هەرگیز نابێ بە مردویان حساب بکەن" هەر زیندوون خودا بژێویان دەداتێ") (سورەتی ال عمران، ئایەتی ١٦٩، وەرگێڕانی مامۆستا هەژار).

کەواتـە بەرزکردنـەوەی دروشمـی جیهـاد ڕێبـازێکی دەروونـی سـتراتیژی سـەلاحەددین بـوو, لـە جەنگەکانیـدا لەگـەڵ نەیارانیـدا بەگـشتی و خـاچ دروشمـەکان بەتایبـەتی, بۆ نموونـە: قازی (أبن شـداد) باس لـە سـەلماندنی ئەو ڕاستەیە دەکاتو دەڵێت: "دوای گرتنی قەڵای (کوکب) [22] لـە (١٥)ی ذی القعده ساڵی (٥٨٤ك/١١٨٩ن)دا پشووی بە لەشکرەکانیدا,و هێزەکانی مصر بەسەرکردایەتی (الملك العادل)[23]ی برای بۆ گەڕانەوە ئامادە کرد. سوڵتان بڕیاریدا لەگەڵیاندا بڕوات تا (عسقلان)[24]و لەوێ ماڵئاواییان لێ بکاتو خۆی لەکەناری دەریاوە بگەڕێتەوە بۆ (عکا) و سەر لە هەموو ناوچەکانی کـەناری دەریـا بـداو کاروباریـان ڕێـك بخـات, داوایـان لێکـرد وانـەکات, چـونکە

22 کوکب: قەڵایەکی بەهێز بوو لە باشووری دەریاچەی (طبرية) لەسەر ئەو چیایەی کە بەتەنیشت شاری (طبرية), دەڕوانێتە دۆڵی (الاردن), سوڵتان سەلاحەددین ڕزگاری کرد, پاشان وێران کرا. (یاقوت الحموي: س.پ, مج٤/ ل١٦٣).

23 (الملك العادل) لە ساڵی (٥٤٠ك/١١٤٥ن) لە شاری دیمەشق لە دایك بووە, پیاوێکی دادپەروەرو خانەدان بووە, ڕاوبۆچوونی لەجێگای خۆی بووە, لەگەڵ مامی (أسد الدين شێرکۆ)و سەلاحەددینی برای گەیشتە وڵاتی مصر, جێگری سوڵتان بوو و بەشداری زۆربەی شەڕەکانی وڵاتی شامی کرد, لە ساڵی (٦١٥ك/١٢١٨ن) لە شاری دیمەشق کۆچی دوایی کردووە. (أبو شامة: الذيل على الروضتين، ل١١" أبن خلكان: س.پ, ج٢/ ل٧٤–٧٩).

24 (عسقلان) شارێکە لە خواروی فەڵەستین لە کەناری دەریای نێوان (غزەو بيت جبرين), هـەروەها پـێی دەڵـێن بـووکی شـام لـە جوانیـدا, خـاچ دروشمـەکان لـە سـاڵی (٥٤٨ك/١١٥٣ن) دەستیان بەسەریدا گرت, بەڵام سوڵتان سەلاحەددین توانی لە ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ن) ڕزگاری بکات, پاشان لە ساڵی (٥٨٧ك/١١٩١ن) بڕیاری تێکدانو وێرانکردنیدا لە ترسی داگیرکردنی لەلایەن خاچ دروشمەکان. (أبن عبدالحق: مراصد الاطلاع على اسماء الامكنة والبقاع, ج٢/ ل٩٤٠" أبن الفرات: تاريخ أبن الفرات, مج٢ ج٢/ ل٢٩" المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٧٥).

ژمارەیەکی کەم سەربازی لەگەڵدا دەمێنێتـەوەو خاچ دروشمەکان هەموو لە شاری (صور) [25] کۆبوونەتەوە نەوەك پەیمان بشکێنن, بەڵام سوڵتان گوێی نەدایـەو ڕۆیـشتە (عـسقلان)و ماڵئـاوایی لـە (الملـك العـادل)ی بـرای کـرد, بەکەناری دەریادا بەرەو شاری (عکا) گەڕایەوە, ئەم کاتە زستان بوو, دەریا شەپۆلی گەورەی وەکو چیا بەرز دەبووەوە. کاتێك من بیرو خەیاڵم لەسەر ئەمە بوو, سەلاحەددین ئاوڕی لێدامەوە گوتی: "شتێکم لە دڵدایە پێت دەڵێم: هەرکاتێك خوای گەورە ڕزگارکردنی کەناری دەریاکانی بۆ ئاسان کردم, کاربەدەست بۆ وڵات دادەنێم, وەسیەتیان بۆ دەکەم,و ماڵئاواییان لێدەکەم,و سواری ئەم دەریایە دەبم بەشوێن داگیرکەراندا دەگەڕێم, بەدوایان دەکەوم, تاکو یەك بێ باوەڕ لەسەر ڕووی زەوی ناهێڵم یان لەم ڕێگایەدا دەمرم,.. ئەم قسەیە لەلام زۆر گەورە بوو", پاشان (أبن شداد) بە سەلاحەددینی گوتووە: "سوڵتان نابێ خۆیو سەربازەکانی تووشی ئەم زەحمەتە بکاتو لەم دەریایە بدات, چونکە ئەم سەربازانە قەڵغانی ئیسلامن, لەوەڵامدا گوتوویەتی: من ڕای تۆ وەردەگرم, کام مردنیان بەڕێزە؟ وتم: بێگومان مردن لە ڕێی خودادا, وتی: ئامانجی من لەم هەموو خەباتو ماندوو بوونەم لە جەنگدا ئەوەیە کە بە بەڕێزترین مردن بمرم". [26] لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە سوڵتان سەلاحەددین هەموو کارو چالاکیو ماندوو بوونی جیهاد بووە لە پێناو خودادا.

25 (صور) شارێکی کۆنو بەناوبانگە, دەکەوێتە سەر دەریای شام لە باشووری بەیروت لە لوبنان, یەکێکە لە (ثغوری)ەکانی موسلمانان, چۆتە ناو دەریا, بە ئاسانی دوژمنان پێی نەدەگەیشتن, چونکە چواردەوری دەریا بوو. (ناصر خسرو: س.پ, ل٥٠" أبن عبد الحق: س.پ, ج٢/ ل٨٥٦).

26 النوادر السلطانية, ل٢٩–٣٠.

لەچوارچێوەی شێوازە دەروونییە ستراتیژییەکاندا سەلاحەددین کە بۆ ئاسۆیەکی دوور کار دەکات ئاوا مەزەندەو ئەنجامەکانیشی درێژ خایەن‌و کاتێکی زۆریشی دەویّ, هەڵمەتێکی سەربازی لە جمادی یەکەمی ساڵی (٥٦٨ك/١١٧٣ز) بە فەرماندەیی (توران شاه) [٢٧]ی برای بۆ ولاتی (النوبە) لە باشووری مصر دەستپێکرد[٢٨], هەڵمەتەکە گەیشتە سەرەتای ولاتەکەیان لەسەر کەنارەکانی ڕۆژهەلاتی نیل سوپاکە دابەزی, بە دووری (١٢٠) میل لە باشووری (أسوان), توانیان دەست بەسەر قەلای (أبریم) دابگرن, ئەوە بوو (توران شاه) ماوەیەك مایەوە, بەلام بێزاری تەنگی پێ هەڵچنی‌و بەجێی هێشت[٢٩],و لەشوێنی خۆی پیاوێکی بەناوی (أبراهیم الکردی) [٣٠] دانا,و

٢٧ (توران شاه): ناوی (توران شاه بن ایوب بن شادی, فخرالدین, شمس الدولة) بەواتای پاشای ڕۆژهەلات, برا گەورەی سەلاحەددین بوو لە باوکەوە, لە شاری دمشق پەروەردە بوو, لە ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٤ز) لە هەڵکمەتێکدا سەلاحەددین لەگەڵ میرەکانی (بنو الرسول) ڕەوانەی ولاتی (الیمن)ی کرد, پاش دەست بەسەراگرتنی ناوچەکە ساڵی (٥٧١ك/١١٧٥ز) گەڕایەوە شام, لە ساڵی (٥٧٤ك/١١٧٨ز)دا گەیشتە مصرو لەویّ کۆچی دوایی کرد. (سبط أبن الجوزي) دەڵێت: "خۆی بە موستەهەقتر دەزانی لە سوڵتان سەلاحەددین لە فەرمانڕەوایی, لەکاتی خەیاڵیدا هەندێك قسەی دەکرد, بۆیە سەلاحەددین دوری خستەوە بۆ ولاتی (الیمن)". بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (مراة الزمان, ج٨/ ل٣٦٢“ الخزرجي: العقود اللؤلؤية في تاريخ الدولة الرسولية, ج١/ ل٢٦“ اليونيني: ذيل مراة الزمان, ج١/ ل١٥.

٢٨ أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٧“ رنسيمان: تاريخ الحروب الصليبية, ج٢/ ل٦٤٣.

٢٩ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٢١“ أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٠٨“ ابن كثير: س.پ, ج١٢/ ل٣٦٠“ أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٧“ المقريزي: السلوك, ج١/ ل٥١“
Lanepoole: Saladin, P,P. 101.

بەرەو شاری (قوص) [٣١] بەڕێکەوت[٣٢], پاشان ڕاپۆرتێکی ئامۆژگاری ئامێزی دەربارەی دانیشتوانی ولاتی (النوبة) بۆ سەلاحەددین ڕەوانە کرد, کە پشتیان پێ نەبەستێت, چونکە ولاتێکی کەم دەرامەتەو هاوکات ئاوو هەوای لەبار نییە[٣٣], لەم ڕاپۆرتەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە سەلاحەددین هەر چەند ئامانجی ئابووری هەبێت, بەلام پتر ئامانجی دەروونیی ستراتیژی دوور مەودای هەبووە, چونکە سەلاحەددین‌و بنەماڵەکەی لەوە دڵنیا بوون کە (نور الدين محمود) سوورە لەسەر هاتن بۆ ولاتی مصر بۆ لابردنیان لەسەر دەسەلات[٣٤], ئەمەو جگە لەوەی کە ولاتی (النوبة) پێشتر ببووە شوێنگەی پیلان دارشتن و ئاژاوەنانەوە لەلایەن پاشماوەی هەڵهاتوانی

٣٠ أبراهيم الكردي: لە سەردەمی سوڵتان سەلاحەددیندا ساڵی (٥٦٨ك/١١٧٣ز),و لە کاتی هەڵمەتی (توران شاه) بۆ ولاتی (النوبة) داوای بەخشینی قەلای (ابریم)ی لێکرد, لەگەڵ کۆمەڵێك لە کوردەکان, کەبەبەردەوامی هێرشیان دەکردە سەر ولاتی (النوبة),و لەئەنجامدا پارەو مەڕو مالاتیان زۆر دەسکەوت, پاشان لە دوورگەی (ذیدان)ی سەر بە (النوبة), (أبراهيم الكردي) نغرۆ بووو کۆچی دوایی کرد. (أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٠٩).

٣١ قوص: یەکێکە لە شارە کۆن و گەورەکانی مصر, لە ڕۆژهەلاتی (النیل), ناوی (Hat Hor) واتە کۆشکی خواوەند (مؤریس)ە, هەروەها (بربیر قوص) یاخود (قوص المارة)ی پێ دەوترێت, لە کۆتایی سەدەی سێیەمی کۆچی بەناوی (دقلدیانوس) دەناسرا. (رمزي: القاموس الجغرافي, ج٤ ق٢/ ل١٨٧).

٣٢ أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٠٩“ شاكر: التاريخ الاسلامي, ج٦/ ل٣٢٠.

٣٣ أبن الاثير: الكامل, ج٧/ ل٢٣٢“ شاكر: س.پ, ج٦/ ل٣٢٠“
Lane Poole: Ahistory of Ehypt. P.197 ,

٣٤ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٣١.

(فاتیمیەکان)[35,36] ئەم هۆکارانەو هەندێ هۆکاری دەروونیش وای لێکردن بیر لەم جۆرە شێوازە دەروونییە لە سنووری باشووری مصر و خۆ تەرخان کردن‌و ئامادە بوون لە پێناو پڕۆژە گەورە ستراتیژییەکاندا بکات, ئەویش یەك بوونی بەرەی ئیسلامی و دەرکردنی خاچ دروشمەکان لە ولاَتی شامدا بوو, هەروەها سەلاَحەددین بۆ جێبەجێ کردنی ئەو پلانە هەڵمەتێکی سەربازی تری بۆ ولاَتی (افریقیە و طرابلس الغرب) لە ساڵی (٥٦٨ك/١١٧٣ز) بە فەرماندەیی (شرف الدین قراقوش)[37] لە ژێر چاودێری (تقی الدین عمر)[38] نارد[39], لەگەڵ (٥٠٠) سەرباز, بەمەبەستی پاراستنی

٣٥ فاتمیەکان: بنەماڵەیەکی شیعەی ئیسماعیلی بوون, بەڕەچەڵەك خۆیان دەبردەوە سەر (علی بن أبی طالب) و فاتیمەی خێزانی‌و کچی پێغەمبەر (د.خ), لە ساڵی (٢٩٧ك/٩٠٩ز) لە شاری (سجلماسای) ئەفریقیا دەوڵەتیان دامەزراند, سەرەتا لە تونسدا و پاشان لەسەرتاسەری باکووری ئەفریقیاو مصردا, لە سەردەمی خەلیفە (معز الدولة) بە فەرمانی ئەو شاری قاهیرەیان درووست کرد وەکو پایتەختی خەلافەتی فاتیمی, بەلاَم لە ساڵی (٥٦٧ك/١١٧٣ز) لەسەردەستی سوڵتان سەلاَحەددین کۆتایی بەفەرمانڕەوای خەلافەتیان هێنا بە دامەزراندنی دەوڵەتی ئەیوبی. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە (أبن ظافر: أخبار الدول المنقطعة" المقریزي: اتعاظ الحنفا باخبارالائمة الفاطمیین الخلفاء" سرور: الدولة الفاطمیة في مصر).

٣٦ ا.ر.جب: صلاح الدین الایوبي، ل١٢٢.

٣٧ شرف الدین قراقوش: ناوی (شرف الدین قراقوش التقوی)ە، یەکێك بوو لە مەمالیکی (تقی الدین عمر)، لە سەردەمی سولتان سەلاحەددین فەرماندەیی هێزە ئەیوبیەکانی کرد بۆ ولاَتی (افریقیە)، لە ساڵی (٦٠٩ك/١٢١٢ز) کۆچی دوایی کرد. ئەمە جیاوازە لەگەڵ (بهاء الدین قراقوش) ە کە وەزیری سولتان سەلاحەددین بوو.(ابن خلکان: س.پ،ج٤/ل٩٢).

٣٨ تقی الدین عمر: پێی دەوترا (أبي فتح و أبی سعید) و گەلێ نازناوی تری هەبوو, گرنگترینیان کە ناوبانگی پێ دەرکرد, الملك المظفر بوو, ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبوو

سنووری ڕۆژئاوای مصر[40], چونکە (بدو)ە دەشتەکیەکانی برقە بەردەوام بۆ ولاَتی مصر سەرچاوەی ئاژاوە گێڕی بوون بە تایبەتی لەسەردەمی خەلافەتی فاتیمیدا, بۆیە سوڵتان سەلاَحەددین گرنگی بە دروستکردنی پردەکانی (الجیزة)[41] لەسەر ڕووباری نیل بەرامبەر (فسطاط) دا, بۆ ئەوەی هێزە سەربازیەکانی لەکاتی هێرشی دوژمن لە ڕۆژئاواوەو هاتنی لافاو بە پیادە بپەڕنەوە[42], لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەو زنجیرە کەنارییەی برقە شوێنگەیەکی ستراتیژی گرنگی بە سوڵتان سەلاَحەددین بۆ بەرگری کردن لە دەوڵەتەکەی دا, ئەوە بوو بە درێژایی سەردەمی دەوڵەتی ئەیوبی سنووری ڕۆژئاوای مصر تووشی هیچ هێرشێکی دەرەکی نەبووەوە[43].

لەسەردەمی سوڵتان سەلاَحەددین لە شەڕی دژ بە خاچ دروشمەکان. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: (ابراهیم: الملك المظفر تقی الدین عمر, رساله ماجستیر, جامعه صلاح الدین, اداب, سنه ١٩٩٤).

٣٩ ألحموي: التاریخ المنصوري, ل١٨٠" ابو الفداء: المختصر في اخبار البشر, ج٣/ ل٥٣" الحنبلي: س.پ, ل٨٢.

٤٠ أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٣٣" أبن واصل: س.پ, ج١/ ل٢٣٧-٢٣٨" النویري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٧١" أبن العماد: شذرات الذهب في اخبار من ذهب, ج٢/ ل٢٢٥" أبن کثیر: س.پ, ج١٢/ ل٣٦١" أبن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٦" المقریزي: السلوك, ج١/ ل١٧١" البدلیسی: س.پ, ل١٨٠.

٤١ ألجیزة: شارێکی مصریيە لە دەوروبەری (القاهرة) دەکەوێتە ڕۆژئاوای (الفسطاط) لەسەر کەناری ڕووباری (نیل)ی ڕۆژئاوا, بە (ئەهرامات) بەناوبانگە. (یاقوت الحموي: س.پ, مج٢/ ل١٠٣-١٠٤).

٤٢ ألدواداري: س.پ, ج٧/ ل١٠٠.

٤٣ سعداوي: التاریخ الحربي, ل٤١" Lane Poole: Ahistory of Egypt, P.197, Saladin, P.P. 124-128.

ئەمە جگە لەوەی کە سوڵتان سەلاحەددین لە پشت ئەم شێوازە دەرونییەوە ئامانجی تری هەبوو, ئەویش گەڕاندنەوەی دەسەڵاتی مصر بۆ ناوچەکەو بنبڕ کردنی ئاژاوە لە باکووری ئەفریقیا بوو, بەتایبەتی لە پاشماوەی شیعە فاتیمیەکان, بەمەش توانی ئامانجە ستراتیژیە دەروونییەکەی لە گێڕانەوەیان بۆ ژێر ئالا[44] و یەکێتی دەوڵەتەکەی

دەوڵەتەکەی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی خاچ دروشمەکان جێبەجێ بکات[45].

---

٤٤ ئالا: سوڵتان سەلاحەددین هەڵۆی کردبووە سومبلێك بۆ ئالای دەوڵەتەکەی, وەك دەربڕینێك بۆ هاندانو پەلاماردانی دوژمنانی موسڵمانان, ڕەنگەکەشی زەرد بوو, (علم الدین الشاتاني) شاعیر وتویەتی: "سەرکەوتن دەبینم بە ئالاکەتەوە هەڵواسراوە, مەوەستە تۆ شایستەی ئەوەی کە دنیا داگیر بکەی". (العماد الكاتب: البرق الشامي،ج٣/ ل٢٩" أبن الاثير: الكامل, ج٧/ ل٣٣٥" حتي: تاريخ العرب, ل٧٥٦" حسين: س.پ, ل١٦٨).

٤٥ لە ڕاستیدا سوڵتان سەلاحەددین لەیەکەم هەڵمەتدا بە فەرماندەیی (قراقوش) هەموو وڵاتی مەغریبیان کۆنتڕۆڵ نەکرد, بەڵکو لە ساڵی (٥٦٨ك/١١٧٣ز) تەنیا (برقةو طرابلس) بەشێك لە ڕۆژهەڵاتی (تونس) تاوەکو (قابس)یان کۆنتڕۆڵ کرد, (أبن واصل: س.پ, ج١/ ل٢٣٥" أبو الفداء: س.پ, ج٣/ ل٥٣" الذهبي: دول الاسلام, ج١/ ل٨١"), پاشان لەنێو ساڵانی (٥٧١-٥٧٣ك/ ١١٧٥-١١٧٧ز) هەڵمەتەکەیان بۆ سەرناوچەکە بەردەوام بوو, (أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٦٠" المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٧٥) هەروەها لە ساڵی (٥٧٧ك/١١٨١ز) توانیان دەست بەسەر وڵاتانی (هوارة, زواده, لواتة, جبل، نفوسةو غدامس) بگرن, لەساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) (قراقوش) توانی دەست بەسەر شاری (قيروان) دابگرێت دوای شەڕێکی بەهێز لەگەڵ سوڵتانی مەغریب (أبن عبد المؤمن), بەمەش سەلاحەددین لە سنووری دەوڵەتە بەرفراوانەکەی دڵنیا بوو و ئامانجەکەی پێکا. (أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٣٣" أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٦" المقريزى: السلوك, ج١/ ل١٧٥, ١٨٦, ٢١٢" الخطط, ج٣/ ل٣٧٩). بۆزیاتر زانیاری بڕوانە نەخشەی ژمارە (١).

پیلانی ستراتیژی جەنگی دەروونی دەبێ ڕەچاوی سیاسەتی گشتی دەوڵەت بکات, هەرچەندە کارێکی قورسو گرانە هاوسەنگی بکرێت لەنێوان سیاسەتەکانی بەرەی ناوخۆو جەنگی دەروونی لە مەیداندا, چونکە پیلان لە جەنگی دەروونی‌دا تووشی نارەحەتیو زەحمەتێکی زۆر دەبێ لە هاوشان بوونی لە ڕێڕەوی سیاسەتی دەوڵەتدا[46] , بۆ نمونە سەلاحەددین بۆ راگرتنی ئەو هاوسەنگییە, دوابەدوای کۆنترۆڵ کردنی وڵاتانی (النوبة و برقە), بیری لە ڕزگارکردنی شوێنێکی ستراتیژی دەکردەوە لەچوارچێوی شێوازە دەروونییە ستراتیژییەکان. بەتایبەتی بۆی دەرکەوت وڵاتی (النوبة) ئەو شوێنە ستراتیژیە نییە کەخۆیو بنەماڵەکەی وەکو شوێنێکی ستراتیژی قوولّ لەکاتی قەیراندا پشتی پێ ببەستن, ئەوەبوو بۆ جێبەجێکردنی پرۆژەی ڕزگارکردنی وڵاتی (الیمن) داوای موڵەتی لە (نورالدین محمود) کرد، هاوکات ئەوەیشی پێ راگەیاند کەمەبەستی (عبدالنبی)[47] دەڤەری (زبید)ە[48] , چونکە ناوی خەلیفەی عەبباسی (المستضیء بأمر الله)[49]ی

---

٤٦ نصر: س.پ, ج١/ ل٩٧.

٤٧ (عبدالنبی): ناوی (ابو الحسن علي بن مهدی)ە, خەڵکی گوندی (العنبرە)بوو لەکەنارەکانی دەڤەری (زبید), هەموو ساڵێك حەجی دەکرد, چاوی کەوت بەهەندێ زانایانی (العراق و الشام والحجاز) سەرنجیانی راکێشا بۆ لای خۆی, شیعی مەزهەب بوو, خەڵکێکی زۆر شوێنی کەوت, تاوەکو لەساڵی (٥٤٥ك /١١٥١ز) ببوە (امام) لەوڵاتی (الیمن), فەرمانڕەوایی ناوچەی (زبید)ی کرد لەنێو ساڵانی (٥٥٨ – ٥٦٩ك/ ١١٦٢-١١٧٣ز). بڕوانە: (الذهبي: تاريخ دول الاسلام, ل٢٠٢"المقريزى: السلوك, ج١/ ل١٦٢" الزركلي: س.پ، ج٥/ ل٢٥).

٤٨ (زبید): شارێکی بەناوبانگە لەوڵاتی الیمن بەڕووی کەناری (باب المندب) کەوتۆتە سەر ڕێگای (عدن و مكه), هەروەها پێی دەوترا (الخصيب) پاشان (الوادی), لەسەردەمی خەلیفە ی عەبباسی(المأمون) تازەکرایەوە. (یاقوت الحموی: س.پ, مج٢/ ل٤٦٨).

لەووتاری هەینی هەڵگرتووە[50]، (نورالدین محمود) بەداواکاریەکەی قایل بوو, بەم قایل بوونەش سەڵاحەددین هەڵمەتێکی سەربازی بەفەرماندەیی (توران شاە)ی برا گەورەی ئامادە کرد بۆ دەست بەسەراگرتنی وڵاتی (الیمن)[51], بێگومان سەڵاحەددین ئامانجی دەروونی ستراتیژی دوور مەودای هەبوو لەکۆنترۆڵ کردنی وڵاتی (الیمن)دا, ئەویش جگە لەترسی هاتنی

٤٩ (المستضیء بأمر الله): ناوی (الحسن ابو محمد المستضئ بأمر الله بن یوسف المستنجد بالله), لەساڵی (٥٣٦ك/١١٤١ز) لەدایك بووە, خەلیفەی عەبباسی ژمارە (٣٣) بوو, فەرمانڕەوای خەلافەتی عەبباسی بوو لەبەغداد لەنێو ساڵانی (٥٦٦–٥٧٥ك/١١٧٠–١١٨٠ ز), لەسەردەمی ئەو خەلافەتی فاتمی رووخا لەوڵاتی مصر بەدەستی سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی, پیاوێکی داد پەروەرو خانەدان بوو, هەروەها مەکوس‌و باجی لەسەر خەڵکی هەڵگرد, ماوەی (٩) ساڵ حوکمی کرد, لەتەمەنی (٣٩) ساڵی کۆچی دوایی کرد. (ابن تغری بردي: س.پ" ج٦/ ل٧٨" السیوطی: تأریخ الخلفاء, ل٤٤٥" شاکر: س.پ, ج٦/ ل٣١١).

٥٠ ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٣٧–٢٣٨" ابن کثیر: س.پ, ج١٢/ ل٣٦٤" ابن خلدون, تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٧" ابن تغری بردی: س.پ, ج٦/ ل٦٣" ابن العماد: س.پ, ج٢/ ل٢٢٥" البدلیسی: س.پ, ل١٨١" شاکر: س.پ،ج٦/ ل٣٢٠).

٥١ هەڵمەتەکە لەمانگی رەجەبی ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٤ز) بەڕێگای ڕووباری (النیل) دەستی پێکرد تا گەیشتە شاری (قوص), پاشان بەوشکایی‌دا رۆیشت تاکو گەیشتە (عیذاب) لەکەناری دەریای سوور, پاشان لەدەریا پەڕینەوە تاکو گەیشتنە (جدة) لەوێشەوە بۆ شاری (مکە) دوای زیارەت کردنی کەعبە, هەڵمەتەکە گەیشتە (الیمن), و دەستیان بەسەر دەڤەری (زبید)ە دا گرت, و (عبدالنبی) بەدیلی گیرا, لەگەڵ هەموو سەروەت‌و سامانیان, هاوکات قەڵاکانیان کەوتە ژێر ئاڵای ئەیوبییەکان, (ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٣٨" ابو الفداء: س.پ, ج٢/ ل١٣٣" ابن کثیر: س.پ، ج١٢/ ل٣٦٥" قەفتان: مێژووی گەلی کورد, ل٢٢٦). بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە نەخشەی ژمارە (٢).

(نورالدین محمود) کەپێشتر باسمان لێوەکرد[52], هاوکات هەستی بەزیادبوونی رێژەی هێزە سەربازییەکانی‌و زۆری ژمارەی براکانی‌و فراوان بوونی دەسەڵاتی (توران شاە) کرد,[53] جگە لەهاندانی (عمارە الیمنی)[54] بۆ سەلاحەددین لەناردنی (توران شاە) بۆ وڵاتی (الیمن) تاوەکو دۆخەکەی لەبار بێت بۆ جێبەجێکردنی پیلانەکەی لەدژی سەلاحەددین[55], بەڵام بێ

٥٢ ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٣٧" المقریزی: الخطط, ج٣/ ل٥٩" سعداوی: التأریخ الحربي, ل٤٣.

٥٣ ابن شداد: س.پ, ل٥٣" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٨٠" الرهاوي المجهول: تاریخ الرهاوي المجهول, ل٢٠٠.

٥٤ (عمارە الیمنی): شاعیرێکی لێهاتوو بوو, کاتێك دەوڵەتی فاتمی ڕوخا لەوڵاتی مصر, و لەشوێنی دەوڵەتی ئەیوبی دامەزرا, (عمارە) بەکۆمەڵێك لەبنەماڵەی سەلاحەددینی هەڵدا, پاشان لەگەڵ کۆمەڵێك لەگەورە پیاوانی شیعە رێککەوت بۆ گێڕانەوەی خەلافەتی فاتمی بۆ فەرمانڕەوایی وڵاتی مصر, بەڵام کاتێك سوڵتان بەپیلانەکەیانی زانی لەساڵی (٥٦٩ك/١١٧٣ز) هەموویانی لە سێدارەدا, لەنێوانیان (عمارە الیمنی) لەگەڵدا بوو. (ابن خلکان: س.پ, ج٣/ ل٤٣١–٤٥٣" ابوالفداء: س.پ, ج٢/ ل١٣٣" Lane Poole: Saladin.p. 126.

٥٥ ئەم پیلانە لەساڵی (٥٦٩ك/١١٧٤ز) لەلایەن (عمارە الیمنی) دژی سوڵتان سەڵاحەددین نایەوە, ئەویش (عمارە) ژمارەیەکی زۆری لەلایەنگرانی خەلافەتی فاتمی کۆکردەوە لەشاری (القاهرە)و داوای لێکردن کە یەکێك لەمنداڵەکانی خەلیفە (العاضد) دابمەزرێنن بۆ ئەوەی دەسەڵات بۆ فاتمیەکان بگێڕێتەوە, ئەوەبوو بەخێرایی پەیوەندی بەخاچ دروشمەکانەوە کرد, بەمەبەستی یارمەتی‌دان‌و هەڵوەشاندنەوەی فەرمانڕەوایی سوڵتان سەڵاحەددین, هاوکات (عمارە) توانی زۆر لەمانە بۆ جێبەجێکردنی پلانەکەی کۆبکاتەوە کەڕق‌و کینە یان هەبوو لەسەر دەوڵەتی ئەیوبی تازە دروست بوو, بەڵام یەکێك لەم پلان گێڕانە کە ناوی (زین الدین بن نجا) بوو, هەواڵەکەی گەیاندە سوڵتان سەڵاحەددین, سوڵتان بڕیاری گرتن‌و کوشتنی دان لەچوارچێوەی جەنگە دەروونییە ستراتیژییەکەی بۆ ئەوەی ترس لە دڵ‌و دەروونی نەیارەکانی بچەقێنێ‌و لەدوا رۆژدا بیر

گومان کۆنترۆل کردنی ولاتی (الیمن) بەیەکێك لەپرۆژە دەرەکیەکانی سەلاحەددین دادەنرێت, بەتایبەتی دوای جێبەجێکردنی پرۆژەکانی ئەفریقیا کەئامانجێکی دەروونی ستراتیژی گرنگی لەپشتەوە بوو, لەوانە هاوسەنگیکردن لەنێوان سیاسەتەکانی ناوخۆو دەرەوەی دەوڵەتدا, و لەناودانی پشتیوانانی خەلافەتی فاتمی لەولاتی (الیمن)[56], هەروەها پاراستنی سنووری باشووری مصر، چونکە ولاتی (الیمن) لە ڕووی جەنگی و بازرگانیەوە کلیلی دەریای سوور بوو کەبەسەر (الحبشه)[57]ی مەسیحیدا دەڕوانی[58], هاوکات سەڵاحەددین بیری لەئامانجێکی دەروونی ستراتیژی دوور مەودا کردەوە, ئەویش ترسی بڵاوبوونەوەی بیرۆکەی خاچی بوو لەولاتی (الحبشه) بەڕێگای دەریای سووردا, بەمەش سەڵاحەددین و دەوڵەتەکەی دەکەوتە نێوان دوو ئاگر, ئاگرێك لەکەنارەکانی دەریای روم (ناوەڕاست) کەپێکهاتەکەی میرنشینی خاچ دروشمەکانە, و ئەوەی تریان لەکەنارەکانی دەریای سورەوە کە بریتی‌یە لەولاتی

لەئاژاوەو خراپەکاری نە کەنەوەو مل کەچی فەرمانڕەواکانی سوڵتان بن. (ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل ٢٣٨" العمري: مسالك الابصار, ج٧ ورقة ٦١-٦٢" ابو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢١٦" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٧٣" الدواداري: س.پ, ج٧, ل٥٥" أبن خلدون: تاريخ ابن خلدون, ج٥/ ل٢٨٨).

٥٦ ابن شداد: س.پ, ل٧٤" ابو شامة: الروضتين, ج١/ ل٧٠" ابن واصل: س.پ,ج١/ ل٢٣٥-٢٣٦" الاسحاقی: اخبار الاول فيمن تصرف على مصر من ارباب الدول, ل١٧٢" الدواداری: س.پ, ج٧/ ل٥٦.

٥٧ (الحبشة): ئەمڕۆ پێی دەوترێت (اثیوبیا) ولاتێکە لەرۆژهەڵاتی ئەفریقیا لەسەر دەریای القلزم (سوور) نێوان (سودان و کینیا و صوماڵ و جیوبتی). المنجد فی اللغة والاعلام , ل٢٧.

٥٨ ابن الاثير: الکامل ،مج٧/ ل٢٣٨" الدواداری: س.پ, ج٧/ ل٥٦-٦٧" ابن کثیر: س.پ, ج١٢/ ل٢١٥.

(الحبشه)[59], هەروەها لەچوارچێوەی ئامانجە دەروونیە ستراتیژییەکەی بۆ یەکخستنی جیهانی ئیسلامی و گێڕانەوەی هێزە ئیسلامیەکان بۆ ژێر ئالای خۆی, لەساڵی (٥٦٨ك/١١٧٣ز) هێرشی کردە سەر (بدو- ە عەرەبە دەشتەکیەکان)ی نیشتەجێی دەوروبەری (الکرك[60] و الشوبك[61]) بۆ مسۆگەرکردنی سنووری دەوڵەتەکەی لەچوار چێوەی پرۆژە ستراتیژییە گەورەکەی و پاك کردنەوەی ناوچەکە لێیان و نەهێشتنی پەیوەندییەکانیان بەتایبەتی لەگەڵ خاچ دروشمەکان, چونکە هەواڵ و زانیاری گرنگیان پێ دەبەخشین لەبارەی جموجۆڵی (سەڵاحەددین)ەوە, هاوکات وەکو چاوساغ کاریان لەگەڵ دەکردن[62]. بێگومان سەڵاحەددین لەکاتی هەڵمەتەکەیدا بۆ سەر (الکرك و الشوبك) ئەوەی بۆ دەرکەوت کەئامانجە دەروونییە ستراتیژییەکەی کە بۆ ئاسۆیەکی دوورە واپێویست دەکات نیمچە دوورگەی (سیناء) لەهەموو ئەو عەرەبە دەشتەکیانەی لەناو دۆڵ و سەر ڕێگای (مصر و شام)ن پاك بکاتەوە[63], بۆیە بڕیاری دروستکردنی قەڵایەکیدا لەناو

---

٥٩ سعداوی: التأريخ الحربي المصری, ل٤٣.

٦٠ الکرك: قەڵایەکی پۆڵاینە لە دیوی شام لە دەوروبەری (بلقاء) لە ناو چیاکانی (یاقوت الحموي: معجم البلدان, مج٤/ ل١٣١) ئێستا سەر بە ئوردنە.خاوەن شوێنێکی ستراتیژی گرنگ بوو, گرنگی ئەو شارە لەوەدا بوو کۆنترۆڵی ڕێگاکانی نێوان مصرو شام و حیجازی دەکرد, تاکە ڕێگا بوو کە ڕێبوار پیا دەڕۆیشت بۆ سوریاو حیجاز. (غوانمة: امارة الکرك الایوبیة, ل١٠٥).

٦١ الشوبك: قەڵایەکی پۆڵاینە لە دەوروبەری شام لەنێوان (عمان و ایلة) نزیك الکرك. (یاقوت الحموي: س.پ, مج٣/ ل١٦١).

٦٢ ابن الاثير: الکامل, مج٧/ ل٢٣٥" سبط أبن الجوزی: س.پ, ج٨/ ل٢٩٣" ا.ر. جب: س.پ, ل١٧٣" سعداوی: التاريخ الحربي, ل٣٤.

٦٣ ابو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٠٦-٢٢١" الغامدی: صلاح الدين و الصليبيون, ل١٤٥.

جەرگەی نیمچە دورگەی (سیناء) بەناوی (قلعە الجندی)[٦٤], ئەمە جگە لەوە قوللەیەکی لە (السویس) دروستکرد کە جێگای (٢٠) سواری تێدا دەبووەوە[٦٥], و سەربازەکانی لە سەردانا, هەروەها فەرمانیدا بەدەرکردنی هۆزی (بنو الجذام)ی عەرەبی بۆ (البحیرە)[٦٦] و دەستی بەسەر هەموو دانەوێڵەو زەوی‌و زارەکانیاندا لە (الشرقیە)[٦٧] داگرت, چونکە دانەوێڵەیان بۆ خاچ دروشمەکان دەڕفاند[٦٨], بەم کارەش سەلاحەددین پێش ڕێکەوتن بەرەو وڵاتی شام سنوورو ئامانجە دەروونییە ستراتیژییەکانی دەوڵەتەکەی لەهەموو لایەکەوە مسۆگەرکرد.

بەڕزگارکردنی وڵاتانی (النوبە و برقە و افریقیە والحجاز والیمن) سەلاحەددین یەکەم قۆناغی لە قۆناغەکانی یەکگرتنەوەی وڵاتانی ئیسلامی لەچوارچێوەی پیلانە دەروونییە ستراتیژییەکانیدا جێبەجێکرد, بەمەش لەفەرمانڕەوایی ناوخۆو دەرەوەی وڵاتی مصر دڵنیا بوو, دوای نەهێشتنی هەموو ئەو کۆسپ‌و تەگەرانەی دەهاتنە ڕێگای پرۆژەکەی, هاوکات هەلێکی لەباری بۆ ڕێکەوت بۆ جێبەجێکردنی قۆناغی دووەم لەقۆناغەکانی

٦٤ قلعە الجندی: ئەم قەڵایە کەپێی دەوترا قەڵای سەلاحەددین, دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی (عین سدر الغزیرە) بەدووری (١) میل, هەروەها (٥٧)کم لەباشووری ڕۆژهەڵاتی (السویس)ی ئێستاوە دوورە. (سعداوی: التأریخ الحربي, ل٣٤).

٦٥ المقریزی: السلوك , ج١/ ل١٨٥ .

٦٦ (البحیرە): کورەیەکی ناسراوە لەدەوروبەری ئەسکەندەرییە لەمیسر, و بریتییە لە کۆمەڵە دێیەك, هاوکات خاوەن داهاتێکی زۆر بوون. ئێستا پارێزگایە و سەنتەری شاری (دمنهور)ە.(یاقوت الحموی: س.پ, مج١/ ل٢٧٩).

٦٧ (الشرقیە): کورەیەکە لەباشووری مصر. (یاقوت الحموی: س.پ, مج٣/ ل١٣٦).

٦٨ المقریزی: السلوك. ج١/ ل١٨٥" ا.ر. جب: س.پ, ل١٧٣" سعداوی: التاریخ الحربي, ل١٢٥.

یەکخستنەوەی هێزە ئیسلامیەکان لەناوچەی شام, بەتایبەتی پاش کۆچی دوایی (نورالدین محمود) کە (الملك الصالح اسماعیل)ی کوڕی بوو بەجێ نشینی[٦٩], بەڵام ناوبراو توانای پڕ کردنەوەی ئەو شوێنە گەورەیەی نەبوو, بووە یەکێ لەهۆیەکانی تێکچوونی شیرازەی جیهانی ئیسلامی‌و ناوچەی شام, هاوکات نەبوونی پیاوێکی شیاوو هەڵکەوتوو بۆ گرتنە دەستی جڵەوی لێپرسراوێتی تاوەکو سوڵتان سەلاحەددین سەری هەڵدا وەکو سەرکردەیەکی شیاوو لێهاتوو بۆ سەرکردایەتی جیهانی ئیسلامی بەگشتی‌و ناوچەی شام بەتایبەتی[٧٠], ئەوەبوو بەکۆتایی هێنانی دەسەڵاتی خەلیفەی فاتمی لەمصرداساڵی (٥٦٧ك/١١٧١ز) سەلاحەددین کورسیی وەزارەتی لەمصر وەرگرت, بووە دەسەڵاتداری یەکەم لەم وڵاتەدا و بەڕێوەبردنی مەملەکەتەکەی گرتە دەست[٧١], وڵاتانی (النوبە و برقە و طرابلس الغرب والحجاز والیمن) کەپێشتر باسمان لێوە کردن خستە ژێر رکێفی خۆی‌و, وای لێهات دەریای (القلزم) سوور هەموو کەوتە ژێر سەرکردایەتی‌و دەسەڵاتی, هەروەها پاش کۆچی دوایی (نورالدین محمود) و لەئەنجامی پەشێوی شامدا, سوڵتان سەلاحەددین توانی دیمەشق‌و حەلەب‌و هەموو وڵاتی شام بخاتە ژێر ئاڵای دەوڵەتە بەرفراوانەکەی خۆیەوە[٧٢], بەمەش توانی ئامانجە دەروونییە ستراتیژییەکەی, لەیەکبوونی جیهانی ئیسلامی بەئەنجام بگەیەنێ کەبریتی بوو لەوڵاتی شام‌و هەندێك لە

٦٩ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٤٣" ابن شداد: س.پ, ل٥٤" ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل١" النویری: س.پ, ج٢٨/ ل٣٧٤.

٧٠ ابن شداد: س.پ, ل٥٦–٥٧" قاسم: ماهیە الحروب الصلیبیة, ل١٤٢.

٧١ ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢١٧" القوصی: تاریخ دولة الکنوز الاسلامیة, ل٦٣.

٧٢ ابو شامة: الروضتین, ج١/ ل٢٣٤" ایلیسیف: الشرق الاسلامی في العصر الوسیط, ل٢٤٥–٢٤٦" گروسیە: الحروب الصلیبیة, (صراع الشرق والغرب)، ل٧١..

دەڤەرەکانی (الجزیرە الفراتیە)و (الیمن، مصر ،النوبە ، الحجاز ، برقة و طرابلس الغرب)، پاش ئەوەی ئاوات و هیوای ئەم یەکێتییەی بۆ چووە سەر و پایەکانی لەجیهانی ئیسلامیدا چەسپاند کەخۆی لەخۆیدا گەورەترین کاریگەری هەبوو لەرزگارکردنی قودسدا[٧٣] ، کەخاچ دروشمەکان بۆ ماوەی نزیکەی (١٠٠) سەد ساڵ فەرمانڕەواییان تیادا دەکرد، سەلاحەددین توانی لەژێر ئالای جیهاد و کارکردن لەپێناوی رزگارکردنی قودسدا ئامانجە دەرونییە ستراتیژییەکانی جێبەجێ بکات، هەرچەندە سوڵتان زۆر گرنگی بەگێڕانەوەی یەکێتی نێوان مصرو شام دەدا و چەند لەتوانایدا هەبووبێت بۆ گێڕانەوەی بەشەکانی تر لە وڵاتانی ئیسلامی هەوڵی دەدا[٧٤] ، ئەوەندەش پێویستی بەپشتگیری خەلافەتی عەبباسی زیاتر هەبوو، لە (نورالدین محمود) هەرچەندە هێزێکی سەربازی گەورەی هەبوو لەوشکانی و دەریا کەبەهیچ شێوەیەك لەگەڵ هێزی (نورالدین محمود)دا بەراورد نەدەکرا، چونکە دوژمنانی (نورالدین محمود) لەموسڵمانان نەبوون، بەڵام سەلاحەددین جگە لەخاچ دروشمەکان میرە موسڵمانەکانیش (بەتایبەتی زەنگییەکان)[٧٥] دژی بوون، هاوکات ئیسماعیلییەکان[٧٦] زۆر جار لەگەڵ خاچ

---

٧٣ گروسیە: س. پ، ل٧٢" سعداوي: التأریخ الحربي، ل١٧٣.

٧٤ نوری. سیاسة صلاح الدین، ل٢٥٧.

٧٥ زەنگیەکان: دەگەڕێنەوە سەر (زنکی بن اق سنقر بن عبدالله بن الترغان) لەهزری "ساب یو"، ناوبانگیان دەگەڕێتەوە بۆ باوکیان کەبە (قسیم الدولە) ناسرابوو، پیشەی (دەرگاوان – الحاجب) بوو لای سوڵتان (ملکشاە ی سلجوقی) هاوکات رۆڵی کاریگەری لەسەر ڕووداوە سیاسی و سەربازییەکانی دەوڵەتی سلجوقی هەبووە لەو سەردەمەدا. (ابن الاثیر: الباهر، ل٤" خلیل: عمادالدین زنکی، ل٣١ " زامباور: معجم الانساب والاسرات الحاکمة فی التأریخ الاسلامي، ترجمة: زکی محمدحسن واخرون، ج١/ ل١١٥).

دروشمەکان بۆ دژایەتی کردنی پرۆسەو بەرنامەکانی سەلاحەددین هاوکار بوون[٧٧] ، بۆیە دەبینین یەکێك لەو کاروبارانەی سەلاحەددین لەم کاتەدا کردی ئەوەبوو نێردراوی بەنامەیەك نارد بۆ لای خەلیفەی عەبباسی (المستضئ بأمر الله) و تێیدا باسی لەکردەوەکانی خۆی لەجیهادکردنی دوژمن و ڕزگارکردنی (مصر و الیمن و افریقیە) دەکرد کە مەترسیان لەسەر خەلافەت لەبەغدا هەبوو[٧٨] ، هەروەها خوێندنەوەی وتار بەناوی خەلیفەی عەبباسییەکان و داوای لێکرد بەڕەسمی دانی پێدا بهێنن، فەرمانڕەوایی (مصرو برقە و الیمن والشام)و هەموو ویلایەتەکانی (نورالدین محمود)

---

٧٦ (ئیسماعیلییەکان): پێکهاتەی ئەم کۆمەڵە بریتییە لە پێکهاتەیەکی نهێنی بەسەرۆکایەتی "داعی الدعاە" بەناوی "شیخ الجبل"، قەڵای (الموت) یان کردبوو ناوەندێك بۆ بانگەشەکەیان لەنێو ساڵانی (٤٨٣ك-١٠٩٠ز/٦٥٤ك-١٢٥٦ز) (Ency. De islam (Arat Alamut) vol .1, pp. 364 – 365.)، لەدوای (شیخ الجبل) بەزەنجیرە (کبار الدعاە) واتە گەورەی بانگەش کەران، پاشان (الدعاە العاملون) دەهات، هەروەها (الفدائیون) کەهونەر پیشەیان کاری تیرۆر بوو، کەبەردەوام لەخۆئامادەکردن دابوون و چاوەڕوانی فەرمانی (داعی الدعاە) یان دەکرد ئەگەر خۆ خستنە خوارەوەش بێت لەسر لوتکەی چیاکان، هەروەها بەهیچ شێوەیەك دوانەدەکەوتن لەتیرۆرکردنی دوژمنەکانیان بەخەنجەر ئەگەر مەسیحی بێت یان موسڵمان. هەرێمی (الجبل) بەدرێژایی کەنارەکانی (اللاذقیة و طرابلس) یان کردە شوێنی نیشتەجێ بونیان کە بە (جبل لبنان) ناسراوە، ئەمەش سنووری سروشتی نێوان وڵاتی موسڵمانان و خاچ دروشمانە، لەسەردەمی (سنان) نزیکەی (١٠) دە قەڵایان تێدا دروست کرد، بێگومان لەسەردەمی خاچ دروشماندا رۆڵێکی گەورەیان هەبوو لەمێژووی رۆژهەڵاتدا، و کاریگەریان لەسەر ڕێ ڕەووی ڕووداوەکان هەبوو(حتي: تاریخ سوریا ولبنان و فلسطین، ج٢/ ل٣٤٦" غالب: تاریخ الدعوة الاسماعیلیة، ل٢٤" غالب:اعلام الاسماعیلیة، ل٢٩٩).

٧٧ القزاز: الحیاة السیاسیة في العراق في العصر العباسي الاخیر، ل٢٥٦-٢٥٧.

٧٨ رفعت: معالم تاریخ العصور الوسطی، ل١٦٦.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

دەکات, ئەوە بوو خەلیفەی عەبباسی دانی بەکارەکانی هێناو, دیارییەکی زۆریشی پێشکەش بەنوێنەرەکانی سوڵتان کرد[79].

جەنگی دەروونی ستراتیژی بۆ گەیشتن بەئامانجەکانی بەکاردێت و هەوڵدەدات بۆ قۆستنەوەی شکستو شکاندنە سەربازییەکان لەبەرەکانی جەنگو ئاشکراکردنی تێکچوونی باری ئابووریو دارایی و تێکشکاندنی ورە لەنێو ریزەکانی دوژمندا[80], بۆ نمونە خاچ دروشمەکانو هاوپەیمانە

---

٧٩ بۆ نموونە لەساڵی (٥٧١ك/١١٧٥ز) سەڵاحەددین لەگەڵ (الملك الصالح) ی ئەتابەکی حەلەب ریککەوت بەکشانەوە لەگەمارۆی حەلەب بەمەرجێك حەلەبییەکان لەگەڵ لایەنی سێهەم رێك نەکەون بەبێ رازی بوونی لایەنی دووەم, بەڵام (سیف الدین غازی) ئەتابەکی موسڵ نووسراوێکی بۆ (الملك الصالح) رەوانەکردو هانی دا بە هەڵوەشاندنەوەی ئەورێکەوتنامەیەی نێوانیان, ئەمەوایکرد سوڵتان سەلاحەددین لەدژیان شەڕ راگەیەنێ, بەڵام پێش دەسپێکردنی شەڕەکە, نووسراوێکی بۆ خەلافەتی عەبباسی نارد و لەراستیی رووداوەکان ئاگاداری کردەوە, ئەویش بۆ روونکردنەوەی رێککەوتنی لەگەڵ (الملك الصالح) کەسەربازەکانی بۆ جیهادی خاچ دروشمەکان ئامادەبن, بەڵام (سیف الدین غازی) وای لێکرد لەپەیمانەکەی پەشیمان ببێتەوە, بۆیە داوا لەخەلیفەی عەبباسی دەکات کە ئاگاداریان بکاتەوەو مافی شەڕکردن بە سەلاحەددین لەدژیان بدات, ئەگەر بێتو ئەوان لەسەر ئەو حاڵەتە بەردەوام بن, و سەلاحەددین بەشەڕی موسڵمانان و بەجێ هێشتنی جیهادی خاچ دروشمەکان تاوانبار نەکرێت, چونکە یەکێتیی موسڵمانانی دەوێت. (القاضی الفاضل: عبدالرحیم البیساني, رسائل القاضی الفاضل, مخطوطة حسین بك, مکتبة اوقاف الموصل رقم ٩/١, ورقة ٩). بڕوانە دەقی نووسراوەکەی سەلاحەددین کەڕەوانەی خەلیفەی عەبباسی "المستضئ بأمر الله"ی کرد لە ساڵی(٥٧١ك/١١٧٥ز), لە پاشکۆی ژمارە (١). (ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٥٩“ ابن شداد: س.پ. ل٤٢“ العسلی: صلاح الدین, ل١٩٧).

٨٠ زناد: الحرب النفسیة, ل ١٥.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

(جنەوییەکان)[81] لەئەنجامی سەر نەگرتنی پیلانەکەیاندا لەدژی سوڵتان سەڵاحەددین تووشی شکستو نائومێدیەکی گەورە بوون,[82] دوای ئەوەی لەمەترسی چالاکیەکانی بۆ یەکخستنی موسڵمانان لەمصرو شام بەئاگاهاتن, بەتایبەتی هەوڵەکانیان بۆ نزیك بوونەوە لە (الملك الصالح اسماعیل) پێش مردنی, ئەمە جگە لەخۆ نزیك کردنەوە لەهەندێ هێزی نەیاری ناوچەکە دژ بە سەڵاحەددین[83], ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کەتاچەند تووشی بێ ئومێدی بوون بۆ سەلماندنی راستی ئەم بۆچوونە ,(ولیم

٨١جنوە:بەندەرێکە لە ئیتالیا، دەکەوێتە سەر کەنداوی جنوە، کە بەشێکە لە دەریای ناوەڕاست.(المنجد فی اللغه والاعلام، ل٢٠٥).

٨٢خاچ دروشمەکان و هاوپەیمانە جنویەکانیان دڵگران و نائومێدبوون لە کار و چاڵاکیەکانی سولتان سەڵاحەددین بۆ یەکخستنی جیهانی ئیسلامی، بەمەیش ترس و دڵەڕاوکێ باڵی بەسەریانداکێشا، کە دڵنیابوون لە کەسایەتی سوڵتان و سوربوونی لە سەر دەرکردنیان لە رۆژهەڵاتی ئیسلامی، ئەمەش خۆی کاریگەری دەروونی خراپی هەبوو لەسەر بەرژەوەندییە ئابوریەکانیان، چونکە ئەوان لەسەردەمی دەوڵەتی فاتمیەکان سودبەخش بوون لەڕێگەی پەیوەندیە بازرگانیەکانیانەوە لەگەڵ شام و مصردا ، کە بەهۆیەوە سەروەت و سامانێکی زۆریان کۆکردەوە لە سەربازگەی (موسوڵمانان و خاچ دروشمەکان) بۆیە سەیر نیە کە خاچ دروشمەکان و هاوپەیمانە جنەویەکانیان لەگەل هێزە نەیارەکان پیلان داڕێژن لە دژی سوڵتان سەڵاحەددین، نەك بۆ خۆشەویستی ئەم هێزانە بەڵکو بۆ پاراستنی بەرژەوەندیە ئابوریەکانیان و کۆنترۆڵکردنی و وڵاتی مصر کە پێی دەوترا (گەنجینەی هەموو زەوی)، (الکناني: العلاقات بین جنوە والشرق الادنی الاسلامي، ل١٤٢–١٤٣).

٨٣ کە پێکاتبوون لە چەند کۆمەڵەیەك، جگە لە میرەکانی دیمەشق و حلب کە سەر بە (الملك صالح اسماعیل) بوون، و کۆمەڵەی (سیف الدین غازی ابن قطب الدین مودود بن زنکی)، و کۆمەلەی (قلیج ارسلان) و لایەنگرانی لە ئاسیای بچوکدا، دوا کۆمەڵەش پاشماوەی فاتمیەکان بوو.(الکنانی: س.پ, ل١٤٥“ گروسیە: س.پ, ل٧٢).

الصوری)[٨٤] باس لەو دوو دڵی و پەشێوییەی کە تووشی خاچ دروشمەکان و جەنەویەکان هاتبوو دەکات و دەڵێ: "لەگەڵ هەموو هەوڵەکانماندا بۆ بەرەنگار بوونەوەی سەڵاحەددین، بەڵام هەر شکستمان هێنا، ئەمڕۆ ترس لەهەموو لایەکەوە دەوری لێداوین، لەدەریاو وشکانییەوە، وەکو یەک مەترسیەکانی ئەوەندە پەرەی سەند هەرکاتێك هێرش بکاتە سەرمان، توانای بەرگری کردنمان نابێت، بۆیە چاکتر وایە دەستی یارمەتی بۆ (الملك الصالح اسماعیل) درێژ بکەین، نە بۆ خۆشەویستی (الملك الصالح اسماعیل)و نەبۆ چاکەی (حلب)و میرو خەڵکەکەی بوو، بەڵکو بۆ بەربەرەکانی کردنی سەڵاحەددین و ڕێ لێگرتنی لەپێش جێبەجێکردنی پلانەکەیدا کە (کارکردنە لەپێناو ڕزگارکردنی قودس)، بەمەش هێرشەکەی بۆ سەر قودس لاواز دەبێت"[٨٥].

ڕەنگە مەبەستی (ولیم الصوری) لەم ئاماژەیە، ئەوە بێت کەخاچ دروشمەکان هەوڵ و کۆششیان لەپێناو کۆسپ خستنە ڕێگەی سەڵاحەددیندا لەیەکخستنی بەرەی ئیسلامی دا بەهاندانی فاتمیەکان و بەهاوکاری جنەویەکان و خاچ دروشمەکان بووبێت کە سەڵاحەددین هەر لەسەرەتاوە دەستی بەسەریاندا گرتبوو، دوای نوچدانی پیلانەکەیان هەوڵ و چالاکییەکانی سەڵاحەددین پەرەی سەند بۆ یەکخستنی بەرەی

٨٤ (ولیم الصوری): یەکێك بوو لەمێژوو نووسە گەورەکانی خاچ دروشمەکان، لەساڵی (٥٢٦ك/١١٣٠ز) لەشاری (قوص) لەدایك بووە، چەندین پلەو پایەی گرنگی وەرگرتووە، لەوانە سەرۆکی شەمامسیەی شاری صور بووە، و لە ساڵی (٥٨٠ك/١١٨٤ز) دا راوێژکاری مەملەکەتی خاچی بوو لەشاری قودس. (العرینی: مؤرخو الحروب الصلیبیة، ل١٠١–١٠٣)" و نێردراوی (امالریك) بووە بۆ لای (مانویل)ی ئیمپراتۆری بیزنطی ساڵی (٥٦٤ك/ ١١٦٨ز) بۆ گرتنی وڵاتی مصر. (رنسیمان: س.پ، ج٢/ ل٦١٢).

٨٥ الحروب الصلیبیة، ج٤/ ل ١٨٤–١٨٥.

ئیسلامی لەمصرو شام،[٨٦] لەچوارچێوەی ئامانجە دەروونییە ستراتیژییەکانی دا، پاشان ڕووی کردە قۆناغی دووەم ئەویش جیهاد بوو دژی خاچ دروشمەکان کەبەشێك لە (لبنان و سوریا)و هەموو قودس یان داگیر کردبوو، سەڵاحەددین لەجەنگەکانیدا نمونەی فەرماندەیەکی کارامەو دووربین و لێزان بوو، هەرگیز خۆی بەشەڕی لاوەکییەوە خەریك نەدەکرد، بەڵکو بەهەموو توانایەکییەوە رووی دەکردە ئامانجە دەروونییە ستراتیژییە سەرەکی و بنچینەییەکان، هەروەها گرنگترین هەڵوێست و دڵسۆزی پڕ لەدانایەتی و دووربینی پیادەکرد بەرامبەر بەخەلافەتی عەبباسی لەبەغدا[٨٧]، بێگومان سوڵتان سەڵاحەددین لەو کارەی ئامانجی دەروونی ستراتیژی هەبوو لەبەر ئەوەی خەلافەت ڕەمزی یەکێتی موسڵمانەکان بوو، تاکو ئاڵای یەکێتی و یەکبوونی ئیسلامی هەر بمێنێتەوە، هێنانە دی ئەم یەکێتیە گەورەترین ڕۆڵی هەبوو لەرزگارکردنی ناوچە داگیرکراوەکاندا، بێگومان ئەو سەرکەوتنانەی سەڵاحەددین بەدەستی هێنا لەئەنجامی ئەو یەکێتییە بەهێزە بوو کەلەژێر سایەی ئەو دروست بوو[٨٨]، هاوکات بەرزکردنەوەی دروشمی کارکردن لەپێناوی رزگارکردنی قودس و گەڕانەوەی شکۆمەندی دەوڵەتی عەبباسی و زیندووکردنەوەی بنەماکانی جیهاد لەپێناوی خودادا دژی بێ باوەڕەکان لەهەموو شوێنێك[٨٩]، نزیکەی ساڵی (٥٨٢ك/ ١١٨٧ز)

٨٦ العماد الکاتب: الفتح القسی، ل١٧–٢٥" ابن شداد: س.پ، ل٢١–٢٣" ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل١٤٨، ١٥٧، ١٨٥" یوسف: الوحدة وحرکات الیقظة العربیة ابان العدوان الصلیبي، ج٤/ ل٢٨.

٨٧ مصطفی: صلاح الدین، ل٩٩" نوري: الفکر العسکری للقائد صلاح الدین الایوبی، مجلة المورد، العدد ٤، ل٧٠.

٨٨ القلقشندي: صبح الاعشي، ج٣/ ل٨٥.

٨٩ مصطفی: س.پ، ل١٥٤" نوری: الفکر العسکری، مجلة المورد، العدد٤، ل٧١.

سەلاحەددین لەزامنکردنی سنووری دەوڵەتە پانو بەرینەکەی بووەوە, هەروەها بەگونجاوترین ڕێگەو شێوازی لەبار راهێنانو مەشقی بەسوپاو هێزەکەی تەواوکردو پڕ چەکی کرد, بە شێوەیەك سوپاکەی یەکخست کە بۆ شەڕکردن لەگەڵ خاچ دروشمەکاندا بگونجێت،[90] موسڵمانەکان لەسەرەتای شەڕەکانی خاچ دروشمەکاندا لەبەر نەزانینو ئاگادار نەبوونیان بەهەلو مەرجی هێزەکانی خاچ دروشمەکان شکستیان دەهێنا. بەڵام پاش تەواو بوونی قۆناغی یەکەمی شەڕەکە, سەلاحەددین شارەزای هەموو ئەو شێوازانە بوو کە لای خاچ دروشمەکان هەیە و پلانێکی ستراتیژی دوورمەودای داڕشتو پاش ئەوە شەڕی لەگەڵ کردنو بەسەریاندا سەرکەوت[91], هەمیشە سەلاحەددین لەڕووی دەروونی ورەیی سەربازەکانی ئامادە دەکرد, و گیانی مەعنەوی بەرز دەکردنەوەو گرنگی دەدا بەلایەنی هۆشیاری لەنێوانیانداو ئەوەی بۆ روون ئەکردنەوە کەئەو میرنشینانەی خاچ دروشمەکان لەشامدا دایان مەزراندووە وڵاتی ئەوانەو زەوت کراوەو ئەبێت بۆیان بگەڕێتەوە[92], ئەمەش بۆ خۆی لەهۆشیارکردنەوەی هێزەکەیدا کاریگەریی دەروونی گەورەی لەسەر ورەی موسڵمانان بەجێ هێشت[93], سەلاحەددین پێی لەسەر فاکتەری ئایینی بۆ شەهید بوون لەڕێگەی خودا دائەگرتو فەرمانی دەرکرد بۆ ئەوانەی کەلەناو سوپادا ئامۆژگەرو گوتار بێژن کەئەو پاڵنەرە لەدەروونی سەربازەکاندا بەهێز بکەن, چونکە سەردەمی سەلاحەددین زیاتر ڕوویەکی جیهادی هەبووە, بەیەکێکیش لەبنچینە

٩٠ ایلیسیف: س.پ, ل٤٦٥" المعاضیدي: الوطن العربي والغزو الضلیبي, ل١٦١.

٩١ زمانی: بحوث حول النظام العسکری فی الاسلام, ل١٣٤.

٩٢ ابو شامة: الروضتین, ج٢/ ل٧" سعداوی : التاریخ الحربي, ل١٧٣" عاشور: الحرکة الصلیبیة ج٢/ ل٨٠٠.

٩٣ حمزة: ثلاث شخصیات فی التاریخ, ل٢٨٢.

ستراتیژییەکانی ئەیوبییەکان دائەنرا لەپەیوەندییە دەرکیەکاندا, لەو شەڕو مامەڵە کردنانەیاندا کەلەگەڵ خاچ دروشمەکان هەیان بوو[94], کاریگەریی شەڕەکانیش زیاتر رەگەزێکی جیهادی هەبوو یارمەتی دەرو بزوێنەری راستەقینەو پاڵنەرێکی سەرەکی سوپای ئەیوبی بوو, چ لەسەر ئاستی تاکە کەسو چ لەسەر ئاستی سەرکردایەتی بۆ ئەوەی جیهاد ببێتە چەقی بیری ئیسلامی لەمامەڵە کردن لەگەڵ ئەوانی تردا... سەرباری ئەمەش سەلاحەددین دەرکی کردبوو بەوەی جیهاد گەنجینەیەکی شۆڕشگێڕانەیەو توانای جوڵاندنی گەلانی موسڵمانی هەیە لەکاتی مەترسیەکاندا, بەتایبەتی مەترسی خاچ دروشمەکان[95], هەروەها باس کردنی بەسەرهاتی پێشینە چاکە خوازەکانی لەم ڕێگایەدا تاوەکو سەربازەکان لەلوتکەی رازی بوون و بەختەوەریدا خۆیان لەپێناو پەروەردگاردا بکەنە قوربانیو ئەو کات دڵنیان لەوەی دوای شەهید بوونیان بەهەشتێك چاوەڕوانیانە[96]، وەکو لەم ئایەتەدا هاتووە:

{وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ}[97], بێگومان ئەمە ئامانجێکی دەروونی ستراتیژی بوو لای سەلاحەددین بۆ ئەوەی حاڵەتێکی دەروونی لەنێو ریزی سەربازەکانیدا بخولقێنێو وورەیان بەرز بکاتەوە بەهەموو توانایەکی سەربازییەوە بۆ

٩٤ یوسف: العرب والروم واللاتین, ج١/ ل٩٤.

٩٥ ابن شداد: س.پ, ل٤٨" ابوشامة: الروضتین, ج٢/ ل٢٢١–٢٢٢" یوسف: العدوان الصلیبي علی مصر, ج٢/ ل٤٢.

٩٦ شدید: الجهاد في الاسلام, ل٩٠–٩٣.

٩٧ (پەلە بکەن بۆگەیشتن بەبەخشینی پەروەرێنتانو بەهەشتی کەهەراوی بەئەندازەی ئاسمانەکانو زەوینەو سازکراوە بۆ ئەوانەی لەخواترسن). سورەتی ال عیمران: ئایەتی ١٣٣, وەرگێڕانی مامۆستا هەژار.

بەگژاچوونی خاچ دروشمەکان ئامادەیان بکات, ئامانجی ستراتیژی سەلاحەددین لەشەڕەکاندا گێڕانەوەی هەموو ئەو زەویانە بوو کە خاچ دروشمەکان داگیریان کردبوون لەکۆتایی سەدەی (٥ک/١١ز)و لەپێناوی جێبەجێکردنی ئەم ئامانجەدا, سەلاحەددین جۆرەها شێوازی گرتەبەر لەرێگەی ڕوو بەڕووبوونەوەی راستەوخۆ لەگەڵ دوژمن، یان لاوازکردنی لەڕووی ئابوورییەوە, و ئیفلیج کردنی ورەیان و ئابڵوقە دانیان لەخاڵی راگیربوون کەخۆیانیان پێ بەهێز کردووە, هاوکات سەلاحەددین جۆرەها تەکتیکاتی گرتەبەر بۆ ئەوەی خاچ دروشمەکان بکەونە داوییەوە[98], لێرەوە دەرئەکەوێت کە سوڵتان سەلاحەددین لەبەڕێوەبردنی دەوڵەت و سەرکردایەتی کردنی سەربازەکانیدا دژ بەخاچ دروشمەکان ئامانجی دەروونی ستراتیژی هەبووە, لەقۆناغی یەکەمدا سەلاحەددین هەوڵیدا هێزە موسڵمانەکان لەژێر ئالای سەرکردایەتی خۆیدا یەکبخات, پاش ئەوەش قۆناغی دووەم کەجیهادە دژ بە خاچ دروشمەکان دەستپێکرد.

بێگومان سەرکەوتنی هەر سەرکردەیەك بەندە بەتوانای لە هەڵبژاردنی شوێنێکی گونجاو بۆ سوپاکەی لە کاتی جەنگدا, بەشێوەیەك ساغ و سەلامەتی سوپاکەی مسۆگەر بکات, بەم جۆرە سەلاحەددین مەبەستەکانی بەکارهێنانی جەنگی دەروونی ستراتیژی لەم شەڕەدا دژ بە خاچ دروشمەکان پراکتیزە کرد, بێگومان سوود وەرگرتن لە هەڵەکانی دوژمن بەشێکە لە ستراتیژیەتی فاکتەر کە زۆرجار فەرماندە سەربازیەکان لە میانەی ئەو هەڵانەوە پیلانی دائەڕشت[99], بۆیە لێرەدا دەتوانین بڵێین ئامادەیی و خۆسازدان لە پێناو ترساندنی دوژمندا, خۆی لەخۆیدا جەنگی

٩٨ حسین: س.پ, ل٢٠٦.

٩٩ الخلفات: العسكرية الاسلامية وقادتها العظام, ل٥٩.

دەروونی ستراتیژییە, لەم بارەیەوە خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لا تُظْلَمُونَ}[100].

بێگومان ئەوپیلانە دەروونییە ستراتیژییەی کە سوڵتان سەلاحەددین دای ئەڕشت و ئاراستەی دەکرد, ڕاستەوخۆ کاری دەکردە سەر خاچ دروشمەکان ولەهێزو توانای سوپای دەوڵەتی ئەیوبی دەترسان, هەرچەندە ژمارەیان زۆر بوو, خاوەن سێ میرنشینی خاچپیش بوون لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا و جگە لەتوانا ماددی و سەربازییەکانیان, لەگەڵ سوود وەرگرتن لەهەڵەکانیان, بۆیە دەتوانین بڵێین چاکترین دەسکەوتی ئەم جەنگە دەروونییە بۆ سوڵتان سەلاحەددین بلاوبوونەوەی تواناو لێهاتوویی ئەم سەرکردەیە بوو, هاوکات لەگەڵ بالا بوونی ناوبانگی لەچوارچێوەی جیهانی ئیسلامی بۆ ولاتانی ئەورووپا.

١٠٠ واتە (تا بۆو دەکرێ چەك و جبەخانەی شەڕو ئەسپی سواری پەیدا بکەن" دوژمنی پێ بترسێنن, کە دوژمنانی خوداشن. غەیری وانیش دوژمن و هەن نایان ناسن, بەلام خودا دەیان ناسێ. هەر ماڵێکی لە ڕاهی خودای بەخت بکەن, خودا دەیبژێرێتەوەو هیچ ناهەقی قبوڵی ناکرێ). (سورەتی ئەنفال: ئایەتی ٦٠, وەرگێڕانی مامۆستا هەژار).

بەشی سێیەم
جەنگی دەروونی تەکتیکی

The Tactical
Psychological Warfare

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

جەنگی دەروونیی تەکتیکی

جـەنگی دەروونیــی تــەکتیکی بەجـەنگی مەیـدانی یـان جـەنگی کـورت خایـەنیش ناودەبرێـت کـە لەبـەرەکانی جەنگـدا ئاراسـتەی ڕێکخستنەکانی دوژمن دەکرێ و تایبەتە بە ناوچەیەك یان بەرەیەکی جەنگیی دیاری کراو، مەبەسـتیش لـەم شـێوازە لاواز کردنـی ورەی کەرتـەکانی ئـەو بەرەیەیـەو ئامانجیش لێـی خۆبەدەستەوەدانی دوژمنـە، [1] هـەروەها ئـەم جۆرە جەنگـە دژی ئــەو مەدەنیانــە بــەرپادەکرێ کــە دەکەونــە ناوچــەی چــالاکییە سـەربازییەکان و ڕازیکردنـی دوژمـن بـەوەی کـە ئـەو مەسـەلەیە لـە پێنـاوی جەنگدا دەیکەن مەسەلەیەکی ڕەوا نییەو بۆ دروست کردنی گومان لـە نێوان سەربازو سەرکردەکانی دوژمنو لاواز کردنـی ورەیـان[2]. لـەژێر ڕۆشـنایی ئـەم پێناسەیەدا سوڵتان سەلاحەددین توانی یەکەم جەنگی دەروونیـی تـەکتیکی ئاڕاستەی سەربازانی سودان بکات، کاتێك ئەم سەربازانە بەهۆی کوشتنی فەرماندەکەیانەوە (جوهر بن عبداللە)ی موئتەمەنی خەلافەت هەڵگەڕانەوە، و کۆبوونـەوە بـۆ شـەڕی ئەیوبییـەکان و نزیکـەی (٥٠) هـەزار سـەرباز دەبوون، شــەڕ لــە نێــوان هــەردوو لادا بەگــەرمی بــەرپا بــوو، بــە ســەرکەوتنی سـەلاحەددینو دۆڕانـدنی سـودانیەکان کۆتـایی هـات[3]، کاتێـك سـوڵتان فەرمانیـدا بـە سـووتاندنی گەڕەکەکـەیان کـە بـە (المنـصوره) [4] ناسـرا بـوو

---

١ الدباغ: علم النفس العسكري، ل١٧٩" السيد: اضواء على الحرب النفسية، ل٤٣" علي: معركة الكلمة، ل٦٨.

٢ حاتم: س.پ، ل١٨٧" زناد: س.پ، ل١٥.

٣ أبن الاثير: الكامل، مج٧/ ل٢٠٣-٢٠٤" أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون، ج٥/ ل٢٨٣" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٧١" العسلي: صلاح الدين الايوبي، ل٩٢" غنيم: الدولة الايوبية والصليبيون، ل٢٢.

٤ (المنصورة): گەڕەکی (المنصورية)، دەکەوێتە دەرەوەی دەرگای (زویلە)، لای ڕاستی، گەڕەکێکی زۆر بەر بڵاو بوو، سودانیەکان لەو گەڕەکە نیشتەجێ بوون، پاش ئەو ڕووداوەو لەسەر فەرمانی سوڵتان

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

نزیکـی (بـاب زویلـە) [5] و (تورانـشاه)ی بـرای سـەلاحەددین بـەهێزی شمـشێر توانی لە قاهیرە شار بەدەریان بکاتو لـە شاری (جیـزە) نیـشتەجێ کـران[6]، ئامانجی سەلاحەددین لەو کارە کۆتایی هێنـانی ململانێو پاڵنانیان بوو بۆ حاڵـەتێکی دەروونـی خـراپو خـۆ بەدەسـتەوەدان و مـل کـەچ بـوون بـۆ مەرجـەکانی، بـۆ سـەلماندنی ئـەم بـۆ چـوونە (الجبرتـی) دەڵێـت: (خەلیفـە العاضـد)[7] "خـۆی دانـەری ئـەم پیلانـە بـوو لـە دژی سـەلاحەددین بەمەبەستی ڕزگار بوونیان لەدارودەستەی سوڵتان لە وڵاتی مصر".[8]

تاکتیـك مانـای هونـەری جەنگـە لـە گۆڕەپـانی شـەڕدا کـە لـە پێنـاو لاواز کردنــی دوژمــن پیــادە دەکرێــت یــا ڕاســتەوخۆ گەیــشتن بــە ئامانجــە دیاریکراوەکان و بەردەوام بوون لەم کارەدا دوژمن ماندوو دەکات و تووشی دۆخێکــی شــڵەژاوی دەکــات، [9] بێگومــان تــاکتیکی ســەرکەوتوو دوژمــن

سـەلاحەددین لەلایـەن مـیر (خطـاب بـن موسـی) وێـران کـرا، و دانیـشتوانەکەی ڕاگـوێزکران بـۆ ناوچـەی (الصعید)، پاشان شوێنەکیان بوو بە باخ. (یاقوت الحموي: س.پ، مج٤/ ل٣٣٠).

٥ (باب زويلة): یەکێکە لەچوار دەرگاکانی شاری (القاهره)، کەوا سەرکردە (جوهر) لەگەڵ درووست کردنی شارەکە درووستی کردوون، بەناوی یەکێك لە هۆزە بەربەرییەکانی ڕۆژئاوا کە لەگەڵیدا بوون، و لـە ساڵی (٤٨٥ك/١٠٩٢ز) دەرگای (زویلە)ی گەورە لە لایەن میری سوپا (بدر الدين الجمالي) دروست کراوە، هاوکات یەکێك بوو لەدەرگا بەهێزەکانی ئەم شارە. (القلقشندي: صبح الاعشى، ج٣/ ل٤٤٨-٤٤٩" مبارك: الخطط التوفيقية، مج٣/ ل٢٣٦).

٦ ابن كثير: البداية والنهاية، ج١٢/ ل٣٤٤" أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون، ج٥/ ل٢٨٣" المقريزي: اتعاظ الحنفاء، ل٣٦٣" الخطط، ج٢/ ل١٩" ا.ر. جب: صلاح الدين الايوبي، ل١٢٠" عاشور: الحركة الصليبية، ج٢/ ل٧٠٧-٧٠٨.

٧ (خليفة العاضد) ناوی (عبدالله بن يوسف بن حافظ)، لـە ساڵی (٥٥٠ك/١١٦٠ز) بووەتـە خەلیفـەی فاتمیـەکانو دواخەلیفەشـیانە، لـە سـاڵی (٥٦٧ك/١١٧١ز) کۆچـی دوایـی کـردووەو لـە قـاهیرە بـەخاك سپێردراوە. (أبن خلكان: س.پ، ج٣/ ل١٠٩).

٨ عجائب الاثار في التراجم والاخبار، ج١/ ل٤٩.

٩ عبد القادر: الاعلام والدعاية، ل٣٣٩.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

دەترسێنێ و لاوازیشی دەکات, ئەم شێوازە بوو کە سوڵتان سەلاحەددین و فەرماندەکانی پیادەیان دەکرد[10].

سەرەڕای ئەوەی ئامانجەکانی جەنگی دەروونی یەك شتە, بەلام هۆکار و کەرەستەکانی جیاوازی هەیە لەنێوان جەنگی دەروونی تاکتیکی و ستراتیژی, مەبەست لەم جەنگەکۆتایی هێنانە بە کێشەکان و پاڵ نانە بە دوژمن بۆ دروست کردنی حاڵەتێکی دەروونی, ئەویش حاڵەتی شکست و دۆڕاندنەو لەئەنجامدا خۆبەدەستەوەدانە بەلایەنی سەرکەوتوو, هەربۆیە دوای مردنی (نورالدین محمود) سەلاحەددین لەڕوودانی کێشەو گێرە شێوێنی و ناکۆکیەکانی وڵاتی شام بێ ئاگا نەبوو, بەڵکو زۆر بەهەستیارییەوە تەماشای ڕووداوەکانی دەکردو چاوەڕێی هەلێکی شیاوی دەکرد بۆ ئەوەی بچێتە ناویەوە, سەلاحەددین سیاسەتی وابوو نەیدەویست خەڵکی شام لەبەر چوونی بۆ ناو وڵاتەکەیان لێی هەڵسن و ڕاست ببنەوە و لەترسی ئەوەی نەوەکو دژیشی بوەستن و ئاستەنگ بخەنە ناو کارەکانیەوە بەردەوام نامەی بۆ پادشا (الملك الصالح اسماعيل) دەناردو ملکەچی و گوێڕایەڵی خۆی بۆ دووبارە دەکردەوە, لەدوای ئەمەش ترسی خۆی لەسەر بەرژەوەندییەکانی پادشا بۆ شامییەکان نیشاندا[11], بێگومان هەر سەرکردەیەك لەو سەردەمەدا هەوڵی سەر لەنوێ بنیاد نانەوەی باری سیاسی بدابووایە, ئەوا دەبوایە بەخۆ ئامادە کردنەوە بەرپەرچی ئەو میرنشینە زەنگیانەی بدایەتەوە کە لەناوچەی شام و جەزیرەدا هەبوون[12]. بەتایبەتی لەلایەن ئەو کەسانەی باوەڕیان وابوو ئەوان مافی جێگرتنەوەی پادشای چاکە خواز (نورالدین محمود)یان هەیە ڕووبەڕووی ناڕەزاییەکی

---

١٠ حسين: الجيش الايوبي, ل٢٠٧.

١١ ابن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٢٥١،٢٤٣.

١٢ ابن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٢٢٤" أبوشامة: الروضتين, ج٢/ ل٢٨-٣٧" قاسم: س.پ, ل١٤٢.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

توند دەبووەوە, لەڕووبەڕووبوونەوەکانی (أبن المقدم)[13] و (سعدالدين كمشتكين)[14] بۆ سەلاحەددین ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت[15].

سەلاحەددین لەکاتی شەڕکردن لەگەڵ دوژمنەکانیدا بەمەبەست دروشمی (شەڕ لە پێناوی خوادا) یان (کارکردن لەپێناوی ڕزگارکردنی قودسی) بەرز دەکردەوە کە پێشتر باسمان لێوە کرد[16], وەکو لەم ئایەتەدا هاتووە {وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ}[17], ئەمەش وەك هۆکارێکی دەروونی کاریگەر بۆ ئەوەی بتوانێت بچێتە شام و بێ هیچ نەیارێك فەرمانڕەوایی بکات, چونکە بەبێ ڕاگەیاندنی ئەو دروشمە و بەبێ بەکارهێنانی ئەو شێوازە تاکتیکیە دەروونییە و ئاگادار کردنەوەی لایەنە بەرپرسەکان بەوەی مەبەستیەتی دەنگەکان یەك بخات بۆ شەڕ کردن لەگەڵ خاچ دروشمەکان و ڕزگارکردنی قودس, نەیدەتوانی بەنووکی ڕم نەبێت بچێتە شامەوە, ئەگەر

---

١٣ ابن المقدم: ناوی (شمس الدين محمد بن عبد الملك)ە, یەکێك بوو لەگەورە میرەکانی (نورالدين محمود) پاشان سەلاحەددینی ئەیوبی, ڕۆڵی کاریگەری هەبوو لە شەڕی خاچ دروشمەکان, لە ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) لەکاتی بەجی هێنانی ئەرکی حەج کوژرا, کەمیری حاجیەکانی شام بوو, بەدەستی حاجیەکی عێراقی بەناوی (مجير الدين طاشتكين). (ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل١٠٥, ابن العماد: شذرات الذهب, ج٤/ ل٢٧٦" الغساني: العسجد المسبوك والجوهر المحكوك في طبقات الخلفاء والملوك, ل٢٠١).

١٤ (سعد الدين كمشتكين): یەکێك بوو لەسەر لەشکرەکانی (نور الدين محمود), لەسەردەمی ئەو والی موصڵ بوو, پاش (نورالدين محمود) بەرەو شاری (حلب) هەڵهات و چووە خزمەتی (شمس الدين بن داية) دواتر لەگەڵ (الملك الصالح)دا بوو قەڵای (حارم)ی دایە, لە ئەنجامی کارەکانی ساڵی (٥٧٣ك/١١٧٧ز) کوشتی. (أبن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٢١٥-٢١٧" أبن خلكان: س.پ, ج٧/ ل١٦٨" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٨١).

١٥ ابن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٢٥١" العسلي: صلاح الدين الايوبي, ل١٢١-١٢٢" العبدة: أيعيد التاريخ نفسة, ل١١٧.

١٦ ايليسيف: س.پ, ل٤٤٧" يوسف: العرب والروم واللاتين, ج١/ ل٩٥" مصطفى: س.پ, ل١٥٧.

١٧ واتە (بەدڵ و داو- وەك پێویستە – لەڕێی خودا بچنە خەزا). (سوڕەتی حەج, ئایەتی ٧٨, وەرگێڕانی مامۆستا هەژار).

بشــچووایە نەیــدەتوانی تیایــدا بمێنێتــەوە[18] , لەبــەر ئــەوەی ڕووبــەڕووی بەرهەڵستەیەکی توند دەبوەوە, بەڵام سەلاحەددین زانی چۆن ڕەفتار بکاتو چ پیلانێکی تاکتیکی بگرێتە بەر.

ئـەوەی سـەلاحەددین چاوەڕێی دەکـردو هیـوای بۆدەخواسـت داواکردنـی بوو لەلایەن خەڵکی شامەوە, [19] ئەمەش بۆی بوو بە باشترین بەڵگە بۆ ئەوەی دەست لـەکاروباری وڵاتیـان وەربدات, ئـەوە بـوو سـاتێك دوا نەکـەوت, بـەڵکو پەلــەی کــرد لەڕۆیــشتن, و مــصری بــەجێ هێــشتو گەیــشتە (بــصری) [20] میرەکـەی پێـشوازیەکی گـەرمی لێکـردو پاشـان ڕووی لـە دیمەشـق کـرد لـە مـانگی (ڕەبیعـی یەکـەمی سـاڵی ٥٧٠ك/١١٧٤ز) گەیـشتە نـاو دیمەشـق و چووە ناو خانووی باوکی کە بە (العقیقی)[21] ناسراوە, تاوەکو قەڵاکەیان دایە دەسـتی[22]. پـاش ئـەوەی سـەلاحەددین کۆتـایی بـە ڕزگـارکردنی دیمەشـق هێنا, کاروباری ئەم شارەی ڕێکخستەوە کەلەپێشدا خراپیان کردبوو, ئینجا دایـە دەسـت براکـەی (سـیف الاسـلام طغـتکین) [23] , پاشـان بـای دایـەوە سـەر (حمص), کۆنترۆڵی کرد تەنیا قەڵاکەی نەبێت[24] , پاشان ڕۆیشت بۆ (حماە) [25]

١٨ ابن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٥٢“ مصطفی: س.پ, ل١٥٣.

١٩ ابن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٥٢“ ابو شامة: الروضتین،ج١/ ل٢٣٦“ ابن العدیم: زبدة الحلب, ج٣/ ل١٥-١٨“ ابن العبري: تاریخ مختصر الدول, ل٣٧٥“ قەفتان: س.پ, ل٢٢٨.

٢٠ بصری: شارێکە لە وولاتی شام سەر بەدیمەشقە. (یاقوت الحموي: س.پ, مج١/ ل٣٤٨).

٢١ العقیقی: شوێنی (العقیقی) ئەمڕۆ لە (باب البرید) لە خانەی کتێبی (الظاهریة) لە دیمەشق. (مصطفی: س.پ, ل١٥٨).

٢٢ ابن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٥١-٢٥٢“ ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢٠“ المعاضیدي : س.پ, ل١٥٩.

٢٣ سیف الاسلام طغتکین: کوڕی (أیوب بن شادی)ە, نازناوی (الملك العزین) بوو, پیاوێکی ئازاو ژیـر بـوو هاوکات ئەدیب بوو, سوڵتان سەلاحەددینی برای بۆ وڵاتی (الیمن)ی ڕەوانە کرد, لە ساڵی (٥٧٩ك/١١٨٣ز) چووە شاری (مکە), پاشان هەموو (الیمن)ی کۆنترۆڵ کرد. (الخزرجي: العقود اللؤلؤیة, ج١/ ل٢٩“ أبن خلکان: س.پ, ج١/ ل٢٣٧“ المقریزي: السلوك, ج١/ ل١٦٨“ الزرکلي: س.پ, ج٣/ ل٢٧٧).

٢٤ البنداري: سنا البرق الشامي, ج١/ ل١٨٠“ سبط ابن الجوزي: س.پ, ج٨/ ل٣٢٨“ أبن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٥٥.

ئەوەی بە (عز الدین جوردیك)ی فەرمانڕەوای ڕاگەیاند کە بۆ ئەوە هاتووە وڵات لە دەستی خاچ دروشمەکان بپارێزێ, فەرمانڕەوای (حماە) باوەڕی بە قسەکانی هێنـا و (حمـاە)ی بەدەسـتەوە دا[26] , پاشـان (جوردیـك) ئامـادەیی دەربـڕی ببێـت بـە نێـردراوی سـەلاحەددین و بـچێت بـۆ لای (سـعد الـدین کمشتکین) خـاوەنی (حلـب), بـەڵام هەوڵـەکانیان ئـەنجامی نـەبوو, ئـەوە بـوو (جوردیـك) لەگـەڵ (شمـس الـدین أبـن دایـە) [27] لەلایـەن (کمـشتکین) خرانـە بەندیخانـەوە[28] , هـەروەها (کمشتکین) لـەم سنووورە نەوەسـتا, بـەڵکو لەگـەڵ (سیف الدین غازی) میری موسڵ نامـەی گۆڕیـەوە و داوای لێکرد هێزەکـانی موسڵ بـچنە پـاڵ هێزەکـانی (حلـب) [29] , هـەروەها حـاکمی شـاری (طـرابلس) [30]ی بـۆلای مـیری خـاچ دروشـمـەکان (الکونـت ریمونـدی سـێیەم)[31] نـارد بـەڵێنی پارەیـەکی زۆری پێدا ئەگـەر هـاتوو بتوانـێ سـەلاحەددین لـە (حلـب)

٢٥ حماە: بریتی‌یە لە ناوچەیەکی شاخاوی دەڕوانێتە سەر شاری (حماە)و ڕووباری (عاصی) و پێکهاتووە لە دوو قەڵای بەرامبەر. (ناصر خسرو: س.پ, ل٤٦“ یاقوت الحموي: س.پ, مج٢/ ل١٨٠-١٨١).

٢٦ ابن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٥٥“ ابن العماد: س.پ, ج٢/ ل٢٣٦.

٢٧ شمس الدین ابن دایە: لەسەردەمی (نور الدین محمود) والی شاری (حلب) بوو, هاوکات یـەکێك بـوو لـە گەورە میرەکانی, پاش کۆچی دوایی (نور الدین محمود), لەگەڵ (کمشتکین) ڕێککەوت بۆ پێشڕەوی کـردن بۆ شاری دیمەشق و هێنانی (الملك الصالح اسماعیل), بـەڵام هەوڵەکەیان ئـەنجامی نـەبوو کـە لەلایـەن (أبـن المقدم) شکستی پێهێنرا. (أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٦).

٢٨ أبن خلدون: تاریخ ابن خلدون, ج٥/ ل٢٥٥.

٢٩ ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣١“ أبو الفداء: س.پ, ج٢/ ل١٣٦-١٣٧“ النویري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٧٦.

٣٠ طرابلس: شارێکە لە وڵاتی شام ، ئاوی دەریا لە سێ لاوە دەوری دابوو، و یەکێکە لە پێگەکانی وڵاتی شام. (الحمیری: الروض المعطار ، ج٣/ ل٣٩٠).

٣١ الکونت ریموندی سێیەم: لە ساڵی (٥٣٥ك/١١٤٠ز) لەدایك بووە, لە ساڵی (٥٥٩ك/١١٦٤ز) بەدیلی گیرا لای (نور الدین محمود), لـە ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٤ز) ئازاد کرا, لەوکاتـەوە ببـووە (چاودێر- وصـی) لەسـەر پادشا (بلدوینی چوارەم), لەپاش شەڕی (حطین) کۆچی دوایـی کـرد. (أبـن الآثـیر: الکامـل, مج٧/ ل٣١٩-٣٢٠“ أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢٤“ عاشور: الحرکة الصلیبیة, ج٢/ ل٧٤٤).

دووربخاتـەوە[٣٢]، (سـعد الـدين كمـشتكين) بـەو پەيوەنديـە نەوەسـتا، بـەڵكو پەيوەندی بە (راشد الـدين بـن سـنان)ی [٣٣] ڕابـەری (ئيـسماعيليەكان) كـرد لـە وڵاتـی شـام، و پـەيمانی پارەيـەكی زۆری دايـە، بـەو مەرجـەی بتوانـێ سەڵاحەددين بكوژێت[٣٤]، (راشد)ی ئيسماعيلی وەڵامی داواكاريەكەی (سعد الـدين كمـشتكين)ی دايـەوە، بـەڵام هەوڵەكـەی سـەركەوتوو نـەبوو، بـەڵكو سەڵاحەددين دەست بەجێ توانی كۆمـەڵێك لـە (ئيـسماعيليەكان) بكوژێت[٣٥]، بەڵام هەڵوێستی سـەڵاحەددين لـە ئاسـت جموجۆڵی سـەربازەكانی موسڵ و حەلەب كە دژ بەو بوون، ئەوە بوو بە هەموو شێوازێكی تاكتيكی دەروونی كـاری بـۆ ڕێگـرتن لـە بـەرپا بـوونی جـەنگ لەنێوانيانـدا دەكـرد[٣٦]، هـەموو ڕێگەيەكی ئاشتيخوازانەی ئەگرتە بەر بۆ گەيشتن بە مۆركردنی ڕێككەوتنێك لەنێوانياندا كە جێبـەجێ كردنی يەكێتييـەكی سياسی بەهێز زامن بكات و لەڕێگەيـەوە بتوانێت دژ بـەخاچ دروشمـەكان بوەسـتێت، لەهـەمان كاتـدا بتوانێت هێڵەكانی گەڕانەوە دابين بكات و لەپشتەوە ڕێگە لە دوژمن بگرێت

---

٣٢ البنداري: س.پ، ج١/ ل١٨٢" ابن كثير: س.پ، ج١٢/ ل٣٨٤.

٣٣ راشد الدين بن سنان: خەڵكی گوندی (عقر)ەی نزيك شاری (بصری) لە كاتی سەردانی بۆ قەڵای (الموت) لەلايەن خاوەن قەڵاكەوە ڕەوانەی وڵاتی شام كرا بۆ ڕابەرايەتی كردنی (ئيسماعيليەكان) لەو ناوچەيە دوای ئەوەی هەستی بە لێهاتوويی و توانايی هزری كرد، هەروەها هەندێ ڕووبەڕووبوونەوەی هەبوو لەگەڵ (نور الدين محمود)، ساڵی (٥٨٩ك/١١٩٣ز) كۆچی دوايی كرد. (سبط أبن الجوزي: س.پ، ج٨/ ل٤١٩" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل١١٧" ايفانوف: دائرة المعارف الاسلامية، ج٩/ ل٤٦٩" بەڵام ابن جبير باسی دەكات و دەڵێ: "مرۆڤێكی شەيتانە". رحلة أبن جبير، ل٢٢٥.

٣٤ العمري: مسالك الابصار، ج٢٧، ورقة ٦٥" الحنبلي: شفاء القلوب، ل٨٦" ا.ر.جب: صلاح الدين الايوبی، ل١٢٤" بروكلمان: تاريخ الشعوب الاسلامية، ل٣٥٤.

٣٥ ئەمە يەكەم پرۆسەی تيرۆر كردنی سوڵتان سەڵاحەددين بوو لەلايەن ئيسماعيليەكان كەچەند جارێكی تريش هەوڵی بێ ئاكامی تيرۆريان دەدا، (أبن الآثير: الكامل، مج٧/ ل٢٥٣" سبط أبن الجوزي: س.پ، ج٨/ ل٣٢٨" أبن واصل: س.پ، ج٢/ ل٢٤).

٣٦ ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٦٩" ايليسيف: س.پ، ل٤٤٩، سعداوي: التاريخ الحربي، ل٦٣.

و گـەمارۆيان بـدات،[٣٧] لەهـەموو بارێكـدا سـوڵتان سـەڵاحەددين لـە شـەڕی موسڵمانان دەترسا، لەبەر ئەوەی خوێنی موسڵمانەكان يەك خوێنە، ڕێگەی تـاكتيكی دەروونـی بـەكارهێنا بـۆ ئـەوەی هەڵـچوونی موسـڵمانەكان دابمركێنێتـەوە و لەنێوانيانـدا خـوێن نەڕێـژێ[٣٨]، بـۆ ئـەوەی لـە دوا ڕۆژ سوودیان لێ وەرگرێت و خوێنيان بە فيڕۆ نەچێت، هەرچەندە هەوڵـەكانی سەری نەگرت و بە بەرپا بوونی جەنگ لە گردۆڵكەی (حماە) لەنێوانياندا كۆتايی هات و لەڕۆژی (يەك شەممە ١٩ی ڕەمەزانی ساڵی ٥٧٠ك/ ١٣ی نيسانی ساڵی ١١٧٥ز) سەڵاحەددين بەسەركەوتنێكی يەكجارەكی بەسەرياندا زاڵ بوو[٣٩]. و پاش شكست هێنانی بەلايەنگرانی (نور الدين محمود) هيچ دڵ ڕەقانە ڕەفتاری لەگەڵ نەكردن وەكو لەو ئايەتەدا هاتووە:
{وَلا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَـدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ}[٤٠]،ئەوە بوو شێوازێكی دەروونی تاكتيكی نوێی بەكارهێنا، ئەويش (بەدوای هەڵهاتووان نەكەوت، ئازاری برينـدارەكانی نەدا، هاوكات ديلەكانی ئازاد كرد)[٤١]، هەتاوەكو گوتويانە لەو شەڕانەدا (٧) حەوت كەس زياتر نەكوژراوە[٤٢]، لەبەر ئەوەی سەڵاحەددين مەبەستی بوو متمانەو ڕێزی ئەو موسڵمانانەی كە شەڕی لەگەڵ دەكردن مسۆگەر بكات، دەيويست بەلای خۆيـدا رايانكێشێت لەچوارچێوەی ئامانجە تەكتيكيەكانی لەگەڵ خاچ

---

٣٧ العريني: الشرق الادنى في العصور الوسطى (الايوبيون)، ل٥٩.

٣٨ العسلي: صلاح الدين الايوبي، ل١٨١.

٣٩ ابن شداد: س.پ، ل٥٧" البنداري: س.پ، ج١/ ل٨٦" أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون، ج٥/ ل٧٥" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٢٣.

٤٠ واتە (چاكەو خراپە هەمەبەر نين، تۆ هەميشە وەرامی چاكتر بدەوە، ئەوسا كەسێك لەگەڵ تۆدا دوژمنە، دەبێتە دۆستی نزيكت). (سوڕەتی فوسيلەت، ئايەتی ٣٤، وەرگێڕانی مامۆستا هەژار).

٤١ أبن كثير: س.پ، ج١٢/ ل٣٨٤.

٤٢ المقريزي: السلوك، ج١/ ل١٦٨.

دروشمەکانـــدا وەك یارمەتیـــدەرێك بـــەکاریان بهێنێـــت[43]، پـــاش ئـــەوە سەلاحەددین بەرەو (حلب) پێشڕەوی کرد بۆ ئەوەی ئابڵوقەی بخاتە سـەر[44]، لەچوارچێوەی جەنگە دەروونیـە تاکتیکییـەکانی تـوانی ئامـانجی خـۆی لـە تەپانـدنی ورەی دوژمـن بـەدیبهێنێت، هـەروەها تـوانی ڕێزەکانیـان پـەرش و بڵاو بکات بەشێوەیەك کە بێزاری و نائومێدی و ترسان لەدەست پێکردنەوەی شەڕی خستە دڵ و دەروونی خەڵکی ناوچەکە، بەوپێیـەی شـەڕ دەبێتـە هـۆی مردن و ماڵوێرانی و هەژاری و نەبوونی[45]، پاش ئەوە (حلب)یەکان نامەیان بۆ نـارد و داوای ڕێککـەوتنیان لەگەڵـدا دەکـرد[46]، سـەلاحەددین بـە گرتنـەخۆی (حلب) زۆر دڵخۆش بوو، چونکە دەسکەوتێکی تاکتیکییـەو سـەرکەوتنێکی سیاسـییە، هاوکـات متمانـەی موسـڵمانان بـە سـەرکردەی نـوێ زیـاتر بـوو، بەشـێوەیەك شـاعیران و تاربیـژەکان گـەلێك قـسەو هـۆنراوەی بـەنرخیان بەسـەردا هـەڵگوت، تێـدا باسـیان لـە کـردەوەو چـاکەو ئازایەتیـیـە بـێ وێنەکانیان دەکرد بەهۆی ئەم سەرکەوتنەو ئەنجامە تاکتیکییەکەی لەسـەر ڕێـڕەوی ڕووداوەکـان لەناوچـەی شـام و جـەزیرە بەدەسـتی هێنـا، بۆ نموونـە قازی دیمەشق (محی الدین بن زکی)[47] هۆنراوەیـەکی لـە ستایـشی سـوڵتاندا گوت:

وفتحكم حلبا بالسيف في صفر

43 ابن شداد: س.پ، ل42-43" نوري: س.پ، ل195-196.

44 أبن العبري: س.پ، ل376" حسن: تاريخ الاسلام، ج4/ ل105" العسلي: فن الحرب الاسلامي، مج4/ ل113.

45 أبو شامة: الروضتين، ج1/ ل259" الخطاب: الاسلام والنصر، ل20.

46 ابن واصل: س.پ، ج2/ ل100" النويري: س.پ، ج28/ ل377.

47 قاضی محی الدین بن زکي: لـە سـاڵی (443ك/1051 ز) لـەدایك بـووە، باپیری (أبن عساكر) بوو، زانـاو ئیمامێکی بەتواناو لێهاتوو بوو، لە شاری دیمەشق کۆچی دوایی کرد. (ابن العماد: س.پ، ج4/ ل105" ابن تغري بردي: س.پ، ج5/ ل266).

مبشر بفتوح القدس في رجب[48]

بۆیـە دەتـوانین بڵـێین دەستبەسـەرداگرتنی حەلـەب لەلایـەن ئەیوبییـەکان کارەسـاتێکی گـەورە بـوو بـۆ خـاچ دروشمـەکان و شکـستێکی دەروونـی و سـەربازی بـوو بـۆ هێزەکانیـان، چـونکە بـۆ ئەیوبییـەکان پەیوەندییـە ستراتیژیی و تاکتیکی و سەربازییەکانی نێوان شام و مصری پتـەوتر کـرد[49]، بەمەش سەلاحەددین توانی بە پشتیوانی جەماوەری موسڵمانان یەکێتیـەکی بـەهێز بنیـاد بنێـت نـەك بەپـشت بەسـتن بەسـەرکردە سیاسـیەکان لـەنێو میرەکانی ناوچەکەدا[50].

ئامانجی جەنگی دەروونـی تـەکتیکی جـەخت کردنـە سـەر مەترسـی شـەڕو بڵاوکردنەوەی ئـەوەی کـە ڕاکـردن و خـۆ بەدەسـتەوەدان ئاسـایش بـۆ خـەڵك و سـەربازەکانیش مـسۆگـەر دەکـات، و ئاسـانکردنی داگیرکردنـی شـارەکان لـە ڕێگەی بانگەشە کردن و خۆبەدەستەوەدانیان یان ناردنی نوێنەر بۆ لایان[51].

ئەو سـەرکەوتنانەی سـەلاحەددین لـە حمص و گردۆلکـەی (حماه) بەسـەر نەیارەکانی بەدەستی هێنا ترسی خستە دڵ و دەروونـی خـاچ دروشمـەکان و لەتواناو هێـزی سـەلاحەددین بـە ئاگـا هـاتن، ئـەویش وای لێکـردن بەناچـاری ڕێگەی ئاشتی بگرنە بەر لە (مـرج صـفر)[52] سـەرەتای سـاڵی (571ك/1175ز)

48 سبط ابن الجوزي: س.پ، ج8/ ل377" أبوشامة: الروضتين، ج2/ ل47" ابن كثير: س.پ، ج12/ ل414" البدليـسي: س.پ، ل151. (واتـە: ڕزگـارکردنی حەلـەب بـە شمـشێر لـە مـانگی صـەفەر، مزگێنیـە بـە ڕزگارکردنی قودس لە مانگی ڕەجەبدا).

49 أبـن الآثـير: الكامـل، مـج7/ ل261. "عاشـور: الحركـة الـصليبية، ج2/ ل780" Stevenson:the Crusades in the East, P.230 .

50 أبن الآثير: الكامل، مج7/ ل261. "حسن: س.پ، ج4/ ل106" العسلي: صلاح الدين الايوبي، ل142.

51 الدباغ: المرجع في الحرب النفسية، ل49.

52 مرج صفر: دەکەوێتە دەوروبەری شاری دمشق لە بەشی باشووری ڕۆژئاوای. (ياقوت الحموی : معجم البلدان، مج4 / ل244).

کاتێـك نوێنــەری خــاچ دروشمــەکان دەگاتــە لای ســوڵتان داوای بەســتنی ڕێککەوتنامەی نێوان هەردوو لای لێ دەکات, سوڵتان دوای ئەوەی مەرجیان لەسـەر دادەنێت بەداواکەیان ڕازی دەبێت[٥٣], چونکە خاچ دروشمـەکان لەو سـاڵەدا تووشــی نەهامەتیــەکی گــەورە هــاتبوون, هاوکـات ناوچــەی شـام ڕووبەڕووی قـەیرانێکی خراپ هـاتبوو[٥٤], ڕەنگە خاچ دروشمـەکان لـە هێـزی سەلاحەددین ترسابن کە هەڕەشەی لێیان دەکرد, ئەمە لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە سەلاحەددین لەپشت ئەم ڕێککەوتنەوە ئامانجی خۆی هەبوو بۆ ئەوەی سەربازەکانی پشوویەك بدەن, بەتایبەتی دوای ڕێککەوتنیان لەگەڵ (حەلەب)یەکان, چونکە ناوچەی شام تووشی ئەو قەیرانە هاتبوو کە پێشتر باسمان لێوە کرد[٥٥].

گـرنگترین ڕووداو لەشـەڕدا ڕوخانـدنی ورەی دوژمنــە بــێ شــەڕ کـردن‌و کۆنترۆڵ کردنیـەتی[٥٦], لـەو شێوازە تەکتیکیە دەروونییەی کە سەلاحەددین پیادەی دەکرد بەمەبەستی لاواز کردنی ورەی خاچ دروشمـەکان, لـە ساڵی (٥٧٥ك/١١٧٩ز), سـوڵتان فـەرمانی دا بـە سـەربازەکانی کـە ڕەزی (صـفد) لـە دەشتـی (ئـوردن) ناوچـەی (بیـت الاحـزان)[٥٧] بـبڕن, هاوکـات فـەرمانی بڕینـی

---

٥٣ ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٥.

٥٤ چونکە بە هۆی کەمی باران بارینەوە ئەو سالە ناوچەی شام روبەڕووی وشکە ساڵی بوو بوویەوە ، (ابن کثیر: س.پ, ج١٢/ ل٣٨٦" نوري: سياسة صلاح الدين, ل١٧٤.) ئەمـەش خـۆی لـە خـۆیدا هۆیـەك بوو کە ناوچەکە توشی قات و قڕی هات کە کاریگەریەکی دەرونی خراپـی هـەبوو لەسـەر دانیشتوانی ناوچـەکە بە گشتی و خاچ دروشمەکان بەتایبەتی.

٥٥ ابن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٢٧٧" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٦" ابن کثیر: س.پ, ج١٢/ ل٣٨٦.

٥٦ تزو: فن الحرب, ترجمة– فاخر عبد الرزاق, الثقافة الاجنبية, عدد ١, ١٩٨٧, ل٢٢٠.

٥٧ بیت الاحزان: شارۆچکەیەکە لە نێوان دمشق و کـەناری دەریـادا، خـاچ دروشمـەکان ئـەو ناوەیـان لێنـا، چـوونکە دەڵـێن ئەمـە شـوێنی یعقـوب بـوو لەوکاتـەی یوسـفی لێ وون بـوو، خـاچ دروشمـەکان قەڵایـەکی بەهێزیان تێدا دروستکرد.(سبط ابن الجوزي: س.پ، ج٨/ل٣٥٤" یاقوت الحموي: س.پ، مج١/ل٤٠٨).

درەختەکانیـشی دابــوو[٥٨], ئامــانجی ســەلاحەددین لەپــشت ئــەم پڕۆســە تاکتیکییــــەوە ڕوخانــــدنی ورەی دوژمــــن‌و لاوازکردنــــی بــــووڵــــە ڕووی ئابوورییـەوە, بەشێوەیەك سـەربازە خـاچ دروشمـەکان سوود لـە چنینەوەی بەرهەمی میوەجات‌و درەختەکانی و دانەوێڵەکان وەرنەگرن[٥٩], و ببێتـە هـۆی پەکخستنی ورەو هێزی دەروونی‌و شەڕکردنیان[٦٠].

بێگومـان سـوڵتان سـەلاحەددین لـە ئاڕاسـتە کردنـی جـەنگی دەروونـی تـاکتیکی بـەردەوام بـوو, کاتێك لەسـەرەتای ساڵی (٥٧٨ك/١١٨٢ز) بـەرەو قـەڵای (الکـرك) بەڕێکـەوت, دوای چـەند ڕۆژێـك گەیـشتە ئـەو جێگایـە, و تێبینـی ئـەوەی کـرد کـە خـەڵکێکی زۆر لـەخاچ دروشمـەکان کۆبوونەتـەوە[٦١], (أبن شاهنشاه) دەڵـێ: "لەنزیکیانـەوە دابـەزین, گەمارۆمانـدان تاوەکو بـەرەو قەڵاکەیان هەڵهاتن, دەستمان بەسـەریاندا گـرت, هـەموو کشتوکاڵەکانیانمان وێران کرد"[٦٢].

لەڕاسـتیدا ئـەو هۆکارانـەی کـە یارمـەتی ئامانجـەکانی جـەنگی دەروونـی تـاکتیکی دەدات شکـستەیەك لـەدوای یەکـەکانی دوژمـن‌و نـەیارەکان‌و ئـەو زیانـە گەورانـەی کـە پێیـان دەکـەوێت و هەڵوێستی لـەرزۆکی دوژمـن‌و کـەمی بژێوی و بوونی سەرکردایەتی نەگونجاو و کارامـە و دەنگوباسـە خراپـەکانی بـەرەی نـاوخۆی دوژمـن‌و بەشـداریکردنی دوژمـن لەشـەڕێکی درێـژ خایـەن‌و بـوونی سـوپایەکی بـێ مەشـق‌و بڵاوبونـەوەی تـرس‌و بـێ بـاوەڕی لـەنێوان

---

٥٨ أبوشامة: الروضتين, ج٢/ ل٨.

٥٩ ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل٨٠" المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٨٠.

٦٠ حسين: س.پ, ل٢٠٨.

٦١ ابـو شـامة: الروضـتين, ج٢, ل١١" ابـن خلـدون: تـاريخ أبـن خلـدون, ج٥/ ل٣٠٠" شـاكر: س.پ, ج٦/ ل٣٨٩.

٦٢ مضمار الحقائق, ل٩٣.

دانیشتوانی شارەکەیە[٦٣]. بۆنموونە پاش پشوویەك لەلایەن سوڵتانو سەربازەکانیەوە لە دەرەوەی حرانەوە، لەڕێگەی (دیاربەکر)ەوە لە (١٧ی ذی الحجة ساڵی ٥٧٩ك/١١٨٣ز) بۆ ئامەد[٦٤] دەرچوو، پاش گەیشتنیان بۆ ماوەی چەند ڕۆژێ گەمارۆی دان، لە ڕاستیدا شوێنێکی زۆر سەخت بوو، زۆر جاریش سەختی قەڵاکانی بە نموونە دەهێنرایەوە، بەڵام خراپی مامەڵەکردنی والی شارەکە، بووە پاڵنەرێك بۆ ئەوەی خەڵکەکە لە شەڕدا بێ هێزو کەمتەرخەم بن[٦٥]، بەم شێوەیە سەڵاحەددین ناکۆکی ناو شارەکەی قۆستەوە و پەنای بردە بەر شێوازێك لە شێوازەکانی جەنگی دەروونی تاکتیکی فەرمانی دا بڵاوکراوە بنووسن و تیایدا هەڕەشە لە خەڵکی شارەکە بکرێت کەبەردەوام بوونیان لەسەر شەڕکردن دەبێتە هۆی ڕیشە کێش کردنیان، بە پێچەوانەشەوە ئەگەر شارەکە بدەنە دەست ئەوا مامەڵەیەکی باشیان لەگەڵدا دەکرێت و بەپێی پێویست باجو سەرانە دەخاتە سەریان، سوڵتان فەرمانی دەرکرد کە بڵاوکراوەکان بەنووکی تیرەکانەوە بکرێن و بۆ ناوشاری (ئامەد)ی بهاوێژن تاکو بیخوێننەوە[٦٦]، لەم کاتەدا سەربازە ئەیوبییەکان توانیان درزێك بخەنە نێو قەڵای شارەکە و خەڵکی ناو قەڵاکە بەناچاری خۆیان بدەن بەدەستەوە و شارەکەیان خستە ژێردەستی سوڵتان سەڵاحەددین، ئەم کارەش ئەو قەڵا نزیکانەی تری ئامەدی ناچار کرد کەخۆ

٦٣ عبدالله: س.پ، ل١٧.

٦٤ (ئامەد): شارێکی بەناوبانگە دەکەوێتە ڕۆژئاوای دیجلەو شارۆچکەی دیاربەکرەوە، هەروەها مەزنترینو بەناوبانگترین شارەکانی بوو. (یاقوت الحموي: س.پ، مج١/ ل٥٦).

٦٥ ابن الآثیر: الکامل، مج٧/ ل٢٩٩" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٨٦" ابن العبري: س.پ، ل٣٨١.

٦٦ ابن الآثیر: الکامل، مج٧/ ل٢٩٩" أبوشامة: الروضتین، ج٢/ ل٣٩" أبن واصل: س.پ، ج٢/ ل١٣٥" أبن کثیر: س.پ، ج١٢/ ل٤٢٣.

بەدەستەوە بدەن، بەتایبەتی ئەو قەڵایانەی کەسەر بە (ئەراتقەکان)[٦٧] بوون، میری شارەکانی تر نوێنەرانی خۆیان بۆ لای سوڵتان سەڵاحەددین ڕەوانە کرد و داوای لێخۆشبوونیان لێ دەکرد، پێشتر سوڵتان سەڵاحەددین خۆی ئاشتی خستبووە بەردەم ئەوانە و داوای لێکردبوون کە بۆ جیهاد کردن دژ بەخاچ دروشمەکان بێنە ژێر ئاڵاکەیەوە[٦٨]، بۆ نمونە لە کاتی گەمارۆدانی (شەنگار)[٦٩]دا ساڵی (٥٧٨ك/١١٨٢ز)دا (العماد الکاتب) دەگێڕێتەوەو دەڵێ: "هەموو ڕۆژێك گوێ بیستی نامەی تیراوەکان دەبیین"[٧٠].

ئەو جەنگە تەکتیکییەی کە لە کاتی شەڕدا ئاراستەی دوژمن دەکرێت دەبێ بە چەکێکی یاریدەدەر بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانی کردە سەربازیەکان لە سەردەمی شەڕدا ئەویش لە ڕێگەی ڕووخاندنی دەروونی دوژمنو زاڵبوون بەسەر بیریدا بەشێوازێك کە وا لەپیاوانی دوژمن بکات واز لە پلانیبەرەنگاربوونەوە بهێنن و ورەیان بڕوخێنێت. بۆ نمونە سوڵتان سەڵاحەددین خۆی وانیشان دەدا بۆ ئەوە هاتوونە شارە بەهێزو شورادارەکان تا لە نزیکیدا بژیت وەك (ماردین[٧١]، میافارقین[٧٢]، ئامەد، تل

٦٧ ئەراتقەکان: دەگەڕێنەوە سەر (أرتق بن اکسك) کە بە (ظهیر الدین) ناسراوە سەر بەهۆزی (دقر-Dager) ی تورکمانیین، کە ئەوانیش دەگەڕێنەوە سەر هۆزی (الغز) کە چوونە نێو ڕیزەکانی (سەلاجیقە) و چەند شوێنێکی تایبەتیان بۆ دیاری کرد بۆ دەسەڵاتی خود موختاری (ئۆتۆنۆمی) لەچوارچێوەی سنووری دەوڵەتی سەڵجوقی، (ئەراتیقەکان) لە نێو ساڵانی (٤٦٥-٥٢١ك/ ١٠٧٢-١١٢٧ز) لەناوچەی دیاربەکر فەرمانڕەوا بوون، گرنگترین قەڵاکانیان (ماردینو حصن کیف و ئامەد) بوو. (خلیل: الامارات الارتقیة في الجزیرة والشام، ل ٥٧-٥٨).

٦٨ ابو شامة: الروضتین، ج٢/ ل٤٢.

٦٩ شەنگار: یەکێکە لە شارەکانی جەزیرە، دەکەوێتە ڕۆژئاوای موصل، نزیك چیای شەنگار.(یاقوت الحموی: س.پ، مج٣/ل٧٨).

٧٠ البرق الشامي، ج٥/ ل٤٨.

٧١ ماردین: قەڵایەکە لەسەر لوتکەی چیای جەزیرە، دەڕوانێتەر سەر (نصیبین). (یاقوت الحموي: معجم البلدان، مج٤/ ل١٩٤)، هەروەها أبن بطوطة باسی دەکاتو دەڵێت: "چاکترینو خۆشترین شارەکانی ئیسلامە. (تحفة الانظار في غرائب الامصار وعجائب الاقطار، ل١٥٩).

خالد،[73] عين تاب[74] و حلب)، پاشان هەڵدەستا بە سازدانی هەڵمەتێکی تەکتیکی دەروونی، ئەویش ئەوەیە کە سوورە لەسەر مانەوە لە تەنیشتیدا لەباتی گەمارۆدانی بەبێ ئەوەی ڕاستەوخۆ پەلاماری بدات، ئەم شێوازەش ئەوانەی لەناو قەڵاو شارەکە دایە ناچار دەکرد کە داوای دڵنیا بوون بکەن یان هەوڵ بدەن بگەنە جۆرێك لە سازش کردنو ڕێکەوتن بۆ دوورخستنەوەی هێزە گەورەکەی سەڵاحەددین لە شارەکەیاندا[75]، چونکە بەگەمارۆدانی شارەکە ناوچەکەیان تووشی زیانێکی گەورە دەبێت. هەر بەهەمان شێواز لەکاتی گەمارۆدانی شاری (موسڵ)دا بۆ جاری سێیەم لە ساڵی (٥٨١ك/١١٨٦ز) ڕوویدا[76]، بەرەو شاری (خلاط)[77] دەرچوو، بەڵام نەیتوانی دەستی بەسەردا بگرێت، پاشان بەرەو شاری (میافارقین) دەرچوو گەمارۆی دا، فەرماندەی بەرگری شارەکە (أسدالدین یرنقش)[78] بوو، کە کەسێکی بەتواناو زیرەك بوو توانی شارەکە بپارێزێت و سەڵاحەددین دوور بخاتەوە دوای ئەوەی سەلاحەددین دەستی لە بەکارهێنانی توندوتیژیو هێز هەڵگرت و پەنای بردە بەر بەکارهێنانی شێوازێك لە شێوازە تەکتیکیە

٧٢ میافارقین: دەکەوێتە باکوری ڕۆژهەڵاتی دیاربەکر. (یاقوت الحموی: س.پ، مج٤/ل٣٤٩).

٧٣ تل خالد: قەڵایەکە لە دەوروبەری شاری حلب.(یاقوت الحموی: س.پ، مج١/ ل٤٥٢).

٧٤ عین تاب: قەڵایەکی بەهێزبوو، دەکەوێتە نێوان شاری حلب و انطاکیة. (یاقوت الحموی: س.پ، مج٣/ ل٣٦٩).

٧٥ أبن الاثیر: الکامل، مج٧/ ل٢٢٩-٣٠١" أبو شامە: الروضتین، ج٢/ ل٤٢" النویری: س.پ، ج٢٨/ ل٣٨٦.

٧٦ أبن العبري: س.پ، ل٣٨٢.

٧٧ خلاط: شارۆچکەیەکی ئاوەدان بوو لە ئەرمینیای ناوەراست، ناوبانگی هەبوو لە زۆری ئاو و میوەجات.(یاقوت الحموی: س.پ، مج٢/ل٢٤١).

٧٨ اسدالدین یرنقش: ناوی (مجاهد الدین یرنقش ابن طمان بن غازی)، خاوەنی (شەنگار و خابور و الرقە)بوو، و بووبە ئەتابەکی دەوڵەتی (ابن عمادالدین) بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانی ، لەساڵی (٥٩٤ك/١١٩٧ز) کۆچی دوایی کرد.(العماد الکاتب: الفتح القسي، ل٣١٦" ابو الفداء: س.پ،ج٣/ ل١٩٣).

دەروونیەکانی جەنگی دەروونی، بە پەیوەندی کردن بە (خاتوون) خانی خێزانی خاوەنی (میافارقین) و ئەوەی پێ ڕاگەیاند کە (أسدالدین یرنقش) پەیوەندی پێوە کردووە بۆ بەدەستەوەدانی شارەکە، بەڵام ئێمە مافی ئێوە لەم کارە دەپارێزین، هاوکات (میافارقین) لە ژێر دەسەڵاتتان دەبێت و کچەکانت بۆ کوڕەکانم دەخوازم، لەهەمان کاتدا پەیوەندی بە (أسد الدین یرنقش) کردووە و پێیێ ڕاگەیاندوە کە (خاتون) خان بڕیاری خۆبەدەستەوەدانی بۆ سوڵتان ڕاگەیاندووە، بەمەش سەڵاحەددین ئامانجەکانی خۆی لەم کارە پێکا کەخۆی لەخۆیدا جەنگی تەکتیکی دەروونی بوو[79].

بەم جۆرە هێزی (ئەراتقە) کە هێزێکی سەربەخۆ بوو لەناوچوو و هاتە ژێر ئالای سەڵاحەددین و لەجەنگەکانیدا دژی خاچ دروشمەکان هاوکاری ئەیوبییەکان بوو[80]، هەروەها ئەیوبییەکان لێدانی (الکوسات)[81] یان لەچوارچێوەی جەنگە دەروونیە تاکتیکیەکانیاندا بۆ گواستنەوەی ئەو نامە خێرایانەی کە لەنێو یەکەکانی سوپادا –بەتایبەتی– لەکاتی شەڕو گەمارۆداندا کە پێشتر لەسەر ئەو جۆرە شێوازە ڕێك دەکەوتن بەکاردەهێنا، بۆ نموونە ئەو شێوازەیان لەکاتی گەمارۆدانی شاری (عکا)دا خستە کار، (العماد الکاتب) لەم بارەیەوە دەڵێت: "نیشانەی نێوان ئێمەو یارانمان لە شاری (عکا) لەکاتی هێرش بردنە سەر دوژمن، لێدانی (الکوس) بوو، هەر

٧٩ أبن الاثیر: الکامل، مج٧/ ل٣١٣" المقریزی: السلوك، ج١/ ل٢٠٣" ابن خلدون: تاریخ ابن خلدون، ج٥/ ل٣٠٣" سعداوي: التاریخ الحربي ، ل١٦٣.

٨٠ ایلیسیف: س.پ، ل٤٦٢.

٨١ الکوسات: بریتییە لە دوو سەرقاپ لە مس دروست کراوە هەریەك بەوەی تر دەدرێ بە ئاوازێکی تایبەت دەنگ دەردەکات. (القلقشندي: صبح الاعشی، ج٤/ ل٨)،. هەروەها تەپڵی لەگەڵ بوو، شەوانە دووجار لەناو قەڵاوە لێدەدرا، لێدەری ئەم جۆرە پێی دەوترا (الکوس). (ابن شاهنشاه: س.پ، ل١٩).

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

بەبیستنی (کوسەکان) هێرشمان لەسەر خاچ دروشمەکان تازە دەکردەوە"[٨٢].

لەشێوازەکانی جەنگی دەروونی تەکتیکی بۆ جێبەجێکردنی ئامانجەکانی دەوڵەت، کە دەبێت دەزگا ناحکومی وحکومیەکان لەم کردارەدا بەشداربن لەرێگەی پەیوەندی کردنی راستەوخۆو سیخوڕیی یان لەرێگەی پڕوپاگەندە بەچەندین شێوازو هۆکار، لەبەر ئەوەی جەنگی دەروونی ستراتیژی کەبۆ ئاسۆیەکی دوور کار دەکات ئاوا مەزەنەو ئەنجامەکەشی درێژ خایەن و کاتێکی زۆریشی دەوێ[٨٣].

بۆ نمونە یەکەم کارێك کەسەلاحەددین بۆ شەڕی خاچ دروشمەکان ئەنجامیدا پێویستی بەماوەیەکی زۆر بوو (لەبەر ئەوەی خاچ دروشمەکان نزیکەی سەدەیەك لەرۆژهەلاتدا مابوونەوە). ئەوەبوو لەڕووی سیاسیەوە سیستمێکی وردی بۆ خزمەتکردنی ئامانجەکانی دەوڵەت دانا، بەشێوەیەك هەمیشەو بەبەردەوامی دوژمنی لەژێر چاودێریدا هێشتەوە[٨٤]، ئەم سیستەمە لە سایەی بەردەوام کۆکردنەوەی زانیاری پێك هاتبوو، لەرێگەی دامەزراندنی تۆڕێکی بەهێز کەپۆلە سوارچاکێك بەئەسپی گورج و گۆڵ ئەنجامیان دەدا، بۆ نمونە لەساڵی (٥٧٣ك/١١٧٧ز) لەکاتی شەڕی (الرملە)[٨٥] لەباشووری فەلەستین کەبەشکستی سوپای ئەیوبی کۆتایی هات[٨٦]، رووداوەکان ئەوەیان سەلماند سەلاحەددین پۆستێکی چالاکی

٨٢ الفتح القسي, ل٤٤٨" بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە:أبوشامة: الروضتين, ج٢/ ل١٨٤" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٥٠" أبن الفرات: س.پ, م٤ ج٢/ ل٥.

٨٣ نصر: س.پ، ج١/ ل١٠٥.

٨٤ ئەمین: ألأستخبارات ألأيوبية فى عهد صلاح الدين، ل١٣٨.

٨٥ (الرملە): شارێکی گەورەو مەزن بوو، دەکەوێتە باشوری رۆژهەلاتی (یافا) بەدووری (٢٢کم). (ناصر خسرو: س.پ, ل٥٤" ياقوت الحموى: س.پ، مج٢/ ل٤٢١).

٨٦ ابن ألأثير: الكامل ، مج٧/ ل٢٦٩.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

هەبوو لەکۆنترۆڵ کردنی ئەو پڕوپاگەندەیەی لەولاتی مصر کە لەبارەی کوشتنی (سەلاحەددین)ەوە بلاوببووەوە.

هاوکات خێرایی ئەم پۆستە توانی دەست بەسەر ئارەزووی ئەو کەسانەدا بگرێت کە خۆیان لەدژی فەرمانڕەوایی دەوڵەتی ئەیوبی لەمصر ئامادەکردبوو[٨٧]، هەروەها لەساڵی (٥٧٨ك/١١٨٢ز) سولتان سەلاحەددین لەقاهیرەوە بەڕێگای (سیناء)دا بەرەو شام کەوتەڕێ، هەر بەگەیشتنی سەلاحەددین، بۆ (أيلە)[٨٨] پۆستەچیەکان هەواڵی کۆبوونەوەی خاچ دورشمەکانیان پێ گەیاند کەلە خۆئامادەکردندان بۆ بڕینی رێگای سەلاحەددین لە بەرەو شام چوونیدا، [٨٩] سولتان ئەم هەلەی قۆستەوە بەناردنی هەواڵ بۆ (عزالدين فرخشاه)[٩٠]ی برازای لەدیمەشق، کە توانی دەستبەسەر (دبوريە)[٩١] و دێهاتەکانی دەوروبەریدا بگرێت[٩٢]، مێژوونوسی ئەیوبی (محمد بن تقى الدين عمر) کە لەگەڵ کەژاوەی سولتان دا بووە، دەڵێ: "ئێمە بەرێگاوە بووین، پۆستەچیەکان (تەتەرەکان) مزگێنی

[٨٧] العماد الكاتب: البرق الشامى، ج٣/ ل٤٢" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٢٧٢" رنسيمان: س.پ، ج٢/ ل٦٧٣، حسين: س.پ، ل١٧٥، ئەمین: ألأستخبارات ألأيوبية، ل٢٩٤.

٨٨ (أيلە): شارێکە دەکەوێتە سەرکەناری دەریای (القلزم)، لەکۆتایی الحجازو سەرەتای الشام، بەندەری ایلەی ئێستا لەکەنداوی عەقبە. (ياقوت الحموى: س.پ، مج١/ ل٢٣٢).

٨٩ أبن الاثير: الكامل ، مج٧/ ل٢٩٠.

٩٠ (عزالدين فرخشاه)–(بن شاهنشاه بن أيوب)، لەپاش کۆچی دوای باوکی ساڵی (٥٧٨ك/١١٨٢ز) سولتان سەلاحەدین (بعلبك)ی پێ دا، وماوەی (٥٠) ساڵ تێیدا مایەوە تاوەکو (الملك ألأشرف موسى بن الملك العادل) گەمارۆیداو دەری کرد بەهاوکاری کوڕی مامی (أسدالدين شيركو) خاوەنی حمص، لەشام نیشتەجێ بوو، تاوەکو بەدەستی هەندێ لەمەمالیك کوژرا، نوسەرو شاعیرێکی زمان پاراو بوو، ودیوانی شیعری گەورەی هەیە. (ابن تغرى بردى: س.پ، ج٦/ ل٢٧٦.

٩١ (دبوريە): شارۆچکەیەکە لەنزیك (طبرية) لە قەڵەمڕەوی هەرێمی ئوردن دا. (ياقوت الحموى: س.پ، مج٢/ ل٢٨٧)

٩٢ أبوشامة: الروضتين، ج٢/ ل٢٢٨، المقريزى: السلوك, ج١/ ل٧٧.

سەرکەوتنی مامم (عزالدين فرخشاه)یان لەهەڵمەتی (دبوریە) دا بۆ هێنا"،[٩٣] هەروەها جگە لەپۆستی زەوی (وشکانی) ئەیوبیەکان سوودیان لە (کۆتری نامەبەر– الحمام الزاجل)[٩٤]، (پۆستی ئاسمان)یشی وەردەگرت، بۆنموونە ساڵی (٥٦٨ك/١١٧٣ز) کاتێك (السودان و النوبيين) لەسەر سنووری باشووری مصر بەمەبەستی هێرش کردنە سەر هەندێ شوێنی ئەیوبیەکان کۆببونەوە، سەرکردایەتی ئەیوبی بەهەواڵی ئەم (کۆبونەوەیان)ی زانی، لەرێگای کۆتری نامەبەرەوە فەرمانی بەبەشێك لەسوپاکەی دا کەهێرش ببەنە سەریان و (کنز الدولە)ی[٩٥] والی (أسوان) لەدەستیان رزگار بکەن[٩٦]، هەروەها بەرێگای کۆتری نامەبەرەوە هەواڵی هاتنی هەڵمەتی (صقليه) بۆ سەر ئەسکەندەریەیان گەیاندە سوڵتان سەلاحەددین لەو کاتەی کەلە (فاقوس)دا[٩٧] دابەزیوو,[٩٨] هاوکات (ابن ابي طي) دەڵێت: "هۆی خۆ

٩٣ مضمار الحقائق ، ل٩٣–٩٤.

٩٤ الحمام الزاجل: دەتوانین بە پۆستی ئاسمانی ناوی بنێین لە دەوڵەتی ئەیوبی, لەبەر ئەوە دەوڵەتان لەسەر ئەم جۆرە پۆستە ڕاهاتبوون پێش دەرکەوتنی دەزگا پەیوەندی‌یە نوێیەکان بە تایبەتی لە کاتی شەڕەکاندا بەهۆی تیژی بیری و خێرایی فڕینی و گەڕانەوەی بۆ شوێنی خۆی ئەگەر چەند ساڵێك لەو شوێنەوە دووربێت. (أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٥٢١" ئەمين: الاستخبارات الايوبية, ل٣٠٠).

٩٥ (كنز الدوله): نازناوێکە بۆ یەکەم جار لەلایەن خەلیفەی فاطفی(الحاكم بأمر الله) بەخشرا بەحاکمی (النوبه) کە (أبو المكارم هبه الله)، ودوا کەسیش کەئەم نازناوەی هەڵگرت لەسەردەمی سوڵتان سەلاحەدین بوو، (كنز الدوله) لەو سەردەمەدا والی شاری أسوان بوو، کەهەوڵی پیلانی سەربازانی سودانی هەڵهاتوو لەناوچەی صعیدی مصری لەدژی سوڵتان پێ ڕاگەیاند، بەم هەواڵە سوڵتان ناچار بوو لەناردنی سوپاو توانی وولاتی النوبەو باکووری سودان رزگار بکات. أبن واصل: س.پ، ج٢/ ل١٦ پەراوێز (٢)).

٩٦ سعداوی: التأريخ الحربی ، ل٣١–٣٣.

٩٧ (فاقوس): ناوی شارێکە لە رۆژهەلاتی مصر لە کۆتایی ئەم ولاتە لە بەشی شام. (ابن حوقل:صورة الارض،١٣٦١).

٩٨ ابن ألآثير: الكامل ، مج٧/ ل٢٤٩–٢٥٠" البنداري: س.پ، ج١/ ل١٧٢" ابوشامة: الروضتين، ج١/ ل٢٣٥" ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل٨٤.

بەدەستەوە دانی (بعلبك)[٩٩] لەساڵی (٥٧٠ك/١١٧٥ز) دا، ئەوەیە (یمن)[١٠٠]ی والیان کاتێك زۆری ژمارەی ئەیوبی بینی، لەکارەکانیدا شڵەژا، بەکۆتری نامەبەردا هەواڵی بۆ حەلەب نارد، بەڵام هیچ هەواڵێکی بۆ نەگەڕایەوە، ئەمیش بەناچاری داوای ئەمانی کردو (بعلبك)ی دا بەدەست سوڵتان سەلاحەددینەوە"[١٠١].

دوا بەدوای یەکبوونی بەرەی ئیسلامی بۆ ڕووبەڕووبونەوەی خاچ دروشمەکان، سەرکردایەتی ئەیوبی زۆر گرنگی بەبارودۆخی سیاسی ولاتی شام دەدا بەتایبەتی دوای مردنی (نور الدين محمود)، وپۆستەی (ووشکانی و ئاسمانی) لەچوار چێوەی ئامانجە دەروونییە تەکتیکیەکانی سەلاحەددیندا بوون بۆ ئاگادار بوون لە هەموو وردەکاریەکانی جیهانی ئیسلامی تاوەکو بەئاسانی بارودۆخی دەوڵەتەکەی کۆنترۆڵ بکات.

سوڵتان سەلاحەددین پەنای دەبردە بەر شێوازە تاکتیکیە دەروونییەکان دەسمەبەست هاوپەیمانی لەگەڵ هەندێ لەمیرەکان لە دژی ئەوانی تر دەبەست, وەکو هۆکارێکی پاڵنەر لەخۆبەدەستەوەدان, بۆ نمونە بەهاوپەیمانی لەگەڵ (ريموند) میری (طرابلس), دژی خاچ دروشمەکان ئەو شێوازەی پیادە کرد,[١٠٢] بۆیە (ريموند) پەنای بردە لای سوڵتان

٩٩ (بعلبك): شارێکی کۆنە لەخاکی شام، لەسەر شاخ دروست کراوە بەبەرد، کۆشکی زۆرو سەرنج راکێشی تێدابوون. (ياقوت الحموی: س.پ، مج١/ ل٣٥٨).

١٠٠ (يمن): لەسەردەمی پاشا(نور الدين محمود زنگی)والی بوو، لەسەر شاری (بعلبك) تاوەکو گەمارۆدانی سەلاحەدین بۆ بعلبك و دەست بەسەراگرتنی لە (٤)ی رەمەزانی ساڵی (٥٧٠ك/١١٧٥ز). (ابن ألأثير: الكامل ، مج٧/ ل٢٥٤).

١٠١ ابن ألأثير: الكامل ، مج٧/ ل٢٥٤" ابو شامة: الروضتين، ج١/ ل٢٤٧.

١٠٢ (العماد الكاتب) دەیگێڕێتەوە کاتێك خاچ دروشمەکان بۆ شەڕی (حطين) لە دژی سەلاحەددینی ئەیوبی کۆبوونەوە لە ئەنجامی ئەو خۆئامادە کردنە دەروونیو مەعنەوی و سەربازییەوە کە لەلایەن سەلاحەددین (ريموند) کرا, (ريموند) میری (طرابلس) چیرۆکێکی هەیە کاتێك لای پادشا (نورالدين محمود) دیل بوو لەکاتی ڕوودانی شەڕی (حارم) ساڵی (٥٥٩ك/١١٦٤ز) و لەدیلی مایەوە تا ساڵی

سەلاحەددین و داوای لێکرد ببێتە هاوپەیمانی لە دژی پادشای قودس (جای لوزجنان) و سوڵتان بەمە ڕازی بوو, بێگومان سوڵتان ئامانجێکی تاکتیکی دەروونی لەو هاوپەیمانەدا هەبوو و بۆ پتەوکردنی ئەو هاوپەیمانیە هەموو دیلەکانی هاوڕێی ئازاد کردو پەیمانی هاوکاری بەهەموو شێوەیەك پێدا, هاوکات پێی ووت دەتکەمە پادشا بەسەر هەموو (فەرەنجەکان)ەوە, لەوکاتەوە (ریموند) سەر بە سەلاحەددین بوو, لە ئامۆژگارییەکانی بۆ موسڵمانان ڕستگۆ بوو, بەشێوەیەك خاچ دروشمەکان لێی ترسان موسڵمان بووبێت, ئەمە جگە لەوەی کە کۆمەڵێك لەخاچ دروشمەکان لەگەڵیدا بوون[103].

(ریموند) بە (جای لوزجنان)ی وت: "سەلاحەددین بەهیچ یەکێك لە سوڵتانەکان بەراورد ناکرێت لەڕووی دەسەڵاتو پلان دانان و توانای لە ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسیەکاندا, ئەگەر جارێك شکان مانای کۆتایی نییە, بەڵکو هێمنو لەسەرخۆ و لە شوێنێك نیشتەجێ مەبن, باشتر وایە تێکەڵی نەبین و هەروەها بە سادەیش تێی نەڕوانین و بەپێچەوانەش نەبێت و لەهەمان کاتدا مەرجەکانیشی قبوڵ بکەین"[104]. بەڵام میر (أرناط)[105] میری

(٥٧٠ك/١١٧٤ز) واتە پێش مردنی (نورالدین محمود) کە ئازادی کرد بەرامبەر بە (١٥٠) هەزار دینار و ئازاد کردنی (١٠٠٠) هەزار دیلی موسڵمانان, کاتێك پادشای (قودس) کۆچی دوایی کرد کوڕێکی بچوکی ناتەواوی لەشوێنی خۆی بەجێ هێشت, و ئەم ببووە وەصی لەسەری تاکو ئەمیش کۆچی دوایی کرد, میراتی مەملەکەت بۆ دایکی بەجێ ما, کە مێردی کرد بەسوارچاکێك کە لە ئەوروپاوە هاتبوو بەناوی (جای لوزجنان)و لەسەر تەختی مەملەکەت دانیشت, لەوکاتەدا پادشای نوێ داوای حسابی لە (ریموند) کرد لەماوەی (چاودێری –وەصایە) لە ساڵی (٥٨٢ك/١١٨٦ز), (الفتح القسي, ل٦٨. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل٤٢" نوری: سیاسة صلاح الدین, ل٢٥٥–٢٥٦).

١٠٣ العماد الکاتب: الفتح القسي، ل٦٧–٦٨" أبن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٣١٩" أبوشامة: الروضتین, ج١/ ل٢٤٠, ج٢/ ل٧٤" ابن کثیر: س.پ, ج١٢/ ل٣٨٩.

١٠٤ العماد الکاتب: الفتح القسي، ل٦٦.

قەڵای (الکرك) بە توندی وەڵامی (ریمۆند)و هاوڕێکانی دایەوەو پێی وتن: "سەبارەت بە ترس لە موسڵمانان زۆرت تێپەڕاند, گومان لەوەدا نییە کە ئەوانت دەوێت‌و حەزت پێیانە, دەنا قسەی واسادەت نەدەکرد, ئەوەش کە دەیڵێی گوایە زۆرن، ئاگر زیان بەداری زۆر ناگەیەنێت"[106]. (أرناط) بۆ خۆی لەپێشکەوتن بۆ شەڕی موسڵمانان لە (طبرية)[107] هاندەریان بوو, دوای ئەوەی کەس بەڕاستی گوێی لە (ریمۆند) نەدەگرت لەبەجێ هێشتنی جێگای خۆیان کە ئاوی لێ بوو[108], چونکە بڕوایان وابوو کە ڕێککەوتنی لەگەڵ سەلاحەددین مۆر کردووە, بۆیە داوایان لە پادشا کرد کە فەرمانی جوڵان بدات, لەسەر فەرمانی ئەو بەرەو (طبرية) بەڕێکەوتن‌و (صفوريه)[109] یان هەڵبژارد وەك ناوەندی جموجۆڵیان[110], چونکە ئاوی بۆخۆیان‌و لەوەڕگەی بۆ ئاژەڵەکانیان لێ بوو[111]. لێرەدا دەتوانین بڵێین سوڵتان سەلاحەددین سوودی لە ناکۆکی‌و کێشە ناوخۆییەکانی خاچ دروشمەکان وەرگرت, و ئەم هەلەی قۆستەوە و کردی بە بنەمایەك بۆ دانانی پیلانێکی

١٠٥ ارناط: ناوی رینۆدی شایتۆن لە سەرچاوە ئیسلامیەکان بە ارناط ناسراوە، میری انگاکیا بوو کاتێك بەدیلی لای موسولمانان گیرا، ماوەیەك بە دیلی مایەوە ، لە سالی ٥٧٣ك/١١٧٧ز ئازادکرا، (اتینیت دی میلی) خواست کە لە میراتی باوکی هەرێمی ئوردن و هەردوو قەلای الکرك و الشوبك مایەوە.
(Schiun: Renoud de chathatillong,pp148-149)

١٠٦ ابن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٤" حسین: س.پ, ل٤٢٠.

١٠٧ طبرية:دەکەوێتە سەرچیا لە هەرێمی فلسطین، هەروەها دەڕوانێتە سەر دەریاچەی گبریە. (یاقوت الحموی: س.پ، مج٣/ل٢٤٨).

١٠٨ ابن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٤" العسلي: صلاح الدین الایوبی, ل١٨٥.

١٠٩ صفوريە: کورەو شارۆچکەیەك بوو لە دەوروبەری هەرێمی ئوردون لە وڵاتی شام نزیك طبرية. (یاقوت الحموي: س.پ, مج٣/ ل١٩٥).

١١٠ العماد الکاتب: الفتح القسي, ل٦٦" أبن الآثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٤" أبن شداد: س.پ, ل٨٥" أبوشامة: الروضتین, ج٢/ ل٧٦" النویري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٩٩.

١١١ رنسیمان: س.پ, ج٢/ ل٧٣٦" العریني: الشرق الادنی في العصور الوسطی (الایوبیون), ل٨٦" .Stevenson: The Crusades in the East, P.244

تاکتیکی دەروونی, کاتێك ئامادەیی خۆیو سوور بوونی بۆ شەڕی خاچ دروشمەکان پیشاندا, بەم ڕەفتارەی پادشای (بیت المقدس)ی ناچار کرد پەنابەرێتە لای (ریمۆند)و داوای ڕێککەوتنی لێبکات و (ریموند) بەناچاری وەڵامی دایەوە, چونکە هاوڕێکانی پێیان ڕاگەیاند: "ئەگەر پشتگیری نەکەیت, ئێمە ئایین ڕیسوا ناکەین "[112], بەمەش سەلاحەددین لە جێبەجێ کردنی ئامانجە تەکتیکیەکەیدا سەرکەوتوو بوو, بەڕوخاندنی ورەی دوژمنو تێکدانی ڕیزەکانیان, بەشێوەیەك توانای شەڕکردنی سەربازانی سەلاحەددینیان نەبێت, جگە لەوەی هەستان بە ژەهراویکردنو تێکدانی بیرو کانیاوەکانیان تا سوودی لێ وەرنەگرن, [113] بێ ئاویو تینوێتی کاریگەرترین چەکی دەروونی بوو کە سەربازانی سەلاحەددین زۆر بە وریاییو ژیرانە لە دژی خاچ دروشمەکان بەکاریان دەهێنا.

بێگومان بێبەش کردنی دوژمن لەپێداویستییە سەرەکییەکانی ژیان, لە بڕینی ئاو لە خەڵکی شەڕکەرو سوتاندنی و دابەستنی مەنجەنیق بۆیان چەندین شێوازی دەروونی بوون کە سەلاحەددین لە دژی ئەوان بۆ شکست پێ هێنانیان بەکاری دەهێنا.

ئەمە لە شەڕی (حطین)دا ڕوویدا لە کاتێکدا لە بەرەبەیانی ڕۆژی هەینی (٢٤ی ڕەبیع الاخر ساڵی ٥٨٣ك/١١٨٧ز) سوپای خاچ دروشمەکان لە (صفوریە)وە بەرەو سەربازگەکانی موسڵمانان لە (حطین) پێشڕەویان کرد بۆخۆی سەلاحەددین ئەم کارەی دەویست, کات هاوینێکی زۆر گەرم بوو[114], تاکتیکی سایکۆلۆژیو مەعنەوی لەکاروباری جەنگیدا لای سەلاحەددین لەکاتێکدا دەردەکەوێت کە کاروبارە جەنگیەکان بەخەیاڵی هیچ

112 العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٦٨.

113 ابن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٣٢٥.

114 العماد الكاتب: الفتح القسي، ل٧٩" غنيم: س.پ, ل٣٦.

سەرکردەیەکدا تێپەڕ نەدەهات, ئەو کاتەی دەستی بەسەرچاڵە ئاوەکانی ئەو ناوچەدا گرت, و خاچ دروشمەکانی لێ بێبەش کرد, لە کاتێکدا ئەوان لەکاتی پێشڕەوی کردنیان لە سەربازگەکەیان لە (صفوریە) دەستیان کرد بە تێکدانی ئاوی بیرەکان[115], ئەوکاتە خاچ دروشمەکان نزیك سەربازگەکانی موسڵمانەکان بوونەوە لە (حطین) تینوێتی هیچی پێ نەهێشتبوون[116], بەو شێوەیە تا ڕۆژی دواتر کە ڕۆژی شەممە بوو مانەوە, بەڵام سەربازەکانی سەلاحەددین چاوی تەماحیان خستبووە سەریان کە پێشتر ئەیان ترساندن[117], ورەیان بەرز بوو بەدرێژایی شەو هەندێك لە سەربازەکانی دەستیان کردبووە هاندانی یەکتر و سەلاحەددین بەناویاندا دەگەڕا, بەپێی ئەو پیلانە جەنگیە کە داڕێژرابوو شوێنی سەرکردەو فەرماندەکانی دیاری کرد, دەستی بەهاندانی سەربازەکان کرد و خۆیو ئەوانەی ئامۆژگاریان پێشکەش دەکرد دەستیان کرد بە بڵاوکردنەوەی گیانی تێکۆشان و قوربانی دانو شەهید بوون لە پێناوی خوداو سەرکەوتندا. [118]

لەگەڵ ئامادە باشی هەردوو لایاندا لە (حطین)ی نزیك دەریاچەی (طبرية) شەڕی کۆتایی بەرپا بوو, لە ئەنجامی ئەو تەکتیکە دەروونیوسەربازییانەی سەلاحەددین پەیڕەوی کرد, خاچ دروشمەکان بە ورەیەکی ڕوخاوەوە چونە مەیدانی شەڕەکەوە[119], لەبارێکی دەروونی ترسناکدا پاش ئەوەی لە ناوەڕاستی هاوینێکی سوتێنەردا دەشتایەکیانیان بڕیبوو لە تونێتیدا هەسکەیان دەهات, لەوکاتەدا سەلاحەددین هەڵکردنی بایەکی بەهەل زانی

115 ابن الاثير: الكامل، مج٧/ ل٣٢٥.

116 العسلي: فن الحرب الاسلامي, مج٤/ ل١٤٠.

117 العماد الكاتب: الفتح القسي،ل٧٩-٨٠" ايليسيف: س.پ, ل٤٦٥.

118 ابن الاثير: الكامل، مج٧/ ل٣٢٥" ابن شداد: س.پ،ل٨٦-٨٧"العسلي: صلاح الدين الايوبى, ل١٦١.

119 ابو الفداء: س.پ, ج٢/ ل١٥٥" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٢٩.

کەبەرەو سەربازگەی خاچ دروشمەکان دەچوو فەرمانی دەرکرد چ گژوگیای دەشتەکان هەیە بیسوتێنن[120]، ئەنجامدانی ئەو کارە بەیەکێك لە هۆکارەکانی سەرکەوتن دادەنرێ، ئەو بایە دوکەڵێکی زۆری لەگەڵ خۆی هەڵگرتبوو بۆ نێو ئوردووی خاچ دروشمەکان کە باری زۆر گران کردبوون و بەو شێوەیە نا ئومێدانە دژ بە تێنوێتی و دوکەڵ و چەك دەجەنگان، بۆیە لە کۆتاییدا بەو پەڕی بێهێزیەوە ڕایانکرد[121]، بەم جۆرە سەلاحەددین مەبەستەکانی بەکارهێنانی جەنگی دەروونی تاکتیکی لەم شەڕەدا دژ بە خاچ دروشمەکان پراکتیزە کرد، جەنگی (حطین) چاکترین نموونەیە بۆ بەکارهێنانی لایەنی دەروونیی بۆ داماڵینی وورەی جەنگ کردن لای دوژمن، ئەو مانۆڕەی سەلاحەددین نمایشی کرد پلانێکی کەت و پڕ بوو بۆ شلەژاندنی خاچ دروشمەکان لەو شەڕەدا کە بووە هۆی شپرزە بوون و لەت بوونی بڕوایان لەبەرەنگار بوونەوەیان یان سەرکەوتن، ئەمەش بووە هۆی نەمانی ورە بۆ جەنگ کردن، کە بە جەنگی دەروونی تاکتیکی ناودەبرێت[122].

لەشێوازە دەروونیە تاکتیکیەکانی سەلاحەددین ئەوە بوو، ئاڕاستەی ناوچە کەنارییەکانی شامی کرد، بەتایبەتی دوای شەڕی (حطین)و رزگارکردنی شارو قەڵای خاچ دروشمەکان، لە ناوچەکەدا بۆ پێشڕەوی کردنی ڕاستەوخۆ بەرەو قودس سستی نواند، بێگومان سەلاحەددین لەم تەکتیکەیدا ئامانجی هەبوو، ئەویش دابڕینی خاچ دروشمەکان بوو لە بنکە دەریاییەکانی کە پەیوەندی بەجیهانی دەرەوە هەبوو، بەتایبەتی ڕۆژئاوای

120 العماد الكاتب: الفتح القسي، ل79" أبن شداد: س.پ، ل88" أبو شامة: الروضتين، ج2/ ل76" النويري: س.پ، ج28/ ل400.

121 ابن الآثير: الكامل، مج7/ ل325" أبن شداد: س.پ، ل88" سبط ابن الجوزي: س.پ، ج8/ ل393" أبن العديم: س.پ، ج3/ ل94" ابوشامة: الروضتين، ج2/ ل77" أبن واصل: س.پ، ج2/ ل190" ابن كثير: س.پ، ج12/ ل321.

122 زکار: س.پ، ل86" المعاضيدي: س.پ، ل171.

ئەورووپی، بەمەش گەمارۆدرابوون لەناو ولاتی شام[123]. ڕەنگە ئەمەش لەچوارچێوەی ئامانجە تەکتیکیەکانی بێت بۆ ئاسان کردنی پەیوەندی دەریاوانی لەنێوان بەندەرەکانی مصرو شامدا[124]، ئەو سەرکەوتنەی سەلاحەددین لە ئەنجامی لاوازی و کەمی ڕیژەی خاچ دروشمەکان نەبوو، بەڵکو هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرکەوتوویی نەخشەو پلانە سەربازییەکانی، هەروەها دانایی و لێهاتوویی خۆی و ئەنجوومەنی جەنگی دەوڵەتەکەی و بەشداریکردنی ڕاستەوخۆی لەشەڕەکاندا[125]، سولتان لە هەلبژاردنی کات و شوێنی شەڕەکە سەرکەوتوو بوو، کە مانگی تەمموز بوو، بێگومان گەرمترین مانگەکانی ساڵە لەناوچەکەدا، جگە لەکەمی ئاو لە بیرو کانیاوەکان، هەڵسا بەدانانی سەربازەکانی لەسەر، (طبرية) بەمەش سوپای سەلاحەددین کەوتە نێوان خاچ دروشمەکان و سەرچاوە ئاوییەکان[126]، و فەرمانیدا بەتێکدانی هەموو بیرو کانیاوەکانی ناوچەکە بۆ ئەوەی سوودی لێ وەرنەگرن[127]، بۆیە دەتوانین بڵێین تینوێتی و گەرمی لە چەکە دەروونیەکان بوو کە سەلاحەددین لە بەرژەوەندی لەشکرەکەی دژی خاچ دروشمەکان بەکاری دەهێنا، هەروەها بوونی خودی خۆی لە ناوەڕاستی گۆڕەپانی شەڕەکە هۆکارێکی دەروونی و مەعنەوی گرنگ بوو، بۆ ورە بەرزی و پاڵنانی سەربازەکانی لە خۆڕاگرتن لەبەرامبەر دوژمندا، چونکە خۆی لەنێو جەرگەی شەڕەکەدا هاواری دەکرد "وا اسلاماه– وای لە ئیسلام"[128] تێبینی تەواوی هێزەکانی دەکرد لەهەر لایەك لاواز بوونایە لەوێ شەڕی دەکردو هاوکاری

123 عاشور: الحركة الصليبية، ج2/ ل813" نوري: سياسة صلاح الدين، ل298" نوفل: س.پ، ل178.

124 غنيم: س.پ، ل38" Stevenson: the crusades in the east, P.249.

125 زکار: س.پ، ل86.

126 ابن شداد: س.پ، ل86.

127 ابن الآثير: الكامل، مج7/ ل325" العسلي: صلاح الدين الايوبي، ل185.

128 ابن شداد: س.پ، ل 87.

سەربازەکانی دەکردو بەدەنگێکی بەرز هاواری دەکردو دەیووت: "شەیتان درۆ دەکات"[١٢٩]. ئەمەش ورەو باوەڕ بەخۆ بوونی دەگێڕایەوە دڵو دەروونیانو بەبیری دەهێنانەوە هەڵهاتن تەنیا لە شەیتانەوەیە.

لەئەنجامی ئەو شێوازە تاکتیکیە سەرکەوتووەدا لە دوای شەڕی (حطین), سەلاحەددین توانی شارەکانی (عکا و صفورية والناصره و قیساریةو نابلس والداروم[١٣٠] و الرملة وارسوف[١٣١] و یافاو بیروت) هەرهەمووی ڕزگار بکات[١٣٢], کاتێك شاری (صور) بەهۆی شورا بەهێزەکەیەوە ببووە کۆسپ لەپێشیدا ناچار بەجێی هێشت, بەڵام بەردەوام بوو لە ئاراستە کردنی پرۆسەکەی لەناوچەکانی تری وەکو (بیت المقدس) و شارە کەناریو ناوخۆییەکان و توانی (هونین)[١٣٣] ڕزگار بکات, هەورەها (جبلة[١٣٤] واللاذقیةو صهیون[١٣٥]) و دواتر بەرەو باکوور بەڕێبکەوێت[١٣٦] و دەست بەسەر قەڵاکانی (بکاس[١٣٧] والشغر[١٣٨] وبرزیە[١٣٩] و دربساك[١٤٠] و بغراش[١٤١]) دابگرێت، [١٤٢]کە

١٢٩ ابن الآثیر: الكامل, مج٧/ ل٣٢٦" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل١٩١.

١٣٠ الداروم: دێیەکە دەکەوێتە نێوان خان یونس و غزه . (یاقوت: س.پ، مج٢ / ل ٢٧٧) .

١٣١ ارسوف: شارێکە لەسەر دەریای ناوەڕاست نێوان (قیساریه و یافا). (یاقوت: س.پ، مج١/ل١٢٦).

١٣٢ النویري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٢١" گروسیە: س.پ, ل٧٤" حسن: س.پ, ج٤/ ل١٠٦" قاسم: س.پ, ل١٤٤.

١٣٣ هونین: دێیەکە دەکەوێتە بەشی باکوری ناوچەی (الحولە) لەسەر چیاییەك بەناوی خۆی ناسراوە. (یاقوت: س.پ، مج٤/ل٤٩٠).

١٣٤ جبلە: شارێکە دەکەوێتە نێوان (اللاذقیة و بانیاس)،لە سوریا لە سەر کەناری دەریای ناوەڕاست. (یاقوت: س.پ، مج٢/ل٣٠).

١٣٥ صهیون: قەڵایەکی بەهێزە لە نزیك کەنارەکانی دەریای ناوەڕاست، سەر بە شاری (حمص)ه. (یاقوت: س.پ، مج٣ / ل ٢١٢).

١٣٦ ابن الآثیر: الكامل, مج٧/ ل٣٤٠" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢٤٧" الحمیدة: الحروب الصلیبیة, ج٤/ ل١٧.

١٣٧ بکاس: قەڵایەکە لە دەوروبەری شاری حەلەب لەسەر کەناری ڕووباری (العاصی). (یاقوت: س.پ، مج١/ل٢٧٤).

لەتەنیشت میرنشینی (ئەنتاکیا)ی خاچیەوە بوون, هەورەها بەشێك لە سوپاکەی دووبارە بەرەو باشوور ئاڕاستە کرد و توانی لە کۆتایی ساڵی (٥٨٤ك/١١٨٨ز)دا قەڵای (الكرك)ی بەهێز ڕزگار بکات کە پێی دەوترا (بەردی بیابان), لە کۆتایی چالاکییە سەربازییەکانیدا و بەهاتنی وەرزی زستانو دوای پشوودانێك, پێش ئەوەی بۆ دیمەشق بگەڕێتەوە (صفدو کوکب)یشی ڕزگار کرد.[١٤٣]

هەروەها لە کاتی ڕزگارکردنی هەردوو قەڵای (برزیەو صور) پلانی شەڕ کردنی بە نۆرە پیادە کرد, سەربازەکانی بەسەر سێ بەشدا دابەش کرد, هەربەشێك ماوەیەکی دیاریکراو شەڕیان دەکرد, داوتر پشوویان دەدا, بەشی دووەمو هەروەها سێیەمیش شەڕیان دەکرد[١٤٤], بەمەبەستی لاواز کردنی ورەی خاچ دروشمەکان و ئیفلیج کردنی توانا جەنگیەکانیان و گومان کردن لە توانای سەرکردەکانیان و دروست بوونی دۆخێکی دەروونی خراپ کە سەرکردەو فەرماندەکانیان لێهاتوو نەبوون و هاوکات وەکو سەلاحەددین لەبەرکانی جەنگدا پسپۆریش نەبوون.[١٤٥]

١٣٨ شغر: قەڵایەکی بەهێزە نزیك (انطاکیا). (یاقوت: س.پ، مج٣/ل١٤٧).

١٣٩ برزیە: قوللەیەکە نزیك دەریای ناوەڕاست، لەسەرچیاییەکی بڵندە. (یاقوت: س.پ، مج١/ل٣٠٤).

١٤٠ دربساك: قوللەیەکی بەهێزە دەکەوێتە باکوری بغراس. (ئەمین: الاستخبارات الایوبیە، پەراوێزی٢١٦، ل٢١٥).

١٤١ بغراش: شارێکە دەکەوێتە لای ڕاستی شاری انطاکیا، لە شاری حەلەب و انگاکیا (٤ فرسخ) دوورە،نزیکەی (٢٤کم)ە.

١٤٢ أبن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٣١٥" النویري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٠٩" الحمیدة: س.پ, ج٤/ ل٣٥.

١٤٣ ابن شداد: س.پ, ل٩٥" النویري: س.پ،ج٢٨/ ل٤١٠-٤١١.

١٤٤ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل١١٤" أبن شداد: س.پ, ل١٠٥" أبن العدیم: س.پ, ج٣/ ل١٠٥" ابو شامة: الروضتین, ج٢/ ل١٣١.

١٤٥ حسین: س.پ, ل٢٠١.

جەنگی دەروونی تەکتیکی بەچەندین شێوازو ڕێگای جیاواز هەوڵ دەدات بۆ دووبەرەکی نانەوە لەنێوان گەلو سەرکردایەتیان بە پابەند کردنی دوژمن بە هەڵسان بەچەندین کار کە لەتوانای خۆیان زیاتر بێت[146]، بۆ نموونە سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی ناکۆکیو دژایەتی نێوان تیرەو تایفەکانی دوژمنی بەهەل زانیو قۆستیەوە بۆ سەرکەوتنی خۆیو خستیە نێو چوارچێوەی پیلانەکانی، بێگومان ئەمەی بەتێگەیشتنو زیرەکییەوە کرد وەکو چۆن لەشەڕی (دمیاط)دا لەیەك کاتدا بەبەرچاوی یەکترەوە پەیوەندی بەتیرەو تایفە جیا جیاکانەوە دەکرد، ئەمە بووە هۆی زیاد کردنی دژایەتی نێوان پاشا (أملری)[147]و خاچ دروشمەکان، هەندێکیان گومانی لەوەی تر دەکرد، ئەمەش بەستنی ڕێککەوتنی لەگەڵدا ئاسان دەکردو مەرجەکانی سەلاحەدینیش قبوڵ دەکران[148]. هەروەها سوڵتان سەلاحەددین لەپاش شەڕی (حطین) بەهەمان شێوازی تەکتیکی دەروونی بەڕێگای هاوپەیمانی لەگەڵ هەندێکیان توانی خاڵی بەهێزو لاوازی سیاسەتی جەنگی خاچ دروشمەکان بزانێت، لەوانە (یوسف بن بابیط) کە لە هەموو کاروچالاکییەکانی لەدژی خاچ دروشمەکان وەکو راوێژکار بەکاری دەهێنا[149]، و (الامیره سیبیل) خێزانی (میر بۆهیمند سێیەم) میری (انطاکیا) کە سیخوڕی سوڵتان سەلاحەددین بوو بەسەر میللەتی خۆی، بەهۆی زانیاریەکانیەوە خزمەتێکی چاکی دەگایەندە پلانەکانی سوڵتان، کەئاشکرا کردنی نهێنیەکان بوو، لەپاداشتی ئەم کارانەش سوڵتان خەلاتو دیاری

١٤٦ رشتی: الدعایة وأستخدام الرادیو في الحرب النفسیة, ل٢٥٢.

١٤٧ املری: اموری یەکەم، فەرمانڕەوای (بیت المقدس) بوو، لە پاش مردنی بلدوینی سێیەم لە نێو سالآنی (٥٥٧-٥٦٩ك/١١٦٢-١١٧٤ز) ئەمەش دوا پادشای بەهێزی (بیت المقدس)ی خاچ دروشمەکان بوو. (امین:المشطوب الهکاری، ل١٢٢، پەراوێزی (٥)).

١٤٨ الاهل: صلاح الدین الایوبي, ل١٤٩.

١٤٩ رنسیمان: س.پ, ج٢/ ل٧٥٠.

بەنرخی پێشکەش دەکرد[150]. لەمەش زیاتر سەلاحەددین پلانی تێکدانی ڕیزەکانی خاچ دروشمەکانی داناو ناکۆکی لەنێوانیان دروستکردو پەیرەوی دەکرد, هەروەها وەکو هەوڵدانێك بۆ لاواز کردنیان هەوڵیدا سۆزی هەندێك لەسەرکردەکانیان ڕابکێشێ. (أبن شداد) ئاماژەی پێدەکاتو دەڵێ: "سوڵتان جارێکیان لە شەوالی سالّی (٥٨٧ك/١١٩١ز) دانیشتو خاوەنی (صیدا)ی ئامادە کرد بۆ گوێ گرتن لە پەیامو قسەکانی لەگەڵ گروپێکدا کە لەگەڵی دا ئامادە بوون, مێژوو نووسی ناوبراو ئامادە دەبێت سوڵتان ڕێزێکی زۆری لە مێوانە خاچ دروشمەکانی گرت و قسەو گفتوگۆی لەگەڵ کردن و بەپێی نەریتی باوی ئەو کاتە شتی پێشکەش کردنو کاتێکیش خواردن هەڵگیرا, پاش ئەوە بڕیاردرا کە (المرکین) خاوەنی (صور) گوێ ڕایەڵی سوڵتان بێت کە کۆمەڵێك لە گەورە پیاوانی خاچ دروشمەکان هاتبوونە ڕیزیەوە لەوانە خاوەنی (صیدا), سەلاحەددین مەرجی بۆ (المرکین)ی هەڵگەڕاو دانا.. مەرجەکەش ئەوە بوو کە (المرکین) دژایەتی خۆی بۆ خاچ دروشمەکان کە لێیان هەڵگەڕاوەتەوە دەربخات"[151], هۆی ئەمەش ئەو ترسە گەورە بوو لێیان, جگە لەوەی ناکۆکی نێوانیان بە هۆی ژن خوازیەوە بوو, بەپێی قسەی (أبن شداد) مەبەستی سوڵتان لەم مەرجانە دروست کردنی ناکۆکی بوو لەنێوانیاندا.

سوپای سەرکەوتوو ئەو سوپایە نىیە کە زیان بە گیانو چەكو تەقەمەنی دوژمن دەگەیەنێت, بەڵکو ئەو سوپایە سەرکەوتووە کە ورەی دوژمن دەڕوخێنێ, بۆیە دەگوترێ شەڕ کردن لە بنەڕەتدا تێکۆشانێکی

١٥٠ العماد الکاتب: الفتح القسي, ل٢٥١-٢٥٢" أبو شامة الروضتین, ج٢/ ل١٣١" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢٦٧" النقاش: العلاقات الاجتماعیة والثقافیة والاقتصادیة بین العرب والافرنج خلال الحروب الصلیبیة, ل١٥٢" Grosset: Histoire des Crusades, vol. II. P822.

١٥١ النوادر السلطانیة, ل٢٦٣.

مەعنەوییە[١٥٢]. لە ڕاستیدا پەیوەندییەکانی ئەیوبیو ئینگلیزی گومانو دڵە ڕاوکێی خستە نێو ڕیزی خاچ دروشمەکان بەگشتیو فەرەنسایییەکان بەتایبەتی, سەرسوڕمان لە دەم و چاویاندا بەدی دەکرا, بەشێوەیەك توانای شیکردنەوەی هۆکارە پاڵنەرەکانی ئەم پەیوەندییەو زانینی نهێنییەکانیان نەبوو, و پرسیاریان دەکرد ئایا ئینگلیزەکان لەژێر پەردەی ئەو جۆرە پەیوەندییە موسڵمانەکان لە خشتە دەبەن, یان بە ڕاستی لەسەر حسابی فەڕەنسیەکان ڕێککەوتنیان لەگەڵدا دەکەن. گومانی فەڕەنسیەکان ڕاست دەرچوو بەتایبەتی لە کاتی نەخۆشی (ڕیچارد شێردل)[١٥٣]دا کە سوڵتان سەلاحەددین گرنگییەکی زۆری پێ دەدا, هاوکات سوپای سەلاحەددین هێرشی کردە سەر سەربازگەی فەڕەنسیەکان[١٥٤],و بێگومان ئەوەیان لا ڕوون ببووەوە کە پەیوەندیەکی نهێنی هەیە لە پێناوی واژۆ کردنی ڕێککەوتن

١٥٢ بیریە: الذكاء والقيم المعنوية في الحرب, ل١٠١.

١٥٣ ریچارد شێردڵ(ریشارد قلب الاسد): ریجاردی یەکەمی پادشای ئینگلتەرایە لەنێو ساڵانی (١١٨٩ز/١١٩٩ز) فەرمانڕەوا بوو, لە ساڵی (٥٥٢ك/١١٥٧ز) لەشاری (اكسفورد) لەدایك بووە, لە سێیەم هەڵمەتی خاچ دروشمەکان بەشداری کرد, لە ململانێ دابوو لەگەڵ (فلیب ئوگستس و بەربەروسا), بەڵام پاپا (گریگوری هەشتەم) توانی ئاشتیان بکاتەوە, بەتایبەتی دوای کەوتنی شاری (قدس) بەدەستی سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی, (ریجاردی شێردڵ) سەرکردایەتی خاچ دروشمەکانی دەکرد لەکاتی گەمارۆدانی شاری (عکا), پاشان پەیوەندی لەگەڵ سەلاحەددن پەیدا کرد, لەساڵی (٥٨٨ك/١١٩٢ز)دا ڕێککەوتنامەی لەگەڵ سەلاحەددین واژو کرد, بەپێی ئەو پەیمانە ناوچەی سنووری نێوان خاچ دروشمەکانو ئەیوبیەکان دیاری کرا, ڕیجارد لەکاتی گەڕانەوەی بە دیلی گیرا لەلایەن پادشای نەمسا (لیوبولد), بەڵام کاتێك گەڕایەوە ولاتی خۆی دووبارە سەرکرادایەتی شەڕێکی کرد لە دژی پادشای فەڕەنسا (فیلیب ئوگستس) ساڵی (٥٩١ك/١١٩٤ز), لەژێر شووراکانی کۆشکی (شالۆ) لە فەڕەنسا کۆچی دوایی کرد. بێگومان ڕیجارد سەرکردەیەکی ئازاو لێهاتوو بوو بەشێوەیەك موسڵمانان لێی دەترسان, بۆ نموونە کاتێك سوارەکان ئەسپەکانیان دەبەستەوە بەدارێك هەڵدەگەڕانەوە, هاواریان دەکردو دەیان گووت: "لەچی دەترسن؟ دەڵێی ریجارد بەدواتانەوەیە". (بولارد: بريطانيا والشرق الاوسط, ل٥" العسلي: فن الحرب الاسلامي, مج٤/ ل٥٢٣" هـ.ن: الحرب والحضارة, ل١٥" غنيم: س.پ, ل٥٤-٥٧.

١٥٤سعداوي: الحرب والسلام، ل٣٤.

نامەیەك لە نێوان سەلاحەددینی ئەیوبیو ڕیچاردی شێردڵ, جگە لەوەی سوڵتان سەلاحەددین ڕەفتاری هاوڕێیانەی بە ئەمەکی لەگەڵ ڕیچارد دەکرد, نەك دوژمنایەتی و سەرسەختی کردن, بەڵام (أبن شداد) ئەوەی بۆ ئاشکرا کردوین کە سەلاحەددین ئامانجی تایبەتی خۆی هەبوو لەم ئاشتییە, ئەویش ناسینی هێزو تواناو ورەیان بوو[١٥٥].

هاوکات (ڕیچاردی شێردڵ)یش ئامانجی خۆی لەم ئاشتیيەدا هەبوو, ئەویش زیاتر ئاشنا بوون لە بارودۆخی ناو سەربازگەی موسڵمانان, و تێکچوونی یەکێتی ڕیزەکانیان, بەتایبەتی بێزاریو نا ئومێدی دانیشتوانو ئۆردووی شاری (عکا)و جیاوازی فەرماندەکان لەگەڵ سەلاحەددینی ئەیوبی لە ڕاو بۆچوونەکان کە سەرەتای دەست پێکردنی کێشەکانی سەلاحەددین بوو[١٥٦].

هەروەها لەکاتی بوونی لە بەیروت دا یەکێ لە سەربازەکانی بۆ (جبیل)[١٥٧] نارد, چونکە خاوەنی لە ڕیزی دیلە خاچ دروشمەکانی شەڕی (حطين) بوو, پاشان لەگەڵ پاشاکەیان بۆ بەندیخانەی شاری دیمەشق بەڕێخران، بەمەرجی ئازادکردنی لەگەڵ والی دیمەشقدا ڕێککەوت لەسەر خۆ بەدەستەوە دانی (جبیل), سوڵتان سەلاحەددین بەداواکاریەکەی ڕازی بوو, بەوەش دەستی بەسەر شاری (جبیل)دا گرت[١٥٨], پاشان لە شاری (بیروت) بەرەو شاری (عسقلان) کەوتە ڕێ کە ببووە کوسپێك لە ڕێگای مصرو شام, لەوێش لەگەڵ (الملك العادل)ی برایو سەربازانی مصر بەمەبەستی

١٥٥ النوادر السلطانية, ل١٥٤.

١٥٦ سعداوي: الحرب والسلام, ل٣٥.

١٥٧ جبیل: شارێکی بەناوبانگە لە کەناری دەریای ناوەراست نزیکەی (٨) فەرسخ بەواتای (٤٨كم) لە سەرووی شاری بەیروتەوە دوورە،(ياقوت: س.پ،مج٢/ ل٣٤).

١٥٨ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٠" أبن الشداد: س.پ, ل٦٥" ابو الفداء: س.پ، ج٢/ ل١٥٦.

گەمارۆدانی شاری (عسقلان) کۆبۆوه, هاوکات پاشای (بیت المقدس) کە لای موسڵمانان لە شەڕی (حطین)ەوە دیل کرابوو, سوڵتانی بەرامبەر ئازاد کردنی ئاگادار کردەوە، ئامۆژگاری گەمارۆدراوە خاچ دروشمەکان بۆ بەدەستەوەدانی شارەکە دەکات, سوڵتان بەو مەرجە ڕازی بوو, خاچ دروشمەکان گوێڕایە ڵی ئامۆژگاریەکەی بوون, پاش ئەوەی لە هەڵوێستیان دڵنیا بوون و بە ناچاری شارەکەیان بەدەستەوەدا و بەژنو ماڵو منالّیانەوە بەرەو (بیت المقدس) ڕۆیشتن, ئەوە بوو سوڵتان لە ٣٠ی جمادی الاخره ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) دەستی بەسەر شاری (عسقلان)دا گرت, کە خاچ دروشمەکان ماوەی ٣٥ ساڵ داگیریان کردبوو[١٥٩].

سوڵتان پەیمانەکەی خۆی لەگەڵ پاشای (بیت المقدس) لەکاتی گەمارۆی (حصن الاکراد)[١٦٠] بەجێهێنا, لە (أنطرسوس)[١٦١] لەپاش ڕزگارکردنی (قودس), بەمەرجێك مەملوکی بێت, و بەهیچ شێوەیەك لە دژی موسڵمانان چەك هەڵنەگرێت, ئەویش بەو مەرجانە ڕازی بوو[١٦٢], بەڵام بە گەیشتنی بۆشاری (صور) پەیمانەکەی بیر چوو وەو لەهەمانکاتدا بەبەستنی پەیمان لەگەڵ (المرکیز) بۆ شەڕ کردن لەگەڵ سەلاحەددین پێشێلی پەیمانەکەی پێشتری کرد, بەڵام ئەوەبوو خاچ دروشمەکان شکستێکی گەورەیان بە خۆیانەوە دی و شاری (قودس) گەڕایەوە ژێردەستی موسڵمانەکان و سەلاحەددین ڕێزێکی باشی لە گەورە مەسیحیەکانی (قودس) گرت, ئەم

١٥٩ أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل ٣٣٢" أبن شداد: س.پ, ل٦٥-٨١" ابو الفداء: س.پ، ج٢/ ل١٥٧.

١٦٠ حصن الاکراد: قەڵایەکی بەهێز و پۆڵایینە دەکەوێتە سەر چیا، کە لە بەشی ڕۆژئاواوە ، بەرامبەر شاری (حمص)ەوە ، ئەو چیایەی (الجلیل) کە پێوەندی بە لبنانەوە هەیە لە نێوان بعلبك و حمص. (یاقوت: س.پ، مج٢/ ل١٥٢).

١٦١ انطر سوس: شارۆچکەیەکە لە کەنارەکانی دەریای شام ، دەکەوێتە کۆتایی سنوری کارگێڕی شاری دیمشق، (یاقوت: س.پ، مج١/ ل٢١٦).

١٦٢ أبن شداد: س.پ, ل٨١.

کارەی بە مەبەستی تەکتیکی دەروونی و بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خەڵکی شارەکانی تر بووە.

جەنگی دەروونیی تەکتیکی لەپێناو بەدەستهێنانی ئامانجی سیاسەتی شەڕەنگێزی, شێوازی تایبەتی خۆی هەیە بەبێ ئەوەی پەنا بۆهیچ کردەیەکی سەربازی ببرێت, لەوەیە بە ڕاگەیاندنی جەنگی دەروونی بووترێ "جەنگی سیاسی" ئەمەش چونکە جۆرێکە لە کێشەی نێوان دەوڵەتان, هەرلایەکیان هەوڵدەدات بۆ چەسپاندنی ئیرادەی خۆی بەسەر لایەنەکانی تردا کە هیچ کاتێك هێزی سەربازی تیادا بەکارناهێنرێت[١٦٣]. بۆ نمونە کاتێك سەلاحەددین لە ڕوخاندنی قەڵای (النطرون)[١٦٤] لێبووەوە لە (مرکیس کونراد دی مونتفرات)ەوە نوێنەرێکی پێ گەیشت و داوای بەستنی ڕێککەوتنی لەگەڵدا کردە بەو مەرجەی (بیروتو صیدا)ی پێ بدرێت و (عکا)ش ببێتە بنکەیەك بۆ کارەکانی پاش ئەوەی لە خاچ دروشمەکانی دەبات, هەروەها نوێنەرەکە داوای لە سەلاحەددین کرد لەسەر ئەوە سوێندی بۆ بخوات, سەلاحەددین لەسەر ئەو مەرجانە ڕازی بوو بەو هیوایەی بتوانێ دووبەرەکی لە نێوان خاچ دروشمەکان دروست بکات, بەڵام سەلاحەددین ئەو مەرجەی بۆ (مرکیس) دانا کە (عکا) گەمارۆ بدات, سەرەتا لە خاچ دروشمەکانی وەربگرێت, پاش ئەوەش (صورو بیروت)ی پێ ببەخشێت وەکو بنەمایەك بۆ جێبەجێ کردنی ڕێککەوتنەکەی نێوانیان[١٦٥]. (العدل

١٦٣ الدباغ: المرجع في الحرب النفسية, ل٥٠.

١٦٤ النطرون: دەکەوێتە باشوری ڕۆژهەڵاتی شاری الرملە. (امین: الاستخبارات الایوبیە،ل١١٥،پەراوێزی ١١٦).

١٦٥ أبن شداد: س.پ, ل٢٦٣" أبو شامة: الروضتین, ج٢/ ل١٩٣" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٧٩" نوري: سیاسة صلاح الدین, ٣٤١, نوێنەران بەردەوام دەهاتنە لای سوڵتان سەلاحەددین, هاوکات گفتوگۆ درێژەی پێدرا لەگەڵ (مرکیس) تاوەکو بەدەستی دوو لە ئەندامانی (ئیسماعیلیەکان) تیرۆر کرا.

النجيبي)[١٦٦] نارد بۆ ئاگادار کردنەوەی بۆ ئەوەی سەلاحەددین لە ئەنجامی لە خشتە بردنی (صورو بیروت) نەدۆڕێنێ, سەلاحەددین ئامانجی لەو ڕێککەوتنەوە ئاراستە کردنی جەنگێکی تەکتیکی دەروونی بوو دژ بە (ڕیچارد) کە خۆی ناچاری ڕێککەوتن بێ لەگەڵیدا, هەرواش بوو ئەو ئامانجەی بەدیهێنا[١٦٧], بەتایبەت کاتێك (ڕیچارد) کردەی نزیك بوونەوەی نێوان (کونرادو سەلاحەددینی) بیست سوور بوو لەسەر تازە کردنەوەی پەیوەندی لەگەڵ (الملك العادل) کە دەیخواست هاوڕێیەتی سەلاحەددین بەدەست بهێنێت و ئەو هەلە لەدەست (کونراد) بدات, بۆیە نامەی لەگەڵ (العادل)ی دیبلۆماسی زیرەکدا گۆڕیەوەو ڕێزی لێنا, پێشنیازێکی بۆ ئاشتی پێشکەش کرد, بەپێی ئەو پێشنیازە (العادل) (جوان–Joan)ی خوشکی (ڕیچارد) بخوازێت,[١٦٨]. بەو مەرجەی قودس ببێتە پایتەختی پادشایەتیەکەی, هەموو شارە گرنگەکانی کەناریش وەك (عکا)و (یافا)ی بۆ بگەڕێتەوە لەگەڵ (جوان)ش دا قەشەو ڕاهیبەکان لەوێ نیشتەجێ بن سەرباری ئەوەی کە پێویستە (العادل) سوارەکانی (الداویە[١٦٩] و

١٦٦ ألعدل النجيبي: نوسەری سوڵتان سەلاحەددین بوو, یەکێك بوو لەئەندامانی شاندی گفتوگۆی نێوان سوڵتانو مرکیس کونراد, هەروەها نوێنەری سەلاحەددین بوو لەکاتی وتووێژکردن لەگەڵ أرناط خاوەنی صیدا کە نەگەیشتە هیچ بنەمایەکی سەرەکی. (سعداوي: التاريخ الحربي, ل٢٨٠“ Stevenson: op,p279).

١٦٧ أبن شداد: س.پ, ل٢٧٢–٢٧٣“ أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩٦“ حسين: س.پ, ل٢٤٩.

١٦٨ ئەوەی سەیرەو لەهەمان کاتیشدا پەژارەیە کە (العادل)ی نوێنەرو سازش کار تەنیا بە خێزانە موسڵمانەکانی وازی نەهێنا, ئەو مەسەلە ترسناکە کە بەڕێوە بوو هیچ خەریکی نەدەکرد, بەڵکو (جوان)ی ئەوروپی و مێینەی ئینگلیزی خەیاڵو هۆشی بوون, ئەمەی بەهەل زانی کە (جوانە خان) بچێتە پاڵ ژنە (کوردو عەرەبو تورکەکان) کەهەی بوون (الآمين: صلاح الدين بين العباسيين والفاطميين والصليبين, ل١٢٢).

١٦٩ الداویە: کۆمەڵێك بووە لە سوارەی خاچ دروشمەکان لەساڵی (٥١٢ك/١١١٨ز) دامەزرابوو پێشیان دەوترا سوارەی پەرستگا، ڕۆڵی گرنگیان هەبوو لە شەڕی خاچ دروشمەکان. (رنسيمان: س.پ،ج٢/ل٢٤٩–٢٥٠).

الاسبتاریە[١٧٠]) بەچەند دێیەك ڕازی بکات[١٧١]. لەسەر هەردووکیان پێویست بوو دیلەکان ئازاد بکەنو سەلاحەددینیش (خاچی خاچان)[١٧٢] بگێڕێتەوە, هاوکات (ڕیچاردشێردڵ)یش بۆ ئینگلتەرا بگەڕێتەوە[١٧٣]. لەهەمان کاتدا ڕیچارد بەهەمان شێوازی تەکتیکی دەروونیو مەعنەوی کاتێك بە ئاشتی وەڵامی سەلاحەددینی دایەوە لە ڕێگای ئەوپڕۆسەی جێبەجێ کراو، و پیلان بۆ داڕێژراوە بۆ ناکۆکی دروست کردن لە نێوان سەلاحەددینو (الملك العادل)ی برایدا, ئەمە بۆخۆی شێوازێکی زیرەکانە بوو بەمانای وشە کە لەلایەن (ڕیچارد)ەوە پیادە کرا, لەبەر ئەوەی سەلاحەددین ئەگەر هاتو داوای (الملك العادل)ی ڕەت بکردایەتەوە, ئەوا ناکۆکی دەکەوتە نێوانیان ئەو کاتەش (ڕیچارد) ئامانجەکەی لە لاواز کردنی وورەی سوپای ئەیوبی جێبەجێ دەکرد, بەڵام ئەگەر ڕازی بوو ئەوا کێشەیەکی تری بۆ دروست دەکات, ئەویش ئەوەیە کە (جوان) مێرد بە موسڵمان ناکات, ئەگەر بێتو نەچێتە سەر ئایینی مەسیحی, بەمەش قودسیان بۆ دەگەڕێتەوە, بەڵام

١٧٠ الاسبتاریە: گروپێکی ئایینی چەکدار بوون، بەسوارەی (القديس يوحنا) ناسرا بوون، لە ساڵی (٤٩٢ك/١٠٩٩ز) دامەزراوە، سەرەتا چارەسەری نەخۆشیان دەکرد دواتر بوونە جەنگاوەری خاچ دروشمەکان. (ه.س:ل٢٤٨–٢٤٩).

١٧١ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٥٥٥“ أبن الاثير: الكامل ، مج٧/ ل٣٨٩“ العليمي: س.پ, ج١/ ل٣٨١.

١٧٢ خاچی خاچان: بریتیيە لەپارچە دارێکی شێوە کۆی لەخۆ گرتووە, خاچ دروشمەکان پێیان وابوو کە (مەسیح)ی لەسەر خاچ دراوە, بۆیە ئەم خاچە زۆر پیرۆز بوو لایان, بطریك لەشاری قودس هێنابووی, لەشەڕەکاندا لەبەرامبەر موسڵمانەکاندا بەرزیان دەکردەوە, چونکە بڕوایان وابوو لەکاتی قەیراندا ڕزگاریان دەکات. (نوري: سياسة صلاح الدين, ل٢٨٨. Rosebauit, Saladin Prince of Chivalay, P.185

١٧٣ نوري: سياسة صلاح الدين, ل٣٤٢. Rosebauit, Saladin Prince of Chivalay, PP.280-281

مەکتەبی بیروهۆشیاری

(الملك العادل) مەسیحیەتی پێ قبوڵ نەبوو, ئەو مەسەلەیە هەروەکو خۆی مایەوە[174].

دوای ئەوەی (ڕیچارد) بە کوشتنی (کونراد) دڵشاد بوو, ئەوەشی بیست کە سەلاحەددین لە ڕۆژهەلاتدا ڕووبەڕووی هەندێ ئاڵۆزی بۆتەوە, مەرجەکانی ئەو ڕێککەوتنەی پێشتر لەگەڵ (الملك العادل)دا لەسەر ڕازی بوونی پیشان دابوو ڕەت کردەوە, پاش ئەوەی لە جمادی الاخرەی ساڵی (٥٨٥ك/١١٩٢ز), (الداروم)ی گەمارۆداو دەستی بەسەریدا گرت[175]. بەم جۆرە لەم شەڕو پێکدادانانەدا موسڵمانەکان توانیان زیان لەبەرەکانی دواوەی سەربازگەی خاچ دروشمەکان بگەیەنن, جگە لەوەی هەندێ جار ڕێگەی هاتووچۆیانیان دەبڕی, بەتایبەتی لەکاتی پێشڕەوی کردنی خاچ دروشمەکان بۆ شاری قودس[176], زۆرجار ئەم چالاکیانە بە شەو ئەنجام دەدران, بەدەگمەن بەبێ دەسکەوت دەگەڕانەوە, چونکە بەجلی ڕەش دزەیان دەکردە نێو ریزی خاچ دروشمەکان و چالاکییەکانیان بەسەرکەوتوویی بەئەنجام دەگەیاند[177].

لەنێو موسڵمانەکاندا چەند پیاوێکی توندوتیژ هەبوون کە دەچوونە نێو چادرەکانی خاچ دروشمەکان بە شمشێرەکانیان لە ملی پیاوەکانیان گیر دەکرد و ناچاریان دەکردن کە ورتەیان لێوە نەیەت و زاتی قسە کردنیان نەمێنێت و بەزیندوویی بیانهێنن, لەگەڵ ئەوەشدا هەرچی سامان و ئەسپ و شتی تریان پێ بوایە لێیان دەسەندن[178], بۆ نموونە سوڵتان سەلاحەددین لە

174 العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٥٥٦–٥٥٧" أبن شداد: س.پ, ل١٩٥–١٩٦" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٧١–٣٧٢" نوري: سياسة صلاح الدين, ل٣٤٢–٣٤٣.

175 ديورانت: قصة الحضارة, م٤ ج٤/ ل٤٢.

176 عاشور: الحركة الصليبية, ج٢/ ل٨٤٥.

177 لامپ: شعلة الاسلام, ل١٩٢–١٩٣.

178 النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٣١.

سالی (٥٧٤ك/١١٧٩ز)دا ناردنی بۆ (صیدا و بیروت) بۆ دوورینەوەی بەروبوومی کشتوکاڵی خاچ دروشمەکان خۆیان و وشترەکانیان بە باری گرانەوە بۆ لای سەلاحەددین گەڕانەوە[179].

لە مانگی (شعبانی ساڵی ٥٨٥ك/١١٩٠ز)دا ئەم تیپە (دزە) لە (بدو)ەکان لە ناوچەی (عکا) هێرشیان کردە سەر خاچ دروشمەکان و هەندێکیان لێکوشتن و ئەوانی تریان دەستگیر کرد و هێنایانە لای سەلاحەددین, و لەکاتی پێشڕەویاندا بەرەو (عسقلان), ئەندامانی ئەم تیپە توانیان چوار لە سەربازە خاچ دروشمەکان برفێنن بەهەمان شێوە هێنایان بۆ سەلاحەددین, پاشان فەرمانی زیندانی کردنیاندان. هەروەها لە (٢٢ی مانگی ڕەمەزانی ساڵی ٥٨٧ك/١١٩١ز)دا توانیان بچنە نێو سەربازگەی خاچ دروشمەکان, ئەمجارە دەسکەوتیان تەنیا (ئەسپێك و گوێدرێژێك) بوو[180]. ئەمە جگە لە پرۆسەی چالاکی دزی کە پێشتر باسمان لێوە کرد کەخۆی لەخۆیدا کاریگەری دەروونی کتوپڕی هەبووە لەسەر خاچ دروشمەکان, هۆیەکیش بوو بۆ چاندنی دڵە ڕاوکێ و پشێوی لەنێو سەربازگەی خاچ دروشمەکاندا.

بەم شێوەیە سەلاحەددین توانی جەنگێکی دەروونی تاکتیکی دژ بەو خاچ دروشمانەی لەچوارچێوەی ئەو پرۆسە سەربازییەی ناوچەکەدا ئامادە بوون بەرپا بکات و ببێتە هۆی بەرزکردنەوەی وورەی سەربازەکانی خۆی, لەهەمان کاتدا توانی کار بکات بۆ جێ لەق کردن و تەسك کردنەوەی گیانی وورەی دوژمنان, تاوەکو ناچاریان بکات بروخێن و خۆبەدەستەوە بدەن یان شکست بهێنن و هەڵبێن.

179 البنداري: س.پ, ج١/ ل٣٢٤" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٨" ا.ر.جب: س.پ, ل١٧٢–١٧٤.

180 ابن شداد: س.پ, ل١٩٢،١٨٥،١٣٤ .

لە نموونەیەکیتردا سوڵتان سەلاحەددین (٣٠٠) سێ سەد جەنگاوەری خۆبەخشی بۆ چوونە نێو ئۆردوگای خاچ دروشمەکانەوە بێ ئەوەی هەستیان پێبکەن ڕێکخست و تالانو دزی پارەو ئاژەڵو پیاوو هەندێ جاریش منداڵان دەستی پێدەکرد, بەم جۆرە کەسانەی کە ئەو کارە دەکەن دەوترێ (خۆبەخش یان سەرکێش) سەلاحەددین خۆی ڕێکی دەخستن و فەرمانی پێویستی هێرش بردنو تێکدانی پێ دەدان[181].

سەلاحەددین لە ڕێگای ئەم چالاکیانەوە توانی جەنگی دەروونی تاکتیکی ئاڕاستەی دانیشتوانی مەدەنی ناو سەربازگەی خاچ دروشمەکان بکات بۆ شلەژاندنی بارودۆخیان و ترس خستنە دڵو دەروونیان و ئیفلیجکردنی توانا سەربازیەکانیان.

جگە لەمانە سەلاحەددین شێوازی تری تاکتیکی دەروونی بەکارهێنا, نموونەش لەسەر ئەم حاڵەتە ئەوەیە کە سوڵتان سەلاحەددین سەرەڕای پیرۆزی (ڕۆژی هەینی) وەك جەنگێکی دەروونی تەکتیکی ڕۆژانی هەینی بۆ شەڕەکردن هەڵدەبژارد, هەرچەندە ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە ڕۆژانی تر شەڕی نەکردبێت, و چاوەڕوانی ڕۆژانی هەینی کردبێت, بەلام بە ئەنجامی شەڕەکانی لەم ڕۆژەدا زۆر گەش بین دەبوو و کاریگەریشی لەسەر دەروونی

١٨١ یەکێك لەوانە شەوێك کۆرپەیەکی تەمەن (٣) سێ مانگانەی لەناو سەربازگەی خاچ دروشمەکان دزی بوو, دایکەکەی بەپەرۆشەوە هەر بۆی دەگەڕا, تاکو هەواڵەکەی گەیشتە لای یەکێك لە میری خاچ دروشمەکان, ئەویش ڕێگەی دا کە بچێتە لای سوڵتان وە پێ ی گوت: "سوڵتان پیاوێکی میهرەبانە و دڵی پێت دەسووتێتو و کۆرپەکەت بۆ دەگەڕێنێتەوە", دایکەکە بەپەرۆشەوە دەرچوو تاوەکو گەیشتە لای سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی کە لەسەر تەپۆلکەی (الخروبە) بوو, شکایەتی دزرانی منداڵەکەی لا کرد و بەگوڕ ئەگریا, سوڵتان تا ئەو ڕادەیە هەستی ناسك بوو کە چاوەکانی فرمێسك گرتنی و فەرمانی دەرکرد منداڵەکەی بۆ ئامادە بکەن, کەچی لە بازاڕ فرۆشرابوو, فەرمانی دەکرد کە پارەی کڕیارەکە بگەڕێنەوە و منداڵەکەی وەرگرنەوە, بەهەرحاڵ دایکەکە منداڵەکەی وەرگرتەوەو لەباوەشی ناو لەناو خۆشیدا زۆرگریا, پاش ئەوە بۆ سەعاتێك شیری خۆی پێدا, سەرەنجام بڕیاری دەرکرد کە خۆیو منداڵەکەی بە سواری ئەسپێك بە پارێزراوی بگەڕێننەوە لای کەسو کاری دایکەکە. (ابن شداد: س.پ, ل١٩٦-١٩٧).

موسڵمانان هەبوو, بۆ نموونە ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) سوپای ئەیوبی لەناوەڕاستی ڕۆژێکی هەینیدا بۆ شەڕی (حطین)دەستیان بە پێشرەوی کرد, [182] هەروەها سوپای ئەیوبی لە ڕۆژی هەینی چووە نێو شاری (عکا) [183], و قەڵا کەنارییەکانی باکووری شامو دوروبەری (أنطاکیا) [184], ئەمەو جگە لەهەندێ شوێنیتر کە لەڕۆژانی هەینی دا بەدەستی سوپای ئەیوبی ڕزگار کرا, وەکو (جبلة) نزیك (اللاذقیة) [185] لە کەناری شام لە ساڵی (٥٨٤ك/١١٨٨ز)دا هەروەها قەڵاکانی (اللاذقیة, صهیون, بکاس, الشغر, سرمانیة)[186], ئەنجومەنی جەنگی سەلاحەددین هەمیشە پلانی بۆ ئەوە دادەنا کە شەڕەکانیان بکەوێتە ڕۆژانی هەینیەوە[187], بێگومان ئەم ڕۆژە کاریگەری گەورەی لەسەر ورەو دەروونی سەربازانی سەلاحەددین هەبوو, لەڕاستیدا بۆ شەڕ کردن پاڵنەرو بزوێنەر بووە, ئەگەرچی سەرکەوتنو سەرنەکەوتن هیچ پەیوەندییەکی بەڕۆژەوە نیە, بەلام دەربارەی سوپای سەلاحەددین ڕۆژانی هەینی لەسەریان کاریگەری دەروونی خۆی هەبووە, [188] سوڵتان سەلاحەددین لەکاتی شەڕەکانیدا ئەم شێوازە تاکتیکیانەی

١٨٢ ابن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٥" أبن شداد: س.پ, ل٧٥" أبوشامة: الروضتین, ج٢/ ل٨٠.

١٨٣ ابن خلکان: س.پ, ج٧/ ل١٧٥" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٣١.

١٨٤ العماد الکاتب: الفتح القسي, ل ٢٤٧" أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٨ " ابن شداد: س.پ, ل٩٢" أبن العدیم: س.پ, ج٣/ ل١٠٤" أبوشامة: الروضتین, ج٢/ ل١٣٠.

١٨٥ أبن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٣١٣.

١٨٦ یاقوت الحموي: س.پ, مج٣/ ل٢١٢, مج١/ ل٣٧٤, مج٣/ ل١٤٧, مج٣/ ل٤٢" أبن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٣١٤. حسین: س.پ, ل٢٢١.

١٨٧ حسین: س.پ, ل٢٢١.

١٨٨ لەهەمان کاتدا ئەم سوپایە ڕۆژانی هەینی شکستو دۆڕاندنیشی بەخۆیەوە بینیوە, بۆ نموونە لە ساڵی (٥٧٣ك/١١٧٧ز) سوپای ئەیوبی بەدەستی خاچ دروشمەکان لە شەڕی (الرملە)شکستی هێنا, (أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٥٨.) هەروەها لە ڕۆژی هەینی (١٧ی جمادی الاخرەی ساڵی ٥٨٧ك/١١٩١ز)دا خاچ دروشمەکان شاری (عکا)یان داگیر کرد,(ابن شداد: س.پ, ل١٧١" أبوشامة: الروضتین, ج٢/ ل١٨٨" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٦٠).

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

لەچـــوار چـــێوەی ئامانجـــە تەکتیکیـــە دەروونیەکانیـــدا لـــەپاڵ کـــردە سەربازییەکانی لە دژی خاچ دروشمەکاندا پیادە دەکرد.

بۆیـە لـە کۆتاییـدا دەتـوانین بڵـێین ئـەم جـۆرە جەنگـە پەیوەسـت بـەکاتو شـوێنو تـاقمو دەسـتەیەکی دیـاریکراوە مەبەسـتو ئاکامـەکانی کـورتن و کاریگەریەکەی لەماوەیەکی کورتدا دەردەکەوێت, بۆنموونـە لـەکاتی شـەڕدا ئـەم جـۆرە ئاراسـتەی سـەربازەکانو مەدەنیـەکانی دوژمـن دەکرێـت بـۆ خۆبەدەستەوەدانو شەڕ نـەکردنیان و ئیفلیج کردنـی وورەیـان بـۆ ڕووبـەڕوو بوونەوەی ئەم جەنگە.

ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کـە خـاچ دروشمـەکان لـە مـاوەی هەڵمەتـەکانیان بـۆ سەر ڕۆژهـەڵات جـەنگی دەروونـی تـەکتیکیان لـە دژی سـوپای ئـەیوبی بـەکار نـەهێنابێ, بـۆ نموونـە لەکاتێکـدا کـە هەڵمەتەکـەی ئـەڵمانیا بەسـەرکردایەتی (بەربەرۆسـا) [189] لــە وشــکانیەوە گەیــشتە ناوچــەی شــام[190], کەشــێکی ترسناکیان بەسەر وڵاتانی ئیسلامی دا هێنا.

سەڵاحەددین چەندین ئیجرائاتی مەیدانی کرد کە کاریگەری دەروونیو وورەیـی چاکیان لەسـەر موسـڵمانان بـۆ ڕووبـەڕوو بوونـەوەی ئـەم مەترسـیە هـەبوو، وەك نـاردنی سـیخوڕ بـۆ زانینـی هـەواڵی دوژمـن[191],و چـۆڵ کردنـی شـارەکانو ڕووخانـدنی شـوراکان وەکـو شـورای (طبريـة)و چـەندین شـورای

189 فردريـك بەربەرۆسـا: لـە پـاش مردنـی مـامی (کـۆنرادی سـێیەم)سـالی (٥٤٧ك/١١٥٢ز)، فـەرمانڕەوایی ئـەڵمانیای گرتـە دەسـت، بـە یـەکێك لـە بـەهێزترین کەسـایەتیەکان دادەنرێـت کـە دەسـەلاتی ئـەلمانیایان وەرگرتـووە، لـە سـالی (٥٨٦ك/١١٩٠ز)، بەشـداری لـە هەلمـەتی سـێیەمی خـاچ دروشمـەکان کـرد، بـەلام ئامانجەکانی نەهاتەدی، لە کیلیکیا خنکا و سوپاکەی لەناوچوو .(زیان: الامبراطور فردريك بربروسا و الحملة الصليبية الثالثة، ل١٢).

190 قاسم: س.پ, ل١٤٥.

191 أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٥٠.

تـری شـارەکانی وڵاتـی شـام[192]. ئەوەنـدەی پـێ نەچـوو ڕووداوێکـی کتـوپڕ ڕوویـدا و هـەموو شـتێکی لـە کـاتی پەڕینـەوەی (بەربەرۆسـا) لـە ڕووبـارێکی بچوك لـە (قیلیقـە) بەسـەریەکدا تێکـدا، ئـەویش لـە ڕێگـای (طرطـوس)ەوە بـۆ (أدنـه و أنطاكيـة)نغرۆبـوو[193]. موسڵمانەکان زۆر دڵخـۆش بـوون بـە خنکـانی ئیمپراتـۆری ئـەڵمانی، (أبـن الاثـير) لـەم بارەیـەوە دەڵێـت: "ئەگـەر بـەزەیی و بەخـشندەیی خـودا نەبووایـە بەرامبـەر موسـڵمانان,و شـای ئـەڵمانیای نەخنکاندایە, ئەوا ئەگەر بگەیشتایەتە وڵاتـی شام دەبوایـە بگوترایـە شامو مصر لەکۆندا وڵاتی موسڵمانان بوون"[194].

کەچی لەڕێگەی دەریاوە کەشتیەکی خاچ دروشمەکان هـات, (٣٠٠) ژنـی خاچـی تێـدابوو "کـە هـەموویان گـەنجو جـوانو ڕازاوە بـوون لـە دوورگـەکان دابـەزین, خۆیـان ئامـادە کـرد بـۆ دڵخۆشـی کردنـی لاسارانو بڵاوکردنـەوەی گەندەڵی, و خۆیان جوان کرد بۆ ئەوەی خەریکی داوێن پیسی بنو بازاڕیـان هەبێت"[195]. ئەم دەقە بەڵگەیە بۆ ئەوەی کـە خـاچ دروشمـەکان (سـێکس)یـان وەك جەنگی تەکتیکی دەروونی لـە هەڵمـەتی سـێیەمیاندا دژ بـە ئەیوبیـەکان بەکار هێناوە, بۆ ئەوەی لە ئەرکی جیهاد دووریان بخەنـەوە, ئـەوان خێـوەتی خۆیـان لـە نزیـك سـەربازگەی موسـڵمانەکان دابەسـتو ئـەوە وای لەهەنـدێ سەربازە گەنجەکانی کرد کە بچن بۆ ناو ئەو خێوەتانەو هەندێ کـاری حـەرام کراو ئەنجام بدەن. (العماد الكاتب) لە وتەیەکیدا بەم جۆرە وەسفی کردوون: "ئـەم هەواڵـە لـەناو ڕیـزی سـەربازەکانمان بڵاوببـوەوە, هەنـدێ لـە مەمالیکـە کەللەپوتەکان و هەندێ لە نەفامەکانو, کۆمەڵێك ئارەزووی هەڵینان, شوێنی

192 ه.س, ل١٥٧.

193 أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٧٤.

194 ه.س, ل٣٦٣.

195 العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٢٢٨–٢٢٩" العليمي: س.پ, ج١/ ل٣٦٢.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

بەڕەڵایی کەوتن, هەندێکیان ئەوەیان پێ خۆش بوو و هەندێکیان لەم ڕەفتارەیان پەشیمان بوونەوە"[196] . لێرەوە دەتوانین بڵێین کە خاچ دروشمەکان سێکسیان لەم جەنگەدا وەکو تازەترین چەکی تەکتیکی دەروونی بەکارهێنا کە بۆخۆی ئاڕاستەی بڕواو ئازایەتیو متمانەو دژبە ئارەزووی شەڕ کردن کرا.. کەتوانی گیانی ورە لە موسڵمانەکان تێك بدا. ئەڵێن ئەو ژنە زینا کارانە چوونەتە شاری (عکا) کە لەژێر دەستی خاچ دروشماندا بووە, ئیتر شارەکە بووە خانەیەکی گەورەی داوێن پیسی بەجۆرێك کە باسی ناکرێت. پاش ئەوە لە(عکا) ئەو ژنانەی بەرەو (یافا)و هەندێ ناوچەی نزیك سەربازگەی موسڵمانەکان دەنارد, هەتاوەکو شاعیری خاچیەکان (ئەمروز) کە هاوچەرخی ڕووداوەکان بوو بەو کارە دڵ گران بووەو وتویەتی: "خوایە میهرەبانی خۆت, بەم جۆرە ڕەوشتە, میراتی خواوەند دەگێڕنەوە"[197] .

ئازاردانی دیل لەلایەن هەردوو لاوە (خاچیەکانو موسڵمانەکان) یەکێك بوو لە شێوازە تەکتیکە دەروونیەکان کە بۆ ترساندنی سەربازو غەیرە سەرباز واتە خەڵکی مەدەنی بەکار دەهێنرا, ئەم شێوازە بەشێوەیەکی بەرچاو پاش کەوتنی (عکا) بەدەستی خاچ دروشمەکان دەرکەوت, بەتایبەت دوای ئەوەی نزیکەی (٣)سێ هەزار دیلی موسڵمانیان کوشت بە فەرمانی

---

١٩٦ الفتح القسي, ل٣٤٨.

١٩٧ وەرگیراوە لە النقاش: س.پ, ل١٥٢–١٥٣.

(ریچاردی شێردل) و (یزك) [198]ی موسڵمانەکان تەماشیای دەکردنو لەتوانایدا نەبوو هیچ بکات[199] .

ئەم شێوازە ترسناکە کارتێکردنی گەورەی لەسەر دەروونی سەلاحەددینو ورەی میرو سەربازو خەڵکی مەدەنیش هەبوو.. سەلاحەددین بیری لەوە کردەوە بە شێوازێکی نوێ وەڵامیان بداتەوە لە ڕێگەی (یزك)ی موسڵمانەکانەوە فەرمانی بە دزینی چەند کەسانێکی خاچ دروشمەکاندا تاکو لە پاشاندا بیانکوژێت[200] .

بەم جۆرە کەسانی (یزك)ی ئەیوبی فێری پەلاماری لە ناکاو و ڕفاندنو دزینی کەسی دیاری کراو بوون و لەپاشان کوشتنی ئەو کەسانەی دەدزران بەمەبەستی ئەوەی بیان ترسێنن و ترسو لەرز بخەنە دڵیانەوە ورەیان بڕوخێنن, گومانی تیا نییە کە پەنا بردنی سەلاحەددین بۆ ئەو شێوازە تەکتیکیە نوێیە لەبەر ئەوەبوو, چونکە سوپاکەی تووشی شکستێکی زۆر بوو، مەبەستی لەم تەکتیکە ئەوە بوو لە جیاتی ئەوەی لەگەڵ دوژمن بکەوێتە شەڕێکی ڕاستەقینەی گەورەوە هەڵسا بە پەرێشان کردنو ماندوو کردنیان[201] . لەکاتی چوونیان لە (عکا)وە بەرەو (عسقلان) توانیان دوو لە خاچ دروشمەکان بدزن و بڕیار درا سەریان ببڕن, لە نزیك (قیساریە)وە دوانی تریشیان هێنا , تاوەکو ئەو ڕۆژە (٥ی شعبانی ٥٨٧ك/١١٩١ز)

---

١٩٨ یزك:زاراوەیەکی فارسیە، بە واتای پێشەنگی سوپا دێت،(ادی شیَر: الالفاظ الفارسیة المعربة، ل١٦٠“ التونجي: المعجم الذهبي، ل٦١٩)، هەروەها بەو تیپانە دەوترێت کە ئاشکراکردنی هەواڵی دوژمنی پێدەسپێردرا پێش چونە ناو شەڕەکە، یان پاسەوانی پێشەوای سوپا ، یاخود سیخوڕ.(بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە ئەمین: الاستخبارات الایوبیە، ل١٦٢“حسین: س.پ،ل١٧٧).

١٩٩ أبن شداد: س.پ, ل٢٢١–٢٢٢. بۆزیاتر زانیاری بڕوانە (زابوروف: الصلیبیون في الشرق, ل٢٠٩“ لامپ: س.پ, ل٢١٧).

٢٠٠ أبن شداد: س.پ, ل١٩٦–٢٢٤.

٢٠١ حسین: س.پ, ل٢٣٦.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

گەیشتە (٨) دیل, دوای ئەوەی توانیان (١٤)کەس لە خاچ دروشمەکان بگرن, و ژنێکیان لەگەڵ بوو کە کچی یەکێك لە سوارچاکە خاچ دروشمەکان بوو کە دواتر هەموویان کوشتن[٢٠٢].

بەڵام خاچ دروشمەکان لە دزینو پەلاماری لەناکاودا بەهێزترو بە تواناتر بوون, چونکە (ریچارد شێردڵ) نەیدەویست بەوەڵامدانەوەی ئەو پێکدادانەوە خەریك بێتو هەڵەکە لەدەست بدات, ئەو دەیویست بگاتە ئامانجە سەرەکییەکەی خۆی کە قودسو وڵاتی مصر بوو[٢٠٣].

ئەمەش شێوازێکی تری تەکتیکی جەنگی دەروونی بوو کە پێویستی بەشارەزا بوونی ڕادەی ڕۆشنبیری دوژمن بوو, بۆ بڵاوکردنەوەی ئاژاوە لەنێوان ڕیزەکانیاندا بەو جۆرەش تووشی دڵە ڕاوکێیان بکەن, لەهەلو مەرجێکدا کە هیچ تاکتیکێك بۆ هەڵوەشاندنەوەی پیلانەکانی دوژمن نامێنێ پێویستە بۆ تۆڵەکردنەوە شتە پیرۆزەکانی دوژمن ڕەچاوبکرێت, ئەگەر سوود لەو کارە وەرگیرا بەلەبەر چاو گرتنی مەرجەکان ئەو شتانە دوژمن تێك دەداتو لەهەمان کاتیشدا بیرو هۆشی شپرزە دەکات[٢٠٤].

شەڕی (أرسوف) بەیەکەمین شەڕ دادەنرێ کە موسڵمانەکان تێیدا پاش کەوتنی شاری (عکا) تووشی شکست هاتن.. کە خۆی لەخۆیدا بۆ خاچ دروشمەکان سەرکەوتنێکی مەعنەوی گەورە بوو[٢٠٥].

ئەو شەڕە ئەوەی سەلماند کە ئەو داکشانە بە تایبەتی دوای کەوتنی (عکا) وە خۆڕاگری شاری (صور) بە بەرژەوەندی خاچ دروشمەکان

---

٢٠٢ أبن شداد: س.پ, ل٢٢٦–٢٢٨.

٢٠٣ حسين: س.پ, ل٢٣٦–٢٣٧.

٢٠٤ زمانی: س.پ, ل١٦٠.

٢٠٥ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٥٤٤" أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٨٨" أبن شداد: س.پ, ل٢٣٧" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩١" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٦٨" حسين: س.پ, ل٤٧٦" حسن: س.پ, ج٤/ ل١٠٧.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

شکایەوە, ئەگەری گەیشتن بۆ (بيت المقدس) لە جاران زیاتر بوو, ناوبانگی (ڕیچارد شێردڵ) گەیشتە لوتکە[٢٠٦], بەجۆرێك موسڵمانەکان دەترسان لە (ڕیچارد) و ترسو نیگەرانی باڵی بەسەر ئەنجومەنە جەنگیەکەی سەڵاحەددیندا کێشابوو, بەتایبەت دوای ئەوەی بڕیاریاندا شاری (عسقلان) چۆڵ کەن و خاپوریشی بکەن[٢٠٧].

بێگومان ئەم بیرکردنەوەیە کە باڵی بەسەر بیر و هۆشی هەندێ لە میرەکانی (سەڵاحەددین)دا کێشابوو, ڕادەی ئەو ترسە زۆرە دەسەلمێنێ لە هێزی خاچ دروشمەکان, لەهەمان کاتدا ڕەنگدانەوەیەکە بۆ ئەو بارە دەروونیە نالەبارەی کە تیایدا دەژیان, ئەو میرانەی بانگەشەیان بۆ خاپوور کردنی (عسقلان) دەکرد ئەوەیان ڕاگەیاند کە داکۆکی کردن لە شارەکە پێویستی بەهێزێکی پارێزەری گەورەیی کە ژمارەیان نزیکەی (٣٠) هەزار سەرباز,[٢٠٨] یان (٢٠) هەزار بێت. سەڵاحەددین نەیتوانی میرەکانی ڕازی بکات, بۆیە زۆر دڵتەنگ بوو, و ئەوشەوەیشی بە پەژارەوە بەسەر برد, (أبن شداد) دەڵێت: "سەڵاحەددین شەو زۆر بەکەمی خەوت, بانگی کردم لە خزمەتی دابم تاوەکو درەنگانێ.. ئامادەبووم کوڕەکەشی (الملك الافضل) ئامادەبوو لەو بارەوە پرسیارم لێکرد, پاش ئەوە وتی: "بەپەروەدگار لەدەست دانی منداڵەکانم هەموو پێخۆشترە لەوەی تاکە بەردێکی (عسقلان)

---

٢٠٦ رنسيمان: س.پ, ج٣/ ل١١١" العريني: الشرق الادنى, ج١/ ل٩٦٥.

٢٠٧ أبن شداد: س.پ, ل٢٤٠" أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٨٨" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩٢" الحنبلي: س.پ, ل١٧٢.

٢٠٨ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٥٥٠" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩١" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٦٩" سبط بن الجوزي: س.پ, ج٨/ ل٤١٠.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

بڕوخێنن, بەڵام ئەگەر ئەوە قەدەری خواوەند بێت و بەڕێگەی چارەی پاراستنی بەرژەوەندی موسڵمانەکان دایدابێت چی بکەم"[209].

سەلاحەددین ڕەخنەی لەم بۆچوونە گرتو داوای لەهەندێ لە میرەکان کرد بچنە (عسقلان)و بۆ داکۆکی کردن لە شارەکە و خۆیان ڕێکبخەن... ئەوەیان نەکرد بگرە بەجۆرێکی نائاسایی وەڵامیان دایەوەو لەو ڕۆژەوە بەدواوە لەسەری ڕاهاتن بەجۆرێك پێیان ووت: "ئەگەر دەتەوێت بیپارێزیت خۆت یان هەندێ لە کوڕە گەورەکانت لەگەڵماندا بێنە شارەکەوە, ئەگینا کەسمان ناچین نەوەك وەك خەڵکی (عکا)مان بەسەربێت"[210], لەئەنجامدا ناچار بوو ملکەچی بڕیاری میرەکان بێت بەخاپوور کردنی (عسقلان) لە ساڵی (٥٨٧ك/١١٩١ز). ئەمەش لەئەنجامی داڕوخانی پەیوەستی دەروونیان بوو لەپاش شکستەکەی (ارسوف)و بڵاوکردنەوەی ناوبانگی (ڕیچارد) وەك سەرکردەیەکی سەربازی لە گۆڕەپانی شەڕدا بەتایبەت لە ئاڕاستە کردنیدا بۆ شەڕێکی دەروونی دژ بە بڕواو زیرەکیو ئارەزووی شەڕکردن... بەجۆرێك بیانخاتە ژێر ئەو کاریگەرییەی کە ئیدی شەڕ بێ هودەیە, بێگومان لەبەر بوونی هەندێ سەرکردەی بێ ئەزموون بەجۆرێك گومانیان لەسەرکردایەتیو توانای سەربازی سەلاحەددین هەبوو, هاوکات موسڵمانەکان بە خاپوور کردنی شاری (عسقلان) زۆر دڵگران بوون[211].

لەم ڕووداوەدا ڕادەی ئەو ترسە زۆرە لە (ریچارد)و توندوتیژیو دڕندەییەکی دەردەکەوێت کە تووشی هاوڕێکانی سەلاحەددین بووە بە

[209] النوادر السلطانية, ل١٨٦" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩٢" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٦٩" أبن خلكان: س.پ, ج٧/ ل١٩٨" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٤٣" حسين: س.پ, ل٤٧٨.

[210] العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٥٥٠" أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٨٨" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩٢" الحنبلي: س.پ, ل١٧٢.

[211] أبن شداد: س.پ, ل٢٤١" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٦٩.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

جۆرێك هەتاوەکو بۆ داکۆکی کردن قایل نەبوون بچنە ناو شاری (عسقلان)ەوە، لەترسی ئەوەی نەوەك ڕووبەڕووی هەمان ئەو کارەساتە ببنەوە کەبەسەر خەڵکی شاری (عکا) داهات.

ئەو شەڕانەی کە لەچواردەوری شوراکانی (عکا) بەرپا بوو لە گەورەترین ئەو شەڕانەیە کە لەمێژووی سەدەکانی ناوەڕاستدا ڕوویان داوە, و لەسەرنجڕاکێشترینو گەرمترینیانە لە مێژووی ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوادا, دڕەندایەتیو ناشرینی لە خەسڵەتەکانی ئەم شەڕانە بوو هەتاوەکو هەردوو لایەن بە ئاگر تێبەردان دیلیان دەسووتاند, (العماد الكاتب) ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە "لەیەکێك لەو شەڕانەی کە لەچواردەوری شاری (عکا) ڕوویدا.. خاچ دروشمەکان یەکێکیان لە موسڵمانەکان بەدیل گرتو سووتاندیان, ئێمەش یەکێکمان گرتو لەتۆڵەی ئەوە سووتاندمان, هەردوو ئاگرەکە پێکەوە دەبینران کە جەستەی هەردوو دیلەکە دەسووتان، دوورتریش بەرامبەر بەیەك دەجەنگان"[212], ئەوەبۆخۆی جەنگێکی تەکتیکی دەروونی بوو لە ماوەی بەرێوە چوونی شەڕەکەدا لەلایەن هەردوو بەرەوە ئەنجام دەدرا, بۆ جێبەجێ کردنی ئامانجەکانیان وەك بەشێك لە کرداری شەڕی ڕاستەقینەو هەوڵ دان بۆ بەرزکردنەوەی ورەی شەڕ کەران, لەبەر ئەوەی ئەو جەنگە تەکتیکیە دەروونیە کاریگەری خۆی هەیە بۆ هەر لایەنێکی سەربازی بەتایبەت بۆ ڕووخاندنی گیانی مەعنەوی لە گرنگترین ئەو ئامانجانە بوو کە هەردوولا (خاچ دروشمەکانو ئەیوبیەکان) کاریان بۆ جێبەجێ کردنی دەکرد, جا لەشەڕ کردن یان بەتەکتیکی جەنگی دەروونی لەکاتی شەڕکردندا بێت.

[212] الفتح القسي, ل٤٩٣.

بەشی چوارەم

راگەیاندنی دەروونی

Information

مه کته‌بی بیر و هۆشیاری

راگەیاندنی دەروونی

راگەیاندن وەکو چالاکییەکی رۆژانە هەر لە سەرەتای دروستبوونییەوە شان بەشانی چالاکییە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانی تری ژیانەوە بەشێکی گرنگی هەڵس و کەوتی مرۆڤ بووە، لەناو کۆمەڵگاشدا کەسانێك هەبوون کە بایەخیان پێدەدا، لەبەر پێویستی پێکەوە ژیان و کاریگەریەکەی لە بەرەو پێش بردنی ژیاندا لە هەموو شوێنە ئاوەدانەکانی جیهاندا.[1] سەرەتا مرۆڤ راگەیاندنی بە شێوەیەکی ساکار پیادە کردووە پێش ئەوەی پەنا بباتە بەر زمان وەکو لە م ئایەتە هاتووە { فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَاباً يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ }[2]. ئەمەش یەکەم پرۆسەی ڕاگەیاندن بووە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا, کە بەتێبینیو هێما و دواتر قسە کردن پەرەی سەندووە, مرۆڤ هەر لە سەرەتاوە شێوازی جیا و هەمەجۆری ڕاگەیاندنی بەکار هێناوە, وەك ئاگر کردنەوەو دوکەڵو هاوارکردن و دەنگدانەوە بۆ ئاماژە کردن بە ڕووداوێك هەروەها دەهۆڵو کەمۆڵەی[3] بەکار دەهێنا[4].

بۆیە دەتوانین بڵێین راگەیاندن لە جەنگی دەروونی هەموو ئەو پەخش کراوانەی بەرامبەر دەگرێتەوە کە بەکاری دەهێنێ بۆ رووخاندنی ورەی

١ عبدالقادر: دور الاعلام في التنميه, ل١٩.

٢ واتە(خوا قەڵە ڕەشێکی نارد, خەریك بو زەوی دەکۆڵی بۆ ئەمەی پێی نیشان بدا کە چۆن جەندەکی براکەی لە خاکا بشارێتەوە. گوتی: ئەی لەخۆم نەگبەتی" چۆن نەمزانی وەك قاڵا بجولێمەوە وە لاشەی برای خۆم وشێرم. (بەم کردەوەی) دەڵێی هاتە ڕیزەی پەشیمانان). (سورەتی مائیدە: ئایەتی ٣١, وەرگێڕانی مامۆستا هەژار).

٣ کەمۆڵە: شاخی گا بوو فوی تێدەکرا و بۆ ئاگادارکردنەوە وەك هۆکارێکی راگەیاندن بەکار دەهێنرا.

٤ الرضا: الرأی العام والاعلام والدعاية, ل٩٤" سعيد: الاعلام والمعركة بين الامس واليوم, مجلة دراسات للاجيال, عدد ٤٠, تشرين الثانی, بغداد, ١٩٨٠, ل٤٢.

مه کته‌بی بیر و هۆشیاری

دوژمن جالە ڕێگەی هەر هۆکارێکی راگەیاندنەوە بێت. راگەیاندنی دەروونی بەکارهێنانی پلانێکە لەلایەن دەوڵەتەوە بۆ پڕوپاگەندە کردن دژی کۆمەڵێکی تر کە دۆست بێت یان دوژمن بۆ کار کردنە سەر سۆزو هزرو ڕەفتاریان بە شێوەیەك کە لە خزمەت بەدەستهێنانی ئامانجە سیاسیەکانی دەوڵەتدا بێت[5]. لەڕێگەی جەنگان لە تەك دوژمنداو داڕماندنی پیلانو مەبەستەکانی و بەهێز کردنی بەرەی ناوخۆ کە لەلایەن دوژمنەوە بۆ شکست پێهێنانی دەوڵەت, یان تواناکانی وڵات بەشتێکی گرنگ دادەنرێ.

لە ڕوانگەی بەشەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا لە مەڕ جەنگی دەروونی بۆمان دەردەکەوێت کە ڕاگەیاندن هۆیەکی گرنگە بۆ ئاسان کردنی جەنگی دەروونی و شێوەکانی بۆ کارکردنە سەر ئەو لایەنانەی کە پێویستە ئاراستە بکرێن, بەکار هێنراون, بەبێ ئەوەی واز لەبەکارهێنانی هێزی سەربازیو لایەنی ئابووریو ڕامیاری بهێنرێت, چونکە راگەیاندن هەموو ئەو لایەنانە دەگرێتە خۆ لەبەر ئەوەی لایەنی هاوبەشی لەگەڵ هەموویاندا هەیە و گەیەنەری سەرەکیە بۆ کارکردنە سەر لایەنی بەرامبەر بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکان[6]. راگەیاندن گەیەنەری هەواڵی سوپا و دەنگو باسی جەنگە, هەروەها کار دەکاتە سەر کەمکردنەوەی سەرکەوتنی سەربازی بەرامبەر یان سنووردار کردنی یان زیادە ڕەوی لە باس کردنی دۆڕاندنەکان[7]. هەروەها کار دەکاتە سەر ئابڵوقەی ئابووری بەمەبەستی ئەنجامدانی ئامانجێکی دیاری کراو, و گەورە کردنی توانای سەربازی دەوڵەتێکی دیاریکراو بەمەبەستی ناچار کردنی خەڵکانی تر کە هاوشانی ئامانجەکانی بڕۆن[8].

٥ شلبی: حرب الكلمات, ل١٩.

٦ العوينی: الاعلام الدولی بين النظرية والتطبيق, ل١٢.

٧ كحيل: الرأی العام والسياسات الاعلامية, ل١٤٠.

٨ الحسن: الدولة الحديثة اعلام واستعلام, ل٢٨٦.

راگەیاندنی دەروونی هەوڵ دەدات بۆ ڕووخاندنی دوژمن و نەهێشتنی ورەو لەکەدار کردنی هەموو ئەو بانگێشانەی کە دوژمن پشتی پێ دەبەستێت, هەروەها هەوڵ دانە بۆ بەدەستهێنانی پشتگیری دۆست و بەرگریکردن لێی و بەهێز کردنی ئەو پەیوەندیە دۆستانەیە و هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی پشتگیری بێلایەنەکان بۆ لای ئەو مەسەلەیەی کە هەوڵی بۆ دەدرێت, و کار کردن بۆ بەدەست هێنانی متمانەیان و هەوڵدان بۆ دروست کردنی ڕق و دژایەتیکردنی دوژمن بەبەکارهێنانی هەوڵ بۆ بەدەستهێنانی ئاسایش و ئارامی و بەرزکردنەوەی ورەی بەرەی ناوخۆ و بەکارهێنانی بۆ دروستکردنی گەورەترین کێشە بۆ دوژمن و ڕووخاندنی ورەی دوژمن و گۆڕینی هەواڵەکانیان بۆ پڕوپاگەندە[9].

جەنگی دەروونی چەندین هۆکاری جۆراوجۆری ڕاگەیاندن بەکار دەهێنێ بۆ ئەوەی بگاتە خەڵك و کار بکاتە سەریان, و پێویستە ئەوەش بزانین کە جەنگی دەروونی بە گۆڕانی خەڵك و شێوازەکەی دەگۆڕێت [10]. ئەگەر هەموو ئەرکەکانی بخەینە سەروی ڕێگەکانی لە گواستنەوەی بیرۆکەو هەواڵ و زانیاری پێویستی خەڵکی بۆی لە بەدواداچوون و تێر کردنی پێویستیەکانی, هەروەها لەم بوارەدا ڕاگەیاندن کاریگەرترین چەك دەبینی لە جەنگی دەروونی دا[11]. بۆیە دەتوانین بڵێین ڕاگەیاندنی ڕۆڵی دەروونی هۆیەکە بۆ گەیاندنی شێوازەکانی جەنگی دەروونی بۆ لایەنەکانی مەبەستدار. لە ڕاگەیاندندا دیاریکردنی ئامانج بنەمایەکی گرنگە, بۆیە لە بنیاتنانی ڕەوشتی کۆمەڵگا لە ڕوانگەی ئامانجە بەرزەکانەوە ئامانجی

٩ شلبي: س.پ, ل٥٠.

١٠ المتوكل: مدخل الى الاعلام والرأى العام, ل١٠.

١١ ذبيان: الصحافة اليومية والاعلام, ل١١٣.

راگەیاندن دیاری دەکرێ[12]. دیاریکردنی ئامانج و راگەیاندن لە بنەما سەرەکیەکانە لە جەنگی دەروونی لە راگەیاندنی سەردەمی سوڵتان سەلاحەددیندا, چونکە ئامانجەکانی ڕوونن و لەگەڵ نموونەی شێوازی سەلاحەددیندا دەگونجێ کە ئەمانە هەمووی لەو راگەیاندنانەدا کەلەبەردەستیدا هەبووە دەبینرایەوە, کە لەهەموو هەڵوێستێکیدا دەخرانە ڕوو تاکو لەگەڵ ئامانجەکاندا لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئەیوبی‌دا بگونجێن. کاتێك کە جەنگی دەروونی چوارچێوە جوگرافیەکەی خۆی دەبڕێ وا دەردەکەوێ مەبەستی بەسووکزانینی لایەنی بەرامبەرە, کەواتە راگەیاندنی دەروونی بریتییە "لەپێشکەشکردنی ڕاست و دروست بۆ خەڵکی بەمەبەستی یارمەتیدانیان بۆ دروست کردنی ڕایەکی دروست لە کاتی ڕوودانی کێشەیەکدا کە ئەم ڕایە، ڕایەکی بابەتی و ژیرانەیە و لەگەڵ بیرو لایەنەکانیان دەگونجێت[13].

لەپاش کۆچی دوایی (نورالدین محمود) ساڵی (٥٦٩ك/ ١١٧٣ن)دا جیهانی ئیسلامی بوو بەچەند دەوڵەتۆکەیەك و ململانێ کەوتە نێوانیانەوە تا لەم کاتانەدا سوڵتان سەلاحەددین دەرکەوت کە بۆ دووبارە بنیاتنانەوەو یەکخستنەوەی جیهانی ئیسلامی هەوڵیدەدا, کەلەوەو پێش لەدەستی دابوو بۆ زیندو کردنەوەی ئەو قەوارەیە لە سایەی دەوڵەتی ئەیوبییدا کاری‌دەکرد[14].

لە ڕاستیدا سوڵتان سەلاحەددین سەرکردەیەکی سەدەکانی ناوەڕاست بوو توانی زۆربەی لایەنەکانی سەربازی و رامیاری و کارگێڕی و کۆمەڵایەتی ڕێکبخات، و باشترین ڕێ و شوێنی بۆ دابنێت, ئەوەی لە کەسێتی سەربازی

١٢ العويني: س.پ, ل١٠.

١٣ حمزه: الاعلام والدعاية, ل٧٥.

١٤ ا.ر.جب: س.پ, ل١٩٣" فشر: تاريخ اوروبا العصور الوسطى،ل١٨٨.

سەلاحەددین بکۆڵێتەوە بۆی دەردەکەوێ کە لەهەموو ئەو گریمانە سەربازییانەدا کە پێشتر لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا هەبوون جیاوازە، بەشیکردنەوەو لێکدانەوە دەردەکەوێ کە تیۆری جەنگی لای سەلاحەددین لە ڕووی هونەری و تاکتیکی راستی و تواناو مەبەست و ئامانجەکانییەوە جیاوازی زۆرە لەو تیۆرانەی کە پێشتر هەبوون.[15]

هەر لەوکاتەی سەلاحەددینی ئەیوبی جڵەوی لێپرسراوی گرتە دەست بەمەبەستی تەواو کردنی بەرنامە پێشینەکانی، هەڵمەتە ڕاگەیاندنە دەروونیەکانی ڕۆڵێکی کاریگەرو گرنگیان هەبوو لەیەکخستنی هێزە ئیسلامیەکان بۆ بەرپەرچدانەوەو بەرەنگار بوونەوەی خاچ دروشمەکان، لە ڕێگای ڕێکخستنی رای گشتی ئیسلامی و خۆ ئامادە کردنیان بۆ جیهاد لە پێناوی خودا و بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە پاشەڕۆژدا لە ڕێگای چەندین هۆو شێوازی جیاواز، لەوانە نوسینی نامەی سوڵتانی (الكتابة السلطانية)[16]، نامەی برایانە (الرسائل الاخوانيه)[17]، کە ڕۆڵی ڕاگەیاندنی دەروونی و پڕوپاگەندەیان دەبینی،[18] دەوڵەتی ئەیوبی و فاتمی لە نووسینی تۆماری

---

١٥ چونکە سولتان جەنگی دەروونی ستراتیژی و تاکتیکی لە شەڕەکانی پیادەکردووە، و ئاگاداری ئەوشێوازە دەرونیانە بووە بۆ پێکانی ئامانجەکانی دژی خاچ دروشمەکان، بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە بەشی دووەم و سێیەمی ئەم توێژینەوەیە.

١٦ نامەی سوڵتانی (الكتابة السلطانية): تایبەتە بە خۆگرتنی کاروباری دەوڵەت و ئیش و کاری سوڵتان لەناوخۆو دەرەوە، کە پێکهاتووە لە دانانی خەلیفەکان و میرەکان و لە ڕێو ڕەسمی (مەراسیم) پێدانی پۆستی وەزارەتەکان و فەرماندەیی و فێرکردن و وتار بێژەکان و ئاگادارییەکانی کۆشکی سوڵتان. بڕوانە (القلقشندی: صبح الاعشی، ج٩/ ل٢٩).

١٧ نامەی برایانە (الرسائل الاخوانية): پێك هاتبوو لە باس کردنی هەستی کەسایەتی لە ڕازی بوون و توڕە بوون و خۆشەویستی و ڕك بوونەوە، گەورە نوسەران ئەو جۆرە نامانەیان چارەسەر دەکرد وەکو (القاضی الفاضل) و (أبن الاثير) و ئەوانی تر، بڕوانە (نصر الله بن محمد بن الاثير: المثل السائر في ادب الكاتب والشاعر، ل٤٦-٤٧.

١٨ هەر لەسەردەمی دەوڵەتی فاتمیەکاندا بۆ بەڕێوە چوونی کاروباری دەوڵەت بەشێوەیەکی ڕەسمی و ئاڵو گۆڕ کردنی نامەی تایبەتی و کەسی لە نێوان نوسەرەانی ئەو سەردەمەدا، لەو نامانە کەباس

هەواڵ و بڵاوکردنەوەی ئاگادارییە سوڵتانیەکاندا لەیەك دەچوون، ئەم دوو دەوڵەتە بۆ ئاهەنگ گێڕان لە بۆنە ئاینیە تایبەتیەکانیاندا دەردەچوون، هەرچەندە وتاری ئەو بۆنە ئاینیانە یەکێکی تر دەیخوێندەوە لەزاناکان (العلماء)[19]، جگە لە ڕۆڵی ڕاگەیاندنی نوسەران لەسەردەمی سەلاحەددینی ئەیوبی کە کاری نووسەرییان لە (دیوانی الانشاء)[20]دا دەکرد، وەك (القاضی الفاضل)[21] کە بەڕێوەبەری ئەم دیوانە بوو و هەروەها (العماد الكاتب).

بۆ نموونە سوڵتان سەلاحەددین کە بۆ خەلیفەی عەبباسی (الناصر لدين الله)[22]ی نووسی، و تێیدا مژدەی رزگارکردنی (طبرية وعكا) و کەنارەکانی دەریای شامی پێڕاگەیاند، وتی: "سوپاس بۆ خوا بۆ بەجێهێنانی بەڵێنەکەی، بۆ سەرکەوتنی ئەم ئایینە لە رابردوو داهاتوودا، (طبرية) ئاڵای

لەچالاکی و کەژاوەو دەرچوونیان بۆ ئاهەنگێران و هەستان بۆ نوێژکردن دەکات. (ابن الصيرفي: قانون ديوان الرسائل، ل٢٧).

١٩ أبن شداد: س.پ، ل٢٤٩.

٢٠ دیوانی الانشاء: ئامرازی پەیوەندی حکومەتە لەگەڵ لقەکانی لەناوخۆو دەرەوە ، هاوکات دەربڕی هەستەکانی میللەت بوو، و ئەگەر بێت و پەڕاوەکانی دیوانی الانشاء کۆبکرایەتەوە مێژوویەکی تەواوی لێ دەردەچوو. بڕوانە (القلقشندی: صبح الاعشی، ج١/ ل١٣٥" بدوی: الحياة الادبية في عصر الحروب الصليبية بمصر والشام، ل٣٣٤).

٢١- القاضي الفاضل: ناوی (عبدالرحيم بن علی بن محمد بن حسن بن البيسانی اللخمی العسقلانی) ناسراو بوو بە (القاضي الفاضل)، لە ساڵی ٥٢٩ك/١١٣٥ز لە شاری عسقلان لەدایکبووە، چوە بۆ ئەسکەندەریە، پاشان بۆ قاهیرە، یەکێك بوو لە کەسە هەرەنزیکەکانی سوڵتان سەلاحەددین، هاوکات وەزیری بووە، رۆڵی بەرچاوی هەبوو لە (دیوان الانشاء)، نامەیەکی زۆری هەبوو، لە ساڵی (٥٩٦ك/١٢٠٠ز) لەشاری قاهیرە کۆچی دوایی کرد.(ابن خلكان: س.پ، ج٣ل/ ١٥٨" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل١٥٦" ابن الساعي: الجامع المختصر في عنوان التواريخ وعيون السير، ج٩/ ل٢٨).

٢٢ الناصر لدين الله: لە ساڵی (٥٥٣ك/١١٥٨ز) لە دایك بووە ، لە پاش مردنی باوکی ساڵی (٥٧٥ك/١١٧٩ز)، ببووە خەلیفەی عەباسی بۆماوەی (٣٧) ساڵ، پیاوێکی زمان پاراو ولێهاتووبوو، لە سەر دەمی ئەم خەلیفە خاچ دروشمەکان لاواز بوون، بە هۆی سەرکەوتنەکانی سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی، لە ساڵی (٦٢٢ك/١٢٢٥ز) کۆچی دوای کرد. (السيوطي: تاريخ الخلفاء، ل٤٤٨-٤٥٠).

ئیسلامی تیا هەڵکرا و لە (عکا)ش میللەتی کافرەکان تێك شکێنران, کە مسوڵمانەکان بە چاوی خۆیان بینیان ئاوەدان بوو، خۆشترین و پیرۆز ترین ڕۆژیان بوو"[23].

سەلاحەددین هەوڵی دەدا دەوڵەتەکەی ببەستێتەوە بەچەندین تۆڕی خێرایی پەیوەندیکردنەوە[24], ئەوەی کە بەلای سەلاحەددینەوە گرنگ بوو زانینی هەواڵی جێگرو فەرمانڕەواکانی و زانینی هەموو شتێك کە لە وڵاتدا ڕوو دەدات و دەرکردنی بڕیاری تایبەت بەو مەسەلانە بوو, دەوڵەتەکەی سەلاحەددین هەمیشە لە حاڵەتی ئامادەییدا بووە, بەهۆی ئەو شەڕو شۆڕە زۆرانەی کە لەنێوان خۆیو خاچ دروشمەکاندا ڕووی دەدا, زۆربەی ساتەکانی فەرمانڕەوایی ئەوێی گرتەوە[25]. ئەمەش وای دەخواست هەمیشە گوێ قوڵاخی هەواڵی بێت و لەکاتی پێویستدا خۆی ئامادە بکات, ئەگەر دوژمن بیری لەشەڕ بکردایەتەوە کە هێرش بکاتە سەریان، یان وڵاتێك لە وڵاتەکان هێرش بکاتە سەر وڵاتێکی تر لەو کاتەدا هێزی فریاکەوتنی بۆ دەناردن[26], سەلاحەددین لە گەیاندنی هەواڵدا پشتی بەم سێ ڕێگایە دەبەست:-

١-پۆست[27].

23 القلقشندی: مأثر الانافة في معالم الخلافة, ج٣/ ل٣٠١.

24 بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە العمري: المصطلح الشريف ل٢٣٤.

25 ابن واصل: س.پ, ج١/ ل٢٨٣" ابن قاضی شهبة: الكواكب الدرية, ل٢١٥.

26 القلقشندی: صبح الاعشی, ج٤/ ل٦١" المقريزي: الخطط, ج٢/ ل٢١١.

27 پۆست: بریتیبوو لە گواستنەوەی نامەو هەواڵ بە ئەسپو حوشتر, ئەگەر ئەمانەیش نەبوونایە بە پیادە دەیان گواستەوە. پۆستە یەکێکە لە هۆکارە گرنگەکانی گواستنەوە و بڵاوکردنەوەی هەواڵی ناوخۆو دەرەوە، ئەم هۆکارەش لەلایەن زەنگیەکانەوە گرنگییەکی زۆری پێ دەدرا.ئەم شێوەیەش تا هاتنی نەوەی ئەیوبیەکانو تا کۆتایی هاتنی دەوڵەتەکەیان هەر بەردەوام بەکاریان دەهێنن، گرنگییەکی زۆریان بە هەواڵی دەوروبەرو ئەو ڕووداوانەی کە بەسەریاندا دێت دەدا تەنانەت لە کاتی شەڕیشدا بەردەوام بوو، بە تایبەت لەلایەن هێزی دەوروبەری پاشا (دەرگاه)وە, و کە هەموو شتێکی دەربارەی پاشاکان پێدەگەیشت

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

٢-کۆتری نامەبەر (الحمام الزاجل)[28].

٣-ئاگردان[29].

سوڵتان (نورالدین محمود) بۆ یەکەمجار کۆتری نامەبەری بۆ گەیاندنی نامەی حکومی بەکارهێنا[30], دوای ئەوەی بینی حکومەتەکەی بەرەو فراوانی دەڕۆیشت, خاچ دروشمەکانیش لەدەوریان بوون, کەهێرشیان دەکردە سەر وڵاتێك لە وڵاتەکانی پێویستی بەگەیشتنی هەواڵی ئەو ناوچەیە دەبوو بەئەوەی رزگاریان بکات.

بەم هۆیەوە بوو لە ساڵی (٥٦٧ك/١١٧١ز) لەسەردەمی وەزارەتی سەلاحەددیندا بڕیاری دروستکردنی وێستگەیەك لەسەر گرنگترین ڕێگەکانی وڵاتدا درا, و چەندین فەرمانبەرو ڕاهێنەری شارەزای بۆ دامەزرێنرا, نامەکەشیان لەسەر پەڕۆیەکی تەنك دەنوسی و بەتیرێك بەبن باڵی کۆترەکانەوە دەبەست و بۆ شوێنی مەبەستیان دەنارد, قۆناغ بە قۆناغ لەکۆترێکەوە بۆ کۆترێکیتر دەیانگواستوە تاکو دەگەیشتە ئەو شوێنەی کە (نورالدین محمود)ی لێبوو, سەلاحەددین بایەخو گرنگی کۆتری نامەبەری دەزانی, بۆیە چەندین ویستگەو هێڵی ئاسمانی لەنێوان فەرمانڕەواکانیدا لەشامو مصر ڕێکخست[31], لە چوارچێوەی کارو چالاکیەکانی چۆن گرنگی

لەکاتی شەڕو ئاشتی ئاگادار دەکرایەوە هەروەها لەهەموو کارێك لە شەو و ڕۆژدا دەیانکرد، هەموو ڕۆژێکیش لە لایەن سیخوڕەکانیەوە هەواڵی پێ دەگەیشت. (أبن الاثير: الباهر, ل٨٧" القلقشندی: صبح الاعشی, ج٤/ ل٣٧" العمري: س.پ, ل٢٥٤). بۆزیاتر زانیاری بڕوانە امین: الاستخبارات الايوبيه، ل٢٩٤-٢٩٦" حسین: س.پ، ل١٧٣-١٧٤.

28 کۆتری نامەبەر (الحمام الزاجل): بڕوانە لاپەڕە (   ) ئەم توێژینەویە. بۆزیاتر زانیاری بڕوانە امین: الاستخبارات الايوبيه،ل٣٠٠" حسین: س.پ، ل١٨٠-١٨٩.

29 ئاگردان: شوێنێکە بۆ بەرز کردنەوەی ئاگر لە شەودا و دوکەڵ لە ڕۆژدا بۆ بە ئاگا بوون لە جموجۆڵی دوژمن. (المقريزي: الخطط, ج٥/ ل١٩.

30 العمري: س.پ, ل٢٥٤" المقريزي: الخطط, ج٢/ ل٢٣١.

31 العمري: س.پ, ل٢٣٤" المقريزي: الخطط, ج٢/ ل٢١١, ٢٣١.

بەکاروباری شام دەدا, هەروەها گرنگی بە کاروباری مصریش دەدا, و زۆر هەوڵی دەدا بە خەڵکی شام بڵێت کە ساغو سەلامەتە و بە ماوەیەکی کەم گەیشتۆتە مصرو دڵنیایان بکاتەوە, بۆیە سەلاحەددین بە کۆتری نامەبەر نامەکانی بەخێرایی دەنارد, بەمەبەستی پوچەڵ کردنەوەی ئەو پڕوپاگەندانەی کە دژی سەلاحەددین دەکران و بڵاودەکرانەوە. هاوکات (العماد الکاتب) دەگێڕێتەوە هەر بەگەیشتنی بۆ شاری قاهیرە بڕیاریدا بە نووسینی نوسراوێك بۆ لایەنی پەیوەندیدار لە وڵاتی شام و تیایدا وتی: "بۆ پووچەڵ کردنەوەی پڕوپاگەندەکان، و گۆڕینی ئەو مەترسیانەو بۆ دڵنیایی، هەواڵی مژدە بەخشمان پێدا ڕەوانە کرد"[32].هەروەها لە ڕەمەزانی ساڵی (٥٨٦ك/١١٩٠ز) سەلاحەددین بە کۆترێك نامەیەکی نارد بۆ (حلب)، و (حماه) و لەوێوە بۆ (عکا)، تاکو جێگرەکەی (الملك الظاهر) باڵا دەستی (حلب) لە هێرشی خاچ دروشمەکان ئاگاداری بکاتەوە کە بەهۆی بێهێزی و سستی سوپای ناوچەکەوە هێرشیان کردبووە سەر ئیمارەتی (أنطاکیة)ی نزیك (حلب)، بەهۆی ئەوەی سوپاکەیان لە (عکا)بوو، بەڵام هێزە یەدەگەکانی (حلب) توانیان شکست بە دوژمن بهێنن و نەهێڵن بە خۆیان بزانن تا شمشێریان لە ڕوویاندا هەڵکێشا و (٧٥) سەربازیان لێکوشتن و ژمارەیەکی زۆریشیان لێ بەدیل گرتن[33].

هەروەها لەکاتی گەمارۆدانی خاچ دروشمەکاندا بۆ شاری (عکا) لە نێوان ساڵانی (٥٨٥-٥٨٧ك/١١٨٩-١١٩١ز)دا بەردەوام بە ڕێگای ئەم جۆرە

٣٢ أبو شامه: الروضتين, ج١/ ل٢٧٤.

٣٣ أبن شداد: س.پ, ل١٤٣. کورتیو وردی لە گرنگترین تایبەتمەندیەکانی کۆترە نامە بەرەکان بوو, هاوکات (بسم الله)و پێشەکیو نازناو هەمووی هەڵدەگیران تەنها کاتو مێژوو دیاری دەکراو بەهێڵێکی باریك دەنووسرا,و قەبارەی ئەم نامە ئاسمانیانە یەقەدەر نینۆکی پەنجە دەبوو بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە (العبادی: دراسات في تاريخ الحضاره العربية, ل١٧٠" ويست: الحروب الصليبية, ل١٧٨.

کۆترانەوە هەواڵی موسڵمانە گەمارۆ دراوەکانی پێ دەگەیشت. بەهەمان شێوە بە پێچەوانەشەوە لە سەلاحەددینەوە بۆ دانیشتوانی ئۆردوی (عکا). (القاضی الفاضل) وەسفی ئەو کۆترانە دەکاتو دەڵێ: "کۆترەکان فریشتەی پاشاکانن"[34]. ڕۆڵی کۆترەکان بەو فریشتانە دەچووێنێ کە دادەبەزنە سەر پێغەمبەران، ئەمە جگە لەوەی کە هەواڵو ئەمانەتی گرنگیان دەگەیاند, هاوکات لە خیانەت کردن دوور بوون.

ئەوە باسی خێرایی پۆستە بوو، کە باڵی کۆترەکان لە بارودۆخی شەڕ لەگەڵ خاچ دروشمەکاندا گەیەنەری هەواڵ بوون، ئەوەی کە بۆ بەرپەرچدانەوەی هەموو کارێکی سەربازی پێویست بوو بۆ پووچەڵ کردنەوەی پیلانەکانی دوژمن لە باری ئاسایی‌دا بەپۆستدا بە حوشتر و ئەسپ دەنێردرا.

بەم شێوەیە سوڵتان سەلاحەددین بۆ جێبەجێ کردنی ئامانجەکانی بۆ پتر ئاگادار بوون لە هەواڵەکانی دەوڵەتەکەی, گرنگی زۆری بەم شێوازە دەدا(واتە پشت بەستن بە کۆتری نامەبەر).

مردنی (نورالدین محمود) ڕێگەی بۆ خاچ دروشمەکان خۆش کرد کە دەست بخەنە نێو کارو بارو کێشە نێو خۆییەکانی وڵاتی شام, بەهۆی ئەو بارودۆخەوە سەلاحەددین لە مصرەوە بەرەو وڵاتی شام بە مەبەستی جیهادو پاك کردنەوەی وڵات لە خاچ دروشمەکان کەوتە ڕێ. کە مەبەستی پشتگیریکردنی (الملك الصالح اسماعیل) بوو دژ بە دوژمنی دەرەکیو

٣٤ أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٠٥" ابن قاضی شهبة: س.پ, ل٢١٥.

لـەناوبردنی ئەوانـەی هاوكـاری خـاچ دروشمـەكانیان دەكـرد لـەدژی مسولْمانان.[٣٥]

ئەوەی كە ئاشكرایە میرەكانی دیمەشق لە پشتگیری كردنی سەلاحەددین دلْنیا نـەبوون, هـەر لەبـەر ئـەوەش پەیمانەكـەیان لەگـەلْ خـاچ دروشمـەكان پووچەلْ نـەكردەوە, بۆیـە سـەلاحەددین لـە ڕێگـەی ڕاگەیـاندنی دەروونییـەوە هەولْی دا ڕای گشتی دژیـان كۆبكاتـەوە، بۆ ئەومەبەستەش زانایـانی ئاینی بـەكاردەهێنا، بـۆ نموونـە داوای لـە (شێخ أبـن أبـی عـصرون)[٣٦] كـرد كارێك بكـات موسـلْمانانیان لـیّ بـە ئاگـا بهێنـیّ, و پـتر مەبەستی سـەلاحەددین لـەو كاره چوونی بۆ ولاتی شام بووه, چونكه دەیزانـی كـە زانایـانی ئاینی زیـاتر كـار دەكەنـە سـەر خـەلْك, بۆیـە سـەلاحەددین بـۆ شـەڕی نوریـەكان پـشتی بەیـەكیّ لـەو زانایانـە بەسـت، ئەمـەش لـە وتەیەكیـدا دەردەكـەوێت كـە دەلْێت:"فأن بلسانه تغمد السیوف"[٣٧] واتـا" بـەزمانی شمشێر دەوەستی".

سەلاحەددینی ئەیوبی لـە كـاتی كـردە سـەربازیەكانی ڕووی كـردە (صـیدا) و لەگـەلْ گەیـشتنی هـەوالْی (سـوپاكەی سـەلاحەددین) لـە ٢١ جمـادی یەكـەم سالْی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) شـارەكە خـۆی بەدەستەوەدا. لەدواییدا ڕووی كـردە بـەیروت دوای ڕۆژێـك ئابلۆقـەی داو لـەو كاتـەدا پڕوپاگەندەیـەكی زۆر

٣٥ كاتێك خاج دروشمەكان هێرشیان كرده سەر (بانیـاس) لـە پـاش مردنـی (نورالـدین محمـود) لـە كۆتـایی مانگی شەوالی سالْی (٥٦٩ك/١١٧٤ز) گـەمارۆیان دا. (أبـن المقـدم) بەمەسـتی ڕێككـەوتن بـۆ لایـان دەرچـوو بەمەرجێك پارەیەكی زۆریان پیّدا هاوكات دیلەكانیان ئازاد بكات. (نوری: سیاسة صلاح الدین, ل١٢٨).

٣٦ –شـیخ بـن ابـي عـصرون: دادوەری شـارەكانی (شـەنگار و نـصیبین و حـەران)بـوو، لـە سـالْی (٥٤٥ك/١١٥٠ز) گەیشتە شاری حلب و لەگەلْ نورالدین محمود چووه شاری دیمەشق لە كاتی رزگاركردنی سـالْی (٥٤٩ك/١١٥٤ز) ، چـەند پۆسـتێكی وەرگـرت لـە نـاوەوە و دەرەوەی شـاری دیمەشـق، لـە سـالی (٥٧٣ك/١١٧٧ز) بوو بە داوەری داوەرانی شاری دیمەشق، پێش مردنی بە ١٠سالْ چاوەكانی لە دەست دا. (ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل١١٠).

٣٧ سبط ابن الجوزي: س.پ،ج٨/ ل٣٢٤" ابو شامة:الروضتین، ج١/ ل٢٣٣.

بلاوببویەوە كە گوایە سوپای ئەیوبی چوونەتە نێو شارەكە و سـەركردەكانی خـاچ دروشمـەكان سـۆراخی ئـەم مەسـەلەیان كـرد بۆیـان دەركـەوت كـە پروپاگەندەیـە, و سـوپاكە نەهاتوونەتـە نێـو شـارەكە و ویـستیان خەلْكەكـە هێـور بكەنـەوە بـەلاّم نـەیان تـوانی, چـونكە خەلْكەكـە ترسـێكی زۆریـان لیّ نیشتبوو بەهۆی ئەو پڕوپاگەندانـەی كـە لەناویانـدا بلاّودەكرایـەوە، هەربۆیـە ناچار بوون داوای ئاسایش‌و ئارامی له سەلاحەددین بكەن. سولْتان بـەدەنگ داواكەیانـەوە چـوو و لـە ٢٩ی جمـادی یەكـەمی سـالْی ٥٨٣ ك/ ١١٨٧ز)دا شـارەكە درا بەدەسـتی مـسولْمانەكانەوە[٣٨]. بۆیـە دەتـوانین بلْـێین ئـەو سەركەوتنە ئەنجامی ئـەو پڕوپاگەندانـە بـوو لـە شارەكەدا دەكـرا. هـەروەها نووسـەرەكان (الكتـاب) ڕۆلْێكـی ڕاگەیـاندنی دەروونـی گرنگیـان بینـی لەسـەردەمی سـولْتان سـەلاحەددینی ئـەیوبی دا لـەنێو ئـەو نوسەرانەشـدا (القاضی الفاضل) كـە سولْتان ستایشی كـرد كاتیّ بۆ مجاهیدەكان دواوەو ووتویـەتی: "وا هەسـت نەكـەن كـە مـن بـە شمشێری ئێـوە توانیومـە دەسـت بەسـەر ولاتـدا بگـرم, بـەلْكو بـە پێنوسـەكەی (الفاضـل) توانیومـە ئـەم كارانـە ئـەنجام بـدەم".[٣٩] الفاضـل وەسـفی جـەنگی ئازایـانی گەلەكـەی دەكـات‌و لەوانەش وەسفی شمشێرەكەی سەلاحەددین دەكات‌و دەلْیّ:

مـاضیات علی الدوام دوامي — هي في النصر نجدة الاسلام
في یمین السلطان اذا جردتهـا — أشبهتهـا صواعـق في غمـام[٤٠]

٣٨ ابن الاثیر: الكامل ، مج٧/ ل٣٣٠" أبو الفداء: س.پ, ج٢/ ل١٥٦.

٣٩ المقریزي:الخطط،ج٢/ ل٣٦٦" ابن العماد: س.پ، ج٤/ ل٣٢٤.

٤٠ العماد الكاتب: خریدة القصر–قسم شعراء مصر، ج١/ ل٣٥. واته:

هەردەم لەسەر كارەكانی لێوەشاوە و لێهاتوو بووه — كە لە سەركەوتندا هەردەم فریاد ڕەسی ئیسلام بووه

ئەو شیرەی كە لـەلا راسـتی سولتـان بكێشایه — شێـوەی هەوره تریشقه لە ئاسمانێكـی هەوراوی

(القاضی الفاضل) بوو بە زمانحاڵی گەل‌و لەسەر زاری سەلاحەددینەوە بۆ خەلیفەو پاشاو میرەکان قسەی دەکرد. ڕووداوەکانی وڵاتی تۆمار دەکردو بڵاوکراوەکانی پەخش دەکردو وێنەی جەنگەکانی دژی خاچ دروشمەکان دەکێشا و نامەی سەرکەوتنەکانی دەنووسی, هەروەها وەسفی شوراکان‌و جەنگەکانی دەکرد, بۆیە نامەکانی لە پاڵ بایەخە ئەدەبیەکەی دا بایەخێکی مێژوویيان هەیە.

(العماد الکاتب)یش وەك گەواهیدەرێك بەشداری دەکات، کەخۆی شتەکانی دەبیست و وەسفی جەنگەکانی دەکرد و دەربارەی سەلاحەددین دەیگوت: "لە خزمەتی دابووم و لەتەکیدا دەڕۆیشتم و لەتەکیشیدا دادەبەزیم".[41] سەردەمی سەلاحەددین بەهێزترین سەردەمی بەرەنگار بوونەوەی دوژمن بوو و پڕبوو لەسەرکەوتنی سەربازی بەشێوەیەکی ئەدەبی سەرکەوتنەکانی سەلاحەددینی تۆمار کردووەو بەهۆنراوەش وەسفی ئەم سەرکەوتنانەش دەکات، لەوانەش لە پارچە هۆنراوەیەکدا کە باس لە ڕزگار کردنی قودس‌و شام دەکات وەسفی سەلاحەددین دەکات‌و دەڵێت:

رأیت صلاح الدین أفضل من غدا وأشرف من أضحی, وأکرم من أمسی

وقیل: لنا في الارض سبعة أبحر ولسنا نری الا أنامله الخمسا[42]

---

٤١ العماد الکاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٥.

٤٢ العماد الکاتب: خریدة القصر, بدایة قسم شعراء الشام, ل٣٤-٣٧, ٥٤-٥٦" خریدة القصر- قسم شعراء مصر, ل٦-٩. واتە:

بە شێوەیەك سەلاحەددینم دی کە کەس وەکو ئەو رۆژ و شەوی نەکردبێتەوە لە پایەداری و سەخاوەتی و جوامێری

پێیان وتین کە لەسەر زەوی حەوت دەریا هەیە کەچی ئێمە پێنج پەنجەیمان دی

(العماد الکاتب) شەڕەکانی (نورالدین‌و صلاح الدین)ی تۆمار کردووەو و شاعیران هۆنراوەیان پیا هەڵداوە و لەسەر زمانی ئەوان نامەی نووسیوە و بەدەستی خۆی مژدەی سەرکەوتنەکانی دەنووسی کاتێك کە دوژمن لە (عکا) شکا سی یان چل مژدە نامەی نووسی،[43] لە کاتی ڕزگارکردنی قودس، حەفتا نوسراوی مژدە بەخشی نوسی کەبەسەر خەڵکیدا لە مزگەوتەکاندا دەخوێنرانەوە،[44] لەوانەش نوسراوەکەی بۆ (الدیوان) لە بەغدا کەسەرەتاکەی بەم ئایەتە دەست پێدەکات، دەڵێت: { وَعَدَ اللَّهُ الَّـذِينَ آمَنُـوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّـذِينَ مِـنْ قَـبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَـوْفِهِمْ أَمْنـاً }[45]. لەکاتی شیکردنەوەی نامەی نوسەردا دەردەکەوێت کەسەرەتا بە ئایەتێکی قوڕئانی پیرۆز دەستی پێکردووەو دوای ئەوەی سوپاسی خوای کردووە بۆ ئەو سەرکەوتنەی بەسەر کافرەکاندا و گەڕانەوەی قودس بۆ ژێر دەستی موسڵمانان, نامەکە بەردەوام دەبێت لە دەرخستنی گەورەیی ئەو سەرکەوتنە تاوەسف کردنی هەموو سەرکەوتنەکان کۆتایی دێت جگە لە (صور) کە نووسەر مزگێنی ئەوە دەدات کە بەم زوانە ڕزگار دەکرێت و ئەم نامەیە بە پەخشانێکی سەروادار (السجع) نووسراوە.[46]

هەروەها هاوەڵیکردنی زانایان‌و سۆفیەکان بۆ سەلاحەددین لە کاتی ڕزگار کردنی (بیت المقدس)داساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) کە خەڵکیان هان دەدا

---

٤٣ ابو شامة: الروضتین،ج٢/ ل٩٦.

٤٤ ه.س، ل١٥٩.

٤٥ واتە :"خوا بەوانەی لە ئێوە بڕوایان هەیە و ئاکار و چاکن، بەڵێنیدا: لەم زەمینە دەیانکاتە جێگە نشین " هەروەکو چۆن ئەوانەی بەر لەوانی کردە جێنشین. دینەکەشیان – کە خۆی پەسەندی کردووە- هەر بۆیان دادەمەزرێنێ و ترسەکەشیان بۆ دەکاتە دڵنیایی".(سورەتی نور، ئایەتی ٥٥، وەرگێڕاوی مامۆستا هەژار).

٤٦ بروانە دەقی نامەکە لە پاشکۆی ژمارە(٢).

بـۆ جیهـاد کـردن‌و حەماسـەتی خـەڵکیان بـەرز دەکـردەوە, و مـژدەی سەرکەوتنی نزیکیان بە خەڵك دەدا کە نزیکەی (٨٨) ساڵ بەدەستی خاچ دروشمەکانەوە دیل بووە کە لە ساڵی (٤٩٢ك/١٠٩٨ز) دەستیان بەسەری داگرتبوو, لەم بارەیەوە (أبن شداد) دەڵێت: "سەرکەوتنی گەورەی بەدەستهێنا, خەڵکێکی زۆر لە ئەهلی زانست‌و پەیڕەوکەرانی تەریقەت کاتێك بیستیان کە خوای گەورە لەسەر دەستی سوڵتاندا سەرکەوتنی بەدەست هێناوە، لە کەنارەکان و قودس دا بە سوپاسگوزاری و نزاو پاڕانەوە بۆ ئەو سەرکەوتنە بەرز بووبۆوە"[47].

لەو زانایانەی کە ڕۆڵێکی گرنگیان لە وشیار کردنەوەی خەڵکی بۆ جیهادو بەرز کردنەوەی ورەیان بۆ ڕزگار کردنی وڵاتی شام بینی (الحسين بن عبدالله بن رواحة الانصاري)[48] (ت٥٨٥ك/١١٨٩ز) یەکێکە لەو زانا بەناو بانگانەی کە شان بەشانی سەربازانی ئیسلام دژی دوژمنان دەجەنگان و ڕۆڵێکی گرنگیان هەبوو لە کۆڕی ڕێنماییە ئاینییەکان‌و وەڵامدانەوەی خەڵکی و خەڵك خستنە سەر ڕێگای ڕاست و بانگەشەیان بۆ جیهاد کردن و بەرز کردنەوەی ورەیان دەکرد، کە لەشەڕی خاچ دروشمەکان شەهید بوو[49].

خۆ ئامادەکردنی دەروونی‌و هێرشی ڕاگەیاندن بۆ یەکخستنی هێزە ئیسلامیەکان‌و و جیهاد کردن کارێکی سانا نەبوو, گیانی خۆ بەدەستەوە دان‌و دووبەرەکی زۆر بەر بڵاو بوو بەتایبەت لە نێو بەرپرسە ناوخۆییەکاندا, بەڵام لێهاتوویی‌و دڵسۆزی وای کرد کە خەڵك وشیار بکاتەوە و ڕای گشتی

٤٧ النوادر السلطانية, ل١٨٢.

٤٨ الحسين بن عبدالله بن رواحه الانصاری: لە ساڵی ٥١٥ك/١١٢١ز لە دایك بووە باوکی وتاربێژی حماە بوو، ماوەیەك بە دیلی لای خاچ دروشمەکان مایەوە ، لە ساڵی ٥٨٥ك/١١٨٩ز لە شەڕی عکا کوژرا.(الكتبی: فوات الوفيات، مج١/ل٣٧٦-٣٧٧).

٤٩ الصفدي:الوافي بالوفيات, ج١/ ل٣٧٦.

فشار بخاتە سەر بەرپرسە ناوخۆییەکان. سەلاحەددین هەوڵی دەدا بزوتنەوەی جیهادی بۆ ڕزگار بوون فراوان بکات‌و هەموو جیهانی ئیسلامی تێیدا بەشدار بێت[50].

ئەمە سەرەڕای ڕۆڵی مزگەوتەکان لە ڕووی ڕاگەیاندنی دەروونییەوە, چونکە مزگەوت لە ڕۆژانی هەینی‌دا شوێنی گوتار بێژی بوو, لەکاتی نائاساییدا خەڵکیان بۆ گوێگرتن لەو گوتارانەی کە بەو بۆنەیەوە دەدرا کۆدەکردەوە، وەکو ئەوەی لە دوای مردنی (الملك الصالح أسماعيل) ساڵی (٥٧٧ك/١١٨١ز) و جوڵەی خاچ دروشمەکان لە (دمياط) کەدەیانوویست دەست بەسەر مصردا بگرن، لەسەربازەکانەوە نوسراوێك لەو بارەیەوە بۆ قاهیرە چوو و لەمینبەری مزگەوت خوێنرایەوە کە بەم ئایەتە دەستی پێ دەکرد: : {انْفِرُوا خِفَافاً وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ}[51] ئەو نوسراوە ڕێنمایی‌و ئامۆژگاری زۆری تێدا بوو کە هانی خەڵکی دەدا بۆ جیهاد لە پێناوی خودا و بووە هۆی ئەوەی کە خەڵکی مصرو قاهیرە دەست بەگریان‌و باوکەڕۆ بکەن، و خۆیان پێ نەگیراو ژمارەیەکی زۆریان بۆ جیهاد کردن دەرچوون[52]. هەندێك جاریش گوتار لە مزگەوتەکاندا نەدەخوێنرایەوە ئەمەش بەگوێرەی پێویست بوو, (أبن شداد) لە وەسفی شەڕی (عکا)دا، دەیگێڕێتەوە کە سەلاحەددین میرو خاوەن ڕایەکانی لە خێوەتەکەی خۆیدا کۆ کردەوە و پێ‌ی وتن کە گوێ لە قسەکانی بگرن‌و پاشان وتی: "بەناوی خوا, سوپاس بۆ خوا, دروود لەسەر پێغەمبەری خودا ، بزانن کە ئەم دوژمنە دوژمنی خودا و دوژمنی ئێمەیە, و

٥٠ الجنحاني: حطين رمز الوحدة والتحرر, مجلة المؤرخ العربي, العدد (٣٩), السنة ١٥, ١٩٨٩, ل١٨٠.

٥١ واتە:"سوکباربن یان گرانباربن ، بۆ غەزایە ڕێ دابگرن و لە گیان و ماڵ بەخت کردن درێغ مەکەن. گەر بزانن هەر بە قازانجی خۆتانە".(سورەتی تەوبە، ئایەتی ٤١، وەرگێڕاوی مامۆستا هەژار).

٥٢ ألمقريزي: الخطط, ج١/ ل٣٥٦.

هاتوونەتە ولاتمان, و پێیان ناوەتە ناو خاکی ئیسلام, و خەریکە بەتەواوی بەسەریانا سەردەکەوێ, پەنا بە خودا, ژمارەیەکی کەمیان ماوە, و دەبێ گرنگی بدرێت بە ڕیشەکێش کردنیان, وخوا فەرمانی ئەوەی پێ کردووین, ئێوە دەزانن کە ئێمە و سوپاکەمان هیچ شتێکمان بەدواوە نییە کە بگاتە فریامان, تەنها (الملك العادل) نەبێت ئەویش بەڕێگەوەیە, ئەم دوژمنە ئەگەر بمێنێو دەست بەسەر دەریادا بگرێت پشتیوانی زۆر پەیدا دەکات, ئەمە بۆچوونی منە, و هەر کەسێکیش بۆچوونی لەم بارەیەوە هەیە با پێمان بڵێت"[53].

(أبن شداد) لە وەسفی گەمارۆی قودس دا لە لایەن دوژمنەوە دەڵێت: "کۆمەڵێ میر لە خێوەتی سوڵتان کۆبوونەوە و پێی وتم کە قسەیان لەگەڵدا بکەم و هانیان بدەم بۆ جیهاد و ئەوەی خودا بۆی ئاسان کردم پێم وتن و بەقسەیان کردم"[54].

نابێ ڕۆڵی ڕاگەیاندنی دەروونی شاعیرانی سەردەمی سەلاحەددین لەیاد بکەین, کاتێ کە هێرشە توندەکانی خاچ دروشمەکان بۆ سەر شام دەستی پێکرد هانی شاعیرانی دەدا کە هۆنراوە بنووسنو بەشانو باڵی ئەو سەرکردانەدا هەڵ بدەن کە مسوڵمانانیان لە حاڵەتێکی شکستو بێ هیوابییەوە گەیاندە حاڵەتی ڕاپەڕینو بەرهەڵستی کردنی داگیرکاری و سەرکەوتن و بەتەواوی دوژمنیان لە ولاتدا دەرکردووە, هەر لەسەرەتاوە کە سەلاحەددین هاوڕێیەتی (اسدالدین شێرکۆ)[55]ی مامی دەکرد لەکاتی

53 النوادر السلطانية, ل97.

54 هـ .س, ل212.

55 اسدالدين شيركو: ناوی (شيركۆ بن شادی بن مروان) وەزیری خەلیفە (العاضد)ی فاتمی بوو لە مصر، شێرکۆ بەواتای (اسد الجبال–شێری چیاکان) دێت، سەرکردایەتی سێ هەڵمەتی کرد بۆ ولاتی مصر لە سالی (559ك/1164ز) کە بە هەلمەتی یەکەمی سەر مصر ناسرا، و هەلمەتی دووەم لە ساڵی (562ك/1167ز)، و سێیەم لە سالی (564ك/1168ز)، شایەنی باسە تەنها دوو مانگ و پێنج ڕۆژ لە

هێرشەکانی بۆ سەر مصر تا گرتنە دەستی سەرکردایەتی، هەموو هەوڵێکی بۆیەکخستنی بەرەی ئیسلامی بووە لە چوارچێوەی ئامانجە دەروونیەکانیدا و شاعیرانی مصرو شام هاوڕێی بوون و وەسفی سەرکەوتنەکانیان دەکرد و شانازیان بە سوپاکەیەوە دەکرد، لەوانە (أبو محمد فتیان)(530–615ك/1135–1218ز)[56] کە وەسفی سەلاحەددینو توانای سوپاکەیو شکاندنی خاچ دروشمەکان لە (دمیاط) ساڵی (565ك/1169ز) دەکرد. هەروەها (سبع بن خلف) ی شاعیریش وەسفی جیهادی سەلاحەددین لەدەست بەسەرا گرتنی دیمەشق ساڵی (570ك/1174ز) دەکات، دواتریش دەست دەکات بەیەکخستنەوەی بەرەی ئیسلامی و گێڕانەوەی داستانە مێژووییەکانی سەرکەوتن بەسەر دوژمناندا بە نەمری هێشتنەوەی شەڕکەرو ناودارەکانی سوپای سەلاحەددین.

لە ڕوانگەی ئەوەی باسکراو سەرکردەکانی رای گشتی ئیسلامی لە سەردەمی سەلاحەددین لەنوسەرو زاناو گوتار بێژو شاعیران لە ڕووی ڕاگەیاندنەوە کردیان، بووە هۆی ئەوەی گیانی جیهادی لە خوێنی موسڵمانان بچەسپێ و بەزوویی ئەو بانگەشەیەی کە ئەو ڕووناکبیرو خاوەن بۆچوونانە سەرکردایەتیان دەکرد بووە بزووتنەوەیەکی میللی بەهێز، لەسەرووی هەموویانەوە سەلاحەددینی ئەیوبی کە دەوڵەتێکی دامەزراند، قەڵەمڕەوەکەی لە حەلەبەوە درێژ دەبۆوە تاکو ڕووباری فوڕات لە باکورەوە تا قاهیرە و ڕووباری نیل لە باشوورەوە و لە خۆ ئامادەکردنیشدابوو بۆ

وەزارەت مایەوە و لە 22ی جەمادی الاخرە ساڵی (564ك/1168ز) کۆچی دوایی کرد. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە (محی الدین: ئەسەددین شێرکۆ ژیاننامە و رۆڵی لە شەڕی خاچییەکاندا).

56 أبن خلكان: س.پ, ج4/ ل24" العماد الكاتب: خريدة القصر–قسم شعراء الشام, ج1/ ل247.

پەلاماردانی خاچ دروشمەکان لە شام[٥٧]،ڕاگەیاندنی دەروونی لەسەردەمی شەڕو ئاشتی دا هاوپەیمانی دیپلۆماسی یە, ئەمەش چەکێکی کاریگەرە کە لەسەرخۆیی و ئارام گرتن لەگرنگترین خاسیەتەکانیەتی, هاوکات لەوێ دەردەکەوێت کە پیشاندانی هێز بۆ دوژمن و ترساندنی لە کاتی شەڕو ئاشتیدا چەندین ئامانج دەستەبەر دەکات, خۆئامادەکردن و هێز پێکەوە نان ئامانجەکانی ڕاگەیاندنی جەنگی دەروونین, ئەویش لە ڕێگای ترس بردنە دڵی دوژمنەوە کە وای لێبکات زات نەکات بجوڵێتەوە. بۆ نمونە لە ڕۆژی (٨ی محرمی ساڵی ٥٦٧ك/١١ی ئەیلولی ١١٧١ز) لە قاهیرە نمایشێکی سەربازی بۆ هێزە سەربازییە مصریەکان ئەنجام درا, سەلاحەددین ئەو کاتە هێشتا وەکو وەزیری خەلیفەی (فاتیمی)و جێگری (نورالدین محمود) بوو لە مصر.. نێردراوی (بیزنطە و خاچ دروشمەکان) ئامادەی ئەو نمایشە بوون, ڕۆژو شەوێك بەردەوام بوو ژمارەی ئەو سوپا ڕێکخراوەی کە ئامادەی نمایشەکە بوو (١٤٧) (طلب)[٥٨] بوو[٥٩], نەهاتوەکانیش (٢٠) (طلب) بوون, ژمارەی ئامادە بووانیش گەیشتە (١٤) هەزار, سوارەکان زۆربەی زۆریان لە

٥٧ ئەوەش دوا قۆناغ بوو لە قۆناغەکانی یەك گرتنی بەرەی ئیسلامی دوای رزگارکردنی حەلەب ساڵی (٥٧٩ك/١١٨٣ز) سەلاحەددین خۆی ئامادەکرد بۆ ڕوو بەڕووبوونەوەیەکی بەر بڵاو لە دژی خاچ دروشمەکان. لەو کاتەدا خاچ دروشمەکان لە دوورگەی (سینا) چەند هێرشێکیان کرد تاکو گەیشتنە ناوچەکانی (السویس)، هەروەها هەندێ هێرشیان کردە سەر (تیماء) لە باکووری نیمچە دوورگەی عەرەبی, وایکرد (أرناط) میری (الکرك) دەریای سوور دابەش بکات و هەوڵی داگیرکردنی مەککەو مەدینەش بدات بەمەبەستی کۆنترۆڵ کردنی ڕێگەکانی بازرگانی نێوان ئاسیاو مصر, ئەوە بوو هێرشی کردە سەر هەندێك لە بەندەرەکانی مصرو حیجاز, بەڵام کەشتی گەلی مصری توانی شکست بە هەوڵەکانی بهێنێت. بڕوانە (البنداري: س.پ, ل٢١٢, ٢١٣).

٥٨ طلب: ووشەیەکی کوردییە بە واتای میر دێت کە فەرماندەی (٢٠٠) سوار دەکات لە گۆڕەپانی شەڕدا, هاوکات بە فەرماندەیی (١٠٠ یان ٧٠)یش دەوترێت, بۆیەکەم جار ئەم زاراوەیە لە مصرو شام لەسەردەمی سەلاحەددینی ئەیوبی بەکارهاتووە, پاشان واتاکەی گۆڕا بۆ (کتیبە- تیپ). (المقریزی: السلوك, ج١/ ل٢٠٧ پەراوێزی -١-).

٥٩ أبن شداد: س.پ, ل٢٤٠“ ا.ر.جب: س.پ, ل١٦١.

(طواشیەکان)[٦٠] بوون, بەڵام ئەوانی تر لە سوپاکە لە (قەراغلامیەکان)[٦١] بوون, سەرباری گالیسکەکان کە پاشکۆی سوپاکە بوون[٦٢].

بەم شێوەیە سەلاحەددین لە جێبەجێ کردنی ئامانجەکەیدا سەرکەوتوو بوو, ئەویش ئاڕاستە کردنی جەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونی دژ بە خاچ دروشمەکان بوو، بۆ نمونە لەماوەی پێشڕەویان لە ڕێگەی پلانێکی زیرەکانەوە, کە سەلاحەددین خۆی داینا بوو تێیدا هۆکاری پەلاماری لەناکاو، و خستنە ڕووی هێزو پێشڕەوی بەرەو (حطین)[٦٣], لە نمایشێکی سەربازیدا بۆ پەشۆکاندنی خاچ دروشمەکان و پەککستنی عەقڵ و هێزیان کە بووە هۆی دروست کردنی درزێك لە هاوسەنگی دەروونیاندا و متمانەیان لە ئەرکی ڕوو بەڕوو بوونەوە یان سەرکەوتن بەسەر سوپای سەلاحەددیندا جێ لەق کرد, ئەمە بووە هۆی بەتاڵ کردنەوەیان لە ئیرادەی ڕووبەڕوو بوونەوەدا[٦٤]. وەکو لەم ئایەتەدا هاتووە{سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ}[٦٥]. بێگومان گرنگترین ئامانجەکانی سوپا ڕووخاندن و تێکدانی گیانی وورەی سوپای دوژمنە، بە ڕێگەی کردە سەربازیەکان ، یان بە ئامرازەکانی راگەیاندنی دەروونی، چونکە سوپای شەڕکەر هەوڵ دەدات ئامرازی خۆ ئامادەکردن وەربگرێت بۆ

٦٠ ألطواشية: سەربازی پلە یەکەمە... کە بەرزترین پلەی سەربازی ڕێکخراوە. العریني: مصر في العصر الایوبي, ل١٥٤, پەراوێزی (١).

٦١ ألقراغلامية: سەربازی ئاسایییە... لە سەربازی (الطواشية) پلەیان نزمترە, ئەمانە لەکاتی تێپەڕ بوونی سوپادا چاودێری ڕێگاو بانیان لەسەر بوو, ئەمڕۆ پێیان دەوترێ تیپی (سەرا سۆکردن), بڕوانە (المقریزي: السلوك, ج١/ ل١٨٧).

٦٢ ألمقریزي: السلوك, ج١/ ل١٨٧“ ا.ر.جب: س.پ, ل١٦٠-١٦١.

٦٣ زكار: س.پ, ل٨٧.

٦٤ العسلي: فن الحرب الاسلامي, مج٤/ ل١٣٨.

٦٥ واتە:"منیش ترس وەبەر خوانەناسان دەنێم. سا ئێوە لە ملیان دەن و هەموو ئەنگوستەکانیشیان بپەڕێنن" .سورەتی ئەنفال، ئایەتی ١٢، وەرگێڕاوی مامۆستا هەژار.

سەربازەکانی، دوای ئەو سەرکەوتنەی خاچ دروشمەکان لە شەڕی (الرملە)دا بەسەر ئەیوبییەکاندا بەدەستیان هێنا, سەلاحەددین گەڕایەوە وڵاتی شامو فەرمانی دەرکرد کە سەربازەکانی خۆپیێشاندانێکی سەربازی نمایش بکەن بەمەبەستی گێڕانەوەی متمانەو ورە بۆ دەروونی سەربازەکان[66]. هەروەها بۆ بەرزکردنەوەی ورەی موسڵمانانو ڕووخاندنی وورەی دوژمن سوڵتان سەلاحەددین, چەندین شێوازی ڕاگەیاندنی دەروونی بەکار دەهێنا، وەك نمایش کردنی دیلەکانی دوژمنو ئەنجامدانی مانۆڕی سەربازی بەتایبەتی لەپاش ڕووداوی (بیت الاحزان)ساڵی (٥٧٠ك/١١٧٤ز) پاش سەرکەوتنی بەسەر خاچ دروشمەکان, دیلو سەرە کوژراوەکانیان گەیشتە شاری دیمەشق کە هەردوو سواریان خستە سەر حوشترێك و هەریەکەیان ئاڵایەکی لەگەڵدا بوو, هاوکات پێشەواکان بەسەر ئەسپەکانەوە بوون (الزردیە والخودە)یان پێ بوو و لەدەستێکیاندا ئاڵایان پێ بوو و هەر سێ یا چوار یان کەمترو زیاتر لە گوریسێك بەسترا بوون, و ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی شار لە پیرو گەنجو ژنو مناڵ بۆ بینینی ئەو دیمەنانە ڕژانە سەر شەقامەکان و سوپاسی خوایان بۆ ئەو سەرکەوتنە گەورەیە کردو ورەیان بەرز ببۆوەو زیاتر پەرۆشی جیهاد کردن بوون[67].

لەو شێوازە دەروونیانەی سەلاحەددین پەیڕەوی دەکرد, ئەنجامدانی مانۆڕی سەربازی بوو بۆ ترساندنی خاچ دروشمەکانو ڕووخاندنی گیانی مەعنەویانو پەککستنی ئیرادەیان لە بەگژدا چوونیان بۆ ئەیوبییەکانو خوڵقاندنی حاڵەتێك لە دڵە ڕاوکێو ترس لەناو ڕیزەکانیان[68], بۆ ئەوەی لە ئەنجامی زاڵبوونی ئەو بارە دەروونیەدا بەسەر سەربازەکانیاندا توانای

٦٦ العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل٣٢١-٣٢٢" نوري: سياسة صلاح الدين, ل٢٧٤.

٦٧ أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل١٠٨.

٦٨ مصطفى: س.پ, ل٢٦٠.

هاتنە مەیدانی شەڕیان نەمێنێت, نموونەش لەسەر ئەمە ئەو مانۆڕە گەورەیە بوو کە سەلاحەددین لەکاتی دەرچوونی لە دیمەشق ئەنجامیدا لەیەکی موحەڕەمی ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز)[69] بەو شێوەیە سوور بوو لەسەر ڕووخانو تێکشکاندنی خاچ دروشمەکان لە ڕووی دەروونیو مەعنەویو سەربازییەوە, کاتێك گەیشت بە شارۆچکەی (عشترا) لە باکوری (الكرك) و کردی بە شوێنێك بۆ کۆکردنەوەی سەربازەکانی و بانگەوازی ڕەوانەی هەموو هێزە موسڵمانەکان کرد وەك لافاو ڕژانە سەری لە (مصرو شامو جەزیرەو دیاربەکر) و هێزی پێگەیشت[70], پاش ئەوەی مانۆڕەکەیان تەواو کرد, ژمارەیان گەیشتە (١٢) دوانزە هەزار سەرباز لەشێوەی (اطلاب) ڕێکی خستن, پاشان سەلاحەددین پلانی بۆ شەڕ داڕشت و سەربازی بۆ ناوەڕاستو هەردوو قۆڵو ڕاستو چەپ دانا, بەشێوەیەك هەرەیەك لەوانە لەکاتی ڕووبەڕووبوونەوەدا کاری خۆیان بزانن[71], بەم شێوەیە سوڵتان توانی ورەی سەربازەکانی بەرز بکاتەوە و ورەی خاچ دروشمەکانیش بڕوخێنێ, لەکاتێکدا لەگەرمەی بەڕێوە چوونی شەڕی (طبرية) دابوون, (ریموند) لەم بارەیەوە وتی: "سوێند بێت بە خودا لەکۆنو ئێستادا سەربازی موسڵمانانم دیووە, بەڵام هەرگیز لەم سەربازانەی لەگەڵ سەلاحەددین دایە بەهێزترو زۆرترم نەدیووە"[72].

ئەمەش بەڵگەیە بۆ بڵاوبوونەوەی ترسو دڵە ڕاوکێ لە نێوانیاندا, لە ئەنجامی ئەو مانۆڕە سەربازییەی کە سەلاحەددین پێی هەستا لە (طبرية),

٦٩ المقريزي: السلوك, ج١/ ل٢٠٧.

٧٠ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٧١" أبن شداد: س.پ, ل٨٥.

٧١ ابن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٣٢٣" أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٧٦" أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٣٠٦" رنسيمان: س.پ, ج٢/ ل٧٣١-٧٤٣" العسلي: صلاح الدين الايوبى, ل١٥٦-١٥٧.

٧٢ ابن الآثير: الكامل, مج٧/ ل٣٢٤.

گومانی تیا نی‌یە راگەیاندنی دەروونی هۆكارێكی گرنگە لە هۆكارەكانی سەركەوتن, دەتوانین بڵێین گرنگترین هۆكارە بۆ سەركەوتن, چونكە ئەو راگەیاندنە دەروونییە لایەنی پۆزەتیڤ لای سەربازەكان دەخولقێنیٚ و وایان لیٚ دەكات بەشێوەیەكی بەردەوام لە حاڵەتی ئامادەیی دابن[٧٣].

سەلاحەددین دەستی بە كردە سەربازیەكانی دژی خاچ دروشمەكان كرد و گەورەترین سەركەوتنی لە شەڕی (حطین)دا لە ٢٤ی رەبیعی دووەم ساڵی (٥٨٣ك/٤ی تەمموزی ١١٨٧ز) بەدەست هێنا[٧٤].

ڕاگەیاندنی دەروونی لەسەردەمی شەڕدا بەشێكی جەنگە كە لەپێش جەنگو لەكاتی جەنگو لەدوای جەنگدا دەكرێت, و بەنوێترین جۆری چەك دادەنریٚ كە ئاڕاستەی بیرو باوەڕو ئازایەتی‌و باوەڕ بەخۆ بوون دژی ئارەزووی جەنگ دەكرێت, هەروەها ئەم جۆرە جەنگێكی بەرەنگاری‌و هێرش بردنە لەكاتی جەنگ كە هەوڵدەدات وورەی جەنگاوەرەكانی بچەسپێنیٚ و لەبەرەی ناوخۆوە كۆمەك دەكریٚ و هەوڵ دەدات بۆ ڕووخاندنی وورەی دوژمن. هەروەها سەلاحەددینی ئەیوبی لە جێگەی خۆیەوە وەكو سەركردەی سوپای موسڵمانان چەندین شێوازی ڕاگەیاندنی دەروونی لە دژی خاچ دروشمەكان بەكارهێناوە. بۆ نمونە سولتان سەلاحەددین لە كۆتایی ساڵی (٥٨٥ك/١١٨٩ز)دا گەیشتە لوتكەی سەركەوتنی سیاسی‌و سەربازی، و خاچ دروشمەكان جگە لە شارەكانی (صور, انطاكیا, طرابلس, حصن المرقب)[٧٥] هیچ شوێنێكی تریان

---

٧٣ عاشور: الحركة الصليبية, ج٢/ ل٨٠٤" پیریە: س.پ, ل١٠٧.

٧٤ العماد الكاتب: الفتح القسى, ل٢٣"أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٢٦ " أبن شداد: س.پ, ل١٢١" أبو شامه: الروضتين, ج٢/ ل٧٧" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل١٩٠" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٣٢.

٧٥ حصن المرقب: شارۆچكە و قەڵایەكی بەهێزە دەڕوانێتە سەركەناری دەریای شام و شاری بانیاس،(یاقوت:س.پ، مج ٤/ ل٢٥٠).

بەدەستەوە نەما, ئەو سەركەوتنەی سەلاحەددین لە نامەكەیدا بۆ (سیف الاسلام طغتكین) ی برای كە لە (یمن) جێگری بوو ناردو تێیدا ئامۆژگاری دەكات و دەڵێت: "ئەمڕۆ لە ولاتی شام, كە لەوێدان, نەقسەی هەرزە دەبیستن, نە وتارێكی ناڕەوا, مەگەر سەلاو لەیەكتر بكەن‌و وەلامی پیٚ بدەنەوە"[٧٦].

ئەم دەستەواژانە بەشێكن لە شێوازەكانی ڕاگەیاندنی دەروونی لای سەلاحەددین, سەرەڕای ئەمە توانی سەركەوتن لە گۆڕەپانی ناوخۆ و دەرەوەدا دژی خاچ دروشمەكان بەدەست بهێنیٚ, توانی كەسایەتیە قین لە دڵ‌و دەروون نزمەكان لەسەر ڕێگای خۆی دوور بخاتەوە, و سوپاكەی لە ژێر ئالای دەوڵەتی ئەیوبی‌دا یەك بخات. هەروەها سەلاحەددین هاواركردنی لەجەنگدا بەكاردەهێنا بەمەبەستی فیزكردن‌و بەهێزی لەكاتی ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ خاچ دروشمەكاندا. وەكو لەم ئایەتەدا هاتووە:{يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُونَ }[٧٧]، لە پێناو بەرزكردنەوەی گیانی ورەیی موسوڵمانان لە كاتی شەڕی خاچ دروشمەكان و بەدەست هێنانی سەركەوتن ، و وەرگرتنی هەر شكستێك ئەگەر روویدا، بە بیرهێنانەوەی ئەو ناز و نیعمەتانەی خوا داویە بە موسوڵمانان لە پاشە رۆژدا ئەویش بەهەشتە. لە ڕۆژی سیٚ شەممەی ٧ی ربیعی دووەم ساڵی (٥٨٧ك/١١٩١ز)و لەكاتی ئابڵوقەی شاری (عكا) لەلایەن خاچ دروشمەكانەوەو كاتیٚ سوڵتان هەواڵی وەستانی موسڵمانانەكانی

---

٧٦ أبو شامه: الروضتين, ج٢/ ل٣٦" سعداوي: الحرب والسلام, ل١٦-١٧.

٧٧ واتە:" ئەی پێغەمبەر ! هانەی باوەڕداران بدەن بچنە خەزا " ئەگەر ئێوە بیست كەس بن و خۆڕاگر بن،-بە ئیزنی خوا- دوو هەزار كەس لە خوا نەناسان رادەنێن" چونكە ئەوان كەسانێكی بیٚ ئاوەزن" سورەتی ئەنفال، ئایەتی ٦٥. وەرگێڕاوی مامۆستا هەژار.

لەبەرەنگاری کردنی خاچ دروشمەکان پیٚ گەیشت, سەربازەکانی بەرەو خاچ دروشمەکان بردو کشانەوە نیٚو سەنگەرەکان تا سوپاکەی هەمووی چووە ناوی، سوڵتان سەلاحەددین وەکو دایکیٚکی منالٚ ونبوو بە ئەسپەکەی دەسوڕایەوە لە داوایەك بۆ داوایەکی تر و خەڵکی هاندەدا بۆ جیهاد، لە نیٚوان خەڵکیدا هاواری دەکرد (وای بۆ ئیسلام). هاوارکردنەکەی سەلاحەددین لە کاتی جەنگدا بۆ بەرزکردنەوەی ورەی موسڵمانان بوو. ئەمە جەنگیٚکی هیٚرش بردنە کە سوپا بەچەکیٚکی فیکریو سۆزی لە پیٚناو ڕووخاندنی هیٚزی بەرەنگار بوونەوە لە نیٚو سوپای دوژمندا پیٚیهەڵدەستیٚ [78]. ڕووخاندنی گیانی وورەیی گرنگترین ئامانجە کە سوپا شەڕکەرەکان هەوڵی بۆ دەدەن ئەویش لە ڕیٚگەی شەڕیٚکی سەربازی یان بە جەنگیٚکی ڕاگەیاندنی دەروونی لەکاتی شەڕدا. کەواتە هەر لایەك لە لایەنەکانی شەڕ هەوڵ دەدات پیٚش دەستپیٚکردنی شەڕ یا لەکاتی شەڕەکە هەڵویٚستی بەرامبەرەکەی لاواز بکات بەڕیٚگای هیٚرش کردنە سەر لایەنی ڕۆحیو دەروونی دوژمنەکەی و بەهیٚز کردنی خۆی. لەم ڕووەوە لەکاتی شەڕدا, سەلاحەددین خۆی بەسەر سەربازەکاندا دەگەڕاو هانی ئەدانو وورەی بەرز دەکردنەوە, فەرمانی بە چاکەپیٚ ئەکردن و هانی ئەدان لەو شتانە بەدوور بکەونەوە کە خراپن, خەڵکیش ملکەچی وتەکانی ئەبوون وبەرامبەر بەو شتانەی ئەو ڕەتی دەکردەو هەڵویٚستیان وەردەگرت [79]. ئەم شیٚوازە ڕاگەیاندنە دەروونیە کاریگەریەکی گەورەی لە بەهیٚز کردنی ورەی هیٚزەکانیان هەبوو.

---

٧٨ نوفل: س.پ, ل٣٤.

٧٩ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٢٥" العسلي: فن الحرب الاسلامي, مج٤/ ل١٤٠.

لە هۆکارە ڕاگەیاندنە دەروونیەکانی ئەو شەڕە موسڵمانەکان دەستیان بەسەر خاچە گەورەکەیاندا گرت، کەپیٚی دەوتریٚ خاچی خاچان (صليب الصلبوت) , ئەم شەڕە کە خاچ دروشمەکان هەر لەسەرەتاوە لە ڕووی دەروونیو مەعنەویو سەربازییەوە تیٚیدا دۆڕابوون, سەرەتای کۆتایی دەوڵەتەکەیان بوو لە قودس [80].

کەواتە دەتوانین بڵیٚین سەربازەکانی سەلاحەددین ئەم شەڕەیان بردەوە، بۆیە بەشەڕیٚکی ئایینی ڕاگەیاندنی نویٚ دەژمیٚردریٚ کە مەملەکەتی خاچ دروشمەکان گەمارۆ درابوون و تیٚیدا ڕۆحی خاچ پەرستیان ون کردبوو, کەچی سوپای سەلاحەددین ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) لە ئاستیٚکی گیانیو مەعنەوی و دەروونی و حەماسەتیٚکی ئایینی وا دابوون وەك سەردەمی خاچ دروشمەکانی ساڵی (٤٩١ك/١٠٩٩ز) [81], کەواتە هەلو مەرجەکە گۆڕانی بەسەردا هات و ڕۆحی مەعنەویو دەروونی هەموو کات سەرکەوتن دەستەبەر دەکات, چونکە بەهیٚزترین پاڵنەرە کەسەرباز هان دەدات دابەزیٚتە گۆڕەپانی شەڕو بۆ بردنەوەی شەڕەکە ورەی بەرز بیٚت.

شکستی خاچ دروشمەکان لە شەڕی (حطين)و کەوتنی (بيت المقدس) بەدەستی سوڵتان سەلاحەددین و ڕزگار کردنی کەنارەکانی شام, دەنگدانەوەیەکی گەورەی راگەیاندنی دەروونی بوو لەنیٚو ئەوروپادا، هەروەها کاریٚکی گەورەی لە جیهانی مەسیحی کرد [82], بۆ ئەو مەبەستەش قەشەو ڕەبەنەکان و زۆر لە ناودارەکانیان دڵتەنگی خۆیان بۆ ئەو دۆخە تازەیە نیشاندا و جەختیان لەسەر وەرگرتنەوەی قودس دەکردەوە و بۆ کۆکردنەوەی پشتگیری لە دژی موسڵمانەکان و گیٚڕانەوەی (بيت المقدس),

---

٨٠ قاسم: س.پ, ل١٤٣.

٨١ باركر: الحروب الصليبية, ل١٠٥.

٨٢ أبو الفداء: س.پ, ج٢/ ل١٥٥–١٥٦" حسن: س.پ, ج٤/ ل١٠٧" سعداوي:التاريخ الحربي ، ل٢١٥.

دەستیان کرد بە گەڕان بە وڵاتە ئەوروپیەکاندا[٨٣], تابلۆیەکی گەورەیان پێ بوو و ئاماژەی بۆ گۆڕی پیرۆزی (مەسیح) دەکرد کە بەسمی ئەسپی موسڵمانەکان پیس بووە و وێنەی مەسیحی لەسەر بوو و لەدواوە عەرەبێك بە قامچی لێی دەداو دەیان گوت ئەمە پێغەمبەری ئیسلامە لە مەسیح دەدات[٨٤], یەکەم کەس کە دەستی بە پڕوپاگەندەی ڕاگەیاندن کرد سەرۆکی (أساقیفە)ی شاری (صور), (جوسیاس) بوو کە (کونراد مرکیس)ی لە کۆتایی هاوینی ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) نارد بۆ ڕۆژئاوای ئەوروپا, چاویان کەوت بە پاپا (ئۆریانی سێیەم) [٨٥] ڕاستی هەڵوێستی خاچ دروشمەکانیان لە وڵاتی شام دەرخست, و دەڵێن گوایە کاتێك پاپا ئەمەی بیست یەکسەر مرد[٨٦], پاپا (گریگوری هەشتەم) [٨٧] بە ناردنی نوسراو بۆ پاشای ئینگلتەراو فەرەنجە و و ئیمپراتۆری ئەڵمانی دەست پێشخەری کرد, هەرچەندە کێشەی

٨٣ أبو شامە: الروضتين, ج٢/ ل١٥١" عاشور:الحركة الصليبية،ج٢/ ل٨٤٢.
Grousset: Histoire descroisdeset , 11,P.747."

٨٤ابن واصل: س.پ،ج٢/ ل٢٨٨" ألنويري: س.پ, ج٢٨/ ل٤١٦" بارکر: س.پ, ل١٠٩. .

٨٥ ئۆریانی سێیەم: یاخود ایربانی سێیەم ، لە پاش شەڕی (حطين) و کەوتنی بيت المقدس بەدەستی موسوڵمانان بە بیستنی ئەم هەواڵە جەرگبڕە لە ٢٠ی تشرینی یەکەمی ساڵی (١١٨٧ز/٥٨٣ك) کۆچی دوایی کرد(سعداوي: الحرب والسلام, ل٢١٦),

٨٦ عاشور: الحركە الصليبيە، ج٢/ ل٨٤٣.

٨٧ گریگۆری هەشتەم: لەپاش مردنی (ایربانی سێیەم) ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) بوو بە پاپای مەسیحیەکان، و بە وەرگرتنی ئەم پۆستە یەکسەر نامەیەکی پڕوپاگەندانەی ئاراستەی دانیشتوانی ئەوروپا کرد، و توانی ڕێککەوتننامەیەکی ئاشتبونەوە لەنێوان پاشاکانی ئەوروپا واژۆ بکات بۆ ڕاگرتنی شەڕ و خستنە لاوەی کێشەکان بۆ ماوەی حەوت ساڵ بە پێی پەیمانی (هدنة الرب – ئاگربەستی خواوەند – ئاشتی خواوەند) و بەستنی ئەنجومەنێك لە (لۆمانز) ساڵی (٥٨٤ك/١١٨٨ز)، کە تیایدا بڕیاری سەپاندنی باجی دەیی (عشور صلاح الدين)ی کرا بۆ تەواو کردنی پێداویستیەکانی هەڵمەتی سێیەمی خاچ دروشمەکان بۆ ڕۆژهەڵات.(رنسيمان: س.پ، ج٣/ ل٢٢–٢٤" العمری: اصول العلاقات السياسيە الدوليە, ل١٤٥–١٤٩).

زۆر لە نێوانیان هەبوو، بە تایبەتی لە نێوان فەڕەنساو ئینگلتەرادا[٨٨],و ئاگر بەستیان ڕاگەیاندو کێشە ناوخۆییەکانیان وەلاناو بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی ئاشتی لەنێو هەموو کاثولیکەکاندا شەڕیان حەرام کرد، لەپێناو بەشداریکردن لە هەڵمەتی ئازاد کردنی (بيت المقدس) لە دەستی سەلاحەددین, سەرەڕای ئەمە مەسیحیەکان شارەکانی (صورو أنطاکیاو طرابلس) یان لەبەردەستدا مایەوە.[٨٩]

ئەم هەڵمەتەی ڕاگەیاندنی دەروونییە هیوایەکی لە دڵیان جێ هێشتو کەشتیە ئیتاڵیەکان کۆنتڕۆڵی دەریای ڕوم (ناوەڕاست)یان دەکردو ئامادەبوون بۆ گواستنەوەی جەنگاوەرە خاچ دروشمەکان ئەگەر کرێیان بدایە, لە شێوازەکانی پڕوپاگەندەو ڕاگەیاندنی دەروونی تایبەت بە سۆزی ئاینی کە خاچ دروشمەکان پەیڕەوییان دەکرد، کاریگەرییەکی زۆری هەبوو بۆ کۆکردنەوەی هەموو تواناکانی جیهانی مەسیحی دژی موسڵمانەکان, ڕەبەن و قەشەکانو خەڵکانێکی زۆرو سوارە ناودارەکانیان جلی ڕەشیان لەبەر کردوو (بطریکی قودس) وڵاتانی ئەوروپای مەسیحی پێ گەڕاندنو سوڕی دەدانو بووە هۆی دروست کردنی گیانی دوژمنایەتی لە دژی ئیسلامەکان[٩٠], هانی ژمارەیەکی زۆریان لە پیاوانو ژناندا بۆ جەنگ یان پێشکەش کردنی یارمەتی ماددی لە جیاتی خۆیان, هەروەها توانی تەنها لە

٨٨ دوای ئەوەی ڕێککەوتن لەسەر پێشڕەوی بۆ ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی و دابەش کردنی هەموو دەست کەوتەکان, هەروەها دانانی باجی دەیی (ضريبة عشرية) لەسەر ئەو کەسەی بەشداری ئەم شەڕە ناکات, و ئەم باجە بە (عشور صلاح الدين) ناسراو بوو. (بولارد: س.پ, ل٦" نوري: سياسة صلاح الدين, ل٣٢٠ك).

٨٩ عاشور: الحركە الصليبيە،ج٢/ ل٨٥٢" سعداوي: الحرب والسلام, ل٢١" Grousset: Histoire descroisdeset,111, P.18.

٩٠ أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢٨٨–٢٨٩" العليمي: س.پ, ج١/ ل٣٣٠–٣٣١.

شاری (رومیە)ی گەورە چوار کەشتی (شوانی)[91] پڕ بکات لە پارە دوای ئەوەی هۆکاری دەروونی و ئایینی لا وروژاندن بۆ جێبەجێ کردنی ئامانجەکانیان[92].

بەرامبەر بەم کارە راگەیاندنەی خاچ دروشمەکان سوڵتان سەلاحەددین نوسراوێکی ڕەوانەی (ریچاردی شیردڵ) پاشای ئینگلتەرا کردو پێی ڕاگەیاند کە ئامادەیە بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی, چونکە ئەو سوورە لەسەر لەشکرکێشی بۆ ڕۆژهەڵات, وەك جەنگێکی راگەیاندنی دەروونی بۆ ترساندنی, هەروەها ڕووداوەکانی هەڵمەتی دووەمی خاچ دروشمەکان بە سەرکردایەتی باوکی (هنری دووەم) لەساڵی (٥٤٤ك/١١٤٩ز) بەبیر دەهێنێتەوە, ئەو کاتە سەلاحەددین ئەفسەرێکی بچوك بوو لە سوپای (نورالدین محمود)ی فەرمانڕەوای شام, کە بەرگری شاری دیمەشقی لە مەترسی خاچ دروشمەکان پێسپێردرابوو.

لە ڕاستیدا ناوی سەلاحەددین زۆر بە خێرایی لە نێو ئەوروپادا بڵاو بۆوە, بەشێوەیەکی وا کە ترسی دەخستە دڵو دەروونی ئەوروپاییەکانەوە, بۆ نمونە دایکان بۆ ژێر کردنەوەی منداڵەکانیانو خەواندنیان بە سەلاحەددینی ئەیوبی دەیان ترساندن[93].

پاشاکانی ئەوروپا بە ڕاگەیاندنو پڕوپاگەندەی تایبەتی خۆیان وێنەی سەلاحەددینیان بۆ داماڵینی لە هەموو ڕەوشتێکی مرۆڤانە پیشاندەدا وەك جەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونی، هاندەر بۆ خۆئامادە کردنو بەشداری لە

91 شینی: کەشتیەکی گەورەی نەفەر هەڵگر بوو، پێی دەوترا (داڵ)، بە (القار) بۆیە دەکرا، هەروەها قوللە و قەڵای تایبەتیان لەسەر دروست دەکرد، بەمەبەستی بەرگری کردن و هێرش بردن، (ابن مماتي: قوانین الدواوین، ل٣٤٠" حسین: س.پ ، ل٣٤٢" ماهر: تاریخ البحریة في مصر الاسلامیة، ل٣٥٢).

92 عاشور: أوروبا في العصور الوسطی, ج١/ ل٤٦٦-٤٦٧.

93 سعداوي: الحرب والسلام, ل٢٤.

هەڵمەتێکی نوێی خاچ دروشمەکان دژی سوڵتان سەلاحەددین بەکاریان هێنا, بۆیە نامە گۆڕینەوەی نێوان سەلاحەددینو ئەوان بێ سوود بوو,و نەگەیشتن بە هیچ ئامانجێکی یەکلا کەرەوە بۆ خزمەتی کێشەی ئاشتی لە سەدەکانی ناوەڕاستدا.

نوێنەرایەتی دەسەڵاتە بە هێزەکانی ئەوروپا پێکهاتبوو لە (ئینگلترا, فەڕەنسا, ئەڵمانیا) لە خۆئامادەکردنێك بۆ هەڵمەتێکی نوێ کە بە هەڵمەتی سێیەم ناسراوە[94], بۆیەکەم جار لە مێژووی هەڵمەتەکانی خاچ دروشمەکان بۆ ڕۆژهەڵات تایبەتمەندی علمانیو ڕاگەیاندنی لە خۆ گرتبوو, هاوکات لایەنە ماددیەکان زاڵتر بوون لە ڕوحیەکان بەسەر سەرکردەکانی ئەم هەڵمەتەدا.

بێگومان ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە خاچ دروشمەکان بەدەست بەستراوی لە ئاستی ئەیوبیەکاندا وەستابن, ئەوانیش توانیان جەنگی ڕاگەیاندن لەکاتی شەڕدا ئاڕاستەی ئەیوبیەکان بکەن, بەتایبەتیبەرامبەر بەوەش کاتێك (أرناط) میری (الکرك) لە ساڵی (٥٨٢ك/١١٨٧ز) دەستی بەسەر کاروانێکی گەورەی ئەیوبیەکاندا گرتو هەموویانی بەدیلی گرت[95], هەرچەندە ڕێککەوتنێکی کاتی لەنێوانیاندا بەسترا بوو کەماوەکەی چوار ساڵ بوو لە (٥٧٩ك/١١٨٥ز) تاوەکو (٥٨٣ك/١١٨٩ز)[96], سوڵتان سەلاحەددین نوێنەری خۆی بۆ لای ڕەوانە کردو ئەو ڕێککەوتنە کاتیەی بەبیر هێنایەوە, داوای کرد دیلەکانی ئازاد بکات, بەڵام (أرناط) ئەوەی ڕەت کردەوەو داواکاریەکەی پشت گوێ خست[97], بگرە جەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونی دژ بەدیلە

94 بۆزیاتر زانیاری بڕوانە نەخشەی ژمارە (٣) لەپاشکۆکە.

95 أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٠" أبو شامة: الروضتین, ج٢/ ل٧٥" قاسم: س.پ, ل١٤٣.

96 دیورانت: س.پ, م٤ ج٤/ ل٣٦" زکار: س.پ, ل٩٢.

97 أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٢٠" ألمقریزي: السلوك, ج١/ ل٢٠٥" حسن: س.پ, ج٤/ ل١٠٦.

موسڵمانەکان دەست پێکرد و پـێیّ وتـن: "ئەگـەر متمانـەتان بـە (محەمـەد) هەیە با (محەمەد) بێت ڕزگارتـان بکـات". کاتێك سـەلاّحەددین ئـەو هەواڵـەی بیـست, سـوێندی خـوارد (أرنـاط) بەدەسـتی خـۆی بکـوژێ دوای ئـەوەی بەسەریدا سەردەکەوێت[٩٨], مەبەستی (أرناط) لە ئاڕاستە کردنی ئەم جەنگە ڕاگەیاندنـە دەروونییـە دژ بـە ئەیوبییـەکان جێبـەجێکردنی ئامانجـە سیاسییە دوژمن کاریەکانی خۆی بوو, بەبێ ئەوەی پەنا بۆ جەنگی سـەربازی بـەرێت, مەبەسـتی بـوو تـرس بخاتـە دڵو دەروونـی ئەوانـەی لـە کاروانەکـەی ئەیوبییەکاندا بوون, هاوکات ورەیان بڕوخێنێ و ملکەچی داواکانی بن.[٩٩]

کاتێکیش (بالیـان) لـە ڕێککـەوتن و سـازش کـردن لەگـەڵ سـەلاّحەددین بـێ ئومێد بوو بیری کردەوە جەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونـی دژ بـە سـەلاّحەددین بەرپا بکات بۆ ترساندنی لەلایەك و جێبەجێ کردنـی ئامانجەکانی لەلایـەکی ترەوە[١٠٠], بە سەلاّحەددینی گوت: " سولّتان ئەوە بزانە کە ئێمـە خەڵکێکی زۆرین لەوشارەدا, بەتەنیا خودا نەبێت کەس نازانێت، لە جیاتی شـەڕ داوای ئـەمان دەکـەن، بـە بـڕوای خۆیـان وەڵامیـان دەدەیتـەوە وەك وەڵامدانـەوەکانی ترت، حـەزیان بـە ژیانـەو رقیـان لـە مردنـە، ئەگـەر بینیمـان لـە مـردن بـەو لاوە هیچی تر نیە، سـوێند بـە خـودا هـەموو ژن و منـاڵـەکانمان دەکـوژین و مـاڵ و

---

٩٨ دیورانت: س.پ, م٤ ج٤/ ل٣٦“ بارکر: س.پ, ل١٠٤, دەڵێن: "خوشکی سەلاّحەددین لەم کاروانەدا بوو, بەڵام سەرچاوە ئیسلامیەکان ئاماژەیان پێ نەکردووە". سبط ابن الجوزي: س.پ, ج٨/ ل٣٨٩“ العسلي: فن الحرب الاسلامي, مج٤/ ل١٣٥.

٩٩ لەم بارەیەوە (گروسیە) دەڵێت: "ئەم کارە... ئەو دزە دزیەوەی کارێکی پێکرد کە ئەو پەڕی بێزاری لە ویژدانی موسڵماناندا بخوڵقێنێ, زۆری پێ نەچوو سەلاّحەددینی ئەیوبی شەڕی لەگەڵ خاچ دروشمەکاندا دەست پێکردەوە, (أرناط) هەستی موسڵمانەکانی سەر لەنوێ گڕتێبەردایەوە کاتێك کەشتیەکەی خۆی خستە نێو دەریای سوورەوە و هەڕەشەی لە شارە پیرۆزەکانی موسڵمانان وەکو (مەککەو مەدینە) دەکرد, ئەمەش بە لەکەدار کردنێکی گەورەی پیرۆزترین حورمەتی موسڵمانان دەژمێردرێت (ألحروب الصلیبیة, ل٧٣).

١٠٠ أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٣٣.

حاڵیشمان دەسوتێنین، ناهێڵین دوای خۆمان سود لە یەك دەرهەم یا دینار وەربگـرن، قبـوڵ ناکـەین ژن و پیاومـان ئیهانـە بکـرێن یـان بـە دیلـی بگیرێن، ئەگـەر لەوانـە بووینـەوە ئـەوا گومـەزە بەردینەکـە و مزگـەوتی (الاقـصیٰ)و شـوێنەکانی تـر وێـران دەکـەین و هـەموو دیلـە موسـوڵمانەکان دەکـوژین کـە ژمارەیان (٥) هەزار دەبێت، هاوکات هەموو ئاژەڵەکان دەکوژین، ئەو کاتـە بـۆ شـەڕێك دەردەچین کـە هەرکەسێك گیـان و خـوێنی خـۆی بپـارێزێ، ئەوکاتـە کەسـێك ناکوژرێـت, ئەگـەر چـەند کەسـێك وەکـو خـۆی نـەکوژێت، یـا بـە سـەربەرزی دەمـرین یادلێرانـە سـەردەکەوین"[١٠١]. (بالیـان) بـەم شـێوازە ڕاگەیاندنـە دەروونییـە تـوانی سـەلاّحەددین بترسـێنێ, ئـەو ئامانجـەش جێبەجێ بکات کە لەپێناویدا هاتووە.. ئیدی سولّتان فەرمانی دەرکرد کە کۆبوونەوەیـەك بـۆ ئەنجومـەنی ڕاوێژکاریەکـەی ببەسـتێت, تـاوەکو لـەبارەی ئەوەوە کاری پێویست بکرێت لـە ئاست قسەکانی (بالیـان) ڕاوو بۆچوونی خۆیان دەربڕن.. وەك ترسێك لـەو قسانەی (بالیان) وتویـەتی کـە هـەموویان لەسەر ئەوە پێکهاتن کە وەڵامی دڵنیا بوون بدەن بە خاچ دروشمەکان[١٠٢].

کاتێکیش سولّتان سـەلاّحەددین چووە نـاو شـاری (قودس)ەوە، شێوازی ڕاگەیاندنێکی دەروونی ئاشتیخوازانەی گرتەبەر, کاتێك دەرگاکانی کڵێسەی (القیامە)[١٠٣]ی بەمەبەستی بێبەشکردنی خاچ دروشمەکان لەو شوێنە پـیرۆزە

---

١٠١ العماد الکاتب: الفتح القسي، ل ١٢٦-١٢٧“ ابن الاثیر: الکامل ، مج٧/ ل٣٣٤“ ابن واصل: س.پ،ج٢/ ل٢١٢-٢١٤“ ألنویري: س.پ: ج٢٨/ ل٤٠٤.

١٠٢ ابن الاثیر: الکامل ، مج٧/ ل٣٣٥“ ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل٢١٥“ ألنویري: س.پ: ج٢٨/ ل٤٠٥.

١٠٣ قیامە یان قمامە: مەزنترین کڵێسەی خاچ دروشمـەکان بوو لـە (بیت المقدس), دەکەوێتـە ناوەڕاستی شـارەکە, گۆڕسـتانێکی لێیـە پـێی دەڵـێن (القیامـە), چـونکە پێیـان وایـە کـە (مەسـیح) قیامـەتی لـەوێ هەستاوە, بەڵام ڕاستی ناوەکە قیامە نیيە بەڵکو القمامە, چونکە زبڵخانـەی دانیشتوانی شارەکە بوو, هەروەها لەسەر شورای شارەکە دەستی خراپە کارانیان دەبڕی و دزەکانیان تێدا لـەخاچ دەدا, بەڵام کاتێك مەسیح لەخاچ درا (واتا ئەو کەسەی کە شێوەی لە مەسیح دەچوو) لەوکاتەوە ئەو شوێنە پیرۆز بوو لایـان،

داخست, بەڵام لەو بارەیەوە پرسی بە گەورە پیاوانی دەوڵەتەکەی کرد.. هەندێکیان ئاماژەیان بۆ ڕووخاندنی خانووەکانی دەکرد تاوەکو میوان ڕووی تێنەکەن, هەندێکیشیان وتیان ئەوە هیچ سوودێکی لێناکەوێتەوە, چونکە پەرستراوی ئەوان لە شوێنی خاچ و گۆڕەکەیە نەك چەند خانوویەکی بینراو, سەلاحەددینیش ئەو بۆچوونەی پێ باش بوو و چاوی لە (عمر بن الخطاب) بڕی کاتێك نەیروخاند لەکاتی ڕزگارکردنی (بیت المقدس)دا, لەهەمان کاتدا فەرمانی دەرکرد بە کردنەوەی بۆ هەرخاچ دروشمێك کاتێك سەردانی دەکات, بەرامبەر بە کرێیەکی دیاری کراو[104]. ئەمەش بۆخۆی جەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونی گەورە بوو لە حاڵەتی نەبوونی شەڕدا کە سەلاحەددین بۆ جێبەجێ کردنی ئامانجە سیاسییەکانی و خوڵقاندنی حاڵەتێکی دەروونی پڕ لە ترس و سەرسامی و بێزاری لە نێوان خاچ دروشمەکان, بەهەمان شێوەی سەلاحەددین.. لە کاتی گەمارۆدانی شاری (عکا)دا کە ماوەی دوو ساڵی خایاند لە (٥٨٥ك/١١٨٩ز) تاوەکو ساڵی (٥٨٧ك/١١٩١ز) لەماوەی پێشڕەوی هەڵمەتی سێیەمی خاچ دروشمەکان بەسەرکردایەتی سێ لە پاشا گەورەکانی ئەوروپا ئەوانیش (فلیب ئۆگستس)[105] پاشای فەڕەنساو (ریچاردی شێردڵ) پاشای ئینگلتەرا و

بەلام ئێمە پێمان وانیە کە ئەم شوێنە پیرۆزە زبلخانە بێت). (ناصر خسرو: س.پ, ل٧٤-٧٥"یاقوت: س.پ, مج٤/ ل٤٤).

١٠٤ العماد الکاتب: الفتح القسي, ل١٤٥-١٤٦.

١٠٥ فیلیب ئۆگستس: یان فیلیبی دووەم ن کە ناز ناوی (الفاتح یا الغازی) بوو کوڕی لویسی حەوتەمە، لەساڵی (٥٦١ك/١١٦٥ز) لە شاری غینیس لە دایك بووە، و لە ساڵی (٥٧٦ك/١١٨٠ز) ببووە پادشای فەرەنسا، بەشداری هەڵمەتی سێیەمی خاچ دروشمەکانی کرد بۆ ڕزگار کردنی قودس، شەڕی هەردوو پادشای ئینگلیترای کرد (هنری دووەم و ریچاردی شێردڵ)ی کوڕی و توانی سەربکەوێت بە سەریاندا، لە ساڵی(٦٢٠ك/١٢٢٣ز) کۆچی دوای کرد. (العسلی: فن الحرب الاسلامی، مج٤/ل٢٢٣، پەراوێزی (١)).

(فردریك بەربەرۆسا)ی ئیمپراتۆری ئەڵمانیابوون[106], لەو شێوازە ڕاگەیاندنە دەروونیانەی کە (فردریك بەربەرۆسا) بەکاری دەهێنا لەکاتی خۆئامادەکردن بۆ هەڵمەتی سێیەمی خاچ دروشمەکان نوسینی نووسراوێك بوو بۆ ئەو سەرکردانەی کە سوپاکەی بە وڵاتەکەیان تێدەپەڕێت وەکو پاشای (المجر- هەنگاریا) و ئیمپراتۆری (بیزنطی), (أسحاق أنجیلیوس)و سوڵتانی سەڵجوقی (قلج ارسلان)و نامەیەکی بە نوێنەرێك بە ناوی (هنري دییتز) نارد کە هەڕەشەو گوڕەشە بوو لە سەلاحەددین و داوای لێدەکرد هەموو (فەلەستین)یان بۆ بگێڕێتەوە و لە گۆڕەپانی (صوعن)[107] ڕووبەڕووی ببێتەوە. لە ساڵی (٥٨٤ك/١١٨٨ز) نوێنەری (بیزنطي)یە کان گەیشتە (نورمبرگ) لە ئەڵمانیا بۆ خۆئامادە کردن و کۆکردنەوەی پێداویستی تەواو بۆ کارئاسان کردنی تێپەڕ بوونی سوپای خاچ دروشمەکان بە وڵاتی ئیمپراتۆری (بیزنطی)دا. هەروەها لە ساڵی (٥٨٥ك/تشرینی دووەمی ١١٨٩ز) پاشای (المجر)و سوڵتانی (سەلجوقی) وەڵامی داواکاریەکەی (فریدریك بەربەرۆسا)یان دایەوە و پەیمانی هاوکاریان پێدا. بەڵام وەڵامی سەلاحەددین بەهێز بوو، دەربارەی ئەم وەلامە (سعداوی)دەڵێت : "گیانی ئازایەتی عەشایەری کوردی و دبلۆماسیەتی ئەیوبیی مصری پێوە دیارە".[108] ئەمەش بۆخۆی شێوازێکی راگەیاندنی دەروونی بوو کە سولتان سەلاحەددین لە دژی بەربەرۆسا پیادەی کرد. ڕاگەیاندنی جەنگی دەروونی لەکاتی شەڕدا هۆکارێکی گشت گیرو تەواوە لە هەڵوێستی سەربازی کە لە

١٠٦ گروسیة: س.پ, ل٧٦.

١٠٧ صوعن: ئێستا ناسراوە بە (صمان الحجر) لە ڕۆژهەڵاتی ڕووباری نیل لە وڵاتی مصر ئەو شوێنەیە کە فیرعەون و موسا بەیەك گەیشتن. بڕوانە (رنسیمان: س.پ, ج٣/ ل٣٣).

١٠٨ التاریخ الحربي ، ل٢١٨.

هەموو کاتێکدا کاریگەری هەیە[109]، هەڵدەستێ بە ڕووخاندنی ورەی هێزی دوژمن، هەروەها ڕاگەیاندنی دەروونی لەسەردەمی جەنگدا هەوڵدەدات بۆ ڕێگرتن لە ئەندامانی سوپاکەی بۆ ئەوەی نەچنە بەرەی دوژمنەوەو هەوڵدان بۆ ئەوەی دۆستەکانی دوژمن بێ لایەن بکات‌و کاریگەری کردنە سەر سوپای دوژمنەوە بەوەی کە بەرەنگاری هیچ سوودێکی نییە[110].

ئەمەی دواییان واتە ئیمپراتۆری ئەڵمانیا لە ماوەی بەڕێوە چوونی هەڵمەتی ناوبراودا جەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونی دژ بە سەلاحەددین بەرپا کرد، کاتێك نامەیەکی درێژی بۆ نووسی لە ساڵی (٥٨٤ك/١١٨٨ز) و داوای لە سەلاحەددین کرد دەست لە (بیت المقدس)و ناوچەکانی تری ڕۆژهەلات کە لەخاچ دروشمانی بووەوە هەڵبگرێت، (فریدریك) سەلاحەددینی لە مەترسی ئەنجامەکانی ئەم شەڕە ئاگادار کردەوە[111]، کەچی سەلاحەددین لەهەمان ساڵدا بەرامبەر بەوە بەجەنگێکی ڕاگەیاندنی دەروونی لە ڕێگەی نامەیەکی درێژەوە وەڵامی نامەکەی (بەربەرۆسا)ی دایەوە، نامەیەك کە حەماس‌و هێزو متمانەی سەرکەوتنی لێ ئەڕژا، کە بۆخۆی نیشانەی دیبلۆماسیەتێکی بەرزو گرنگیدانێکی بەرفراوان بوو بەسیاسەتی نێو دەوڵەتی هاوچەرخ دووپاتی کردەوە کە سوورە لەسەر بە زۆر گێڕانەوەی (صورو طرابلس و أنطاکیا)و ئەو قەلایانەی خاچ دروشمەکان کە لەڕۆژهەلاتدا ماون، ئەگەر زوو بەزویی سەرکردەکانی خۆ بەدەستەوە نەدەن. هەروەها سەلاحەددین ئاماژەی بۆ پەڕینەوە لە دەریای ناوەڕاست کرد بۆ

109 نصر: س.پ، ج١/ ل١١٠.

110 رشتی: س.پ، ل٢٧٣.

111 لەبەر ئەوەی زۆرێك لەگەلانی ئەورووپا هاوکاری دەبن و شان بەشانی هێرش دەکەنە سەر ڕۆژهەلات‌و قەلاو شوێنەکانیان تەختی زەوی دەکەن و ماڵ‌و گێڵگەکانیان وێران دەکەن، ژنەکانیان دەبن‌و مناڵەکانیان هەتیو دەخەن.

داگیرکردنی خودی ئەورووپا، ئەگەر (بەربەرۆسا) پێ لەسەر هەڕەشەکردن لەسەر ئاشتی‌و ئاسایشی ناوچەی ڕۆژهەلاتدا هەڵنەگرێت[112].

(ڕیچارد شێردڵ) شێوازێك لە شێوازەکانی جەنگی ڕاگەیاندنی دەروونی بەکارهێنا کە بریتی بوو لە کاری چەواشە کاری‌و فرت‌و فێڵ بۆخۆی‌و جارێکیان نوێنەری خۆی ڕەوانەی لای سوڵتان سەلاحەددین کرد[113]. پاشان خاچ دروشمەکان ناچار بوون کە لە (الرملە) ساڵی (٥٨٨ك/١١٩٢ز) بکشێنەوە و بۆ داواکردنی ڕێککەوتن‌و ئاشت بوونەوەو نوێنەریان نارد، کشانەوەی ڕیچارد کاردانەوەیەکی گەورەی هەبوو لە نێو ڕیزی موسڵمانەکان‌و سەلاحەددین هەناسەیەکی پیا هاتەوەو ورەی سەربازەکانیشی بەرزببۆوە[114]. وەکو لەم ئایەتەدا هاتووە: { وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ }[115] (ڕیچارد) نامەیەکی بۆ سەلاحەددین نارد، تێیدا هاتبوو "موسڵمانەکان هیلاك بوون‌و وڵات وێران بوو، موڵك‌و ماڵێکی زۆر بە فیڕۆ درا، خەڵکێکی زۆر کوژرا، ئەم کارەش هەقی خۆی بردو هیچ باسێك نەماوە تەنیا قودس‌و خاچ نەبێت. قودس پەرستگامانەو هەرگیز دەستبەرداری نابین‌و هەمووشمان لە پێناوی بکوژرێین وازی لێ ناهێنین، وڵاتەکان هەمووومان بۆ دەگێڕنەوە، و خاچی خاچان لای ئێوە تەنیا دارێکە هیچ بەهایەکی نییە، بەلام لای ئێمە زۆر پیرۆزەو سوڵتانەکان بۆ فەرمانڕەوایی بەکاری دەهێنن، دەمانەوێ لەو

112 سعداوي: الحرب والسلام، ل٢١–٢٢.

113 العماد الكاتب: الفتح القسي، ل٥٠١" ابن شداد: س.پ، ل١٥١.

114 ألمقريزي: السلوك، ج١/ ل١٠٩" عاشور: الحركة الصليبية، ج٢/ ل٨٩٣.

115 واتە :"ئەگەر داوای شەڕبەسیان کرد، قبولی کەو هەرخۆت بە خودا بسپێرە" هەر خۆی گوێدێر و زانایە"، سورەتی ئەنفال، ئایەتی ٦١، وەرگێڕاوی مامۆستا هەژار.

هیلاکیه پشوو بدەین"[116]. هەروەها (ڕیچارد) لەکاتی دانوساندنەکانی لەگەڵ سوڵتان سەلاحەددینی ئەیوبی شێوازی هەڕەشەو زۆری بەکار دەهێنا, بۆ نموونە بە سەلاحەددین دەڵێ: "بە دواکەوتنم لەخۆبایی مەبە, بەران دوا دەکەوێ بۆ ئەوەی قۆچ بووەشێنێ"[117].

سەلاحەددین لە وەلامدا وتی: "قودس چۆن هی ئێوەیە ئاوا هی ئێمەشە,و لای ئێمە زۆر پیرۆزترە وەکو لای ئێوە, چونکە پێغەمبەرمان (د.خ) لەوێوە چوو بۆ ئاسمان و شوێنی کۆبوونەوەی فریشتەکانە, و باوەڕ ناکەم هیچ کاتێك وازی لێ بهێنین و ناکرێ باسی ئەو شتە لای موسڵمانەکان بکەین, بەلام ولاتەکانیش لە بنچینەدا هی ئێمەن و ئێوە بەشێوەیەکی کتو پڕ دەستان بەسەریاندا گرت, کەبەهۆی لاوازی ئەوکاتەی موسڵمانەکانەوە بوو, و لەناو چوونی خاچیش بەدەستی ئێمە کارێکی مەزنە, و ناتوانین واز لە هیچ شتێك بهێنین ئەگەر لە بەرژەوەندی گشتی موسڵمانان نەبێت"[118].

ئەگەر ناوەرۆکی هەردوو نامەکە شی بکەینەوە دەبینین نامەی یەکەم بۆنی دۆڕاندنی لێ دێت لەلایەن (ڕیچارد)ەوە، کە ئاماژە بۆ هێما ئایینیەکانیان دەکاتو وەکو قودس و ئامادەن لە پێناویدا فیداکاری بدەن و بەوە کۆتایی پێ دێنێت کە سەلاحەددین خاچەکەیان پێ بداتەوە, و نامەی دووەم بە زمانێکی پڕ لەهێزو (منطق-لۆژیك) وەلامی دەداتەوە و باسی مافێکی ڕەوای موسڵمانەکان دەکات. هەردوو نامەکە بەزمانێکی پڕوپاگەندەی ئایینی نوسراون کە لە ناوەرۆکدا باس لەترسو تۆقاندن دەکەن لە پێناو بەدەستهێنانی دەسکەوتو شکانی بەرامبەر.

---

١١٦ ابن الفرات: س.پ, م٤ ج٢/ ل٣٩.

١١٧ بڕوانە (ابن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٩٠-٣٩١).

١١٨ ابن الفرات: س.پ, م٤ ج٢, ل٣٩-٤٠.

بەشی پێنجەم
شێوازەکانی تری جەنگی دەروونی

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

شێوازەکانی تری جەنگی دەروونی

هـیچ سـنوورێکی دیـاریکراوو شـێوازێکی تایبـەت بـۆ جـەنگی دەروونـی نییە, بەڵکو هەموو ئەم هۆیانە دەگرێتـەوە کـە لـەپێکانی ئامانجدا بـەکاردێن و پێیـان دەوتـرێ شـێوازەکانی جـەنگی دەروونـی[1], لەگـەڵ ئەوەشـدا شێوازەکانی جەنگی دەروونی بۆتە زانیارییەکی گرنگ و پەیوەندی بەجەنگ و پڕوپاگەنـدە و توانـا و سـنوورەکانیەوە هەیـە[2], چونکە بـۆ ئیفلیج کردنـی ورەی دوژمن و کـەم کردنـەوەی توانـای لەجەنگداو تـرس خستنە نێو دڵـەوە بەمەبەستی خۆ بەدەستەوە دانیان, ئەم جۆرە جەنگە لەشەڕو ئاشتیدا هـەر بەردەوامـەو پـێش ڕوودانـی شـەڕ بەمەبەسـتی دابەزانـدنی ورەی دوژمـن و ناچـارکردنی بـۆ خـۆ بەدەسـتەوە دان بـەکاردێت[3], چـەندین لایـەنی ژیـان دەگرێتـەوە لەوانـە سیاسـەت و ئـابووری و کۆمەڵایـەتی ... تـاد, هـەروەها جـەنگی دەروونـی بەترسـناکترین جـەنگ دادەنرێـت و بـۆ بەدەسـتهێنان و جێبـەجێکردنی پلانێکـی سـتراتیژی, چـونکە بـەکارهێنانی پلانێکـە بەمەبەسـتی کارکرنـە سـەر ڕاو سـۆز و ڕەفتـاری کۆمەڵـە کەسـێك پیـادە دەکرێـت[4], لەسـەردەمی دەوڵـەتی ئـەیوبی و بەتایبـەتی لەسـەردەمی سـوڵتان سـەلاحەددین دا چـەندین جـۆری جـەنگی دەروونـی و شـێوازەکانی زۆر بـە لێوەشاوەیی بەکارهێنراوە, و کاریگـەری جەنگە دەروونییـەکانی هاوشـان و پاڵپـشتی سـوپا چـەکدارەکەی بـووە, بـەکارهێنانی ئـەم جـۆرە جەنگـەو شـێوازەکانی هاوشـانە یـان لەگـەڵ مەبەسـتەکانی جـەنگی دەروونـی و

١ الدباغ: المرجع فی الحرب النفسية, ل ٥٩.
٢ الدباغ: علم النفس العسكری, ل١٧٨.
٣ زهران: علم النفس الاجتماعي, ل ٣٥٦.
٤ عبدالله: الحرب النفسية و الشائعات, ل١٥.

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

تاقیکردنەوەکانیـدا یـەك دەگرێتـەوە, ئـەم تاقیکردنەوانـە لـە جەنگـەکانی سـەلاحەددینی ئـەیوبی دا دژی خـاچ دروشمـەکان بەتـەواوی ڕەنگـی داوەتـەوە[5], ئـەو کارانـەی کـە سـوڵتان سـەلاحەددین لـەوڵاتی شـام و مصرو ناوچەکەدا کـردی, پراکتیـزە کردنێکـی سـەرکەوتووی جـەنگی دەروونـی بـوو شان بەشانی ئەو جەنگانەی کە سوپاکەی دەیان کرد.

بۆیـە بەدەسـت هێنـانی ئـەم سـەرکەوتنانەی لەبـەرەکانی شـەڕدا بـۆ پیـادەکردنی (جـەنگی دەروونـی) دەگەڕێتـەوە, بـەڵام لەسـنوورو چوارچێوەیەکی دیاریکراودا, کە لەخزمـەت ئـەو ئامانجانـەدا بێـت کـە هێـزە چەکدارەکانی هەوڵی بەدەست هێنانی دەدەن[6].

٥ نوفل: الحرب النفسية من منظور اسلامي, ل١٩٣.
٦ العسلي: فن الحرب الاسلامي, مج /٢ ل٢١٢ – ٢١٣.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

باسی یەکەم: جەنگی دەروونی بەهێزکراو Reinforced

ئـەو جەنگــە دەروونیەیــە کــە ئاڕاســتەی گــەلانی ناوچــە ڕزگــارکراو و داگیرکراوەکان دەکرێت, لەگەڵ بوونی چەندین ئامانج بۆ بەهێزکردنی کردە سەربازییەکان لەهەرێمی داگیرکراوی دوژمندا [7], ئەوەش بۆ بەدەستهێنانی فــراوانترین بــوار لەهەماهــەنگی کردنــی مەدەنییــەکان لەگــەڵ هێزەکــانی (سوپادا), کە هەوڵ دەدات بۆ چەسپاندنی کۆڵەکەکانی ئەو سەرکەوتنانەی کە جەنگی دەروونی ستراتیژیو تاکتیکی بەدەستیان هێناون و گۆڕانی ئەم سەرکەوتنانە بۆ ڕاستیەکی تەواوو نەگۆڕ[8], ڕێگەکانی ئەم بوارەش بریتین لە بەشــداریکردنی کــەرتی خزمــەتگوزاری و بڵاوکردنــەوەی ڕێنماییــەکان بــۆ پاراستنی ئاسایشو ئارامی و بڵاوکردنەوەی ڕاستیەکان و بەرپەرچدانەوەی پڕوپاگەنــدەو درۆو بایــەخ دان بــەو کارانــەی کــە لەپاشــەڕۆژدا دوای تــەواو بوونی شەڕ دەکرێن[9].

سەلاحەددین ئەم جۆرە جەنگە دەروونیەی پیادە دەکرد, بۆنمونە پاش وەرگرتنی دەسەلات لە ولاتی مصر توانی لە ماوەیەکی زۆر کەمدا خۆی پــێش بخــات و هــەموو کاروبــاری مــصری خــستە ژێــر دەســتی خۆیــەوە, هەروەها بە ڕەوشتێکی باش لەگەڵ مصریەکاندا دەجولایەوە و زۆر ڕێزی لێدەگرتنو ماڵو دارایی بەسەردا دابەش دەکردن[10], لەچوارچێوەی ئەو

7 الدباغ: علم النفس العسكري, ل١٧٩.

8 عبدالله: س.پ, ل١٨.

9 الدباغ: المرجع فى الحرب النفسية, ل ٤٩.

10 أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢١٧" أبن شداد: س.پ, ل٤٩" أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٧" المقريزي: الخطط, ج١/ ل٣٥٤" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٧" رفعت: س.پ, ل١٦٤.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

جەنگــە دەروونیەیــە بــەهێز کــراوە لــەناو هــەموو ئــەو باجو ســەرانەیەدا کەلەسەردەمی خەلافەتی فاتمیەکاندا لەسەریان دانرابوو, توانی خۆی بکات بە خۆشەویسترین کەس, ئەویش بە لابردن یان سوککردنی باجو سەرانە لەسەریان[11]. هەروەها بەتاڵ کردنەوەی ئەو باجانە کەببوون بار گرانی لەسەر کۆمــەڵگا هــەروەك ئــەوەی مــیری شــاری (مکــە) بــە ســەر حاجییــەکانی ســەپاندبوو, هــەروەکو (ابــن الاثــیر)دەڵێــت: "گــەورەی (مکــە) فەرمانیدابوو پێشەکی حاجییەکان باجیان لە (جدە) بدەن"[12], بەم کارەش ستەمێك بوو کــەوتبووە ســەر حاجییــەکان, پاشــان ســوڵتان ســەلاحەددینی ئــەیوبی ئــەم یاســایانەی هەڵوەشــاندەوە بەچــەند شــتێك, قــەرەبووی بــۆ گــەورەی شــاری (مکــە) کــردەوە, لەوانــە هــەموو ســاڵێك بــاری (٢٠٠٠) دوو هــەزار عەلبــە دانەوێڵــەی بــۆ ڕەوانــە دەکــرد, بــەو مەرجــەی بەســەر خــەڵکی شــاری (مکــەو مدینــە)دا دابەشــی بکــات, بــەم کارەش ســوڵتان ســەلاحەددین ئــەو گرانییــەی لەسەر خەڵك لابرد, بە ماڵی (بیت المال) قەرەبووی کردەوە بۆ خەڵکی ئەم دوو شــارە, بەهــەمان شــێواز لەگــەڵ دانیــشتوانی شــامو ناوچــەکانی تــر ئــەو کارانەی دەکرد[13].

11 أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٠٢" ابن قاضى شهبة: س.پ, ل٢١٥" مجهول: مخطوطة تاريخية عن الدولة الايوبية, نسخة مصورة عن نسخة مكتبة الاوقاف في الموصل, ورقة ١٧. بڕوانە پاشكۆی ژمارە (٣).

12 الكامل, مج٧/ ل٢٠٢.

13 لە کۆتایی دەوڵەتی فاتمی دا بڕی ئەو باجانە لە رادەبەدەر بووە (القلقشندى: صبح الاعشى،ج٣/ ل٤٦٦)، هەموو شتێکی دەگرتەوە کە کڕین و فرۆشتنی پێدەکرا، تەنانەت ئاوی خواردنەوەی روباری (النيل)یشی لێ بەدەر نەبوو.(ابن جبير: س.پ، ل٣١)، سەرەڕای دانانی باج لەسەر حاجیەکان لە کاتی حەج کردن (ابن خلدون: المقدمە، ل٢٨١)، هەروەها گەڕیدەی ئەندەلوسی (ابن جبير) باس لەوە دەکات کە لەکاتی سەردانەکەی ساڵی (٥٧٨ك/١١٨٢ز) دا بینیویەتی دەڵێت: "یەکەم شت کە بینیمان لە رۆژی دووەمدا لە کاتی دابەزینمان لە شاری ئەسکەندەریە هاتنی کارمەندانی (ئەمینداری کەشتیەکان) بوون بۆ ناو کەشتیەکان لەلایەن سولتانەوە بۆ دەستنیشانکردنی هەموو ئەو کالاّ و کەل و پەلانەی کە تیایدا بووە، پرسیاریان لە هەموو حاجیەکان دەکرد لەبارەی هەموو ئەو کالاّ و شمەك و دراوانەی پێیان بوو بۆ دانی

کاتێك خاچ دروشمەکان زانیان سەلاحەددین کراوەتە وەزیر، زۆر دڵگران بوون، بۆیە هەڵمەتیان بردە سەر (دمیاط و غزة) و گەمارۆیان دان، بەڵام سەلاحەددین توانی تێکیان بشکێنێت، و بەوەشەوە نەوەستا ڕۆیشت تاکو بەندەری (عقبە)شی ڕزگارکرد کە دەکەوێتە سەر دەریای سوور لە دەروازەی مصر[١٤].

بەمە ڕێگای حاجییەکانی مصر کرایەوە و هاوکات بەبێ ترس دەیان توانی هاتووچۆ بکەن، دوای ئەوەی (مکوس)[١٥]ی لەسەر هەڵگرتن و بازرگانی مصری ئازاد کرد و بەهیچ شێوەیەك باج و گومرگ لە هەندێ لەو کاڵاو شت و مەکانە وەرنەدەگیرا[١٦]، لەچوارچێوەی ئامانجە دەروونییە بەهێز کراوەکەییدا ئەم شێوازە دەروونییە لای خەلیفەو مصریەکان خۆشەویستی کرد، وای لە خەڵکی مصر کرد کەدەست لە مەزهەبی شیعە هەڵبگرن و بچنە ژێر ئالاَی دەوڵەتی ئەیوبی بەسەرکردایەتی سەلاحەددین، و ببنە سەربازی خەبات کار بۆ بەرهەڵستیکردنی خاچ دروشمەکان و زاڵبوون بەسەر هەموو ئاژاواچیەکاندا[١٧].

زەکات"، (رحلە ابن جبیر، ل١٣٠)، رەسمی مکوسی سەر حاجیەکان بەردەوام بوو تاکو لە سەردەمی سولتان سەلاحەددینی ئەیوبیدا لابرا، لە ساڵی (٥٦٧ك/١١٧١ز) سوڵتان سەلاحەددین زۆربەی مکوسە نا شەرعیەکانی سەردەمی فاتمیەکانی لە مصر و قاهیرەدا لابرد. (رحلە ابن جبیر، ل٣٠" أبو شامة: الروضتین، ج١/ ل٣٢٠" النویري: س.پ، ج٢٨/ ل٣٥٩" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل١٣" بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە اسماعیل: بازرگانی میسر لەسەردەمی سەلاحەدینی ئەیوبیدا).

١٤ أبن الاثیر: الکامل، مج٧/ ل٢٠٧" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل١٤.

١٥ مکوس: باجێکی سەرانەیە لە حاجیەکان وەردەگیرا کە بڕی (٧,٥) حەوت دینارو نیوی مصری بوو. (أبن جبیر: س.پ، ل٣٠-٣١).

١٦ أبو شامة: الروضتین، ج١/ ل٢٠٥" النویري: س.پ، ج٢٨/ ل٣٦٦" الصفدي: س.پ، ج٢٩/ ل٦١.

١٧ أبن الاثیر: الکامل، مج٧/ ل٢٠٢" أبن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٧٢" نوري: سیاسة صلاح الدین، ل١٠٨-١٠٩.

بۆ نمونە سوڵتان سەلاحەددین بۆجێبەجێ کردنی ئامانجە دەروونییە بەهێز کراوەکەی خۆی، دەستی بە ئاوەدان کردنەوەی مصرو کردنەوەی نەخۆشخانەو دروستکردنی شورا کردو گەلێ خزمەتگوزاری تری ئەنجامدا. هەروەها بۆ بڵاوکردنەوەی مەزهەبی سوننی و گرنگیدان بە فقهی شافعی چوار خوێندنگای بەناوی (الناصریە[١٨] والمالکیە[١٩] و السیوفیە[٢٠] و الصلاحیە[٢١])وە کردەوە، هەروەها (بیمارستان)ەکانی[٢٢] چاککردەوە[٢٣]. بەم شێوەیە هەر لەیەکەم ڕۆژەوە دەستی کرد بە ڕێگە خۆش کردن، بۆ لابردنی فەرمانڕەوایی فاتمیەکان و مصر بچێتە ژێر ئالاَی دەوڵەتی ئەیوبی و ڕزگارکردنی لە هەموو مەترسیەك، کە لەلایەن خاچ دروشمەکانەوە ڕووی تێبکردایە[٢٤].

سەلاحەددین لە شاری دیمەشق شێوازێکی نوێ لە شێوازە بەهێز کراوە دەروونییەکانی گرتە بەر، هەوڵیئەدا لەچوارچێوەی ئامانجە دەروونییەکانی لایەنگری گەل بۆخۆی مسۆگەر بکات، یەکسەر فەرمانی خەرج کردن و دابەش کردنی پارەی بەسەر گەلدا دەرکرد[٢٥]، و داوای لادانی باج و هەڵوەشاندنەوەی ئەو لایەنە دزێوو خراپانەی کرد لەپاش مردنی (نورالدین

---

١٨ ألنویري: س.پ، ج٢٨/ ل٣٦٣.

١٩ المالکیة: پێی دەوترا (القمحیة)، المقریزي: الخطط،ج٤/ ل١٩٣-١٩٤.

٢٠ المقریزي: الخطط،ج٤/ ل١٩٦.

٢١ السیوطي:حسن المحاضرة في اخبار مصر و القاهرة، ج٢/ ل١٤٢.

٢٢ بیمارستان: وشەیەکی فارسیە لە دوو بڕگە پێك هاتووە، (بیمار)بە واتای نەخۆش، و (ستان) بە واتای شوێن یان جێگا، واتا شوێنی نەخۆش،(المقریزي: الخطط،ج٤/ ل١٩٤" أبن منظور: لسان العرب، ج٦/ ل٢١٧" الشیال: تاریخ مصر الاسلامیة، ج٢/ ل٥٢" عیسی بك: تاریخ البیمارستان في الاسلام، ل٤).

٢٣ ألنویري: س.پ، ج٢٨/ ل٣٦٣.

٢٤ ألنویري: س.پ، ج٢٨/ ل٣٦٤" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٧٢.

٢٥ أبن واصل: س.پ، ج٢/ ل١٩-٢٠" أبن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٢٢" العسلي: فن الحرب الاسلامي، مج٤/ ل١١٢.

محمـــود) هـــاتبووه كايـــەوە, كاربەدەســـتانو لايەنـــە بەرپرسەكانيـــشى لـــە جێبـەجێ كردنـى بڕيـارە نوێيـەكانى ئاگـادار كـردەوە[26] , وەك هەوڵـدانێك بـۆ ئـەوەی ڕێـزی خـەڵكی ديمەشـق مـسۆگەر بكـات و لـەڕووی دەروونـیو مەعنەوييـەوە كاريگـەريان لێبكـات و كـار بـۆ حـوكمی نـوێ بكـەن كـە سەلاحەددين دەيبات بەڕێوە[27] , لەبەر ئەوەی خۆی كەسێكی خودا پەرست بوو, هەروەها بۆ ئەوەی ڕەزامەنديان مسۆگەر بكات, هەوڵی ڕازيكردنـی زانا ئايينيەكانی دا, لەبەر ئەوەی زانا ئايينيـەكان شوێنێكی گەورەيان لە دڵی خەڵكيدا هەبوو ئەم كارەی كاريگەرييێكی گەورەی لەسەر دەروونـی خـەڵكی بەجێهێشت[28] , سـەلاحەددين سـەردانی مـاڵی داوەری داوەران (كمـال الـدين الـشهرزوری)ی[29] كرد, چووە ژوورەوەو سڵاوی خۆی لە خاوەن ماڵ كرد, هەرچـەندە خـراپ لەيـەكتر گەيـشتنێك لەنێوانيانداهـەبوو, كەچـی سەلاحەددين ئەمەی پشت گوێی خست، ئەمەش بۆ شهرزوری بەتايبەتی بۆ ديمەشقيەكان بەگشتی مانای ئەوپەڕی نيەت پاكیو ڕەوشت جوانی هەبوو[30] .

---

٢٦ أبن شداد: س.پ, ل٥٧" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٧٥" المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٦٨" ا.ر.جب: س.پ, ل١٢٥.

٢٧ الرهاوي مجهول: س.پ, ل٢٠٧.

٢٨ أبن شداد: س.پ, ل١٤–١٥" أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٣٦" ايليسيف: س.پ, ل٤٤٨" زكار: س.پ, ل٩٣.

٢٩ كمال الدين الشهرزوري: ناوی (محمد بن عبدالله بن قاسم)ە, لە ساڵی (٤٩٢ك/١٠٩٨ز) لەدايك بووە, لەسەردەمی (نور الدين محمود)دا داوەری داوەران (قاضي القضاة)بووە, واتا لەو كاتەی سەلاحەددين بەرپرسی پۆليسی ديمەشق بوو, زۆرجار كێشە دروست دەبوو لەنێوانيان لەكاتی بەڕێوە بردنی كاروباری ديمەشق, تاكو ساڵی (٥٧٠ك/١١٧٤ز) لە ديمەشق مايەوە, پێش مردنی ساڵی (٥٧٢ك/١١٧٦ز) داوای لە سەلاحەددين كرد كە (ضياء الدين)ی برای لە شوێنی دامەزرێنێت, سوڵتان وەڵامی داواكارييەكەی دايەوە, ئەمەش بەڵگەيە لە چاكی پەيوەندی نێوان هەردوولا. (أبن الجوزي: المنتظم, ج١٠/ ل٢٦٨" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢٠" التكريتي: الايوبيون في شمال الشام والجزيرة, ل٧٧.

٣٠ أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٥٥" أبن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل٧٣.

داوەری داوەران جـوانترين پێـشوازی لێكـرد و پابەنـد بـوونی خـۆی بـۆ ڕايگەياند لە نێو كۆبوونەوەی ئامادە بوواندا ڕاگەياندو وتی: "دڵنيابە بڕيار بڕيارتـە, وڵات وولاتـی خۆتـە"[31] , ئـەم وشـانە ڕاگەيانـدنێكی گـشتی بـوو بـۆ ديمەشقييەكان بە پابەند بوونێكی ڕەها بۆ سوڵتان سەلاحەددين, ئەمەش ئەنجامی ئەو شێوازە بەهێز كراوە بوو كە بەرامبەر خەڵكو زاناكانی شام بەمەبەستی ڕاكێشانو يەكخستنی هێزەكانيان لەژێر ئالای خۆيدا بەكاری هێنا بۆ تێكۆشانی درێژخايەنی خۆی دژ بەخاچ دروشمەكان. هەر كاتێك سەلاحەددين دەچووە ناو قەلايەك يان شارێك لەو قەلاو شارانەی كەسەر بەيـەكێك لـەو مـيرە موسـڵمانانەی لـە سـەنگەری دژ بـە ئـەودا بـوون, ئـەوە لێبوردنی گشتی بۆ خەڵكی ئەو شوێنانە ڕادەگەياند, نموونەش لەسەر ئەو شـــارانەی لێبوردنيـــان بـــۆ دەركـــراوە, شـــاری ديمەشـــق لـــە ســـاڵی (٥٧٠ك/١١٧٤ز)دا ئەو كارەی سەلاحەددين ڕێگەی بۆ ڕاكێشانی سەرنجو ڕێـزی خـەڵك خۆشـكرد, لەهـەمان كـات بـووە هانـدەرێك بـۆ خـەڵكی نـاو قەلاكەيان تا خۆ بەدەستەوە بدەن, لەبەر ئەوەی پێشتر لە پەيڕەو كردنی ئەو سياسەتە دڵنيا بوون. بۆ نموونە خاوەنی هەردوو قەلای (حصن كيف)[32] و (الرهـا) سـاڵی(٥٧٨ك/١١٨٢ز) بـەم شـێوەيە مليـان بـۆ سـەلاحەددين كەچكرد[33] .

سەلاحەددين بەزۆری ئەم جۆرە جەنگە دەروونيەی بەكاردەهێنا, بۆ نمونە هەر قەلايەك يان شارێكی دەخستە ژێر ڕكێفی خۆيەوە جگە لەيەك مەرج

---

٣١ أبن العماد: س.پ, ج٤/ ل٢٤٣" سعداوي: التاريخ الحربي, ل٥٩.

٣٢ حصن كيف: شارۆچكەو قەلايەكی مەزنە، دەڕوانێتە سەر ڕووباری ديجلەلە نێوان ئامەد و جەزيرەی (ابن عمر) لە ديار بەكر. (ياقوت: س.پ، مج٢/ل١٥٣).

٣٣ أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٣٢, أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل١٣٦" المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٦٧–١٦٨.

هیچ مەرجێکی تری بەسەر خەڵکەکەیدا نەدەسەپاند, ئەو مەرجەش ئەوە بوو لەکاتی گرفتو ئاڵۆزیەکاندا, و دەبوایە سەربازەکانی شارەکە پشتگیریو هاوکاری سوپای سوڵتان بکەن, و لەهەمان کاتدا شارەکەشی بە هەموو ئەو سەروەتو سامانەوە کە تیایەتی بۆ خەڵکەکەی بەجێ دەهێشت, نمونەش لەسەر ئەم کارانەی سەلاحەددین زۆرە, وەکو شاری (حلب) کە لە ساڵی (٥٧٩ك/١١٨٣ز)دا خستیە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە و هیچ مەرجێکی بەسەر ئەتابکی ئەو شارەدا کە (عماد الدین زنکی)[٣٤] بوو نەسەپاند[٣٥], جگە لە ناردنی ئەو سەربازانەی کە لەخزمەتی داگیرکەراندا بوون بۆ (خۆپیشاندانو ئامادەبوون بەرامبەر داگیرکەر)[٣٦], بێگومان ئەو شێوازە دەروونییە زۆر لە شارە موسڵمانەکانی ناچار کرد ملکەچی سەلاحەددین بنو پەنا نەبەنە بەر جەنگ, لێبوردن بۆ هەرکەسێك بوو کە بەبێ شەڕ خۆی بەدەستەوە بدایە, بەمەرجێك کە لەکاتی بوونی هەڕەشەی دەرەکیدا سەربازەکان یەك بنو بەباشی هاوکاری بکەن وەك چۆن لە قەڵای (حصن کیف)دا ئەمە ڕوویدا.[٣٧]

پاش ئەو سەرکەوتنە مەزنەی سەلاحەددین لە شەڕی (حطین)دا بەدەستی هێنا, هێزەکانی بەرەو پێش چوون بۆ بەندەری (عکا), خەڵکەکە بەبێ شەڕ لە (جمادی یەکەمی ساڵی (٥٨٣ك/١١٨٧ز) خۆیان دایە دەست

٣٤ عماد الدین زنکی: ناوی (عماد الدین زنکی بن قطب الدین مودود بن عماد الدین زنکي) ناسراوە بەخاوەنی شەنگار, لەپاش کۆچی دوایی (الملك الصالح اسماعیل) بوو بە والی (حلب), سوڵتان سەلاحەددین لە ساڵی (٥٧٩ك/١١٨٣ز) گەمارۆی شاری (حلب)ی دا, پاش ماوەیەك عماد الدین زنکی ناچار بوو شاری (حلب)ی دا بەدەستی سوڵتان سەلاحەددین بەرامبەر (شەنگار, نصیبین, خابور, الرقە, سروج). (ابن خلكان: س.پ, ج٢/ ل٣٣٠-٣٣١" ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل١٤٤).

٣٥ ابن العدیم: زبدة الحلب, ج٣/ ل٧٠" ابن شاهنشاه: مضمار الحقائق ل١٤٤-١٤٧.

٣٦ أبو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٤٣.

٣٧ ه.س, ج٢/ ل٤٢.

سەلاحەددین, خاچ دروشمەکان بەرەو شاری (صور) هەڵهاتن, پاشان سەلاحەددین توانی دەست بەسەر قەڵاو شارەکانی (تبنین[٣٨], صیدا, جبیل, بیروت) ی دەوری (عکا)شدا بگرێت,[٣٩] بەم جۆرە خاچ دروشمەکان لەو شێوازە جەنگە درەوونیەی کە سەلاحەددین بۆ دەست بەسەراگرتنی شارو قەڵاکان پەیڕەوی دەکرد, دەترسان.... یەکەم جار ڕووی دەکردە ئەو شارانەی دەکەوتنە کەنارەوە بۆ ئەوەی ڕێگە لە گەیشتنی هەر یارمەتیەك بگرێت وەکو لەهێرشی (بیت المقدس)دا ڕوویدا[٤٠], هاوکات ڕێگەشی بۆ گرتنی خۆش بکات, پاش ئەمە بەکەناردا بەرەو شاری عسقلان پێشڕەوی کرد و دوای (١٤) چواردە ڕۆژ گەمارۆدان دەستی بەسەردا گرت[٤١], بە گرتنی شاری (عسقلان) سەلاحەددین گەمارۆی خستە سەر شاری قودس و کۆسپی خستە نێوان خاچ دروشمەکانو ئەو یارمەتیانەی کە لەکەناری دەریاوە بۆیان دەهات.

پاش خۆبەدەستەوەدانی (الرملة, الداروم, غزة, مشهد ابراهیم الخلیل, یبنی[٤٢], بیت لحم, بیت جبریل[٤٣], النطرون) ڕووی کردە قودس[٤٤], بێگومان سوڵتان سەلاحەددین لەچوارچێوەی ئامانجە دەروونیە بەهێز کراوەکەیدا, نیازی وابوو بە خراپە بەرەنگاری قودس نەبێتەوە و ئازاری پێنەگات, بۆیە

٣٨ تبنین: شارۆچکەیەکە لە چیاکانی (بنی عامر) دەڕوانێتە سەر شاری بانیاس لە نێوان دیمەشق و صور.(یاقوت:س.پ،مج١/ل٤٣١)

٣٩ أبن الاثیر: الكامل, مج٧/ ل٣٢٨-٣٣٠" النویري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٠١.

٤٠ غنیم: س.پ, ل٣٨.

٤١ أبن الاثیر: الكامل, مج٧/ ل٣٣٢" أبن شداد: س.پ, ل٩١" عاشور: الحركة الصلیبیة, ج٢/ ل٨١٩.

٤٢ یبنی: شارۆچکەیەکە لە نزیك (الرملة). (یاقوت: س.پ, مج٤/ ل٤٩٥).

٤٣ بیت جبریل: شارۆچکەیەکە لە نێوان (غەزەو بیت المقدس) هەروەها پێی دەوترێت بیت جبرین. (یاقوت: س.پ, مج١/ ل٤٠٨).

٤٤أبن الاثیر: الكامل, مج٧/ ل٣٣٢" ألنویري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٠٢.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

بۆ چوونە ناو شاری قودس ڕێگەی ڕێکەوتن نەك هێزی هەڵبژارد تاکو کاولکاری ڕوونەدات[٤٥], و ئەتکی شوێنە پیرۆزەکان نەکرێت, بۆ ئەوەی لەدوای دەست بەسەرا گرتنی قودس دانیشتوانی شارەکە لەجێ بەجێ کردنی پڕۆژەکانی هاوکارو یارمەتیدەری بن نەك دژی بن[٤٦].

بەڵام خاچ دروشمەکان گوێیان نەدایە, و خۆیان ئامادەی شەڕی مان‌و نەمان کرد, بەبێ ئەوەی تەماشای دوا ڕۆژ بکەن[٤٧], شارەکە (٦٠) شەست هەزار سەربازی خاچی تێدا بوو, لێ بڕان کە تا کۆتایی تنۆکی خوێنیان شەڕ بکەن‌و بەرگری بکەن[٤٨].

سوڵتان سەلاحەددینیش, بڕیاری‌دا بەهەر نرخێك بێت ئەم کارە گرنگە تەواو بکات‌و ئالای ئەیوبی لەسەر شاری قودس بەرزبکاتەوە[٤٩], بۆ ماوەی (٥) پێنج ڕۆژ تیپی سەرانسۆ کردنی نارد, بۆ ئەوەی شوێنە لاوازەکانی هێزی دوژمن دەست نیشان بکەن[٥٠], سەلاحەددین توانی یەکێك لەو ڕێسایانە جێبەجێ بکات کە ئەمڕۆ لە جەنگی نوێدا جێبەجێ دەکرێت, بۆیە لەهەر چوار لاوە ئابلۆقەی داو مەنجەنیقی ئاگر پرژێنی لێ خستە کارو تەنگی پێ هەڵچنین... وای لێکردن ئاوات بەمەرگی خۆیان بخوازن[٥١].

هەروەها ڕازی کردنی خاچ دروشمە شکست خواردوەکان بەوەی ئەم

---

٤٥ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٣"رفعت: س.پ, ل١٦٨.

٤٦ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٥.

٤٧ دشسنر: احفاد صلاح الدين الايوبي, ل٨٢"غنيم: س.پ, ل٤٠.

٤٨ أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢١٢-٢١٤.

٤٩ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل ٣٣٣" أبن شداد: س.پ, ل٩١" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢١١-٢١٧" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٠٥.

٥٠ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٣" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٢١٢" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٠٣" ابن العبرى: س.پ,ل٣٨٤.

٥١ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل١٢٥" أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٣" أبن شداد: س.پ, ل٩٢.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

شکستە شکستێکی یەکجارەکیە, ئەویش لە ڕێگای ترس‌و تۆقاندن یان بەزۆر ڕازیکردن, و بەرژەوەندیان لەوەدایە دان بەم دۆڕاندنە بنێن و هەماهەنگی لایەنی سەرکەوتووبن[٥٢].

یەکێك لە هۆکارەکانی سەرکەوتنی ئەم جۆرە جەنگە, دروست کردنی گیانی خۆ بەکەم زانینە لەلای دوژمن, کە ئەمەش دەبێتە هۆی کەم بەرەنگار بوونەوەیان[٥٣]. بەم شێوەیە مەدەنیەکان لە دوای داگیرکردنی شارەکەیان دەکەونە ژێر کاریگەری ئەم هەنگاوە, بە شێوەیەك وایان لێدێت کە ناتوانن هیچ کارێکی تێکدەرانە ئەنجام بدەن یان ببنە کۆسپ لە پێش داگیرکردنیان[٥٤].

دەرگاکانی شار لە ڕووی سوپای ئەیوبیدا کرانەوە و سوپاکە بە شادی‌و سەربەرزیەوە چووە ناو شار و لەپێش هەموو شتێکدا چوون ئەو خاچە ئاڵتونیە زەبەلاحەیان ووردوخاش کرد کە لەسەر گومەزە بەردینەکە (قبة الصخرة) قۆچیان کردبوونەوە, و ئالای ئەیوبیان لەسەر شارەکە بەرز کردەوە[٥٥], بەم شێوەیە سوڵتان سەلاحەددین توانی ئامانجی گەورەی خۆی‌و موسڵمانان بەدیبهێنێت, ئەویش (کارکردن بوو بۆ ڕزگار کردنی قودس) کە پێشتر باسمان لێوە کرد, بەڕێگای جەنگی دەروونی ستراتیژی‌و تاکتیکی بوو, سوڵتان لەئەنجامی ئەو کار و هەوڵانەوە سەرکەوتنەکەی کردە واقیعێکی سەپێندراو بەهۆی جەنگی دەروونی بەهێزکراو توانی بۆ

---

٥٢ السيد: س.پ, ل٦٧.

٥٣ السلسلة المرقمة ٢٩: الحرب النفسية, ل٩.

٥٤ عبدالله: س.پ, ل١٩.

٥٥ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٦" ابن شداد: س.پ, ل٩٢-٩٣" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٤٠٥" زكار: س.پ, ل١٤٩-١٥٠.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

ناوجەرگەی دانیشتوانی شاری قودس ئاراستەی بکات و توانی ئەو سەرکەوتنە گەورەیە ئەنجام بدات.

دوای ڕزگارکردنی قودس، سەلاحەددین سەربازەکانی لەگەڕەك و شوێنە جیا جیاکانی ناوشار بڵاوکردەوە بۆ پاراستنی ئەمن و ئاسایش و ڕێگرتن لەدزی و ئاژاوە گێڕی[56]، بەم شێوەیە ورەی موسڵمانەکان بەرز ببووەوە و بەڵام خاچ دروشمەکان کەوتنە کارتێکردنی هەرەس و شۆکەوە (الصدمە)، بەجۆرێك نەیانتوانی کردارێکی ئاژاوە گێڕی یان تەگەرەیەك بۆ پرۆسەی داگیرکردنەوە یان ڕزگارکردنەوەی شارەکە لەلایەن سەلاحەددین دروست بکەن[57]، سوڵتان سەلاحەددین پاش ئەوە فەرمان و ئامۆژگاری بۆ ڕێکخستنی پرۆسەی کۆکردنەوەی (فدیە– ڕزگارانە) لە خاچ دروشمەکان دەرکرد[58]، پیاوەتی و لێبوردن و بەزەیی و میهرەبانیەکی زۆری بەرامبەر خاچ دروشمەکان پیشاندا بەمەبەستی بەدەستهێنانی زۆرترین ڕیژەی پێویست لە هاوکاری خەڵکی لەگەڵ ئەیوبیەکاندا[59].

سوڵتان سەلاحەدین دوای ئەوەی سوپای دۆڕاوی لەناودا بە زوویی فەرمانی دەرکرد بۆ پێکهێنانی تیپێك بۆ بنیادنانەوەو ئاوەدان کردنەوە وەك بەشدارییەك لە کەرتی خزمەتگوزاری بۆ دانیشتوان و بانگەشە کردن بۆ چەند کارێك لە داهاتوودا بۆ سەرلەنوێ گێڕانەوەی و بنیادنانەوەی بۆ دۆخی جاران، پاش ئەوەی فەرمانی دەرکرد بۆ پاککردنەوەی بەردەکەی (بیت المقدس)، (قورئانەکانی) گواستەوە بۆ ئەوێ و خوێنەری بۆ

٥٦ أبن الاثير: الكامل، مج٧/ ل٣٣٥" عبدالقادر: القدس، ل٥٨.

٥٧ العماد الكاتب: الفتح القسي، ل٣٧.

٥٨ النويري: س.پ، ج٢٨/ ل٤٠٤" المقريزي: السلوك، ج١/ ل٢١٠" ابن تغري بردي: س.پ، ج٦/ ل٣٤" ألعليمي: س.پ، ج١٠/ ل٣٢٩.

٥٩ گروسیە: س.پ، ل٧٥.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

ڕێکخستن[60]. لەوێوە لەناو شاری قودسەوە سوڵتان سەلاحەددین توانی جەنگێکی دەروونی ئاڕاستە بکات کاتێك فەرمانی دەرکرد کە دەرگاکانی کڵێسەی (القیامە)[61] دابخات، ڕێگەی لە خاچ دروشمەکان گرت کە وەك مەنزەڵگایەك سەردانی بکەن[62]، مەبەستیش ئەوە بوو ڕازی بن چی بەڕازی بوون بێت یان ترساندن کە شکستەکەیان شکستێکی یەکجارییەو لە پاشیشدا هەست بەکەمی بکەن ورەیان بڕوخێت و ڕووبەڕوو بوونەوەیان بۆ سەلاحەددین لاواز بێت.

پاش ئەوە سوڵتان فەرمانی دەرکرد کە هەندێ دەزگای وەك (بیمارستان و خانەقا[63]) دامەزرێنن، هەروەها خوێندنگەی (الصلاحیە)ی بۆ خوێندنی فیقهی شافعی لە کڵێسەی (القیامە)، و شورای شاری سەر لەنوێ چاککردەوەو هەندێ بورج و سەنگەری بۆ زیاد کرد، و گۆڕستانی دەرگای (الساهرە)ی کە دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی (بیت المقدس)و گومەزی (یوسف) کە دەکەوێتە باشووری (فناء الصخرة–حەوشە بەردینەکە)و مزگەوتی شاخی توور (الطور)[64]ی چاککرد.[65]

٦٠ أبن الاثير: الكامل، مج٧/ ل٣٣٦" النويري: س.پ، ج٢٨/ ل٤٠٥.

٦١ قیامە یان قمامە: مەزنترین کڵێسەی خاچ دروشمەکان بوو لە (بیت المقدس)، دەکەوێتە ناوەڕاستی شارەکە، گۆڕستانێکی لێیە پێی دەڵێن (القیامە)، چونکە پێیان وایە کە (مەسیح) قیامەتی لەوێ هەستاوە، بەڵام ڕاستی ناوەکە قیامە نیيە بەڵکو قەمامەیە، چونکە زبڵخانەی دانیشتوانی شارەکە بوو، هەروەها لەسەر شورای شارەکە دەستی خراپە کارانیان دەبڕی و دزەکانیان تێدا لەخاچ دەدا، بەڵام کاتێك مەسیح لەخاچ درا (واتا ئەو کەسەی کە شێوەی لە مەسیح دەچوو) لەوکاتەوە ئەو شوێنە پیرۆز بوو لایان). (ناصر خسرو: س.پ، ل٧٤–٧٥"یاقوت: س.پ، مج٤/ ل٤٤).

٦٢ العماد الكاتب: الفتح القسي، ل١٤٥" المقريزي: السلوك، ج١/ ل٢١١.

٦٣ خانەقا: وشەیەکی فارسیيە لە بنچینەدا وتراوە (خونکاە) واتا ئە و شوێنەی پادشا نانی تیائەخوات، وە گۆشەی دەروێشەکان بووە. (المقريزى: الخطط، ج٤/ل٢٧١).

٦٤ طور: دێیەکە لە باشووری خۆرئاوای قودس، و ناوی چیایەکە لە (سیناء). (العماد الكاتب: الفتح القسي، ل٥٤).

٦٥ أبن الاثير: الكامل، مج٧/ ل٢٠٧" ابن شداد : س.پ، ل١٢٩" ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل٢١٧.

بەم جۆرە دەبینین سەلاحەددین پاش ڕزگارکردنی شاری قودس کاروباری ئەو شارەی ڕێکخست و لەچوارچێوەی ئامانجە دەرونیەکانیدا هەندێ دامو دەزگای گرنگی تیا دامەزراند, دڵنیابوونو ئەمانو پاکی بۆ گێڕایەوە و حاڵەتی عەقڵی لا خوڵقاندن کە ناتوانن هیچ کارێکی تێکدان یان ڕێگرییەك بۆ کارەکانی سەلاحەددین لەشاری قودسدا ئەنجام بدەن[٦٦].

٦٦ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٣٧" حسن: س.پ, ج٤/ ل١٠٧" العسلي: صلاح الدين الايوبي, ل١٧٠.

مه كتێبی بیر وهۆشیاری

باسی دووەم:جەنگی دەروونی بەرگری
Defensive

دەبێ جەنگی دەروونی بەرگری لەسەر شێوازێکی هونەری بنیاد بنرێت, بەو مەبەستەی سەرکەوتوو بێت لەبەرەنگار بوونەوەی دوژمن و هەوڵدان بۆ خستنەوەی دووبەرەکی لەنێو ڕیزەکانی دوژمنو بلاّوکردنەوەی گیانی دۆڕاندن و شکستو ڕووخاندنی ورە[٦٧] , ئەم جەنگە هەموو هەوڵەکانی ئاڕاستەی دوژمنەکانی دەکات بەمەبەستی ڕووخاندنی ورەیان, ئەویش زیاتر ئاڕاستەی بیری سەربازەکان دەکرێ بۆ خۆبەدەستەوە دانیانو هەڵنەستانیان بەهیچ چالاکییەك بۆ ئەو بەرەیەی بۆی دەجەنگن, سەرەڕای ئەمانەش هەوڵدان بۆ بەگژا چونی دوژمن لەنێوان خۆیان و هەوڵ دان بۆ ڕووخاندنی ورەو دامرکاندنی هیممەتی سەربازو سەرکردەکانیان[٦٨] .

دوای ئەوەی سەلاّحەددین وەزارەتی مصری گرتە دەست, خاچ دروشمەکان زۆریان بەلاوە ناخۆش بوو, چونکە ئەترسان لەهەموو لایەکەوە موسڵمانەکان ڕوو بکەنە ئەو, و هەوڵی ڕزگارکردنی قودسو ناوچەکانی تر بدەن, بۆیە چاویان بڕیبووە هەموو جولاّنەوەیەکی بۆ ئەوەی لەهەلێکدا پەلاماری بدەنو لەناوی بەرن.[٦٩]

بۆ ئەوەی جەنگی دەروونی بەرگری کاریگەریەکی بەهێزی هەبێت, پێویستە لایەنی بەکارهێنەری ئەو کارانەی کە بۆ ڕووخاندنی ورەی بەرامبەر ئەنجامیان دەدات کاریگەرو جەرگبڕ بن.

٦٧ الرضا: س.پ, ل٢٠٥.

٦٨ نصر: س.پ, ج١/ ل٢٤٥.

٦٩ بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: عاشور: الحركة الصليبية، ج٢/ ل.٧٠٥-٧١٠.

بۆ نمونە لە ساڵی (٥٦٩ك/١١٧٧ز) خاچ دروشمەکانی (صقلیە) پەلاماری ئەسکەندەرییەیان دا هەرچەندە پادشای (صقلیە) ئاگادار نەبوو لە مصر چی ڕوویداوە کەچی پیلانەکەیان ئاشکرا بوو[٧٠] , بۆیە کەشتی گەلیەکەی خۆی ئامادە کرد کەپێکهاتبوو لە (٢٠٠) دوو سەد (شینی) و (٣٦) سیو شەش (طریدە) [٧١]و (٦) شەش کەشتی گەورەش ئامرازی شەڕیان هەڵگرتبوو, بەهەزاران سەربازی پیادەو سوار لە خاچ دروشمەکان بەسەرکردایەتی ئامۆزای (الکسیوس کونتنغانوس) پادشای (صقلیە) گەیشتنە ئەسکەندەرییە[٧٢] .

لێرەوە شێوازی دانایی سەلاّحەددین لەبەرگریکردن لە شاری ئەسکەندەرییەدا لەچوارچێوەی ئامانجی دەروونی بەرگری و هەوڵدان بۆ بەرگری کردن لە شوێنە ئیسلامیەکانی ناوچەکە کە نزیکن لە ئەسکەندەریەوە دەردەکەوێت, لەکاتێك سەلاّحەددینو سەربازانی لە (فاقوس) دابەزیبوون, دوای (٣) سێ ڕۆژ لە گەمارۆدانی ئەسکەندەریە لە لایەن خاچ دروشمەکانەوە هەواڵەکەی پێگەیشت. سوڵتان مەملوکێکی[٧٣] بۆ لای بەرگریکەرانو دانیشتوانی شاری ئەسکەندەرییە نارد, تاکو لە هاتنی سەلاّحەددین بۆ یارییدەدانیان ئاگاداریان بکاتەوە, دانیشتووانو

٧٠ شاکر: س.پ, ج٦/ ل٣٢١" العسلي: صلاح الدين الايوبي, ل١١٤-١١٥" غنيم: س.پ, ل٢٤" بۆ زیاتر زانیاری دەربارەی ئەو پیلانە بڕوانە بەشی دووەمی ئەم توێژینەوە.

٧١ طریدة: کەشتیەکی قەبارە گەورەی بار هەڵگربوو، تایبەت بوو بە هەڵگرتنی ئەسپ، کە توانای هەڵگرتنی (٤٠)ئەسپی هەبوو.(ابن مماتي: س.پ، ل٣٣٩" حسين: س.پ، ل٣٤١)

٧٢ الصوري: س.پ, ج٤/ ل١١٧" أبن شداد: س.پ, ل٥٥-٥٦" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٩٢" ابن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٨, " رنسيمان: س.پ, ج٢/ ل٦٥٠.

٧٣ مەملوك –مەمالیك: بریتی بوون لەو تورکو چەرکەسو ئەو کۆیلانەی کە ئەیوبیەکان لەشەڕو کاری سەربازیدا بەکاریان دەهێنا, دواتر هەندێك لەسەرکردەکانیان جڵەوی دەسەلاّتیان گرتە دەست و لە مصردا دوو بنەماڵەی مەمالیك (بحریو بورجی)یان دامەزراند. (العبادي: قيام دولة المماليك الاولى في مصر و الشام، ل٨٥-٨٨)

بەرگریکەران ئازایانە بەرگریان لەشارو وڵات کرد[٧٤], سەلاحەددین ڕاستەوخۆ بەلەشکرەکەیەوە ڕۆیشتە سەریان و لەڕۆژی چوارەمدا تاوەکو عەسر شەڕ بەردەوام بوو, بێگومان بڵاوبوونەوەی هەواڵی هاتنی سوڵتان سەلاحەددین و فەرماندەکان بۆ ئەسکەندەرییە کاریگەریەکی گەورەی دەروونی لەسەر بەرگریان هەبوو ودانیشتوانی شاری ئەسکەندەریە لەخۆڕاگرتن و بەرگری کردندا[٧٥], ئەمە لەلایەك لەلایەکی تریشەوە کاتێك خاچ دروشمەکان هەواڵی پێشڕەوی سەلاحەددینیان بیست بووە هۆی ڕووخاندنی ورەیان و شکستهێنانی هێرشەکەیان[٧٦], بەمەش شێوازی دەروونی سەلاحەددین سەرکەوتوو بوو, چونکە بەرگریکەرانی دانیشتوانی شاری ئەسکەندەرییە بەشێوەیەك ورەیان بەرز ببوەوە،

هەموو ماندوێتی و ئازارێکیان لەیاد کرد, هۆکارە دەروونیەکان زۆر کاریگەر بوون, بەشێوەیەك هەریەکێك لەبەرگریکەران وای دەزانی سەلاحەددین لەگەڵیدایە, وا شەڕی دەکرد وەکو بڵێی سەلاحەددین چاوی لێیەتی[٧٧], هاوکات یەکێك لەبەرگریکەران بەنهێنی لەدەرگای شار چووە دەرەوە و هێرشی کردە سەر ئامێرەکانی گەمارۆدانی دوژمن[٧٨], پێش دوایی هاتنی ئەو شەوە, سوپای سەلاحەددین دووبارە بۆ شەڕکردن دەرچوون و ترسیان بردە دڵ و دەروونیان, بەشێوەیەك ئەوانی خستە ناو ئاگرێکی سووتێنەرو هەندێ لە کەشتیەکانیشی نوقمی ژێر ئاوو کردن و ژمارەیەکی

٧٤ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٤٩" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٩٢.

٧٥ أبن شداد: س.پ, ل٥٦" أبن خلدون: تاريخ أبن خلدون, ج٥/ ل٢٨٨" أيليسيف: س.پ, ل٤٤٧" العسلي: صلاح الدين الايوبى, ل١٩٢" ماهر: تاريخ البحرية في مصر الاسلامية, ل١٠٢.

٧٦ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٥٠" النويري: س.پ, ج٢٨/ ل٣٩٣.

٧٧ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٥٠.

٧٨ أبو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٣٥" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل١٥" العريني: الشرق الادنى في العصور الوسطى, ل٤٨.

زۆریشی لێکوشتن, ئەوانەی دەربازیان بوو ڕایان کرد, هەرچی جبەخانەیەکیان هەبوو هەموو کەوتنە ژێردەستی موسڵمانەکان و بەخراپترین شێوە تێکوپێکی شکاندن, و هەڵمەتی خاچ دروشمەکانی پەرتەوازە کرد, ئەوەشی مابووەوە بەوورەیەکی ڕووخاوەوە لە ساڵی (٥٧٠ك/١١٧٤ز)دا بەرەو (صقليه) هەڵهاتن[٧٩].

بەم شێوەیە ئەم هەڵمەتە بە شکستێکی گەورەی خاچ دروشمەکان کۆتایی هات, هاوکات پایەو دەسەڵاتی سەلاحەددین لە ئەسکەندەریە بەتایبەتی و لە مصر بەگشتی جێگیر بوو, چونکە یەکەم ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەقینە بوو بۆ هێزەکانی سەلاحەددین بۆ پتەو کردنی شورای کەنارەکانی مصر لە مەترسی هەر هێرشێکی خاچ دروشمەکان لەڕێگای دەریاوە بیکەن.

تێڕوانین و پیلانەکانی سەلاحەددین لە چوارچێوەی جەنگی دەروونی بەرگریدا لەجێگای خۆیدا بوو بە تایبەتی لە پێشبینی کردنی هێرشی خاچ دروشمەکاندا, بۆ نمونە سوڵتان سەلاحەددین ئاگادار بوو لە هاتنی (ریچاردی شێردڵ), و سوور بوونی لەسەر گەمارۆدانی شاری قودس, بۆیە بڕیاریدا بەرەو قودس بڕوات, تاوەکو پێش وەخت سەنگەرو قایمکاریەکانی پتەو بکات و کاروباری شار ڕێك بخات بۆ بەرگری لێکردنی و پاراستنی لە چوارچێوەی ئامانجی دەروونی بەرگریدا, سەلاحەددین لەکاتی سەرانسۆکردنی هەواڵی خاچ دروشمەکان ئاگادار بوون لەهەموو جموجۆڵێکیان لەدەوروبەری قودسدا پشتی بە تیپی (یزك) دەبەست[٨٠], هاوکات سوڵتان فەرمانیدا بەهەڵکەندنی سەنگەرێك بەدەوری شاردا,

٧٩ الصوري: س.پ, ج٤/ ل١٧٧" العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٧٣-١٧٤" أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٥٠" ابو شامة: الروضتين, ج١/ ل٢٣٥" أبن واصل: س.پ, ج١/ ل١٦" النويري: س.پ،ج٢٨/ ل٣٩٣" المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٦٥.

٨٠ أبن شداد: س.پ, ل٢٧٨.

هەروەها سوپاکەی بۆ بەرگری شورای قودس بەسەر فەرماندەکانیدا, دابەش کردو کەرەستەی گەمارۆدانی شوێنی بەرگریکردنی پێدان, ئەمەو جگە لەو شێوازانەی پیادەی کرد, دەست بەجێ هەستا بە تێکدانی بیرو کانیاوەکانی دەوروبەری شاری قودس بەشێوەیەك هیچ یەکێك لەو ئاوانەی کە بۆ خواردنەوە بشێت نەمان[٨١]. هەروەها لەچوارچێوەی شێوازە دەروونییە بەرگرییەکانی کە لەدژی خاچ دروشمەکان پیادەی کرد, هەڵسا بەبەرزکردنەوەی گیانی ورەی سەربازەکانی بەهاندانیان بۆ بەرگریکردن لەشاری قودس لە دژی (ریچاردی شێردڵ), ئەوە بوو سوڵتان فەرمانیدا بە کۆبوونەوەی ئەنجومەنە جەنگیەکەی لە شەوی (هەینی ١٩ی جمادی الاخرە ساڵی ٥٨٨ك/١١٩٢ز) بەمەبەستی گوێگرتن لەڕاو بۆچوونیان, هەرچەندە یەکەم ڕۆژ هەموو بەبەرگری کردن لە قودس ڕازی بوون, بەڵام ڕۆژی دواتر زۆربەیان لە هەڵوێستەکەیان پەشیمان بوونەوە, چونکە ترسی (ریچارد) چووبووە دڵو دەروونیان –بەتایبەتی– لە داوی ڕووداوی (عکا) [٨٢], کە کاریگەری دەروونی خراپی لەسەر ورەی موسڵمانان بەجێ هێشتبوو, هاوکات (ڕیچارد) لەم ڕووداوانەی نێو سەرکردایەتی سەلاحەددین بێ ئاگا بوو، هەروەها سوڵتان سەلاحەددینیش سەرەتا بێ ئاگا بوو لە ڕووداوەکانی

٨١ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٩٠" أبن شداد: س.پ, ل٢٨٣" ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩٨" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٨٥.

٨٢ ئەوەبوو خاچ دروشمەکان بۆ ماوەی دوو ساڵ گەمارۆی شاری عکایان دا لە نێوان سالانی(٥٨٥–٥٨٧ك/١١٨٩–١١٩١ز) و هێزە موسولمانەکان بە سەرکردایەتی سولتان سەلاحەددین چەند جارێك لە دەرەوەی شاری عکا هەولی رزگارکردنی دانیشتوانیان دا، بەلام هەولەکانیان بێئاکام بوو. بەمەش (المشطوب الهکاری) (فەرماندەی هێزی ئەیوبیەکان بوو لەشاری عکا), ناچار بوو بکەوێتە گفتو گۆ لەگەل خاچ دروشمەکاندا بۆ خۆبەدەستەوەدانی شارەکە، بەلام ریچارد لەکاتی دەرچوونی بۆ ناو شارەکە فەرمانی کوشتنی دیلە موسولمانەکانی دا کە ژمارەیان نزیکەی (٣٠٠٠) کەس دەبوو، (پێمان وایە ئەم ژمارەیە زێدەڕۆیی تێدایە).(أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٨٦–٣٨٧" أبن شداد: س.پ, ل٢١٦–٢١٧" ابن كثير: س.پ، ج١٢/ ل٤١٢).

ناو سەرکردایەتی خاچ دروشمەکان, بەڵام پاشان سیخوڕەکان هەواڵی مژدە بەخشیان دەربارەی تێکچوونی پەیوەندی نێوان خاچ دروشمەکان بۆ هێنا[٨٣], تا هەڵوێستی دەروونی بۆ وەربگرن[٨٤], بەم جۆرە قایم کاریەکانی سەلاحەددین و نەخشەکانی بۆ بەرگریکردن لە قودس لە زستانی ئەو ساڵەدا کارێکی باشی کردە سەر خۆڕاگری شارەکە, بەتایبەتیش کاتێك کە سەربازەکانی مصر بە فەرماندەیی میر (ابو الهيجاء السمين) [٨٥] گەیشتنە ئەوێ[٨٦], جگە لەو شێوازانەی کە سوڵتان سەلاحەددین پیادەی کردن, لە ڕۆژی دووەمدا هەواڵی مژدە بەخشی پێگەیشت کەوا خاچ دروشمەکان لەنێو خۆیاندا تێك چوونەو لەو شوێنەدا نەماون[٨٧], بەتایبەتی دوای ئەوەی سیخوڕەکانیان لەژەهراویکردنی

بیرو کانیاوەکانی ناوچەکە بەدەستی سەربازانی سەلاحەددین ئاگادار کردبوونەوە, و لایان ئاشکرا بوو کە بەهیچ شێوەیەك سوپای هێرشبەر ئاوی خواردنەوەی دەست ناکەوێت و کارەساتی (حطين) دووبارە دەبێتەوە, چونکە خاکەکەی دەوروبەری قودس بەردینەو زۆر ڕەقە و بەئاسانی بیری تێدا هەڵناکەنرێ[٨٨], بێگومان ژەهراو یکردنو تێکدانی بیرەکانی ناوچەکە,

٨٣ العماد الكاتب: الفتح القسي, ل٥٩٨" أبن شداد: س.پ, ل٢٨٦" ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٢٠٠" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٣٩٣" المقريزي: السلوك, ج١/ ل٢٢٣" حسين: س.پ, ل٤٨٦–٤٨٧.

٨٤ أبن الفرات: س.پ, م٤ ج٢/ ل٦٨–٦٩" نوري: سياسة صلاح الدين, ل٣٥٠" حسين: س.پ, ل٤٨٣.

٨٥ ابو الهيجاء السمين: ناوی (حسام الدين), یەکێکە لە میرە کوردەکانی سەردەمی سوڵتان سەلاحەددین, هاوکات لە فەرماندە بەناوبانگەکانی بوو, والی شاری (نصيبين) بوو فەرماندەی سوپای مصری بوو لەیەکێك لەهەڵمەتەکانی خاچ دروشمەکان, هەروەها فەرماندەی سوپای خەلیفەی عەباسی (الناصر لدين الله) بوو لەکاتی هەڵمەتیان بۆ سەر هەمەدان, لە گەڕانەوەیان لە شاری (داقوقا) کۆچی دوایی کردو هەرلەوێش نێژرا. (ابن تغري بردي: س.پ, ج٦/ ل١٤٥" زكي: مشاهير الكرد وكردستان, ج١/ ل٨٢).

٨٦ أبن شداد: س.پ, ل٢٨٤.

٨٧ أبن شداد: س.پ, ل٢٨٧" ابن كثير: س.پ, ج١٢/ ل٤٥٧–٤٥٨.

٨٨ أبن شداد: س.پ, ل٢٨٧" ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٩٩.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

پلانێکی دەروونی بەرگری سەرکەوتوو بوو لەچوارچێوەی شێوازی جەنگە دەروونیەکانی سەلاحەددیندا, کە ئامانجێکی باشی بەدەست هێنا, ئەمە جگە لەوەی کە (ڕیچارد) خۆی هۆکار بوو لە ڕووخانی ورەی خاچ دروشمەکاندا کاتێك داوای کرد وێنەی قودس و وەسفی شارەکەی پێشکەش بکەن, ئەوانیش بۆیان وێنە کێشا, پاش تێبینیکردنی وتی: "تاکو سەلاحەددین زیندوو بێت و موسڵمانان یەکگرتوو بن ئەم شارە ناگیرێت, هاوکات توانای گەمارۆدانی قودسیشمان نییە, چونکە لەشارەکەدا ڕووبەڕووی هێزەکانی سەلاحەددین دەبینەوە"[89].

هاوکات لەگەڵ تێکچوونی پەیوەندی نێوان فەڕەنسیەکان و ئینگلیزەکان کە پێشتر باسمان لێوە کرد,[90] کە لەئەنجامدا تووشی دڵە ڕاوکێ و بارێکی دەروونی ترسناك بوون, بۆیە دەکرێ بگوترێت کە جەنگی دەروونی هۆی سەرکەوتنی سەلاحەددین و شکست و کەوتنی خاچ دروشمەکان بوو.

---

٨٩ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٩١.

٩٠ بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە بەشی سێیەمی ئەم توێژینە وەیە، لاپەڕە( ).

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

باسی سێیەم: جەنگی دەروونی هێرشبەر
Offensive

لەوانەیە جەنگی دەروونی هێرشبەری جیاوازی نەبێت لەگەڵ شەڕی سەربازی لە ڕووی ئامادە کردنی پلانی داڕێژراو، دەشێت جەنگی دەروونی هێرش بکات لەوەیە لەباری بەرگریدا بێت، لەوەیە لەلایەکەوە بکشێتەوە و لەلایەکی تر هێرش بکات. ئەمەش کتو مت وەکو جەنگی سەربازی وایە[91]. لەشێوازە دەروونیە هێرشبەرەکانی سوڵتان سەلاحەددین گەڕانو سەرانسۆ کردن (استطلاع) و کۆکردنەوەی زانیاری بوو لەسەر دوژمن پێش ڕوودانی شەڕ، سەلاحەددین ئەم بنەمایەی بەکاردەهێنا کە بەگرنگترین بنەمای جەنگ دادەنرێت لای ئەیوبییەکان[92]، چونکە گەڕانو سەرانسۆیو کۆکردنەوەی زانیاری و چاندنی سیخوڕ لەنێو دوژمندا پێویستیەکی گرنگە، کە دەبێ هەموو سەرکردەیەکی سەربازی پیادەی بکات، بۆ ئەوەی شارەزایی خواستی مەبەستەکانی دوژمن بێت و لەو ڕێگەیەوە چەندین زانیاری پێویستی دەست بکەوێ بۆ سەرخستنی پلانی دەروونی هێرش بەر[93]، لە ڕووداوە مێژووییەکان کە زۆر ڕاشکاوانە باس لە ڕۆڵی سیخوڕی دەکات لە ئاراستە کردنی جەنگی دەروونی هێرشبەردا و هێنانی زانیاری بۆ سەلاحەددین و ئاگادارکردنەوەی لە نیازو جموجۆڵی خاچ دروشمەکان، ساڵی (٥٧٤ك/١١٧٨ز) کاتێك خاچ دروشمەکان بە فەرماندەیی (هنفری) هێزەکانیان کۆکردەوە[94]، سیخوڕەکان بەخێرایی ئەم زانیاریانەیان گەیاندە

---

٩١ مخيمر: المدخل الى علم النفس الاجتماعي, ل٢٨٢.

٩٢ امين: الاستخبارات الايوبية, ل١٣٩.

٩٣ نوفل: س.پ, ل١١٠.

٩٤ المقريزي: السلوك, ج١/ ل١٧٧" عاشور: الحركة الصليبية, ج٢/ ل٧٦٠.

مه کتەبی بیر و هۆشیاری

سەرکردایەتی ئەیوبی، بەنیازی ئەوەی کە هێرشی کتو پڕ لە وڵاتی شام بکەنە سەر ئەیوبییەکان[95]، سەلاحەددین بە فەرماندەیی (عزالدین فرخشاه)ی برازای هێزێکی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەیان لەناو ئەو سەربازگەیەی کە تێیدا کۆبوونەتەوە ئامادە کرد، بەمەبەستی ئیفلیجکردنی ورەیانو شکست هێنان بە تواناکانیان لە ڕێگەی بڵاوکردنەوەی دەنگۆ لەناو ڕیزەکانیاندا، شەڕێکی بەهێز لەنێوانیاندا بەرپا بوو، سەلاحەددین سەرکەوتنی بەدەستهێنا[96]، جگە لەوە سوودی لە دەستگیر کردنی هەندێ دیلی خاچ دروشمەکانو شوانو جوتیارانی ناوچەکەو وردەواڵە فرۆشەکان کە بەشوێنو سەربازگەی خاچ دروشمەکاندا دەسوڕانەوە وەرگرت،[97] بەم شێوەیە سەلاحەددین شارەزایی سیستەمی سیخوڕی جەنگی بە واتا نوێیەکەی بوو، گرنگی ئەو زانیاریانە کە سیخوڕەکان سەلاحەددینیان لێ ئاگادار دەرکردەوە، لە میانەی ڕووداوەکانی (مرج العیون)[98] ساڵی (٥٧٥ك/١١٧٩ز) دەرکەوت، کە سوپای ئەیوبی بە سەرکردایەتی سەلاحەددین بەسەر سوپای خاچ دروشمەکاندا بە سەرکردایەتی پادشا (بلدوینی چوارەم) سەرکەوتنی بەدەستهێنا[99]، لەکاتێکدا سەلاحەددین لە بنکەی سەربازی خۆیدا بوو لەتەنیشت (تل القاضی)[100] یەوە هەندێك لە شوانەکان هاتنە لایو پێیان ڕاگەیاند کە

---

٩٥ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٧٥"البنداري: س.پ, ل٣١٧.

٩٦ العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٤٩" ابو شامة: الروضتين,ج٢/ ل٦" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل١٧٢.

٩٧ العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٦٢.

٩٨ مرج العيون: شوێنێکە لە کەنارەکانی شام لە باشوری لبنان دا, تاوەکو ئێستا بەناوی (مرجعيون) ماوەتەوە. (ياقوت: س.پ, مج٤/ ل٢٤٤).

٩٩ النويري: س.پ،ج٢٨/ ل٣٩٤" عاشور: الحركة الصليبية, ج٢/ ل٧٦١.

١٠٠ تل القاضي: شوێنێکە دەڕوانێتە سەر ناوچەیەك لە دەوروبەری باکوری (بانیاس) نزیك ڕووباری (دان). (العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٥٨ پەراوێزی ٢).

تێبینی جموجۆڵی خاچ دروشمەکان دەکەن لە دەوروبەری سەربازگەکەی[101]، سولتان لەو هەواڵە سەری سوڕماو پێی وتن: "ئەگەر خاچ دروشمەکان مەبەستێکیان هەبێت، سیخوڕەکان دەهاتن ولە هێزو توانایان ئاگادارێیان دەکردینەوە "[102]. لەهەمان کاتدا سیخوڕێك هات بۆ لای سەلاحەددین لە جموجۆڵی خاچ دروشمەکان ئاگاداری کردەوە، بەمەش سەلاحەددین هێزەکانی کۆکردەوە و بەرەو خاچ دروشمەکان پێشڕەوی کرد و توانی بەسەریاندا سەربکەوێت و زیانێکی زۆری پێ گەیاندن، بەشێوەیەك پادشا (بلدوین) زۆر بە زەحمەت ڕزگاری بوو[103]. لەکاتێکدا سوپای ئەیوبی سەرقاڵی گەمارۆدانی قەڵای (بيت الاحزان) بوو، ڕاستەوخۆ دوای ئەو سەرکەوتنە گەورەیەی کە لەشەڕی (مرج العيون)دا بەدەستی هێنا، هەواڵێك گەیشتە سەرکردایەتی ئەیوبی، ئەویش ئەوە بوو کە خاچ دروشمەکان دووبارە هێزەکانیان ڕێکخستۆتەوە، و بەڕێژەیەکی زۆر لە (طبرية) کۆبوونەتەوە، ئامادەن بۆ پێشڕەوی کردن بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی سوپای ئەیوبی و ئامانجی ڕزگارکردنی هاوڕێ گەمارۆدراوەکانی ناوقەڵای ناوبراو، لەوکاتەدا سولتان هانی سەربازەکانیدا بۆ پەلە کردن لە ڕزگارکردنی قەڵاکە[104].

جەنگی دەروونی هێرشبەر هەوڵدەدات بۆ لە ناوبردنی گیانی بەرەنگاریو ڕووبەڕوو بوونەوە لای دوژمنو هەوڵدان بۆ چاندنی تۆی شکستو تێکشکاندن لە دەروونی بەرامبەردا بەچەندین شێوازی جیاواز

١٠١ العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٦٢" ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٠-١١.

١٠٢ العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٣/ ل١٦٢" ابن شاهنشاه: س.پ, ل١٦.

١٠٣ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٢٧٧" ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١٠" أبن واصل: س.پ, ج٢/ ل٧٤" أبن راهب: تاريخ ابن راهب, ل٩١" ئەمين: الاستخبارت الايوبية, ل٢٣٠" رنسيمان: س.پ, ج٢/ ل٦٧٨" عاشور: الحركة الصليبية, ج٢/ ل٧٦١.

١٠٤ ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل١١.

وەك هەڕەشەو دووبەرەکی[105]، بۆ نمونە سولتان سەلاحەددین توانی قەڵای (شەنگار) ڕزگار بکات، پاش گەیشتنی هەواڵی خاڵە لاوازەکانی بەرگری ناوقەڵاکە لەلایەن هەندێ لە کوردە زرزاریەکانەوە[106]، کەلەناو قەڵاکەدا بوون، ئەوەیان ئاشکرا کردبوو کە هێزی دوژمن لەناو قەڵاکەدا توانای پاراستنی تەنیا یەك سوچی قەڵاکەشیان نییە و لەگەڵ ئەوەشدا خەوتوون، سەلاحەددین دەست پێشخەر بوو لە ناردنی کۆمەڵێك لە سەربازانی بۆ ئەو شوێنە، توانیان سەربازەکانی دوژمن دیل بکەنو (الباشوره)[107]یش کۆنتڕۆڵ بکەن، بەو کارەش (شرف الدين هندو) لاواز بوو، ناچار قەڵاکەی تەسلیم بە سوپای ئەیوبی کرد[108]. ساڵی (٥٧٩ك/١١٨٣ز) لەکاتی شەڕی (بیسان)[109] زانیاری وردو گرنگ گەیشتە سەرکردایەتی ئەیوبی لەبارەی ژمارەی خاچ دروشمەکانەوە لەگەڵ جۆری چەکەکانیانو سەرکردایەتیان، هەروەها سەلاحەدینیان لەوە ئاگادار کردەوە کە فەرماندەی هێزی خاچ دروشمەکان کوڕی (هنفری)یە، لەگەڵ کۆمەڵێك لەخاچ دروشمەکان[110].

سەلاحەددین بە پشت بەستن بەو سیخوڕانەی کە زانیاری وردو گرنگیان بۆ دەهێنا توانی لە وڵاتی شام پێش ڕزگارکردنی قودس پلانە سەربازییە سەرکەوتووەکانی خۆی داڕێژێت، هاوکات هاوڕێیەتی (ريموند)ی خاوەن

١٠٥ الدباغ: المرجع في الحرب النفسية, ل١٨٢.

١٠٦ زرزاریەکان: یەکێکە لە هۆزە کوردیەکان,(المسعودی: التنبيه والاشراف،ل٧٨) هەروەها تیرەیەکە لە تیرەکانی (هەزبانیەکان).(زکی: س.پ، ل١٨٧).

١٠٧ الباشوره: پارچە زەویەکە لەدەروەی شورای شار, و شورایەکی تایەبتی بۆ دروست دەکەن لەنێوان ئەو پارچە زەویەو سەنگەرەکە, هاوکات لێیەوە دەردەچێت بۆ دەرەوەی شار. (یاقوت: س.پ, مج١/ ل٢٥٨).

١٠٨ أبن الاثير: الكامل, مج٧/ ل٣٠٤.

١٠٩ بیسان: شارێکە لە دەشتایەکانی شام نێوان (حۆرانو فەڵەستین). (یاقوت: س.پ, مج١/ ل٤١٤).

١١٠ العماد الكاتب: البرق الشامي, ج٥/ ل١٤٨" ابو شامة: الروضتين, ج٢/ ل٥٠" ابن شاهنشاه: س.پ, ل١٥٢.

(طرابلس)یشی قۆستەوە بۆ ئامانجە دەروونیەکانی بەناردنی سیخوڕو تیپە سەرانسۆکانی بۆ ناو وڵاتی (بیت المقدس) لەبەشی (طرابلس)و (طبریە)وە, بۆ ئەوەی ئەم سیخوڕانە زانیاری گرنگ‌و پێویست کۆ بکەنەوە کە لەدواتردا هۆکـارو یارمـەتی دەرە لـە ئاسـان کردنـی پڕۆسـەی ڕزگـارکردنی (بیـت المقدس)دا.[111]

لـە جـەنگی دەروونـی هێرشـبەر خـۆی بـەدوژمن ناناسـێنێ و بەچـەندین شـێوە هێـرش دەکـات لەڕێگـەی پڕوپاگەنـدەو گومـان خـستنە دڵیـان و قۆستنەوەی هەڵەکان بەمەبەستی ئەوەی هەموو توانایـەکی خـۆی بخاتە گەڕ بـۆ شکـست پێهێنـانی دوژمـن[112]. بـۆ نموونـە لـە (١١ی شـەوالی سـاڵی ٥٨٦ك/١١٩٠ن)دا خـاچ دروشمـەکان بەمەبەسـتی هێـرش بردنـە سـەر سـەلاحەددین پێـشڕەویان کـرد, بـەڵام کاتێـك هەسـتیان بـەزۆری ژمـارەو خۆئامادەییـان کـرد, لەبـەجێ هێـشتنی سـەنگەرەکانیان هەڵـەیان کـرد, پەشیمان بوونـەوە وبـەخێرایی گەڕانـەوە شـوێنی خۆیـان, سـەلاحەددین ئـم هەلـەی قۆسـتەوەو هێرشـی کـردە سـەریان و هێزەکـەی بـەم شـێوەیە دابـەش کـرد (الافـضل علـي والظـاهر غـازي والظـافر خـضر) لـە ناوەڕاسـت (دڵ) و (الملـك العـادل)ی بـرای لەگـەڵ سـوپای مـصری لای ڕاسـت و (عمـاد الـدین)ی خـاوەنی شـەنگارو (تقـی الـدین عمـر) خـاوەنی (حمـاە) و (معزالـدین سـنجر شـاە) خـاوەنی (جزیـرە ابـن عمـر) لای چـەپ, سـەلاحەددین خـۆی لەسـەر تەپۆلکەیەکەوە سەرپەرشتی دەکردن[113].

111 العماد الکاتب: الفتح القسي، ل٦٧–٦٨" ابو شامة: الروضتین, ج٢/ ل٧٤–٧٥" ابن واصل: س.پ، ج٢/ ل١٨٤–١٨٥.

112 علیوە: استراتیجیة الاعلام العربي, ل١٨٤.

113 أبن الاثیر: الکامل, مج٧/ ل٣٧٧.

هـەروەها جـەنگی دەروونـی هێرشـبەر بەرهەڵـستکاری هـەمووجۆرە هێرشـێك دەبێتـەوە کـە دەکرێتـە سـەری, ئەمـەش بەچـەندین شـێوازی جۆراوجۆر لەوانـە شـێوازی دەروونـی‌و ترسـاندن‌و فشاری دەروونـی[114]. بۆ نمونە لە (٢٣ی شوالی ساڵی ٥٨٦ك/١١٩٠ن) سەلاحەددین پلانێکی دەروونی هێرش بەری دانا, فەرمانی‌دا بە چوونە پێشەوەی هەندێك لەسەربازەکانی خۆی بۆ ئەوەی خاچ دروشمەکان لە خشتەبەرێت و ببێتـە هاندەرێك تـاوەکو بۆیـان بێنـە دەرەوە, ئـەوە بـوو خـاچ دروشمـەکان بـە (٤٠٠) چـوار سـەد سـوارەوە هاتنـە دەرەوە, ئـەمانیش هـەڵهاتن و خـاچ دروشمـەکان کەوتنـە دوایـان تـاکو گەیـشتنە نێـو ئـەو بۆسـەیەی کـە بۆیـان نرابـووەوە, بەمـەش سەلاحەددین‌و هێزەکەی توانیان هەموویان لەناو بەرن[115].

سەلاحەددین توانی بەشێوازی جەنگی دەروونـی‌و مەعنـەوی ڕووبەڕووی هێزی خاچ دروشمەکان ببێتەوە, چونکە شێوازی جەنگی دەروونی هێرش بەر, هێرش دەکات‌و بەرگریش دەکات, بەتەکتیك لەلایکەوە دەکشێتەوە و لەلایەکی ترەوە هێرش دەبات, پیادەکردنی ئەم شێوازەی جەنگی دەروونـی بـوو کـە سـوڵتان سـەلاحەددین تـوانی سـەرکەوتن بەدەسـت بهێنێـت.

114 محفوظ: الحرب النفسیة, ل٥٧.

115 أبن خلدون: تاریخ أبن خلدون, ج٥/ ل٣٢٣.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

ئەنجام

١-جەنگی دەروونی مێژوویەکی کۆنی هەیە, هاوشانی بوونی مرۆڤە لەسەر زەوی، مرۆڤ هەر لەکۆنەوە درکی پێکردووە وناسیویەتی و ئەم بابەتەی زانیوە, هەرچەندە کۆنە, بەڵام ناوەرۆکەکەی لەگەڵ ئەم سەردەمەدا نەگۆڕاوە, بەڵکو تەنها ئەو شێوازانە گۆڕاون کەلە پراکتیکە کردنیدا بەکاردێت.

٢-جەنگی دەروونی لەسەردەمی سەلاحەددین بەشێوەیەکی بەهێز هەبوو, کەسەرەتا خاچ درووشمەکان بەکاریان هێناو هەموو شێوازەکانیان تیایدا بەکارهێنا, هەرچەند هەریەکێ لەو شێوازانە ناوێکی تایبەتی نەبوو بەشێوەیەکی زانستی وئاگاداری هونەری ئەو شێوازانە نەبوون, تاچەند ساڵێکی پێش ئێستا هەروابوو.

٣- ئەو سوپایەی کەبەشێوەیەکی ماددی ومەعنەوی ڕێکبخرێت, دەتوانێ سەرکەوتن لەبەرەکانی جەنگ بەدەست بهێنێ, هەر ئەو سوپایەیە کەدەتوانێ بەرەنگاری دوژمن بێتەوەو لەڕوویان بوەستێ, کەئەمەش سوڵتان سەلاحەددین دووپاتی کردۆتەوەو هەموو هەوڵێکی بۆ ئەوە بوو سوپاکەی بەشێوەیەکی ڕێك وپێك ڕێك بخات.

٤- بیروڕای بەهێز گەورەترین کاریگەری هەیە بۆ بەدەست هێنانی سەرکەوتن وڕووبەڕوو بوونەوەی دوژمن, چونکە دەتوانێ هەستی خەڵکی یەك بخات و وایان لێبکات یەکتریان خۆش بوێت وبۆ یەك مەبەست بجەنگن.ئەو سەرکەوتنانەی سەلاحەددین بەدەستی هێنا بەهۆی زۆری پرچەکی نەبووە, بەڵکوهۆی سەرکەوتنیان بەهێزی بیروباوەڕیان بووە کەوای لێکردوون گیان وموڵکی خۆیان لەپێناو خودادا بەخت بکەن.

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

٥- سەلاحەددین سەرکردەیەکی گرنگ بووە خۆی سەرکردایەتی سوپاکەی دەکرد لەکاتی شەڕدا, چونکە سیمای سەربازی باوبووە, وکۆمەڵێ خاسیەتی سەربازی پێوە دیاربوو وەك ئازایی وبوێری وشاسواری.

٦- پلانی سەلاحەددین لەشەڕداهێرش کردن بوو بە شێوەیەکی خێرا وکتوپڕ وپەلەکردن لەو لایەی کەمەترسی هەیە بۆ سەر سوپاکەی, هەر لەبەر ئەوەشە کە هەمیشە لەحاڵەتی ئامادەباشیدا بوو.

٧- سەلاحەددین زۆر وریابوو, هەموو ڕۆژێك جارێك یان دووجار بەدەوری دوژمندا دەسوڕایەوە وئەگەر شەڕیش بووایە دەگەڕا بەسەر هەردوولاداو دوژمنەکانی لەلای ڕاست و لای چەپ دەبڕی, وفەرمانی دەکرد بە سوپاکەی هێرش بکەن وئەو شوێنانە بگرن کە بۆیان دیاری کرابوو, هەروەها وتووێژی لەگەڵ دوژمن دەکرد کاتێ کە پێویست بووایە.

٨- سەرەڕای ئەوەی سەلاحەددین ڕووبەڕووی هێزێکی سەربازی ئەورووپی گەورە بووەوە, بەلاّم هیچ کاتێ ڕای خۆی نەدەسەپاندو هیچ بڕیارێکی یەك لایەنەی وەرنەگرت, بەڵکو لەسەر ڕای ئەنجومەنی جەنگ دەڕۆیشت بەڕێوە, هەر کاتێ پێویستی بکردایە بەتایبەت لەکاروباری جەنگیدا.

٩- مسوڵمانان پێش سوڵتان سەلاحەددین هیچ دەسەلاّتیان لەوڵاتی (فلسطین) (قودس) نەبوو, بەلاّم پاش شەڕی (حطین), وڕێکەوتنامەی (الرملە), قودسیان بۆگەڕایەوە, وجارێکی تر سەرفرازی بۆ موسڵمانانی ڕۆژهەلاّت لەسایەی سوڵتان سەلاحەددین گەڕایەوە.

١٠-ئامانج لە جەنگی دەروونی لەکاتی ئاشتیدا, پروپاگەندەیە بۆ بلاّوکردنەوەی بیروڕاو خستنە ڕووی کێشەکان لەڕوانگەی ئەوانەی کە

ئاراستەیان لەڕووی تێکدان ولەکەدارکردنی ئەوبنەماو بیروڕایانە کە لەگەڵ سیاسەتەکەیدا ناگونجێ.

بەڵام لەکاتی جەنگدا هەوڵدەدات بۆ ڕووخاندنی ورەی دوژمن وهەوڵدان بۆ دووبەرەکی خستنە نێوبەرەی ناوخۆی دوژمن ووایان لێبکرێت بڕوایان بەخۆیان نەمێنێت, ئەمیش لەڕێگەی ئەو شێوازو هۆکارانەی کە لەجەنگی دەروونیدا دەستەبەر دەکرێت.

١١- لەکۆتاییدا بۆمان دەردەکەوێت کە سەلاحەددین بەشێوەیەکی وردو قوڵ لەچەمکی جەنگی دەروونی گەیشتووە وبنەما وشێوازەکانی زانیووە بەشێوەیەکی ڕێك وپێك بەکاری هێناوە ولەوبوارەدا هونەری نوواندووە کە لەڕووی ووردەکاری وباش بەکارهێنانی هۆکارەکانی (ئامرازەکانی) وپلان دانان وبەکارهێنانی شێوازەکانی لە هونەری خاچ دروشمەکان بەهێز تربووە, چونکە خۆی باش لەگرنگی جەنگی دەروونی گەیشتبوو لەبواری ترساندن وتۆقاندنی دوژمن لەچوارچێوەی بیرۆکەی ڕاگەیاندنی گشتی لەڕێگەی پراکتیکە کردن وسەرکەوتنی بیرۆکەی ڕاگەیاندنی ئەیوبی لەجەنگی دەروونی.

مەكتەبی بیروهۆشیاری

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

لیستی سەرچاوەکان

مەکتەبی بیر و هۆشیاری

مەکتەبی بیروهۆشیاری

لیستی سەرچاوەکان

-القرآن الكريم

یەکەم: دەستنوسەکان:

القاضى الفاضل: عبدالرحيم البيسانى, (ت ٥٩٦هى/١٢٠٠م)

١- رسائل القاضى الفاضل, مخطوطة حسين بك, مكتبة اوقاف الموصل, رقم٩/١, ورقة٩.

العمرى: القاضى فضل الله شهاب الدين احمد بن يحيى(ت ٧٤٩ها/١٣٤٨م)

٢- مسالك الابصار وممالك الامصار: يصدره فؤاد سزكين بالتعاون مع علاءالدين خيوصون, معهد العلوم العربية الاسلامية, طبعة استانبول, طبع بالتصوير من مخطوطة ٢٧٩٧/ ٢/ص, احمد الثالث, طوبقا بوسراب, استانبول, ج٣, ج٢٧, والمخطوطة موجودة فى المجمع العلمى العراقى تحت رقم ٢٩٠/ ٣٠٠.

مؤلف مجهول: تحت عنوان (ذكر الدولة الايوبية وغيرها).

٣-مخطوط في مكتبة الاوقاف العامة ، الموصل،برقم١/١٧ زيواني.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

دووەم: سەرچاوە كۆنەكان:

ابن الأثير : عز الدين أبو الحسن علي بن محمد الجزري, (ت٦٣٠هـ/ ١٢٣٢ م).

١. -الكامل في التاريخ , دار أحياء التراث العربي,(بيروت: ١٩٩٤م).

٢. -التاريخ الباهر في الدولة الاتابكية بالموصل و حلب, تحقيق عبد القادر احمد طليمات, دار الكتب الحديثة, (القاهرة: ١٩٦٣ م).

الاسحاقي : محمد عبد المعطي بن احمد (ت١٠٦٠هـ/ ١٦٥٠ م).

-أخبار الاول فيمن تصرف على مصر من أرباب الدول, المطبعة الشرقية, (القاهرة: ١٣٠٠هـ).

ابن ايبك : أبو بكر بن عبد الله الدوادارى , (ت ٧٣٤ هـ / ١٣٣٩ م).

٣. -كنز الدرر وجامع الغرر, باسم (الدر المطلوب في أخبار بني أيوب) , تحقيق سعيد عبد الفتاح عاشور, دار الأحياء الكتب العربية ,المعهد الالماني للاثار الشرقية، ج٧, (القاهرة :١٩٧٢م).

البدليسى: شرفخان

٤. -شرفنامه : ترجمة محمد جميل الملا احمد الروز بياني, ط٢, مطبعة وزارة التربية, (أربيل: ٢٠٠١م).

ابن بطوطة : أبو عبد الله محمد بن عبد الله الطنجي , (ت ٧٧٩ هـ/ ١٣٧٧ م).

٥. -رحلة أبن بطوطة , المسماة (تحفة النظار في غرائب الأمصار و عجائب الأسفار), مكتبة التجارية الكبرى ، (مصر : ١٩٥٨م).

٦. **البنداري** :قوام الدين ابو الفتح على بن محمد (ت٦٤٣هـ/ ١٢٤٥ م).

مه كته‌بى بيرو هوشيارى

٧. –سنا البرق الشامي (تلخيص البرق الشامي للعماد الكاتب الأصفهاني) تحقيق، رمضان ششن, دار الكتاب الجديد, (بيروت: ١٩٧١م).

ابن تغري بردي : جمال الدين أبو المحاسن يوسف الاتابكي (ت ٨٧٤هـ/ ١٤٧٠م).

٨. –النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة , مطبعة دار الكتب , (القاهرة: د ت)

ابن جبير : أبي الحسن محمد بن أحمد، (ت ٦١٤ هـ / ١٢١٧م).

٩. –رحلة ابن جبير (تذكرة بالاخبار عن إتفاقات الاسفار), دار و مكتبة الهلال، الطبعة الثانية، (بيروت : ١٩٨٦م).

الجبرتي : عبد الرحمن الجبرتي .

١٠. –عجائب الاثار في التراجم و الاخبار, مطبعة لجنة البيان العربي, سنة ١٩٥٨م.

ابن الجوزي : ابو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد بن علي (ت٥٩٧هـ/ ١٢٠١م).

١١. المنتظم في تاريخ الملوك و الامم مطبعة دائرة المعارف العثمانية, (حيدر اباد الدكن: ١٣٥٨–١٣٥٩هـ).

الحموى: ابو الفضائل محمد بن على(ت٦٤٤ها/ ١٢٤٦م).

١٢. تاريخ المنصورى المسمى (تلخيص الكشف و البيان فى حوادث الزمان) عنى بنشره ووضع فهارسه: البطرس غرياز نيويج, دار النشر للاداب الشرقية, (موسكو: ١٩٦٠م).

الحميري: ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن عبد المنعم(ت٧٢٧ها/١٣٣٤م).

١٣. الروض المعطار في خبر الاقطار, تحقيق: احسان عباس, مكتبة لبنان, (بيروت: ١٩٨٤م).

مه كته‌بى بيرو هوشيارى

الحنبلي : أحمد بن إبراهيم , (ت ٨٧٦هـ / ١٤٧٢م).

١٤. –شفاء القلوب في مناقب بني أيوب , تحقيق : ناظم رشيد , دار الحرية للطباعة , (بغداد : ١٩٧٨م).

ابن حوقل: ابو القاسم بن حوقل النصيبي(ت٣٦٧هـ/٩٧٧م)

١٥. صورة الارض، دار مكتبة الحياة، (بيروت:١٩٧٩).

ابن خلدون : عبد الرحمن بن محمد, (ت ٨٠٨ هـ/ ١٤٠٥م).

١٦. –مقدمة أبن خلدون , دار صادر، (بيروت :١٩٧٨ م).

١٧. –العبر و ديوان المبتدأ و الخبر (تاريخ ابن خلدون), مؤسسة جمال للطباعة و النشر, (بيروت:١٩٧٩م).

ابن خلكان : شمس الدين أبو عباس أحمد بن محمد , (ت ٦٨١ هـ / ١٢٨٢م).

١٨. –وفيات الأعيان و أنباء أبناء الزمان , تحقيق : إحسان عباس , دار الثقافة ,(بيروت : ١٩٦٨م).

١٩. ابن خرداذبة: ابو القاسم بن عبيد الله (ت٣٠٠هـ/٩١٢م).

٢٠. –المسالك و الممالك, بريل, (ليدن:١٨٨٩م).

الخزرجي: الشيخ علي بن الحسن (ت٨١٢هـ/١٤٠٩م).

٢١. –العقود اللؤلؤية في تاريخ الدولة الرسولية, تصحيح و تنقيح محمد بسيوني عسل, مطبعة الهلال, (القاهرة:١٩١١م).

ابن ظافر: جمال الدين على الازدى (ت٦٢٣ها/ ١٢٢٦م).

٢٢. –اخبار الدولة المنقطعة, تحقيق اندريه فريه, مطبوعات المعهد العلمى الفرنسى للاثار الشرقية, (القاهرة: ١٩٧٢).

ابن دقماق: ابراهيم بن محمد بن ايدمر العلائى (ت٨٠٩ها/ ١٤٠٦م).

مەكتەبی بیروهۆشیاری

٢٣. الجوهر الثمين فى سيرة الملوك والسلاطين, تحقيق محمد كمال الدين عز الدين, عالم الكتب, ط١, ج٢, (القاهرة: ١٩٨٥).

الذهبي: شمس الدين محمد بن عثمان بن قايماز، (ت٧٤٨هـ / ١٣٤٧م).

٢٤. –العبر في خبر من غبر, تحقيق: ابو هاجر محمد السعيد بن بسيوني زغلول, دار الكتب العلمية, (بيروت: ١٩٨٥م).

٢٥. –تاريخ الإسلام , وفيات المشاهير و الأعلام، تحقيق : بشار عوّاد معروف و آخرون، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، (بيروت : ١٩٨٨م).

٢٦. –دول الإسلام،تحقيق: فهيم محمد شلتون و مصطفى ابراهيم, (القاهرة:١٩٧٤م).

الرهاوي المجهول: في حدود (٦٢٣هـ/١٢٣٤م).

٢٧. –تاريخ الرهاوي المجهول, تعريب البير ابونا, مطبعة شفيق, (بغداد:١٩٨٦م).

ابن الساعي : ابو طالب علي بن أنجب تاج الدين الخازن، (ت ٦٧٤ هـ / ١٢٧٥م).

٢٨. –الجامع المختصر في عنوان التواريخ و عيون السير، تحقيق : مصطفى جواد، المطبعة السريانية الكاثوليكية، (بغداد :١٩٣٤م).

سبط ابن الجوزي : شمس الدين يوسف بن قزاوغلي، (ت ٦٥٤ هـ /١٢٥٦م).

٢٩. –مرآة الزمان في تاريخ الأعيان، مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية، (الهند :١٩٥١م).

السبكي : تاج الدين عبد الوهاب بن تقي الدين، (ت ٧٧١هـ/ ١٣٦٩م).

٣٠. –طبقات الشافعية الكبرى، تحقيق : محمود محمد الطناحي و عبد الفتاح محمد الحلو، مطبع عيسى الحلب، (القاهرة : ١٩٦٥م).

مەكتەبی بیروهۆشیاری

السيوطي : جلال الدين عبد الرحمن بن ابي بكر، (ت ٩١١هـ / ١٥٠٥م).

٣١. –حسن المحاضرة في اخبار مصر و القاهرة، تحقيق : محمود صبح، دار القاهرة للطباعة، مكتبة الأنجلو المصرية، (القاهرة : د.ت).

٣٢. –تاريخ الخلفاء , تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد, منشورات الشريف الرضي.

ابو شامة : شهاب الدين عبد الرحمن بن إسماعيل المقدسي، (ت ٦٦٥هـ / ١٢٦٦م).

٣٣. –الذيل على الروضتين (تراجم رجال القرنين السادس و السابع الهجريين)، باعتناء : السيد عزت العطار الحسني، دار الجيل، الطبعة الثانية، (بيروت : ١٩٧٤م).

٣٤. –الروضتين في اخبار الدولتين النورية و الصلاحية، دار الجيل، (بيروت : د. ت).

ابن شاهنشاه الايوبي : المنصور محمد بن المظفر تقي الدين بن عمر , (ت ٦١٧ هـ/ ١٢٢٠ م).

٣٥. –مضمار الحقائق وسر الخلائق , تحقيق : حسن حبشي , دار المنى للطباعة , (القاهرة : ١٩٦٨م).

ابن شداد : ابو المحاسن بهاء الدين يوسف بن رافع، (ت ٦٣٢هـ / ١٢٣٤م).

٣٦. –النوادر السلطانية و المحاسن اليوسفية، تحقيق : جمال الدين الشيال، الدار المصرية للتأليف، (القاهرة :١٩٦٤م).

الصفدي: صلاح الدين خليل ابن ابك (ت٧٦٤هـ/١٣٦٣م).

٣٧. –الوافي بالوفيات, تحقيق و إعتناء : احمد الارناوط و تركي مصطفى, دار احياء التراث العربي, (بيروت:٢٠٠٠م).

الصوري :وليم: (ت ٥٨٠ هـ / ١١٨٤م).

٣٨. —الحروب الصليبية، ترجمة و تعليق : حسن حبشي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، (القاهرة : ١٩٩٥م).

ابن الصيرفي : امين الدولة تاج الرياسة ابي القاسم علي بن منجب الصيرفي المصري (ت٥٤٢هـ/١١٤٧م).

٣٩. —قانون ديوان الرسائل، مطبعة الواعد، (مصر:١٩٠٥م).

الطرسوسي : مرضي بن علي بن مرضي(ت٥٨٩هـ/١١٩٣م)

٤٠. —تبصرة ارباب الالباب في كيفية النجاة في الحروب من الاسواء, تحقيق و نشر: كلود كاهين، (د.ت).

ابن عبد الحق : صفي الدين عبد المؤمن البغدادي،(ت ٧٣٩ هـ / ١٢٣٨م).

٤١. —مراصد الإطلاع على اسماء الأمكنة و البقاع، تحقيق محمد علي البجاوي، دار إحياء الكتب العربية، (القاهرة : ١٩٥٤م).

٤٢. إبن العديم: ابو القاسم كمال الدين عمر بن احمد بن هبة الله الحلبي (ت٦٦٠هـ/ ١٢٦١م).

٤٣. —زبدة الحلب في تاريخ حلب, تحقيق: سامي الدهان, المطبعة الكاثوليكية, (بيروت: ١٩٦٧م).

ابن العبري: ابو الفرج غريغوريوس بن اهرون الملطي (ت٦٨٥هـ/ ١٢٨٦م).

٤٤. —تاريخ مختصر الدول, المطبعة الكاثوليكية, ط٢, (بيروت: ١٩٥٨).

ابن العماد الحنبلي: ابو الفلاح عبد الحي (ت١٠٨٩هـ/١٦٧٨م).

٤٥. —شذرات الذهب في اخبار من ذهب، مطبعة القدسي, (القاهرة: ١٩٣١م).

العماد الكاتب الاصفهاني : عماد الدين محمد صفي الدين الكاتب , (ت ٥٩٧ هـ / ١٢٠٠م).

٤٦. —خريدة القصر و جريدة العصر (قسم شعراء مصر) نشر احمد امين و شوقي ضيف و احسان عباس, مطبعة لجنة التاليف و الترجمة و النشر (القاهرة: ١٩٥١م).

٤٧. —خريدة القصر و جريدة العصر, قسم شعراء الشام, تحقيق: شكري فيصل, المطبعة الهاشمية, (دمشق: ١٩٦٤م).

٤٨. —الفتح القسي في الفتح القدسي ,تحقيق و تقديم: محمد محمود صبح , الدار القومية للطباعة والنشر (القاهرة :١٩٦٥م).

٤٩. —البرق الشامي, الجزء الثالث, تحقيق و تقديم: مصطفى الحياري, ط١, (عمان: ١٩٨٧م .)

٥٠. —البرق الشامي, الجزء الخامس, تحقيق و تقديم : فالح صالح حسين, ط١, (عمان:١٩٨٧م).

العمري: القاضى فضل شهاب الدين احمد بن يحيى (ت٧٤٩هـ/ ١٣٤٨م).

٥١. —التعريف بالمصطلح الشريف, تحقيق محمد حسين شمس الدين, دار الكتب العلمية, ط١, (بيروت: ١٩٨٨).

٥٢. العليمي : مجير الدين بن عبد الرحمن بن محمد، (ت ٩٢٨ هـ / ١٥٢١م).

٥٣. —الانس الجليل بتاريخ القدس و الخليل، (النجف : ١٩٦٨م).

٥٤. الغساني : الملك الأشرف اسماعيل بن العباس،(ت٨٠٣ هـ / ١٤٠٠م).

٥٥. —العسجد المسبوك و الجوهر المحكوك في طبقات الخلفاء و الملوك، تحقيق : شاكر محمود عبد المنعم، دار البيان، (بغداد : ١٩٧٥م).

ابو الفداء : عماد الدين اسماعيل بن محمد بن عمر، (ت ٧٣٢هـ / ١٣٣١م).

٥٦. —المختصر في اخبار البشر، دار المعرفة للطباعة و النشر، (بيروت : د.ت).

٥٧. ابـن الفـرات : ناصـر الـدين محمـد بـن عبـد الـرحيم، (ت٨٠٧ هـ / ١٤٠٤م).

٥٨. —تاريخ ابن الفرات، تحقيق : حسن محمد الشماع، المجلد الرابع، الجزء الثاني، دار الطباعة الحديثة، (البصرة : ١٩٦٩).

ابن قاضي شهبة : بدر الدين محمد بن أحمد، (ت ٨٧٤ هـ / ١٤٦٩م).

٥٩. —الكواكب الدرية في السيرة النورية، تحقيق : محمود زايد، الدار الكتاب الجديد، الطبعة الأولى، (بيروت : ١٩٧١م).

القلقشندي : ابو العباس احمد بن علي، (ت ٨٢١ هـ / ١٤١٨م).

٦٠. —ماثر الانافة في معالم الخلافة، تحقيق: عبد الستار فراج، (بيروت: د.ت).

٦١. —صبح الأعشى في صناعة الإنشاء، تحقيق محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية، (بيروت : ١٩٨٧).

قدامة بن جعفر: أبو الفرج (ت٣٣٧هـ/٩٤٨م).

٦٢. —الخراج و صناعة الكتابة, شرح و تعليق: محمد حسين الزبيدي، دار الرشيد للنشر, (بغداد:١٩٨١م) .

ابـن كـثير : عمـاد الـدين ابـو الفـداء اسماعيـل بـن عمـر، (ت ٧٧٤ هــ / ١٣٧٢م).

٦٣. —البداية و النهاية، تحقيق : دار أبي حيان، الطبعة الأولى،(القاهرة : ١٩٩٦).

المسعودي : ابي الحسن علي بن الحسين بن علي،(ت ٣٤٦ هـ / ٩٧٥م).

٦٤. —التنبيه و الاشراف، باعتناء : عبد الله الصاوي، أعادت طبعه بالأوفسيت، مكتبة المثنى، (بغداد :١٩٣٨م).

المقريزي : تقي الدين احمد بن علي، (ت ٨٤٥ هـ / ١٤٤١م).

٦٥. —السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق : محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، طبعة جديدة، (بيروت : ١٩٩٧).

٦٦. —المواعظ و الإعتبار بذكر الخطط و الآثار المشهور بـ (الخطط المقريزية)، دار صادر، طبعة جديدة بالأوفسيت، مكتبة المثنى، (بغداد : ١٩٧٠).

٦٧. —اتعاظ الحنفا بأخبار الائمة الفاطميين الخلفا, تحقيق جمال الدين الشيال, دار الفكر العربى, (القاهرة: ١٩٤٨).

ابن مماتي : أسعد بن مماتي، (ت ٦٠٦ هـ / ١٢٠٩م).

٦٨. —قوانين الدواوين،تحقيق : عزيز سوريال عطية، مطبعة مصر، (القاهرة :١٩٤٣م).

ابن منظور : جمال الدين محمد بن مكرم الأنصاري، (ت ٧١١هـ / ١٣١١م)

٦٩. —لسان العرب، تحقيق عبد الله علي الكبير و آخرون، دار المعارف، (القاهرة : د. ت)

ناصر خسرو: ابو معين الدين القبادانى المروزى,(ت٤٨١ها/ ١٠٨٠م).

٧٠. —سفر نامة, نقله الى العربية: يحيى الخشاب, الهيئة المصرية العامة للكتاب, (القاهرة: ١٩٩٣م).

نصر الله بن محمد بن الاثير:

٧١. المثل السائر في ادب الكاتب والشاعر، (القاهرة:١٩٧٢).

النويري : شهاب الدين احمد بن عبد الوهاب، (ت ٧٣٣هـ /١٣٣٢م).

٧٢. –نهاية الأرب في فنون الأدب، حققه و وضع حواشيه، محمد محمد أمين وآخرون، مطابع الهيئة المصرية العامة للكتاب،ج٢٨، (مصر،١٩٩٢م) .

٧٣. ابن واصل : جمال الدين محمد بن سالم، (ت ٦٩٧ هـ / ١٢٩٧م).

٧٤. –مفرج الكروب في مناقب بني أيوب، تحقيق : جمال الدين الشيال ، طبعة دار القلم، (القاهرة : ١٩٦٠م).

ياقوت الحموي: شهاب الدين أبو عبد الله الرومي، (ت٦٢٦ هـ / ١٢٢٨م).

٧٥. معجم البلدان، دار صادر، (بيروت : ١٣٩٧ هـ / ١٩٩٧م).

اليونيني : ابو فتح موسى بن احمد بن قطب الدين، (ت ٧٢٦ هـ / ١٣٢٦م).

٧٦. ذيل مرآة الزمان، مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية،(الهند : ١٩٥٤م).

سێیەم:سەرچاوە نوێیەكان:

أ.ر.جب: السير هاملتون.

١. صلاح الدين الايوبي(دراسات في التاريخ الاسلامي), حررها يوسف إيبش, المؤسسة العربية للدراسات و النشر, (بيروت:١٩٧٣م).

اد–لبرتش: تشارلس.

٢. الحرب الباردة و ما بعدها, تعريب فاضل زكي محمد, دار الحرية للطباعة, (بغداد: ١٩٧٦م).

ادي شير :

٣. معجم الألفاظ الفارسية المعربة، مكتبة لبنان، (بيروت : ١٩٨٠).

الاهل : عبد العزيز سيد:

٤. أيام صلاح الدين، دار الكتب، الطبعة الأولى، (بيروت : ١٩٦١).

الامين: حسن:

صلاح الدين بين العباسيين و الفاطميين و الصليبيين, دار الجديد, ط١, (بيروت ١٩٩٥).

امين:محمد فتحي.

٥. الحرب و المعنويات, مديرية المطابع العسكرية,(بغداد:١٩٨٩م).

أمين : نەبەز مجيد:

٦. الاستخبارات، الأيوبية في عهد صلاح الدين، مطبعة قه لآ، (السليمانية : ١٩٩٨).

٧. المشطوب الهكاري، دراسة عن دور الهكاريين في الحروب الصليبية، (السليمانية : ٢٠٠٢).

ايار: فريد.

٨. دراسات في الاعلام و الحرب النفسية, المكتبة الوطنية, (بغداد: ١٩٧٩م).

إيليسيف : نيكيتا:

٩. الشرق الإسلامي في العصر الوسيط، مؤسسة دار الكتاب الحديث، (بيروت : ١٩٦٨)

باركر: ارنست.

١٠. الحروب الصليبية, ترجمة السيد الباز العريني, مطبعة لجنة البيان العربي, مكتبة النهضة المصرية, (القاهرة:١٩٦٠م).

بدوي:احمد.

١١. الحياة الادبية في عصر الحروب الصليبية بمصر و الشام، مطبعة نهضة مصر,ط١,(القاهرة:د.ت).

بدوي:احمد.

١٢. صلاح الدين بين شعراء عصره و كتابه, مطبعة وزارة الثقافة و الارشاد المصرية, (القاهرة:١٩٦٠م).

بولارد: سير ريدر.

١٣. بريطانيا و الشرق الاوسط من اقدم العصور حتى سنة ١٩٥٢م, ترجمة حسن احمد سلمان, مطبعة الرابطة, (بغداد:١٩٥٦م).

بيريه: جان.

١٤. الذكاء و القيم المعنوية في الحرب، تعريب اكرم ديري و الهيثم الايوبي, المؤسسة العربية للدراسات و النشر, ط٢, (بيروت:١٩٨٦م).

بيومي: علي.

١٥. قيام الدولة الايوبية في مصر, دار الفكر الحديث للطبع و النشر, ط١,(القاهرة:١٩٥٢م).

تايلور: فيليب.

١٦. قصف العقول, ترجمة سامي خشبة، عالم المعرفة,رقم ٢٥٦, (الكويت: ٢٠٠٠م).

التكريتي : محمود ياسين:

١٧. الأيوبيون في شمال الشام و الجزيرة، دار الرشيد للنشر، (بغداد :١٩٨١).

التونجي : محمد :

١٨. المعجم الذهبي، دار العلم للملايين، الطبعة الأولى، (بيروت :١٩٦٩).

الجميلى: رشيد عبدالله:

١٩. دولة الاتابكة فى الموصل, دار النهضة العربية, ط١, (بيروت ١٩٧٠).

حاتم: محمد عبد القادر.

٢٠. الاعلام و الدعاية (نظريات و تجارب), مكتبة الانجلو المصرية، (القاهرة:١٩٧٨م).

حتي : فيليب:

٢١. تاريخ سوريا و لبنان و فلسطين، ترجمة : كمال اليازجي، ط٢، (بيروت :١٩٧٢).

حتي:فيليب و اخرون.

٢٢. تاريخ العرب, دار غندور للطباعة و النشر و التوزيع, ط٥, (لبنان:١٩٧٤م).

حسن: ابراهيم حسن.

٢٣. تاريخ الاسلام(السياسي و الديني و الثقافي و الاجتماعي), دار الجيل, ج٤, ط١٤, (بيروت: ١٩٩٦م).

الحسن: حسن.

٢٤. الدولة الحديثة اعلام و استعلام, دار العلم للملايين, ط١, (بيروت: ١٩٨٦م).

الحسين: عبد المنعم علي.

٢٥. الحرب النفسية و تاثيرها علي معنوية الجماهير, مركز دراسات الخليج العربي, (جامعة البصرة:١٩٨٨م).

حسين: محسن محمد:

٢٦. الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين (تركيبه، تنظيمه، اسلحته، بحريته، وابرز المعارك التي خاضها) ، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، (بيروت : ١٩٨٦)

حمزة: عبد اللطيف.

٢٧. الاعلام و الدعاية, دار الفكر العربي، ط٢، (القاهرة: ١٩٧٨م).

٢٨. ثلاث شخصيات في التاريخ(ابن المقفع ، صلاح الدين، قراقوش), الهيئة المصرية العامة للكتاب, (القاهرة:٢٠٠٠م).

حمزة: مختار.

٢٩. أسس علم النفس الاجتماعي, دار المجتمع العلمي, (جدة: ١٣٩٩هـ).

الحميدة:سالم محمد.

٣٠. الحروب الصليبية, دار الشؤون الثقافية العامة, ج٤, ط١, (بغداد: ١٩٩٤م).

الخطاب: محمود شيت.

٣١. الاسلام و النصر, دار قتيبة,ط٢, (دمشق: ١٤٠٥هـ).

الخلفات: جمال يوسف و بهاء الدين محمد اسعد.

٣٢. العسكرية الاسلامية و قادتها العظام, مكتبة المنار, ط٢, (الاردن:١٩٨٣م).

خليل :عماد الدين:

٣٣. الإمارات الأرتقية في الجزيرة و الشام، (٤٦٥-٨١٢ هـ/ ١٠٧٢-١٤٠٩م) أضواء جديدة على المقاومة الإسلامية للصليبيين و التتر، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى،(بيروت : ١٩٨٠).

٣٤. عماد الدين زنكي, مطبعة الزهراء الحديثة, ط٣, (الموصل: ١٩٨٥م).

الدباغ: مصطفى.

٣٥. المرجع في الحرب النفسية, المؤسسة العربية للدراسات و النشر, ط١, (بيروت: ١٩٩٨م).

الدباغ:فخري و قيس عبد الفتاح مهدي.

٣٦. علم النفس العسكري, ط١ ,(بغداد: ١٩٨٦م).

الدباغ:فخري.

٣٧. الحرب النفسية, دار الحرية للطباعة, (بغداد: ١٩٧٩م).

دشسنر: كونتر.

٣٨. احفاد صلاح الدين الايوبي, ترجمة عبد السلام بروراي, ط٢, (دهوك:٢٠٠٠م).

ديورانت : ول

٣٩. قصة الحضارة، ترجمة : محمد بدران، مطبعة لجنة التأليف و الترجمة و النشر، الطبعة الثانية، (القاهرة : ١٩٥٧م).

ذبيان: سامي.

٤٠. الصحافة اليومية و الاعلام, دار المسيرة, ط٢, (بيروت:١٩٨٧م).

ربيع: حامد.

٤١. الحرب النفسية في الوطن العربي, دار واسط للدراسات و النشر و التوزيع, (بغداد: ١٩٨٩م).

٤٢. الحرب النفسية في المنطقة العربية, المؤسسة العربية للدراسات و النشر, لبنان, (بيروت: ١٩٧٤م).

رشتي: جيهان احمد

٤٣. الدعاية و استخدام الراديو في الحرب النفسية، دار الفكر العربي،(القاهرة: ١٩٨٥م).

رفعت: محمد و محمد احمد حسونة

٤٤. معالم تاريخ العصور الوسطى, مطبعة شركة مساهمة مصرية, ط٤, (القاهرة: ١٩٢٧م).

الرضا: هاني و رامز محمد عمار.

٤٥. الراى العام و الاعلام و الدعاية, المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع, (بيروت: ١٩٩٨م).

رمزي :محمد:

٤٦. القاموس الجغرافي للبلاد المصرية، مطبعة دار الكتب المصرية، (القاهرة : ١٩٥٤-١٩٥٥).

رنسيمان : ستيفن:

٤٧. تاريخ الحروب الصليبية، ترجمة : السيد الباز العريني، دار الثقافة، الطبعة الأولى، (بيروت : ١٩٦٨).

زابوروف: ميخائيل.

٤٨. الصليبيون في الشرق, ترجمة الياس شاهين, دار التقدم, (موسكو:١٩٨٦م).

الزبيدي: كامل علوان.

٤٩. علم النفس العسكري, بيت الحكمة, (بغداد: ١٩٨٩م).

٥٠. علم النفس في الميدان العسكري, الدار العربية للموسوعات, ط١, ١٩٨٨م.

زامباور: ادوارد فون:

٥١. معجم الانساب والاسرات الحاكمة فى التاريخ الاسلامى, ترجمة زكى محمد حسن و اخرون, ج١,(بيروت: ١٩٨٠).

زكار: سهيل.

٥٢. حطين و الفتح الصلاحي للقدس, دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع, ط١, (بيروت:٢٠٠٢م).

زكى: محمد امين.

٥٣. مشاهير الكرد وكردستان, مطبعة التفيض الاهلية, (بغداد: ١٩٤٥).

الزركلى: خير الدين.

٥٤. الاعلام- قاموس تراجم, دار العلم الملايين, (بيروت: ١٩٨٦).

زماني: احمد.

٥٥. بحوث حول النظام العسكري في الاسلام, الدار الاسلامية, ط١, (بيروت:١٩٩١م).

زناد: موسى.

٥٦. الحرب النفسية, مطبعة دار القادسية, الاعظمية, (بغداد:١٩٨٤م).

زهران: حامد عبد السلام

٥٧. علم النفس الاجتماعي, عالم الكتب, ط٤, (القاهرة:١٩٧٧م).

الزين: نبيل عبد القادر.

٥٨. القدس, دار الضياء للنشر و التوزيع,ط١, (عمان:١٩٨٨م).

سرور:محمد جمال الدين.

٥٩. الدولة الفاطمية في مصر، دار الفكر العربي (القاهرة:١٩٧٤).

مه كتابى بيروهوشيارى

سعداوي : نظير حسان:

٦٠. الحرب و السلام زمن العدوان الصليبي، مكتبة النهضة المصرية، (القاهرة : ١٩٦١).

٦١. التاريخ الحربي المصري في عهد صلاح الدين، مطبعة لجنة البيان العربي، (القاهرة : ١٩٥٧).

السلامة: عبدالله علي

٦٢. الاستخبارات العسكرية في الاسلام، مؤسسة الرسالة، ط٢،(بيروت:١٩٩٢م).

السيد: جمال.

٦٣. أضواء على الحرب النفسية, الهيئة المصرية العامة للكتاب, (القاهرة:١٩٧٢م) .

شاكر: محمود.

٦٤. التاريخ الاسلامي, المكتب الاسلامي, ج٦,ط٣,(بيروت: ١٤٠٥هـ).

شديد: محمد.

٦٥. الجهاد في الاسلام, مؤسسة الرسالة, (بيروت:١٤٠٠هـ).

شلبي:كرم.

٦٦. حرب الكلمات, الهيئة المصرية للكتاب, (القاهرة:١٩٧٥م).

الشيال: جمال الدين.

٦٧. تاريخ مصر الاسلامية, مطابع رويال, ج٢, (القاهرة:١٩٦٧م).

عاشور : سعيد عبد الفتاح:

٦٨. الحركة الصليبية –صفحة مشرقة من تاريخ الجهاد العربي في العصور الوسطى، مكتبة الأنجلو المصرية، الطبعة الرابعة، (القاهرة : ١٩٨٢).

مه كتابى بيروهوشيارى

٦٩. اوروبا العصور الوسطى، مكتبة النهضة المصرية، ط١، (القاهرة:١٩٥٨).

عبد القادر: محمد.

٧٠. دور الاعلام في التنمية, دار الحرية للطباعة, (بغداد: ١٩٨٢).

عبد الله: معتز سيد.

٧١. الحرب النفسية و الشائعات, دار غريب للطباعة و النشر و التوزيع, (القاهرة:١٩٩٧م).

العبادي : احمد مختار:

٧٢. قيام دولة المماليك الاولى في مصر و الشام, دار النهضة العربية للطباعة و النشر,(بيروت: ١٩٦٩م).

العبادي: احمد مختار بالاشتراك مع السيد عبد العزيز سالم :

٧٣. تاريخ البحرية الإسلامية في مصر و الشام، جامعة بيروت العربية، (بيروت : ١٩٧٢).

العبدة, محمد.

٧٤. ايعيد التاريخ نفسه, مطابع اضواء البيان, ط٣, ١٩٩٩م.

العريني : السيد الباز:

٧٥. تاريخ اوربا في العصور الوسطى، دار النهضة العربية، (بيروت : ١٩٦٨).

٧٦. الشرق الأدنى في العصور الوسطى (الأيوبيون)، دار النهضة العربية للطباعة و النشر، (بيروت : ١٩٦٧).

٧٧. مؤرخو الحروب الصليبية، دار النهضة العربية، مطبعة لجنة البيان العربي،(القاهرة : ١٩٦٢).

العسلي : بسام :

مەکتەبی بیروهۆشیاری

٧٨. فن الحرب الإسلامي، ايام الحروب الصليبية، دار الفكر للطباعةو النشر، المجلد الرابع , الطبعة الأولى، (بيروت ١٩٨٨م)

٧٩. الحرب و الحضارة , المؤسسة العربية للدراسات و النشر, ط١, (بيروت: ١٩٧٩م).

٨٠. صلاح الدين الايوبي, دار النفائس, ط٣, (بيروت:١٩٨١م).

علي: نزار جرجيس.

٨١. حرب الكلمة, مطبعة وزارة الثقافة, (اربيل:١٩٩٨م).

عليوة: السيد

٨٢. استراتيجية الاعلام العربي, الهيئة المصرية للكتاب, (القاهرة: ١٩٧٨م).

عواد:جودت عبد الكريم.

٨٣. الحرب النفسية و شائعات الحرب, مركز الاعداد و التطوير الثقافي, (بغداد:١٩٨٤م).

العويني: محمد علي.

٨٤. الاعلام الدولي بين النظرية و التطبيق, مكتبة الانجلو المصرية, (القاهرة:١٩٩٠م).

٨٥. العمرى: احمد سويلم.

اصول العلاقات السياسية الدولية, ط٣, (بيروت ١٩٥٩).

عيسىبك: احمد:

٨٦. تاريخ البيمارستان في الاسلام, مطبعة الهاشمية, (دمشق:١٩٣٩م).

غالب: مصطفى.

٨٧. اعلام الاسماعيلية, دار اليقظة العربية, (بيروت:١٩٦٤م).

مەکتەبی بیروهۆشیاری

٨٨. تاريخ الدعوة الاسماعيلية, دار اليقظة العربية للتاليف و الترجمة و النشر السورية, (دمشق:١٩٥٣م).

الغامدي : عبد الله سعيد محمد.

٨٩. صلاح الدين و الصليبيون, دار الندوة الجديدة, المكتبة الفيصلية, (بيروت: ١٩٨٥م).

غنيم: اسمت :

٩٠. الدولة الأيوبية و الصليبيون، دار المعرفة الجامعية، (الأسكندرية : ١٩٨٨)

غوانمة: يوسف درويش.

٩١. امارة الكرك الايوبية، المملكة الاردنية الهاشمية، ١٩٨٠.

فشر: هـ.أ.ل

٩٢. تاريخ اوربا في العصور الوسطى, نقله الى العربية مصطفى زيادة و السيد الباز العريني, القسم الاول, دار المعارف بمصر, (القاهرة:د.ت.).

قادر: عزيز.

٩٣. حرب الافكار, دار الحرية للطباعة, (بغداد: ١٩٩٨م).

القزاز: محمد صالح داوود.

٩٤. الحياة السياسية في العراق في العصر العباسي الاخير, مطبعة القضاء,(النجف: ١٩٧١م).

قلعجي: قدري.

٩٥. صلاح الدين الايوبي(قصة الصراع بين الشرق و الغرب خلال القرنين الثاني عشر و الثالث عشر للميلاد), دار الكاتب العربي, مطابع شركة الحديثة, (بيروت:١٩٦٦م

القوصي : عطية

٩٦. تاريخ دولة الكنوز الاسلامية، دار المعارف، (مصر:١٩٧٩).

كحيل: عبد الوهاب.

٩٧. الراي العام و السياسات الاعلامية, مكتبة المدينة, (القاهرة:د.ت).

الكناني : مصطفى حسن محمد:

٩٨. العلاقات بين جنوة و الشرق الأدنى الإسلامي (١١٧١-١٢٩١م / ٥٦٧-٦٩٠ هـ)، (الأسكندرية : ١٩٨١)

الكيالي:عبد الوهاب.

٩٩. موسوعة السياسة, المؤسسة العربية للدراسات و النشر,ج٢, ط٢, (بيروت: ١٩٩٣م).

الكيلاني:وليد.

١٠٠. الحرب النفسية بين الكلمة و الطلقة, القيادة العامة للقوات المسلحة الاردنية, (عمان:١٩٧٥م).

طروسية: **رينة.**

١٠١. الحروب الصليبية (صراع الشرق و الغرب), ترجمة احمد ايبش, دار قتيبة للطباعة و النشر و التوزيع ط١, (سوريا:٢٠٠٢م).

لامب: هارولد.

١٠٢. شعلة الاسلام (قصة الحروب الصليبية), ترجمة محمود عبد الله يعقوب, مطبعة الارشاد, منشورات مؤسسة فرانكلين و دار المتنبي, (بغداد: ١٩٦٧م).

لاينبرجر: بول.

١٠٣. الحرب النفسية, ترجمة حمير رشيد, دار امية للنشر و التوزيع, ط٢, (الرياض:١٩٨٨م).

مبارك: على باشا.

١٠٤. الخطط التوفيقية الجديدة لمصر و القاهرة ومدنها وبلادها القديمة و الشهيرة, تاريخ القاهرة و مصر منذ العصر الفاطمى حتى عصر توفيق, الهيئة المصرية العامة للكتاب, (القاهرة: ١٩٨٠).

ماركو: ميلوش.

١٠٥. الحرب النفسية, ترجمة لبيب لهيطة, دار الثقافة الجديدة, (القاهرة: ١٩٧٣).

المتوكل: محمد عبد الملك.

١٠٦. مدخل الى الاعلام و الراي العام,دار العلم للملايين،(بيروت:١٩٩٨م).

ماهر: سعاد:

١٠٧. البحرية في مصر الإسلامية و آثارها الباقية، دار الكتاب العربي،(القاهرة : ١٩٥٢).

المؤسسة العربية للدراسات و النشر

١٠٨. الحرب النفسية, السلسلة المرقمة (٢٩)., (بيروت:د.ت).

١٠٩. الموسوعة العسكرية ، ج١, ط١, لبنان, (بيروت:١٩٧٧م).

محفوظ: محمد جمال الدين

١١٠. الحرب النفسية, دار الاعتصام, (القاهرة:١٩٨١م).

محمد:فاضل زكي.

١١١. السياسة من وراء الستراتيجية, دار الحرية الطباعة, (بغداد: ١٩٨٦م).

مخيمر: صلاح

١١٢. المدخل الى علم النفس الاجتماعي, مكتبة الانجلو المصرية,(القاهرة: ١٩٦٨م).

المعاضيدي:خاشع و اخرون

مەکتەبی بیروهۆشیاری

١١٣. الــوطن العربــي و الغــزو الــصليبي،مطابع جامعــة الموصــل، (الموصل:١٩٨١م).

مصطفى : شاكر :

١١٤. صـلاح الـدين، الفارس المجاهد، و الملك الزاهد المفترى عليه، دار القلم دمشق، و دار الشامية بيروت، الطبعة الأولى (١٩٩٨م).

معلوف : لويس:

١١٥. المنجد في اللغة و الإعلام، الطبعة ٣٧، (بيروت: ١٩٨٦).

النقاش : زكي:

١١٦. العلاقات الاجتماعية و الثقافية و الاقتصادية بين العرب و الأفرنج خلال الحروب الصليبية، دار الكتاب اللبناني للطباعة و النشر، (بيروت : ١٩٨٥).

نصر: صلاح.

١١٧. الحـرب النفـسية (معركـة الكلمـة و المعتقـد), ج١, ط١, (القـاهرة: ١٩٦٧م).

نوري : دريد عبد القادر:

١١٨. سياسـة صـلاح الـدين الأيـوبي في بـلاد مـصر و الـشام و الجزيـرة، مطبعة الإرشاد، (بغداد : ١٩٧٦).

نوفل: احمد.

١١٩. الحـرب النفـسية مـن منظـور اسـلامي، دار الفرقـان, ط٢, (عمـان: ١٩٨٧م).

ويست:انتوني.

١٢٠. الحروب الصليبية, ترجمة شكري محمود نديم, مؤسسة فرانكلين للطباعة و النشر, (بغداد:١٩٦٧م).

يوسف:جوزيف نسيم.

١٢١. العرب و الروم و اللاتين في الحرب الصليبة الاولى, دار النهضة العربية للطباعة و النشر, مكتبة الحروب الصليبية(١), (بيروت: ١٩٨١م).

١٢٢. العدوان الصليبي على مصر ،دار النهضة العربية للطباعة و النشر, مكتبة الحروب الصليبية(٢), (بيروت: ١٩٨١م).

١٢٣. الوحدة و حركات اليقظة العربية آبان العدوان الصليبي, دار النهضة العربية للطباعة و النشر, مكتبة الحروب الصليبية(٤), (بيروت: ١٩٨١م).

مه كتێبی بیروهۆشیاری
مه كتێبی بیروهۆشیاری

مه کتەبی بیروهۆشیاری

چوارەم: سەرچاوە کوردیەکان:-

١-قوئانی پیرۆز: وەرگێرانی مامۆستا هەژار.

زکی : محمەد ئەمین.

٢-خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان بەرگی یەکەم و دووەم، دەزگای سەردەم، (سلێمانی: ٢٠٠٠ز).

قەفتان: صالح.

٣-مێژووی گەلی کورد لە کۆنەوە تائەمرۆ، چاپخانەی سلیمان الاعظمي، (بەغـدا: ١٩٦٩ز).

ڤیقانو: انطوان بشارە.

٤-سالآنی کۆچی و زایینی، گۆڕینی: محمود حاجی رحیم، چاپی دووەم، چاپخانەی بابان، (سلیمانی:١٩٩٨ز).

هەمەوەندی : طارق حسن.

٥-پوختەی فیقهی شەریعەت بەبەڵگەی قورئانیەوە، چاپی چوارم، (وەزارەتی رۆشنبیری: ١٩٩٨ز).

مه کتەبی بیروهۆشیاری

پێنجەم: تێزی ئەکادیمی

ابراهیم : سازان حسین.

١-**الملـك المظفـر تقـي الـدين عمـر بـن شاهنـشاه الايـوبي، (٣٨٧-٥٣٤/١١٩١-١٣٣٩م)، رسـالة ماجـستير مقدمـة الى كليـة الاداب- جامعـة صلاح الدين،(اربيل: ١٩٩٤).**

اسماعیل:سةلاح کانةبی.

٢-**بازرگانی میسر لە سەردەمی سـەلاحەددینی ئەیوبیـدا(٥٦٧-٥٨٩ك/١١٧١-١١٩٣ز)، نامەی ماجستێر پێشکەش بە کـۆلیجی زانـستە مرۆڤایەتیـەکانی زانکـۆی سلێمانی کراوە،(سلێمانی:٢٠٠٣).**

٣- محی الدین: عطاء عبدالرحمن.

ئەسەدەدین شـێرکۆ، ژیاننامـەو ڕۆڵی لـە شـەڕی خاچـیەکاندا، نامـەی ماجـستێر پێـشکەش بـە کـۆلیجی زانـستە مرۆڤایەتیـەکانی زانکـۆی سـلێمانی کـراوە ، (سلێمانی:٢٠٠١ ز).

شەشەم:گۆڤارەکان:

تزو:صن

١-فن الحرب: ترجمة فاخر عبد الرزاق, مجلة الثقافة الاجنبية, العدد ١,

(السنة: ١٩٨٧م).

الجنحاني:الجيب

٢-حطين رمز الوحدة و التحرر, مجلة المؤرخ العربي, العدد ٣٩, (السنة: ١٩٨٩م).

الزبيدي: انور عز الدين

٣-الحرب النفسية ضد الانظمة القيمية للامة,مجلة الوحدة, العدد ٢٤٥.,

(السنة٢٠٠١م).

سعيد: سنان.

٤-الاعلام و المعركة بين الامس و اليوم, مجلة دراسات للاجيال, العدد ٤٠, تشرين الثاني, (بغداد:١٩٨٠م).

عاشور: سعيد عبد الفتاح.

٥-مع البقايا الصليبية الاخيرة في بلاد الشام, مجلة العربي, العدد ٣٩٧, السنة ٣٤,(الكويت: ١٩٩١م).

العبيدي: سعد.

٦-الحرب النفسية في النظام الدولي, مجلة النبأ, العدد ٥٥,(أذار:٢٠٠١م).

النوروزي : محمد جواد.

٧-اهمية الحرب النفسية(وجهة نظر اسلامية),مجلة التوحيد, العدد ٧٨, السنة ١٤, (تشرين الاول: ١٩٩٥م).

نوري: دريد عبدالقادر.

٨- الفكر العسكري للقائد صلاح الدين الايوبي, مجلة المورد, العدد ٤, المجلد ١٦, السنة ١٩٨٧م.

حەوتەم:سەرچاوە بیانیەكان

Enciyclopedia de L' Islam:

1. (Arat. Alamut) Vol. III, Paris 1971.

Grousset, Rene:

2. Histoire des Croisde set du royaume from dejerusalem, Tome II, paris, 1935.

Lane- poole, S.:

3. History of Egypt in the middle ages. London, 1901.
4. Saladin and the fall of the Kingdom of Jelusalem 1968.

Rosrbault: charlie S. J.

5. Salahadin Prince of chivalary, London, 1930.

Schumberge:

6. Renod de chatillon, paris, 1898.

Stevenson, (W, B). :

7. The Crusades in the East- Cambridge 1907.

مەکتەبی بیروهۆشیاری

پاشکۆ

مەکتەبی بیروهۆشیاری

مه كتەبى بيروهۆشيارى

پاشكۆی ژماره (١)

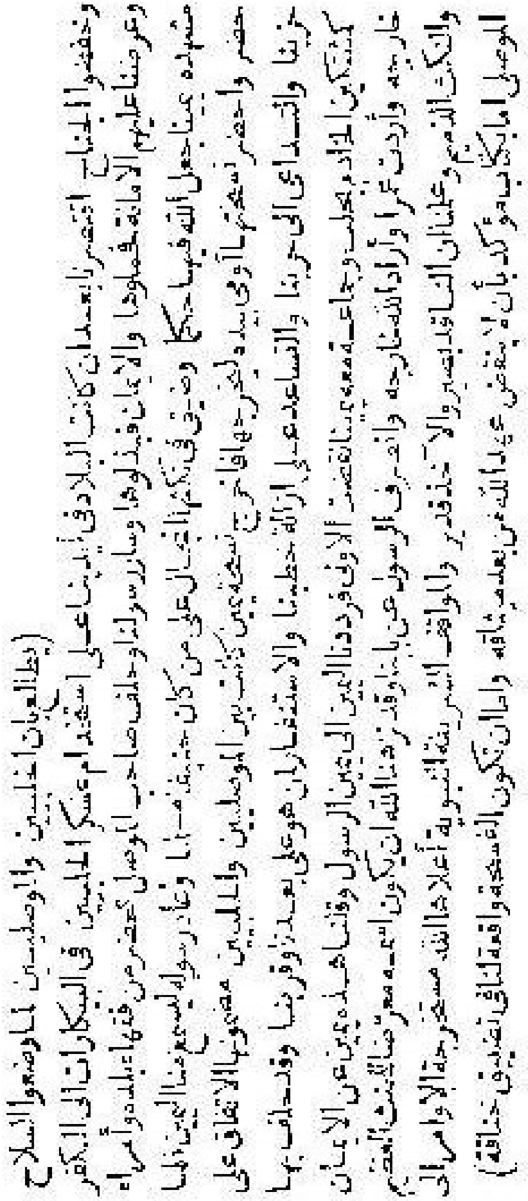

مه كتەبى بي... ...ى

پاشكۆی ژماره (٢)

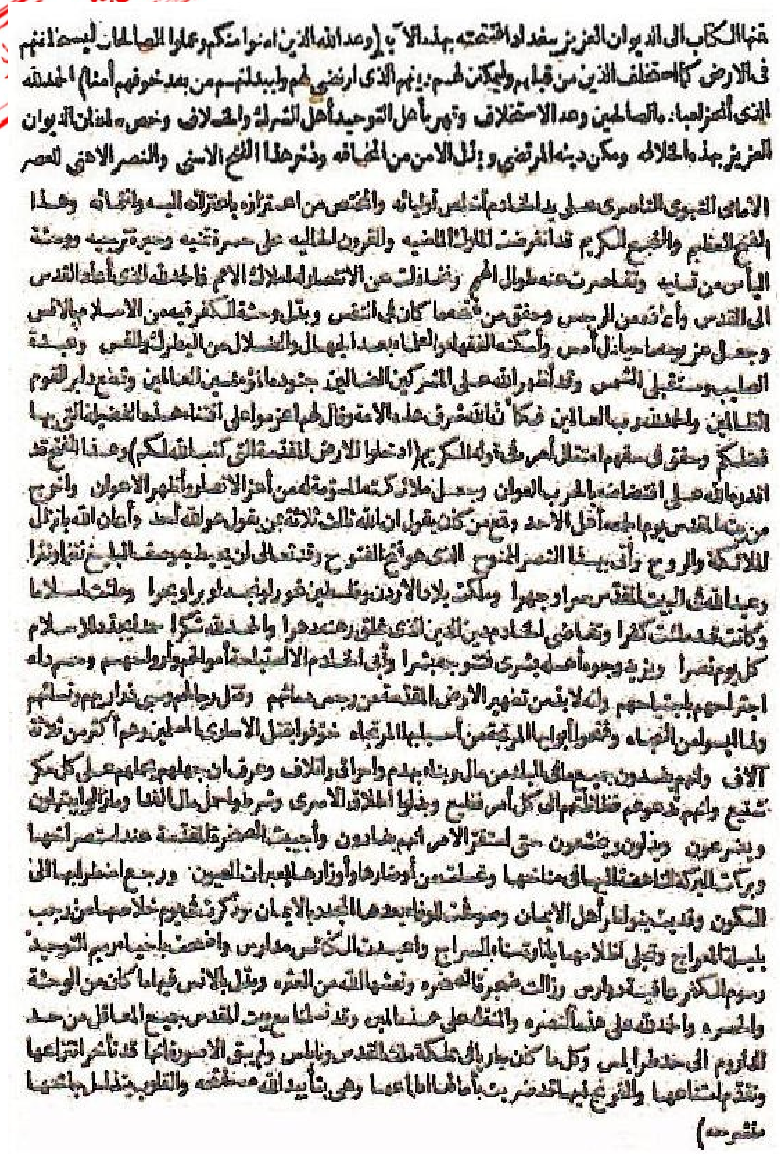

مه‌كته‌بى بيروهۆشيارى

مه‌كته‌بى بيروهۆش

پاشكۆی ژمارە (٣)

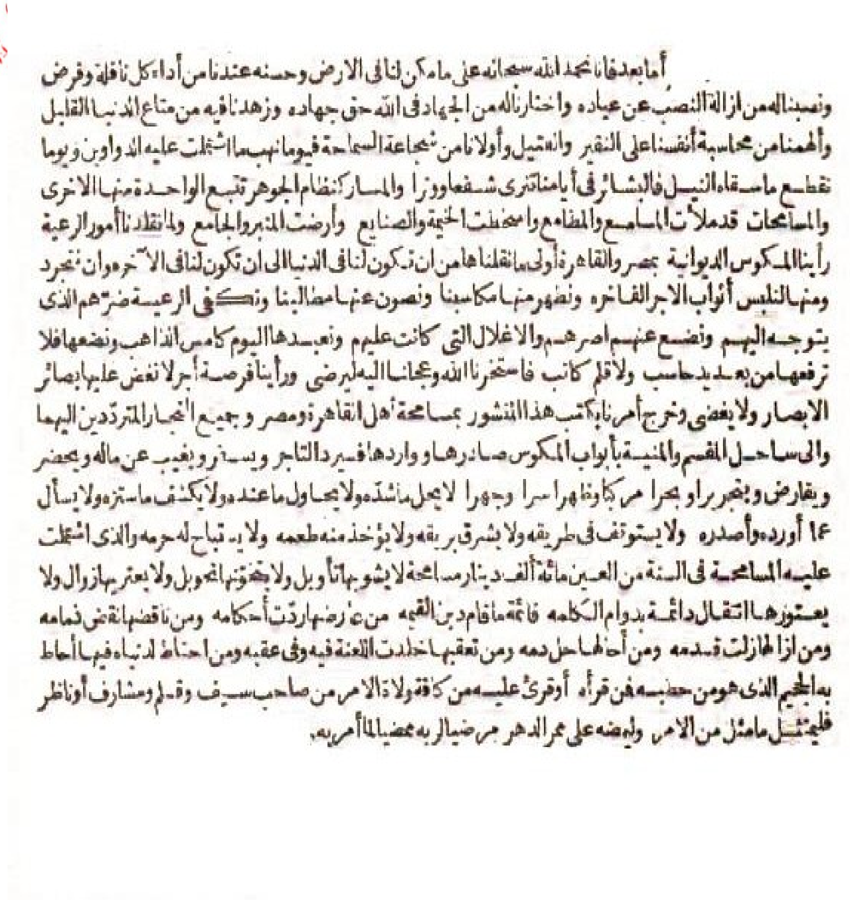

أما بعد فانا نحمد الله سبحانه على ما مكن لنا فى الارض وحسنه عندنا من أداء كل نافلة وفرض
ونسبنا الهمن ازالة النصب عن عباده واختار لنا من الجهاد فى الله حق جهاده وزهدنا فيه من متاع الدنيا القابل
والهمنا من محاسبة أنفسنا على النقير والفتيل وأولانا من شجاعة السماحة فيوما نهب ما اشتملت عليه الدواوين ويوما
نقطع ما سقاه النيل فالبشائر فى أيامنا ترى شفعا ووترا والمسار كنظام الجوهر تتبع الواحدة منها الاخرى
والمسامحات قد ملأت المسامع والمطامع وامتلأت الخيمة والصنايع وأرضت المنبر والجامع ولما تقلدنا أمور الرعية
رأينا المكوس الديوانية بمصر والقاهرة أولى ما نقلناها من ان تكون لنا فى الدنيا الى ان تكون لنا فى الآخرة وان نتجرد
منها التلبس أثواب الاجر الفاخره ونطهر منها مكاسبنا ونصون عنها مطالبنا ونكف الرعية ضررهم الذى
يتوجه اليهم ونضع عنهم اصرهم والاغلال التى كانت عليهم ونعيدها اليوم كامس الذاهب ونضعها فلا
نرفعها من بعد بيد حاسب ولا قلم كاتب فاستخرنا الله وعجلنا اليه لترضى ورأينا فرصة أجر لا نغض عليها بصائر
الابصار ولا نغضى وخرج أمرنا بكتب هذا المنشور بمسامحة أهل القاهرة ومصر وجميع التجار المترددين اليهما
والى ساحل المقسم والمنية بأبواب المكوس صادرها وواردها فيرد التاجر ويسافر ويغيب عن ماله ويحضر
ويقارض ويتجر برا وبحرا من كان وناهرا سرا وجهرا لا يحل ما شده ولا يحاول ما عنده ولا يكشف ما ستره ولا يسأل
١٤ أورده وأصدره ولا يستوقف فى طريقه ولا يشرق بريقه ولا يؤخذ منه طعمه ولا يستباح له حرمه والذى اشتملت
عليه المسامحة فى السنة من العين مائة ألف دينار مسامحة لا يشوبها تأويل ولا يخونها تبديل ولا يعتريها زوال ولا
يعتورها انتقال دائمة بدوام الكلمه قائمة ما قام دين القيمه من عرضها ردت أحكامه ومن ناقضها نقض ذمامه
ومن ازالها زلت قدمه ومن أحلها حل دمه ومن تعقبها خلدت اللعنة فيه وفى عقبه ومن احتاط لدنياه فيها أحاط
به الجحيم الذى هو من حطبه فمن قرأه أو قرئ عليه من كافة ولاة الامر من صاحب سيف وقلم ومشارف أو ناظر
فليمتثل ما مثل من الامر وليمضه على عمر الدهر مرضيا بمضيها لما أمر به.

مەكتەبی بیروهۆشیاری

بڵاوكراوەكانی مەكتەبی بیروهۆشیاری (ی. ن. ك)

٢٠٠٧

.٢١٠	عیراق، سەردەمی ساغ بوونەوە	بەكر صدیق	٢٠٠٧
.٢١١	تیرۆرو سەقامگیری سیاسیو چەند لێكۆڵینەوەیەكە تر	بەكر صدیق	٢٠٠٧
.٢١٢	كەركوك بۆ مێژوو دەدوێت	سەرپەرشتیار/ مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٧
.٢١٣	دەستورو ژن	و: كامیل محەمەد قەرەداخی	٢٠٠٧
.٢١٤	ژان ژاك رۆسۆ	كاوە جەلال	٢٠٠٧
.٢١٥	مبدآ الفصل بین السلطات و وحدتها	القاضي / لطیف مصطفی أمین	٢٠٠٧
.٢١٦	بنچینەكانی كورد	ن. ڤلادیمێر مینۆرسكی و. نەجاتی عەبدوڵڵا	٢٠٠٧
.٢١٧	لەدیكتاتۆریەوە بۆ دیموكراسی	كارزان محەمەد	٢٠٠٧
.٢١٨	كەركوك لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا	گۆران ساڵح	٢٠٠٧
.٢١٩	زمانە فەرمیەكان	تاریق جامباز	
.٢٢٠	ئەنفالو دادگا	سالار مەحمود	٢٠٠٧
.٢٢١	نۆڤین _ ١٠ _	–	٢٠٠٧
.٢٢٢	الكرد	د.نوری تاڵەبانی	٢٠٠٧
.٢٢٣	هەڵۆی سوور (چاپی دووەم)	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٧
.٢٢٤	مام جەلال	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٧
.٢٢٥	المدخل الی القانون الدولي الانساني	جبار سعید محي الدین	٢٠٠٧

مەكتەبی بیروهۆشیاری

.٢٢٦	الكُرد الیوم	ت: غسان نعسان	٢٠٠٧
.٢٢٧	سەرۆك وەزیرانی بەریتانیا	و: ئاوات عەبدوڵڵا	٢٠٠٧
.٢٢٨	ڕێبازی لێكۆڵینەوە لەزانستی سیاسیدا	ئیسماعیل شێخ موراد	٢٠٠٧
.٢٢٩	ڕێكخراوی نەتەوەیەكگرتووەكان	و. كارزان عومەر	٢٠٠٧
.٢٣٠	تیرۆر	هیمداد مەجید عەلی	٢٠٠٧
.٢٣١	گەنجە كوردەكان	فەرهاد پیرباڵ	٢٠٠٧
.٢٣٢	بەعسیزم و كورد	سۆزان كەریم مستەفا	٢٠٠٧
.٢٣٣	بەڕێوەبردنی كۆبونەوەكان	محەمەد فاتح	٢٠٠٧
.٢٣٤	شاری كەركوك	پشكۆ حەمە تاهیر	٢٠٠٧
.٢٣٥	میرعەبدال خانی بدلیس	بوار نورەدین	٢٠٠٧
.٢٣٦	فەلسەفە ـ ڕۆشنگەری، فێندەمێنتالیزم	و. شوان ئەحمەد	٢٠٠٧
.٢٣٧	عێراق، قەیرانی ئاسایشو ستراتیژێتیو بنیاتنانەوەی	فەرزەند شێركۆ	٢٠٠٧
.٢٣٨	نۆڤین ژمارە ـ ١١ ـ	–	٢٠٠٧
.٢٣٩	الحقوق السیاسیة للكورد فی الدول التی تضم كردستان	لیلاف حمد أمین عزیز	٢٠٠٧
.٢٤٠	مێژووی شۆرشی ڕوسیا	لیۆن ترۆتسكی و. عەزیز ئالانی	٢٠٠٧
.٢٤١	دەرونناسی جەماوەری فاشیزم	ویلهلم رایش و. هەژار جوانڕیی	٢٠٠٧
.٢٤٢	جاش و جینۆساید	مەحمود سەنگاوی	٢٠٠٧
.٢٤٣	زارا ـ عەشقی شوان	محەمەدی قازی و. عەزیز گەردی	٢٠٠٧

مه‌کته‌بی بیر و هۆشیاری

مه‌کته‌بی بیر و هۆشیاری

.٢٤٤	پوخته باسێك ده‌رباره‌ی سۆسیال دیموكراتی	زانا	٢٠٠٧
.٢٤٥	تأريخ تركيا المعاصر	ت. د. هاشم صالح تكريتي	٢٠٠٧
.٢٤٦	له‌گۆڕه‌پاندا	و. ساروز ئه‌فروزی	٢٠٠٧
.٢٤٧	نۆڤین ـ١٢ـ	ـ	٢٠٠٧
.٢٤٨	المنطقة المتنازع عليها	د.خليل اسماعيل محمد	٢٠٠٧
.٢٤٩	فه‌لسه‌فه‌ی سۆسیال دیموكراتی	د. حه‌مید عه‌زیز	٢٠٠٧
.٢٥٠	سۆسیال دیموكراتی	مامۆستا جه‌عفه‌ر	٢٠٠٧
.٢٥١	هه‌رێمی كوردستان و توركیا	مامۆستا جه‌عفه‌ر	٢٠٠٨

This document was created with Win2PDF available at http://www.daneprairie.com.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.